

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANA BİLİM DALI**

**KUR'AN-I KERİM'İN
İKİLİ ANLATIM SİSTEMİ BAĞLAMINDA
*TERĞİB VE TERHİB***

Doktora Tezi

Hatice GÖRMEZ

Ankara – 2016

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANA BİLİM DALI**

**KUR'AN-I KERİM'İN
İKİLİ ANLATIM SİSTEMİ BAĞLAMINDA
*TERGİB VE TERHİB***

Doktora Tezi

Hatice GÖRMEZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet Akif KOÇ

Ankara – 2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANA BİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'İN
İKİLİ ANLATIM SİSTEMİ BAĞLAMINDA
TERGİB VE TERHİB

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Akif KOÇ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Mehmet Akif KOÇ (Danışman)

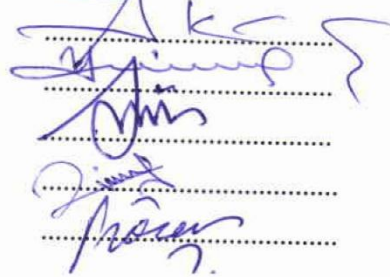
Prof. Dr. Musa YILDIZ

Prof. Dr. Mehmet ÜNAL

Prof. Dr. Zülfikar GÜNGÖR

Yrd. Doç. Dr. Esra GÖZELER

İmzası

Tez Sınavı Tarihi 26.07.2016

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (25.08..2016)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

Hatice Görmez

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	VIII
TRANSLİTERASYON SİSTEMİ	IX
ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	4
0.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	4
0.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynaklar	5
0.3. Konuyla İlgili Çalışmalar	7
BİRİNCİ BÖLÜM	12
KUR'AN-I KERİM'İN ANLATIM ÜSLUBU	12
1. Kur'an'ın Üslubu ve Beşer Dilinin İmkânları	12
1.1. Beşer Dili ve Kur'an Dili	12
1.2. Kur'an'ın Anlatım Üslupları	17
1.2.1. İnşa ve İhbar	21
1.2.2. Muhkem ve Muteşâbih	22
1.2.3. Hitap ve Diyalog	25
1.2.4. Temsil ve Teşbih	28
1.2.5. Hakikat ve Mecaz	30
1.2.6. Yeminler	33
1.2.7. Kıssalar	35
1.2.8. Tekrarlar	38
2. Kur'an-ı Kerim'de İkili Anlatım Sistemi	43
2.1. Tebşîr ve İnzâr (Müjde ve Uyarı)	44
2.2. Va'd ve Va'îd	47
2.3. Hayır ve Şer	49
2.4. Ma'rûf ve Munker	52

2.5. Raḥmet ve ‘Azāb	54
2.6. Ḥasene ve Seyyi’e	57
2.7. Ṭayyib ve Ḥabīs	60
2.8. Şalāḥ ve Fesād	63
2.9. <i>Terġīb</i> ve <i>Terhīb</i>	65
İKİNCİ BÖLÜM	70
KUR’AN-I KERİM’DE <i>TERĠĪB</i> ve <i>TERHĪB</i> YÖNTEMİ	70
1. <i>Terġīb</i> ve <i>Terhīb</i> Kavramlarının Tanıtımı	70
1.1. <i>Terġīb</i> ve <i>Terhīb</i> Kavramlarının Sözlük Anlamları	73
1.2. <i>Terġīb</i> ve <i>Terhīb</i> Kavramlarının İstilahlaşma Süreci	83
2. <i>Terġīb</i> ve <i>Terhīb</i> Üslubunun İnsan Fıtratına ve Davranışlarına Uygunluğu: İlahi ve İnsani Boyut	86
3. Kur’an’da Yer Alan <i>Terġīb</i> ve <i>Terhīb</i> Üslubunun İlkeleri ve Sınırlılığı	91
4. Kur’an’da <i>Terġīb</i> ve <i>Terhīb</i> Üslubunun Farklı Formları	102
5. Kur’an’da <i>Terġīb</i> ve <i>Terhīb</i> Bağlamında Kullanılan Anlatım Vasıtaları	107
5.1. Esmâ-i Husnâ ve Allah’ın Sıfatları	108
5.2. Söz Kalıpları ve Edebî Lafızlar	113
5.3. Ceza ve Mükâfat İfadeleri	121
5.4. Nimetlerin Hatırlatılması ve Tekrarlanması	130
5.5. Edebi Tasvirler	133
6. Kur’an’da <i>Terġīb</i> ve <i>Terhīb</i>in Muhatapları	139
6.1. Peygamberler	139
6.2. Müminler	142
6.3. Ehl-i Kitap	144
6.4. Münafıklar	146
6.5. Müşrikler ve Kafirler	149

7. <i>Terğīb</i> ve <i>Terhīb</i> Ayetlerinin Kur'an'ın Ana Konularına Dağılımı	152
7.1. Akaid	152
7.2. Ahkâm	156
7.3. Ahlak	160
7.4. İbadet	166
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	177
İSLAM KÜLTÜRÜNDE <i>TERĞİB</i> VE <i>TERHİB</i> ÜSLUBU	177
1. Hadislerde <i>Terğīb</i> ve <i>Terhīb</i> Üslubu	178
1.1. Hz. Peygamber'in <i>Terğīb</i> ve <i>Terhīb</i> de Kullandığı Anlatım Vasıtaları	179
1.2. Kur'an Ayetlerine İşaret Eden <i>Terğīb</i> ve <i>Terhīb</i> Hadisleri	181
1.3. <i>Terğīb</i> - <i>Terhīb</i> Rivayetlerinin Anlaşılması Meselesi	187
2. İrşad ve Davette <i>Terğīb</i> ve <i>Terhīb</i> Üslubu	190
3. <i>Terğīb</i> ve <i>Terhīb</i> Üslubunun İslam Sanat Eserlerine Yansımaları	197
4. <i>Terğīb</i> ve <i>Terhīb</i> İçerikli Ayetlerin Türk-İslam Edebiyatına Yansımaları	216
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	225
BİBLİYOGRAFYA	232
ÖZET	244
ABSTRACT	245
EK 1	1
<i>TERĞİB</i> VE <i>TERHİB</i> BAĞLAMINDA KUR'AN-I KERİM'DE ESMA-İ HUSNA	1
EK 2	10
<i>TERĞİB</i> VE <i>TERHİB</i> AYETLERİNİN TEMATİK DAĞILIMI	10

KISALTMALAR

b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
byy.	: Basım yeri yok
c.	: Cilt
<i>DİA</i>	: <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi</i>
ed.	: Editör
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
tah.	: Tahkik eden
tsz.	: Tarih yok
terc.	: Tercüme eden
vd.	: Ve devamı
yay. haz.	: Yayına hazırlayan

TRANSLİTERASYON SİSTEMİ

Arapça	Türkçe	Arapça	Türkçe
ء	'	ض	D/d
ب	B/b	ط	T/t
ت	T/t	ظ	Z/z
ث	S/s	ع	'
ج	C/c	غ	G/g
ح	H/h	ف	F/f
خ	H/h	ق	K/k
د	D/d	ك	K/k
ذ	Z/z	ل	L/l
ر	R/r	م	M/m
ز	Z/z	ن	N/n
س	S/s	ه	H/h
ش	Ş/ş	و	V/v
ص	Ş/ş	ي	Y/y

Hareke	Kısa	Uzun
<i>fetha</i>	e/a	ا= ā
<i>damme</i>	u	و= ū
<i>kesra</i>	i	ي= ī

ÖNSÖZ

Allah bir sivrisineği, ondan daha da ötesi (küçük) bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez. İman edenler onun, Rable-rinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre saplananlar ise, “Allah örnek olarak bununla neyi kastetmiştir?” derler... (Bakara 2/26)

Yüce Allah, Kur’an’da elbette beşer dilinin imkânlarıyla hitap etmiş, kullarının kendisini anlaması ve gönderdiği kitabının da anlaşılır olmasını murad etmiştir. Kur’an-ı Kerim gönderildiği toplumun lisanı olan Arapça ile gelmiş olsa dahi kendine özgü ifade biçiminden söz etmek mümkündür. Kur’an’ın nazil olduğu bölgenin sosyo-kültürel dokusu, doğal olarak Kur’an’ın dil yapısında önemli etkenlerden biridir. İlahi hitap kullandığı kelimelerin anlam dünyasını genişleterek insanlık ufkunda bir inkılap gerçekleştirmiştir. Ancak Kur’an-ı Kerim Arapça dil kaidelerine uygun bir üslup kullandığı halde diğer bütün ifadelerden hemen ayırt edilen mucizevî bir anlatım tarzına sahiptir. Kur’an’da bir hakikati ifade ederken tek bir üslup kullanılmaz. Bazen bir hüküm cümlesiyle, kimi zaman kıssalar veya temsillerle bazen de tekrarlar ve diyalog üslubu ile muhataba ulaşmanın yollarına başvurulmuştur. Yüce Allah, gönderdiği mesajın doğru anlaşılması için hem bizatihi kendisinin verdiği akli ikna ederek, hem de duygularına ve kalbine hitap ederek, gerektiği zaman müjdeleyip, gerektiğinde uyarıp, sakındırmak suretiyle başvurulacak bütün anlatım üslupları dâhilinde insanlara hitap etmiştir. Öyle ki Yüce Allah’ın bu usul ve yöntemi müşrikler tarafından istihza ve alay konusu olmuş; Rabbimiz Kur’an’da buna doğrudan şu cevabı vermiştir: “Allah bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez.”

Bir hakikati, bütün boyutları ile ifade etmekle yetinmeyip, daha açıklayıcı olması için, zıttı olan gerçekliği de ayrıntılı olarak ele alma Kur’an-ı Kerim’in anlatım üsluplarındandır. Bunların başlıcaları *tebşîr ve inzâr, va’d ve va’id, hayr ve şer, ma’rûf ve munker, rahmet ve ‘azab, hasene ve seyyi’e, tayyib ve habîs, şalâh ve fesâd* kavramlarıdır. Bu ikili anlatım sistemi içerisinde tezimizin asıl konusu olan *tergîb ve terhîb* bütün bu anlatımları kuşatan iki kavram olarak Kur’an üslubunda önemli bir

yer tutmaktadır. Hz. Peygamber de bunu Kur'an'-ı Kerim'den alarak tebliğ ve davet sürecinde en güzel biçimde tatbik etmiştir.

Çağımızda Kur'an-ı Kerim'le ilgili en büyük sorunlardan bir tanesi, her ayet-i kerimesi adeta insanlara hüküm bildirmek için indirilen; insanı, aklını ve duygularını yeterince göz önünde bulundurmeyen bir kanunlar manzumesi olarak takdim edilmesidir. Kur'an'ın dili ve üslubunu dikkate almayan bu anlayış bir takım yanlış anlamaları ve sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. İşte Kur'an-ı Kerim'in insanları ikna etmek için doğrudan onların fitratına yerleştirilmiş olan arzu etme ve sakınma duygusunu harekete geçiren müjdeleyici ve uyarıcı *tergîb* ve *terhîb* üslubunun, bu tür anlayış ve yanlış anlaşılmanın önüne geçme konusunda oldukça önemli olduğunu ifade etmek gerekir. Bu çalışmayı hazırlamaya bizi yönlendiren en önemli etken de şüphesiz bu kaygı olmuştur. Bugüne kadar bu konuda İslam dünyasında birçok çalışma yapılmış; ancak Türkiye'de *tergîb* ve *terhîb*i doğrudan konu edinen akademik bir çalışmaya rastlanmamıştır. İslam âleminde yapılan bu alandaki çalışmalarını incelediğimizde de yapılan değerlendirmelerin tahlili olmadığı daha çok, tavsifi olduğu yani temel bir esasa dayanmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Buradan hareketle *tergîb* ve *terhîb* içeren ayetlerin hakikat ifade etmediği yönündeki bir anlayışa, düşünceye katılmadığımızı ve doğrudan bu tartışmalara müdahil olmak istemediğimizi ifade etmek isteriz. Zira bizim üzerinde durduğumuz husus daha çok bu yöntemlerin kullanılmasıyla elde edilen gayedir ki, bu da insanları iyi ve güzel olana teşvik, kötü ve çirkin olandan ise sakındırmaktır. Bunun aynı zamanda ilahi bir terbiye metodu olduğunu da vurgulamak gerekmektedir.

Bu tezin hazırlanmasında emeği geçen, başta çıkmış olduğum bu ilim yolculuğunda değerli katkıları ve desteği ile hep yanımda olan sevgili eşim ve hocam Prof. Dr. Mehmet Görmez'e, kıymetli vakitlerini ayırarak çok değerli ve titiz katkıları ve eleştirileriyle birlikte tezin her safhasında imzası olan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mehmet Akif Koç'a, değerli katkılarıyla tez izleme kurulunda yer alan Prof. Dr. Zülfiyar Güngör hocama, çeşitli sebeplerle uzayan bu süreçte beni yeniden motive eden, şevklendiren ve baştan sona kadar her türlü desteğini yanımda hissettiğim sevgili Yrd. Doç. Dr. Esra Gözeler hocama en kalbî şükranlarımı iletmeyi yerine getirilmesi gereken bir vazife addederim. Yine değerli vakitlerini ayırarak çalışmada ilgili bö-

lmleri değerlendiren Prof. Dr. Abdulkadir Dündar ve Doç. Dr. Abdulmecit İslamoğlu'na, son okuma safhasında kıymetli katkılarıyla beni destekleyen sevgili hocam Doç. Dr. Huriye Martı'ya Őukranlarımı sunarım. Ayrıca tezin hazırlanmasında emeiği geçen, teknik destek veren değerli araştırmacılar Suat Koca, Yıldıray Kaplan, Uğur Yılmaz, Ali Erdem, Yusuf Türker, Tuba Haşımoğlu, Meliz Yeşilyurt ve sevgili Müberra kızıma da gönülden teŐekkür ederim. Hassaten doktora sürecinde her görüŐtüęümüzde bitirmem gereken bir tezim olduğu konusunda teşvik eden ve aramızdan ayrılrsa da hep yanımızda hissettiğimiz rahmetli Prof. Dr. Salih Akdemir hocamı da hayırla, duayla ve minnetle anmayı bir borç bilirim. Son olarak; sevgili aileme, evlatlarıma ve dostlarıma dualarıyla ve sabırlarıyla hep yanımda oldukları, nazımı çektikleri için yürekte teŐekkürlerimi iletirim.

Elbette en büyük teŐekkür, hamd ve Őükür beni bir kez daha ilahi hitabıyla yakın ve yakn kılan, okuduğum ayetleriyle kimi zaman *teręb*, çoğu zaman *terhb* eden Yüce Rabbimedir. O ne güzel vekil, ne güzel yardımcıdır.

Hatice Görmez
Ankara 2016

GİRİŞ

0.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmamızın konusu insanları bir hakikate, iyiye, doğruya, güzel olana yönlendirmek yahut yanlış ve kötü işlerden sakındırmak için dini metinlerde sıkça başvurulan bir üslup olarak *tergîb* ve *terhîb* metodunun Kur'an-ı Kerim için söz konusu olup olmadığını bütün yönleriyle tartışmaktır.

Konuyu ele alırken Kur'an'ın anlatım sistemi içerisinde ikili anlatım üslupları incelenerek, *tergîb* ve *terhîb* metodunun bu üsluplar içindeki yeri irdelenecektir. İkili eğitim sisteminden kastımız; *tebşîr* ve *inzâr*, *va'd* ve *va'îd*, *ḥayr* ve *şer*, *ma'rûf* ve *munker*, *rahmet* ve *'azab*, *ḥasene* ve *seyyi'e*, *ṭayyib* ve *ḥabîs*, *şalâḥ* ve *fesâd* gibi ikili anlatımlardır. Araştırmamızda tartışma konusu olabilecek bir husus da kelâmi boyuttur. Kelâmi açıdan *tergîb* ve *terhîb* metodu Allah'a izafe edilebilir mi? Bir hakikati, bir gerçekliği bütün boyutları ile ifade etmekle yetinmeyip, daha açıklayıcı olması için zıttı olan gerçekliği de ayrıntılı olarak ele alma üslubu Kur'an-ı Kerim için ne derece geçerlidir? Hadis edebiyatında çokça yer alan ve Hz. Peygamber'in anlatım metotlarından biri olarak tavsif edilen *tergîb* ve *terhîb* Kur'an-ı Kerim için ne derece söz konusu olabilir? Tüm bunları ortaya çıkarmak günümüz insanlarına Kur'an'ı anlama ve yorumlamada nasıl bir katkı sağlayabilir? İşte tezimizde bu gibi birçok soruya cevap aranmakta ve benzer hususlar bu alanda araştırma yapmayı önemli kılmaktadır.

Konunun önemi, Kur'an'ın üslubu ve mahiyeti ile ilgili tartışmalara yapacağı katkıdır. Kur'an-ı Kerim, kimilerinin anladığı gibi sadece bir hükümler manzumesi midir? Sadece bir kanun ve ahkâm kitabı mıdır? Yoksa kanuna ve ahkâma da kaynaklık eden, sayısız anlatım üslubunu içinde barındıran ve bizi hakikate taşıyacak olan ayetlerden, işaretlerden ibaret bir kitap mıdır? Kur'an'da *Terğîb* ve *terhîb* metodunun varlığı ve izahı, vahiy ve insan arasındaki ilişkiyi daha doğru bir zemine taşımakta önemli bir katkı sağlayacaktır. Böylece ayetlerin bizi taşıyacağı hakikat daha doğru anlaşılacaktır.

Çağımızda, belli konudaki ayetlerin bir araya getirilmesi temeline dayanan konulu tefsir yöntemi yaygın olarak müfessirler ve Kur'an araştırmacıları tarafından kullanılmaya, bu alanda ortaya konulan eserler de insanlar tarafından ilgiyle takip edilmeye başlanmıştır. Kur'an araştırmaları ve tefsir çalışmalarında yeni bir metod

olan konulu tefsir yöntemini içinde yaşadığımız asrın şartları ve toplumun ihtiyaçları gerekli kılmıştır. Yine konulu tefsir çalışması bütün Kur'ânî kavram ve konuları tefsir etme zorunluluğu da içermemektedir. Çalışmamızın böyle bir iddiası olmamakla beraber bir Kur'an üslubunun tüm Kur'an ayetleri bağlamında araştırılması böyle bir çağrışıma sebep olabilir.

0.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynaklar

Konu dedüksiyon/tümdengelim yöntemiyle bütünden hareket edilerek ele alınmaktadır. Tezin yazımında *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Yayın İlkeleri ve *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* Tez Yazım Kuralları esas alınmıştır. Çalışmamızda kaynak tarama, gözlem ve örnekleme metodu kullanılmaktadır. Öncelikle beşer dili ve Kur'an dili mukayese edilerek, beşer dilinin imkânlarının Kur'an'ın dili için de kullanıldığı tezinin izahı yapılmaktadır. Daha sonra Kur'an'ın kendine özgü üslubunu ana hatlarıyla ortaya koymaya özen göstererek, bu metodun beşerin kullandığı dilin imkânları ile sınırlı olup olmadığı üzerinde bir değerlendirme yapılmaya çalışılmaktadır.

Araştırmamızda Kur'an'ın anlatım üslubu ve özellikle ikili anlatım sistemi üzerinde durulmakta ve *tergîb* ve *terhîb* metodu ise tüm bu farklı anlatım üslupları içerisinde genişçe ve gerektiğince değerlendirilmektedir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de bu üslup araştırılırken dikkat edilecek temel prensipler ve sınırlılığın neler olabileceği tartışma konusu yapılmış ve insan fitratı üzerinde bu tür ayet ve hadislerin etkileri üzerinde de bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

İlmi çevrelerde *tergîb* ve *terhîb* kavramları daha çok ve geniş kapsamlı olarak hadisler açısından ele alınmıştır. Bunun sonucu olarak hadis edebiyatında müstakil bir *tergîb* ve *terhîb* literatürü oluşmuştur. Her ne kadar araştırmamız bir tefsir konusu olsa da bu alandaki hadis çalışmaları tezimiz için önem arz etmektedir. Yararlanılan kaynaklar, tezin sonunda yer alan kaynakçada sunulmuştur. Ancak konumuz açısından önemli olan kaynakları ana başlıklar halinde zikretmek faydalı olacaktır:

1. Kur'an-ı Kerim ve mealler: DİB Kur'an-ı Kerim Portalı başta olmak üzere Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Kur'an Meali*, Muhammed Esed'in *Kur'an Mesajı* ve diğer başlıca mealler.

2. *'Ulūmu'l-Ḳur'ān* eserleri: Zerkeṣī'nin (ö.794/1392) *el-Burhān fī 'Ulūmi'l-Ḳur'ān* ve Suyūṫī'nin (ö.911/1505) *el-İtkān fī 'Ulūmi'l-Ḳur'ān* isimli eserleri başta olmak üzere 'ulūmu'l-Ḳur'ān edebiyatında Kur'an'ın dili ve üslubuna ve i'cāzu'l Kur'an'a dair bölümler, pek çok açıdan konumuza ışık tuttuğu için önem arz etmektedir.

3. Kur'an'ın dili ve üslubuna dair müstakil eserler: Kur'an'da edebi sanatları, teşbih, mecaz ve istiare gibi konuları ele alan eserler de tezimizin kaynakları arasındadır.

4. Tefsirler: Özellikle edebi ve lügavi tefsirler, ayetlerin tefsirinde Kur'an'ın dili ve üslubuna ağırlık veren tefsir kaynakları ve meāni'l- Ḳur'ān tarzı eserlerde konumuza dair kapsamlı bilgiler bulunmaktadır.

5. Dillerin yapısını konu alan eserler: Genelde dillerin, özeldede Arap dilinin yapısı, işlevi ve felsefesine dair eserler de ana kaynaklarımız arasında yer almışlardır.

6. İlgili hadis kitabiyatı: *Tergīb* ve *terhīb* kavramlarının daha çok hadis literatüründe ıstılahlaşmış olması sebebiyle hadis edebiyatında *tergīb* ve *terhīb* çalışmaları da öncelikli kaynaklar arasındadır. Bu sahada 'Abdu'l-'Azīm el-Munziri'(ö.656/1258) nin *Kitābu't-Tergīb ve't-Terhīb*'i başta gelmektedir.

7. Sözlükler: Çalışmamıza kaynaklık eden klasik Arapça sözlükler de zikre değer önemli eserler arasındadır.

8. Kısmen insan psikolojisi ve sosyo-psikoloji, davet ve irşadı konu edinen çalışmalardan da istifade edilmiştir.

0.3. Konuyla İlgili Çalışmalar

Terğīb ve terhīb Kur'an-ı Kerim'in de bir üslubu olduğu halde tefsir kitabiyatında, hadis alanında olduğu kadar geniş bir kaynak söz konusu değildir. Arap dünyasındaki çalışmaları incelediğimizde özellikle son yıllarda yeterli olmasa da bu konuda gerek akademik olarak, gerekse bazı kitap ve makalelerde *terğīb* ve *terhīb* bir 'tefsir' konusu olarak ele alındığını görmekteyiz. Ancak Türkiye'deki akademik çalışmaları incelediğimizde *terğīb* ve *terhīb* özelinde bir tefsir çalışmasına rastlamamaktayız. Dijital ortama başvurduğumuzda bu konuda çok sayıda Türkçe ve Arapça veriyle karşılaştığımızı da ifade etmek isteriz. Takdir edileceği üzere misyon, tebliğ ve davet amaçlı bu dokümanların çoğunluğu gerek kaynak gösterilmediği için gerekse içerikleri bakımından çok fazla istifade edemediğimiz bilgilerdir. Burada çalışmamıza katkı sağlayan, *terğīb* ve *terhīb* konusunu doğrudan veya dolaylı olarak ele alan ve ulaşabildiğimiz başlıca kaynaklara yayın tarihleri esas alınarak kronolojik bir perspektifle kısaca yer verilecektir. Bu bağlamda zikrettiğimiz araştırmalar tezimizde müracaat ettiğimiz temel çalışmalardır. Bu anlamda konuya ilişkin bir literatür listesi sunmak amaçlanmamaktadır. Değerlendirmede fayda mülâhaza ettiğimiz çalışmalar ise şunlardır:

1. 'Abdullāh Muḥammed en-Nuḳrāt. "Min Taṣrīfi'l-Ḳavli fi'l-Ḳur'āni'l-Kerīm–Tenavvu'u Ḍalālāti fi't-Terğībi ve't-Terhībi," *Mecelletu Kulliyeti Da'veti'l-İslāmiyye* 18, (2001), ss. 385-418.

Bu makalede yazar *terğīb* ve *terhīb*in Kuran çalışmaları için önemli bir mevzu olduğunu, ancak bazı müfessirlerin işaretinden başka ciddi çalışmaların olmadığından bahsetmektedir. Bu ifadeler *terğīb* ve *terhib*in bir tefsir konusu olarak, sadece ülkemizde değil Arap ilim dünyasında da ihmal edildiğinin açık bir ispatıdır. Nuḳrāt'ın bir tespiti de ikili anlatım sisteminin Mekkī ayetlerde daha fazla yer almasıdır. Çalışmada daha sonra bu üsluplar örneklerle tek tek ele alınmakta ve önemli kaynaklardan alıntılar ve atıflar yapılarak yazarın tespitleri temellendirilmektedir. *Tebṣīr* ve *inzār*, *va'd* ve *va'īd* ve bazı edebi lafızlar örneklerle değerlendirilen mevzulardır.

2. Mahmut Demir, *Terğib-Terhib Hadislerinin Değerlendirmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2001.

Hz. Peygamberin *tergīb* ve *terhīb* kastıyla söylediği hadisleri, bu kavramların ıstılahlaşma sürecini ve tarih içindeki serencamını konu alan bir çalışmadır. Bu eserde Hz. Peygamber'in bir anlatım üslubu ve eğitim metodu olarak başvurduğu bu yöntemin Kur'an için de söz konusu olduğu vurgulanmaktadır. Daha sonra *tergīb* ve *terhīb* hadislerinin anlaşılması ve yorumlanması sorunu genişçe ele alınmıştır. Yine *tergīb* ve *terhīb* hadislerinin mevzu hadisler içerisinde şöhret bulmasının temel sebepleri ve bu rivayetlerin halk üzerindeki olumsuz etkileri tartışılmıştır.

3. Mehmet Şanver, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2001).

Yazar çalışmasında Kur'an-ı Kerim'de kullanılan tebliğ ve eğitim metodlarına genişçe yer vermektedir. Bu metodları öncelik metodu, ortak noktayı tespit, kıssa, tekrar, '*tergīb* (benimsetme)' ve *terhīb* (soğutma)', gözlem, temsil, soru cevap, tartışma ve mukayese olarak belirlemiştir. Burada yazarın *tergīb* ve *terhīb* bir tebliğ ve eğitim metodu olarak sunması önemli bir husustur. Bu tezini Kur'an-ı Kerim'den çok sayıda örneklerle izah etmeye çalışmaktadır.

4. Eymān b. Muḥammed b. 'Āmir er-Recebī, *et-Tergīb ve 't-Terhīb fi'l-Kur'ān'il-Kerīm*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Cāmi'atu Āl-i Beyt, Ürdün, 2004.

Tez konumuzla doğrudan ilgili ve ulaşabildiğimiz en kapsamlı çalışmadır. Bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada *tergīb* ve *terhīb* üslubu Kur'an ayetleri çerçevesinde ele alınmış ve çokça örneklerle zenginleştirilmiştir. Aynı başlıktaki tüm örneklere ana metinde yer verildiği için sayfa sayısı oldukça fazladır. Tekrarlar da çokça müşahede edilmektedir. Ayrıca tezde geçen tüm ayet ve hadisler çalışmanın sonuna yeniden bir bölüm olarak eklenmiştir. Bizim çalışmamızdan farklı olarak *tergīb* ve *terhīb* kavramı ikili anlatımın bir parçası olarak değil, doğrudan müstakil kavramlar olarak ele alınmaktadır. *Tergīb* ve *terhīb* ile ilgili ayetlerin tespitinde ise bir sınırlılık göze çarpmamaktadır. Ulaşabildiğimiz Arapça dokümanlar içerisinde akademik olarak istifade ettiğimiz önemli bir çalışmadır.

5. Hayati Aydın, *Kur'an'da Psikolojik İkna* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2006)

Eserin giriş bölümünde Kur'an'ın insanı en iyi tanıtan ve bütün insanlar için indirilmiş bir kitap olduğundan bahsedilmektedir. Ayetler üzerinde tefekkür ederken

bu hususun unutulmaması, ayetler nüzul sebepleri ile ilişkilendirilirken günümüze dair mesajlarının da göz ardı edilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Daha sonra “Kur’an’ın insanı betimlemesinin fertleri değil bütün insanları kapsadığı, Kur’an’daki ilkelerin de herhangi bir kuşağa veya topluma değil bütün toplumlar ve kuşaklar için evrensel nitelik taşıdığından” bahsedilmektedir.

Bu çalışmada ayrıca Kur’an-ı Kerim’in ve *terhīb* (korkutma) ve *tergīb* (isteklendirme) metodundan psikolojik ikna olarak faydalandığı belirtilmektedir. Kur’an-ı Kerim’de Allah’ın, insanları terhib için dünya hayatı ve zorluklarını, öncekilerin başına gelen felaketleri, kıyameti ve özellikle de cehennemi konu edindiğine vurgu yapılmaktadır. “Allah Teâlâ insanların iyi bir kul olmaları için *tergīb* daha fazla kullanmıştır” tezini savunan yazar bu şekilde Yaratıcının insanların iyiye kanallanmalarını istediğini ifade etmektedir.

6. Mehmet Görmez, “Tergīb ve Terhīb,” *DİA* (2011), c.40, ss.508-509.

Bir ansiklopedi maddesi olarak hazırlanan bu makalede öncelikle *tergīb* ve *terhīb* kavramlarının lügat ve ıstılah anlamları üzerinde durulmaktadır. Bu kavramlarla ilgili diğer Türkçe çalışmalardan farklı olarak *tergīb* ve *terhīb* üslubu hem Kur’an-ı Kerim ve hem de hadis kitabiyatının bir konusu olarak ele alınmıştır. Aynı şekilde Kur’an’dan ve hadislerden örnekler verilmiştir. Tarihsel süreçte *tergīb* ve *terhīb* Kitabiyatı’ olarak daha çok hadis literatüründe meşhur olduğu için bu alanda yapılan çalışmaların derlenmesi sonucu otuz yedi eser kronolojik olarak listelenmiştir. Ayrıca *tergīb* ve *terhīb* hadislerinin kısa bir kritiğine yer verilmiştir.

7. Seyyid Kuṭub. *et-Taṣāvvuru’l-Fennī fī’l- Qur’ān / Kur’an’da Edebi Tasvir*, (Tercüme: Ömer Aydın, Ertuğrul Özalp, İstanbul: İşaret Yayınları, 2011)

Kur’an’ın edebi üslubu üzerinde yapılan çalışmalar arasında Seyyid Kuṭub’un bu eseri ilk sıralarda yer almaktadır. Eser iki bölüm halinde değerlendirilebilir. İlk kısımda Kur’an’ın tasvir yöntemine dair teorik bilgiler yer alırken, ayet-i kerimelerden verilen birçok örnekle teori pratiğe dönüştürülmektedir. İkinci bölümde ise ayrıntılı bir şekilde Kur’an’daki kıssalar ve bu kıssalardaki tasvir üslubu üzerinde durulmaktadır. Kuṭub eserinde ‘Tasvirî anlatım’ı Kur’an üslubunun en değerli unsuru kabul etmektedir. Kutub eserinde “Kur’an’ın temel anlatım metodu olan tasvirî yöntemin Kur’an’ın büyük bir bölümü için söz konusu olduğuna” dikkat çekmektedir. İşaret

edilen bir diğere önemli husus ise Kur'an'a has edebi tasvir üslubu ile hakikatleri muhafazaya dikkat ederek etkili bir biçimde sunmasıdır. Kutup, eserin birçok yerinde Kur'an'ın icazına, çekiciliğine, cazibesine sürekli vurgu yapmaktadır. Yazar, kıssalardaki sanatsal tasvirlerle ilgili örnekleri zikrettikten sonra kıssalarda yer alan insan karakterlerinin tasvirine ağırlık vermekte, onları bazı peygamberlerin farklı yönleri üzerinden değerlendirmektedir. Ona göre "Kur'an, hissî hadiseleri ve gözle görülen sahneleri hayâli bir tablo hâlinde sunduğu gibi; ruhi halleri ve insan tiplerini de canlı bir tablo gibi ifade etmektedir."

8. Esra Hacımüftüoğlu, *Kur'an-ı Kerim'in İrşad Üslubu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012)

Kur'an'ı Kerim'in İrşad Üslubu başlığı ile hazırlanmış doktora tezinin kitap olarak basılmış formudur. Ana tema Kur'an'ın insanı irşad etmek için başvurduğu yol ve yöntemlerdir. İrşadın önemi ve Kur'an'ın insana bakışı giriş bölümünde ele alınmıştır. Daha sonra üç bölüm halinde hikmetle yapılan irşad, güzel öğütle yapılan irşad ve mücadele üslupları Kur'an'dan örneklerle ve ilgili kaynaklardan alıntılarla genişçe ele alınmıştır. Kur'anî irşadı hikmet, güzel öğüt ve en güzel şekilde mücadele olarak üç ana sürecin ifadelendirilmiş hali olarak sunan yazar "kitabın Kur'anî irşad zenginliğini anlamaya yönelik bir çabanın ürünü" olduğunu ifade etmektedir.

9. Murat Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2013)

İslam-sanat geleneğinin felsefesini ortaya koymayı amaçlayan birçok çalışmada yüzlerce sanat eseri incelenmiş, yapılan uzun soluklu araştırmalar sonucu hangi ayetin ve hadisin, kitabenin nereye niçin yazılmış olabileceğine dair varılan sonuçlar bu alandaki eserlerde yerini almıştır. Bunlardan ulaşabildiklerimizi konumuz bağlamında incelediğimizde ilk sırada Murat Sülün'ün *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü* isimli eseri gelmektedir. Kitabın ilk bölümünde Kur'an, sanat, hat ve mimari arasındaki ilişki özetlenmekte, ikinci bölümünde sanat eserlerinde Kur'an'dan ayet iktibas etmenin felsefesi anlatılmakta; üçüncü bölümde ise sanat eserlerinde iktibas örneklerine yer verilmektedir. Eserde yer alan çok sayıda ayet, sure ve sanat eseri tek tek başlıklandırılmamış, özgün bir sınıflandırmayla aynı kategoriye sokulabilecek ayet ve sureler ya da sanat eserleri bir arada verilmiştir. Konumuzla doğrudan ilişkili ol-

masa da *tergīb* ve *terhīb* ayetlerinin insanlar üzerindeki etkileri ve sanata yansımaları başlığında bu eserdeki oldukça doyurucu ve kapsamlı bilgilerden istifade edilmiştir. Uzun süreli ve zahmetli bir çalışmanın ürünü olduğu açıkça görülen bu hacimli kaynak, tezimizde çok fazla kullandığımız ve zevkle istifade ettiğimiz çalışmalardan biri olmuştur. Öyle ki yazarın ifadelerindeki insicamı bozmamak adına doğrudan çok fazla alıntı yapmak durumunda kaldığımız bu çalışma alanında çok önemli bir kaynaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'İN ANLATIM ÜSLUBU

1. Kur'an'ın Üslubu ve Beşer Dilinin İmkânları

1.1. Beşer Dili ve Kur'an Dili

Yüce Allah vahiy yoluyla insanlara hakikati bildirmek için gönderdiği kitabında kendi katında belirlediği özel bir dil kullanmamıştır. Gönderdiği peygamberin kavmi hangi dili kullanıyorsa o dilin imkanları çerçevesinde vahyettmeyi tercih etmiştir. Başka bir ifade ile Allah beşeriyete beşer dili ile hitap etmiş, ilahi hitabın kendi özel bir dili olmamıştır:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah’ın emirlerini) iyice açıklasın. Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹

Ayet-i kerime bize sadece peygamberlerin konuştukları dilin değil, onlara gönderilen vahyin de o kavmin dili ile nazil olduğunu ifade etmektedir. Bu lisan Hz. Musa ve Tevrat için İbranice, Hz. İsa ve İncil için Aramice/Süryanice, Hz. Muhammed (a.s) ve Kur'an-ı Kerim için Arapçadır. Eğer böyle olmasaydı beşerden gelebilecek itirazlar olacaktı. Bunları Yüce Allah şöyle ifade etmektedir:

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَعْجَمِيًّا وَعَرَبِيًّا قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَٰئِكَ يُنَادُونَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ

“Eğer biz onu, yabancı dilden bir Kur'an kılsaydık, diyeceklerdi ki: Ayetleri tafsilatlı şekilde açıklanmalı değil miydi? Arap'a yabancı dilden (kitap) olur mu? De ki: O, inanlar için doğru yolu gösteren bir kılavuzdur ve şifadır. İnanmayanlara gelince, onların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'an onlara kapalıdır. (Sanki) onlara uzak bir yerden bağırlıyor (da Kur'an'da ne söylendiğini anlamıyorlar.)”²

Hakikat bu olduğu halde Mekke müşrikleri vahyin Peygamberimize Allah katından nazil olmadığını, Arap olmayan bir beşer tarafından öğretildiğini iddia etmişlerdir. Bunun üzerine Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

¹ İbrâhîm 14/4.

² Fuşşilet 41/44.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ

“Şüphesiz biz onların: “Kur’an’ı ona ancak bir insan öğretiyor” dediklerini biliyoruz. Kendisine nisbet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Halbuki bu (Kur’an) apaçık bir Arapçadır.”³

Kur’an-ı Kerim aslında inkârcıların her hâlükârda iman etmeyeceklerini bildirmekte ve bunu şöyle ifade etmektedir:

وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ

“Biz onu Arapça bilmeyenlerden birine indirseydik de, bunu onlara o okusaydı, yine ona iman etmezlerdi.”⁴

Bu gerçek Kur’an-ı Kerim’de 13 kez açıkça ifade edilmiştir. Her şeyden önce bunun ilk kez vahiy alan topluluk için bir kolaylık olduğu vurgulanmıştır:

وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

“Apaçık Kitaba andolsun ki biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur’an kıldık.”⁵

Bazı ayetlerde ise yapılan uyarıların açık ve net bir şekilde yerini bulması için bu yöntemin seçildiği ifade edilmiştir:

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ

“Şehirlerin anası (olan Mekke’de) ve onun çevresinde bulunanları uyarman ve asla şüphe olmayan toplanma günüyle onları korkutman için, sana böyle Arapça bir Kur’an vahiy ettik. (İnsanların) bir bölümü cennette, bir bölümü de çılgın alevli cehennemdedir.”⁶

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا

“(Resulüm!) Biz onu böylece Arapça bir Kur’an olarak indirdik ve onda ikazları tekrar tekrar açıkladık. Umulur ki onlar (bu sayede günahattan) korunurlar yahut da o (Kur’an) kendileri için bir ibret ortaya koyar.”⁷

قُرْءَانًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

³ Nahl 16/103; Şu‘arâ 26/193-195.

⁴ Şu‘arâ 26/198-199.

⁵ Zuhruf 43/2-3. Bkz. Yûsuf 12/2; Duḥān 44/58; Fuşşilet 41/3.

⁶ Şūrâ 42/7.

⁷ Tâhâ 20/113.

“Korunsunlar diye, pürüzsüz Arapça bir Kur’an indirdik.”⁸

Bu bağlamdaki ayetlerden anlaşıldığı üzere bizzat Kur’an “apaçık bir Arapça lisanıyla indirildiğini, yine “a’cemî değil, yani Arapça dışında bir lisan ile yazılmamış” olduğunu ve en önemli ilkesinin de “anlaşılır olmak” olduğunu ifade etmektedir. Öyleyse Kur’an’ın yeni bir dil oluşturarak insanlara hitap etmek yerine beşerin kullandığı dilin sınırları çerçevesinde kalarak insanlara hitap ettiğini müşahede etmek gerekir.

Bir başka ayette ise çalışmamızın konusu olan *tergîb* ve *terhîb* açısından yahut *inzâr* ve *tebşîr* açısından bunun önemine vurgu yapılmış ve şöyle buyrulmuştur:

وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِسَانًا عَرَبِيًّا لِيُنذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَى لِلْمُحْسِنِينَ

“Ondan önce de bir rahmet ve rehber olarak Musa’nın kitabı vardır. Bu (Kur’an) da, zulmedenleri uyarmak ve iyilik yapanlara müjde olmak üzere Arap lisanıyla indirilmiş, doğrulayıcı bir kitaptır.”⁹

Burada sorulması gereken sorular, üzerinde durulması gereken hususlar şunlardır:

- (1) Kur’an-ı Kerim gönderildiği toplumun lisanıyla gelmiş olsa dahi kendine özgü hiçbir ifade biçimi olmadı mı?
- (2) Sadece o kavmin lisanının ifade ve istifade imkanlarını mı kullandı? Başka bir ifadeyle indiği dilin anlamlar dünyasına çok şey kattığı gibi, ifade biçimlerine de müdahale etmiş olamaz mı?
- (3) Kur’an’ın kullandığı kelimeler arasında Arapça olmayan sözcükler var mıdır?
- (4) Kur’an üslubunu sadece dil değil kültür de etkilemiş midir?

Bu konularda ‘*ulūmu’l-Kur’ān* tarzı eserlerde açıklayıcı bilgiler mevcuttur. Şāṭibī (ö.790/1388), *el-Muvāfaḳāt* adlı eserinin “el-Fehmu ve’l - İfhām” başlığı altında, Kur’an’ın en önemli ilkesinden birinin anlaşılır olmak olduğunu vurgulamaktadır. Kur’an’ın anlaşılabilmesinin ilk şartı da ona mutlaka Arap dili açısından yaklaşmaktır. Başka yollarla onu anlamaya çalışmak Şāṭibī’ye göre mümkün değildir.¹⁰ Buna göre bazılarının söylediği gibi “Kur’an Arapça değil Rabçadır” iddiası Kur’an için doğru değildir. Necip Fazıl (1904-1983) da bunu savunanlardan biridir. *Kur’an ve Hadis* adlı bir şiirinde şöyle der:

⁸ Zümer 39/28.

⁹ Ahkâf 46/12.

¹⁰ Ebū İshāk eş-Şāṭibī, *el-Muvāfaḳāt fî Usūli’ş-Şerī’a*, terc. Mehmet Erdoğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 1990), c.2, s.61.

Kur'an yaratık değil; Zerresi kıtık değil,
BİR nur ki, dile sığmaz, ona yetmez Arapça;
O, Arapçaya inmiş Allah kelamı, Rabça...¹¹

Kur'an'ın kullandığı kelimeler arasında Arapça olmayan sözcüklerin olup olmadığı da tartışma konusu olarak incelenmiş olup, kanaatimizce en doğru tez şudur; Kur'an nazil olduğu ortamdaki insanların dili ne ise onunla nazil olmuştur. Ancak Kur'an doğal olarak kelimelerin anlam çerçevelerinin ucundan tutarak onları fizik âlemden metafizik âleme doğru genişletmiştir. Bu yolla kelimelerin fizik âlemde taşıdığı sınırlar aşılmış; anlamlar metafizik âleme yöneltmiştir. Zaten Kur'an'ın en büyük devrimi de buradadır. Yani Arabın kullandığı kelimenin aynısını kendisi de kullanmış ama manasında bir inkılap meydana getirmiştir. Mesela *hidāyet* kelimesi: Kur'an'ın nüzulünden önce basit ve genel anlamda kervanların çölde yolunu bulmasıdır.¹² *Ḍalālet* ise kervanların yollarını kaybetmesidir.¹³ Hâdi veya Mehdi yolunu tekrar bulma gücüne sahip olan develere verilen isimdir. İzutsu (1914-1993)'ya göre; Kur'an Arapça olduğu için bu kitapta bulunan bütün kelimelerin Kur'an öncesi veya İslam öncesi bir geçmişi vardır. Mesela Kur'an'ın anahtar kavramlarından olan *taḳvā*, *şırāṭ*, *sebīl* bunlardan bir kaçıdır.¹⁴ Ama Kur'an-ı Kerim bütün bu kavramları kullanarak ve farklı anlamlar da yükleyerek aslına sadık kalmak şartıyla, çöl sınırlarını aşmış ve bütün âlemi kuşatacak bir manaya dönüştürmüştür. Aynı zamanda maddi anlamı metafizik/manevi anlama taşımıştır. Kur'an elbette beşer dilinin imkânlarıyla hitap etmiş; ama anlam dünyasını genişleterek insanlık ufkunda bir inkılap gerçekleştirmiştir.

“İslam toplumu ve kültürü, hareket noktası itibariyle dil esaslıdır ve iletişime dayalı bir toplum ve kültürdür. Bu topluma dini olarak ulaşmanın yolu vahiydir ve vahiy de insanlara lisan olarak ulaşan bir mesajdır.”¹⁵ Kur'an'ın dil yapısı üzerinde önemli etkenlerden birisi şüphesiz Kur'an'ın nazil olduğu Hicaz bölgesinin sosyo-kültürel dokusu olmuştur. Bu doku Mekke ve Medine'nin coğrafi yapısı ile sınırlı kalmayıp çöl hayatının içindeki bedevi toplumu, Hz. İbrahimHz. İsmail'den ve kalan Hanif toplumu ve Medine'de yaşayan Yahudileri de kapsıyordu. Birbirinden farklı sosyo-kültürel

¹¹ Necip Fazıl Kısakürek, *Esselâm: Mukaddes Hayattan Levhalar* (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, tsz.), s.52.

¹² İbn Manzûr, *Lisānu'l-'Arab* (Beyrut: Dār-u Şâdir, 2010) c.15, ss.354-355.

¹³ İbn Manzûr, *Lisānu'l-'Arab*. c.11.ss.394- 395.

¹⁴ Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, terc. Süleyman Ateş, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975), ss.20, 43.

¹⁵ Tahsin Görgün, “İnşa-Haber Ayrımı ve Kur'an'ın Anlaşılması,” *Yüzüncü Yıl İlahiyat Fakültesi Kur'an ve Dil -Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu* (2001), s.450.

tabakaların ortaklaşa oluşturduğu Arap dilini Kur'an'ın farklı bir bütünlük içerisinde kullandığı görülmektedir.¹⁶ Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'i tam olarak anlamak için öncelikle dilin kültürel dokusunu anlamak elzemdir. Aksi takdirde ne Arapça yazılmış bir edebî eser, ne de Kur'an-ı Kerim tam olarak anlaşılabilir.

Söz gelimi Kur'an'ın kanı haram kılmasındaki ısrarının hikmetini anlayabilmek ilk bakışta bir hayli zordur.¹⁷ Çünkü normal şartlarda kimse kanın bir besin değeri taşıdığını pek düşünmez. “Bir Arap darb-ı meseli olan “*lem yuħram men fuşide leh*” sözü ilgili bu hususta ayetin tefsirine yönelik ipuçları vermektedir.”¹⁸ Mesel “Yola çıkan kişi yanına kanın pıhtılaşmasıyla elde edilen *faşîd* lokmaları alırsa mahrumiyet yaşamaz, (Türkçe karşılığı olarak) hiç yoktan iyidir” der. Bir nevi hamur tarzı bir yiyecek anlamında olan *Faşîd* devenin kanının pıhtılaşmasıyla elde edilir. Bunun Cahiliye döneminde yolculuğa çıkanın en temel yol azığı olduğu söylenmektedir. Bu bilgiye ulaşıldığında Kur'an'ın kan yemeyi yasaklamaya yönelik vurgusu daha iyi anlaşılabilir. Bir başka kültürde *Faşîd* kelimesinin birebir karşılığını bulmak mümkün değildir. Toplumun kültürünün, dili çepeçevre sarmakta ve şekillendirmekte olduğunu göstermek açısından bu ilginç bir örnektir. Pek çok dilde kültüre ait kelimelerin durumu bu tür araştırmalarla açıklık kazanmaktadır.¹⁹

Kur'an'da bir hakikat tek bir üslup ile muhataba sunulmaz. Bazen bir hüküm cümlesiyle, kimi zaman kıssalar veya temsillerle, bazen da *terğîb* ve *terhîble* hakikat ifade edilir. Bu konuyu daha iyi izah edebilmek ve yukarıdaki soruları cevaplayabilmek için hem Kur'an'ın kendine özgü ifade ve üsluplarını hem de beşer dilinin imkanları içinde başvurulan anlatım tarzlarını kısaca ele almak gerekmektedir.

¹⁶ Necmettin Gökkır, *Kur'an Dilinin Sosyo-Kültürel Bağlamı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014), s.53.

¹⁷ Soner Gündüzöz, “Arapçada Kültür-Dil İlişkisi, Arapça'nın Yapılanması ve Algılanmasında Etkili Öğeler,” *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5:2 (2005), s.220. Haram kılınan yiyecekler ile ilgili ayetler için bkz. Bakara 2/173; Mâ'ide 5/3; En'âm 6/145; Nahl 16/115.

¹⁸ Sıbeveyh'den naklen Soner Gündüzöz, “Arapçada Kültür-Dil İlişkisi, Arapça'nın Yapılanması ve Algılanmasında Etkili Öğeler,” s.221.

¹⁹ Gündüzöz, “Arapçada Kültür-Dil İlişkisi,” s.222.

1.2. Kur'an'ın Anlatım Üslupları

“Yol, uzun yol, yüz, mezhep, sanat, büyüklenme, söylemede takip edilen usul ve yöntem”²⁰ gibi anlamlar ifade eden üslup, edebî bir terim olarak “Bir yazarın ya da bir konuşmacının, lafızları seçerken veya sözlerini tertip ederken izlediği yoldur. Kelimelerin anlamlarını ifade ederken söyleyenin başkalarından ayrıldığı husus veya söylenen sözün taşıdığı özelliştir”²¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Bir dilde edebi kurallar aynı olduğu halde o lisanla yazılanların ve konuşulanların, birbirinden farklı üsluplara sahip olması gayet mümkündür.

Mesajını her yaşta ve her düzeyde insana bütün zamanlarda ve mekanlarda ulaştırmak durumunda olan Kur'an için elbette bir üslup ve yöntem söz konusudur.²² Kur'an'ın kullandığı üslup bütün dillerde görülen, bütün edebiyatçıların kullandığı ve birçok müfessir ve âlimin de dikkat çektiği bir yöntemdir.²³ Kur'an üslubu demek, surelerde ve ayetlerde kelimelerin seçiminde, cümlelerin teşekkülünde ve konuların beyan edilmesinde, kendisine mahsus anlatım tarzı demektir. Kur'an-ı Kerim Arapça dil kaidelerine uygun bir üslup kullandığı halde diğer bütün edebi ifadelerden farklı olan veciz ve mucizevî bir dille muhataplarına hitap etmektedir. Anlatım üslubu denildiğinde; tasvir, kıssa, temsil, teşbih, diyalog ve hitap olarak bildiğimiz değişik ifade şekilleri akla gelir. “Kur'an'ı dikkatle okuyan kimse, Yüce Rabbin üslubu ile insanın üslubu arasındaki sonsuz farkı anlar. Gerçekten, Kelâmullah ile kelâm-ı beşer arasındaki fark, Hâlık ile mahlûk arasındaki fark gibidir.”²⁴

Birçok kaynakta Kur'an'ın üslubu ile ilgili bir takım özelliklerden bahsedilmektedir. Zerkeşî (ö.794/1392) ve Suyûtî (ö.911/1505) Kur'an'ın nüzul keyfiyetine dair şunu kaydetmektedir: “Kur'an beş vecih üzere nazil olmuştur; helal, haram, muhkem, müteşâbih ve emsal. Helali işleyin, haramdan sakının, muhkeme tâbi olun, müteşâbihe inanın ve emsalden ibret alın.”²⁵ Kur'an'ın mevcut edebî türlerden farklı olduğunu söyleyen Seyyid Kutup (1906-1966), Kur'an üslubunun eşsiz büyüsunü, onun hem

²⁰ İbn Manzûr, *Lisānu'l- Arab* (Beyrut: Dār-u Şādir, 1994), c.1, s.456.

²¹ Zurkānī, *Menāhilu'l- İrfān fī 'Ulūmi'l-Kur'ān* (Beyrut: Dāru'l-Kitābi'l- Arabī, 1995), c.2, s.239.

²² Muhammed Hamîdullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, terc. Abdülaziz Hatip-Mahmut Kanık (İstanbul: Beyan Yayınları, 1993), s.26.

²³ Muhammed Ahmed Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, terc. Şaban Karataş (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), s.378.

²⁴ Suat Yıldırım, “Kur'ân,” *DİA*, c.26, s.394.

²⁵ Zerkeşî, *el-Burhān fī 'Ulūmi'l-Kur'ān*, tah. Muhammed Ebū'l-Faḍl İbrāhīm (Beyrut: Dāru'l-Ma'rife, 1957) c.1, s.486. Suyûtî, *el-İtkān fī 'Ulūmi'l-Kur'ān*, tah. Muhammed Ebū'l-Faḍl İbrāhīm (Kahire: Hey'etu'l-Miṣriyyeti'l- Āmme li'l-Kitāb, 1974), c.4, s.44.

şiiirin hem de nesrin meziyetlerini bir araya toplayan nazmına irca eder. Kutub, Tâha Hüseyin (1889-1973)'in: "Kur'an'ın ne şiir ne de nesir olduğunu, onun sadece Kur'an olduğunu ifade eden" sözünü naklederek: "Bizim bu kabil kelime oyunlarına ihtiyacımız yoktur. Kur'an nesirdir, ama kendine has, harika bir nesir sanatını ihtiva eden, mümtaz bir türdür."²⁶ der.

Kur'an ayetlerinin kaynağı itibariyle asla şiir olamayacağını ifade eden bir başka isim de Musa Carullah Bigiyev (1875-1949)'dir. Ona göre; Kur'an-ı Kerim'in ifadeleleri, bazı cümleleri, ayet-i kerimeleri vezinli (ölçülü) ise de şiir değildir. "Biz ona şiir öğretmedik, zaten ona (Peygambere) yaraşmazdı da..."²⁷ gibi ayet-i kerimeleri delil gösteren Carullah bu konuda şöyle devam eder:

"Her hâlükârda şiir, İslamiyet'te edebiyat hazinesi ve hikmet divanıdır. Şairlik ise değerli bir sanat, kuvvetli bir kabiliyet, yüce bir şereftir. Ancak şairlik, Şâri'-i Hakîm'in şerefine uygun bir haslet değildir. Şairlik kendi içinde ne kadar büyük bir faziletse de, şâri' olma büyüklüğüne nispet edilirse basit kalır... Kur'an-ı Kerim sözün kaynağı ve maksadı bakımından şiir olmaktan, hikmetli Peygamberimiz şairlikten uzak kabul edilmiştir... Yani Kur'an-ı Kerim'in manaları ve nazmı, Rûhu'l-Kudüs'ün, emanet olarak ilahi arştan alıp Muhammedu'l-Emîn'in tertemiz, lekesiz kalbine indirmesiyle gerçekleşmiştir."²⁸

Kur'an üslubu, yer verdiği mesaj ve içeriğe binaen farklılık arz etmektedir. Mekkî surelerde daha çok temel iman esaslarını konu edinirken şiir veya hitabet üslubuna yakın bir form kullanılmıştır. Medine döneminde ise toplumun ve bireyin hukukuna dair inensure ve ayetlerde daha sade ve yalın bir anlatım tarzı öne çıkmıştır. Bu husus bir yandan Kur'an'ın ilâhî kaynaklı olduğunu ortaya koyarken öte yandan ona olan ilgiyi hep canlı tutmuştur. Kur'an'ın üslubundaki bu özellikler onun mucize oluşunun bir delili olarak değerlendirilmiştir.²⁹

Kur'an'da mana ile lafız dengesine vurgu yapan Zerkeşî'ye göre "İstenilen manayı anlatmak için, hangi kelimeler gerekiyorsa, fazlası veya eksikliği olmaksızın, Kur'an

²⁶ Seyyid Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, terc. Ömer Aydın, Ertuğrul Özalp (İstanbul: İşaret Yayınları, 2011), s.130.

²⁷ Yâsîn 36/69.

²⁸ Musa Carullah, *İslam Şeriatının Esasları*, yay. haz. Hatice Görmez (Ankara: Otto Yayınları, 2013), ss.100-102.

²⁹ Abdulhamit Birışık, "Kur'an," *DİA*, c.26, ss.383-388.

onları kullanmıştır. Mana kelimeye bürünerek lâfız hâline gelmiştir. Aslında Kur'an'da zaid söz yoktur.”³⁰

Tâhir b. Âşur (1815-1868) da Kur'an'ın, aynı anda farklı seviyelere hitap ettiğini söyleyerek şunları ifade eder:

“Zannedilmesin ki, bir ayetten zıt manalar çıkabilir. Gerçek şudur: Birçok ayetin genel manası aynı kalmakla beraber sathı, derinliği ve kökleri bulunabilir. Geniş kitle zahiri manayı; kültürlü kesim derinlikteki manayı; ihtisas ehli ise mananın köklerinin çoğunu anlar ve gelecek nesillere de yeni taraflar kalır. Farklı anlayışlara imkan veren bir âyeti, ilk nesiller kendi durumlarına göre, daha sonraki nesiller ise ulaştıkları ilmi seviyelere göre anlarlar.”³¹

Ayetlerin insanların farklı ilmî seviyelerini gözetip onların anlayışlarını dikkate alarak hitap etmesi, başlı başına Kur'an'ın bir mucizesidir. Kur'an-ı Kerim'de konuların iç içe olması, mutlak kitaplar gibi konu esasına göre bölümlere ayrılmaması da kendine has üslubundandır.

Kur'an'da beyan tarzlarının çok çeşitli olduğunu ifade eden Zurkânî (ö.1367/1948) bir işin yapılması için açık emir kipinin yanında on beş kadar ayrı üslup kullanılmasını örnek olarak göstermektedir.³²

Lafız ve mana dengesi ile ilgili Muhammed 'Abdullâh Draz (1849-1958) ise şöyle der: “Lafız bir bedense mana onun ruhudur. Bunların birbiri ile olan irtibatları, ruhun bedenle olan irtibatı gibidir. Onun zayıflamasıyla zayıflar, güçlenmesiyle güçlenir.”³³ Kur'an'da lafız ve mananın beşerin ihtiyacı olan açıklamayı son derece güzel bir şekilde ortaya koyduğu görülür. Çünkü Kur'an “Ayetleri, hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından sağlamlaştırılmış ve sonra da açıklanmış bir kitaptır.”³⁴

İnsan maddi bir varlığa, yani bedene sahip olduğu gibi zihni faaliyetlerin ve zihinsel temayüllerin merkezi olan manevi bir yöne de sahip olarak yaratılmıştır. Bu sayede insan, sadece fiziksel varlığına bağlı kalmamış; zaman ve mekanın ötesinde başka âlemlere uzanmaya çalışmıştır.³⁵ İşte akla ve duyulara dengeli hitap eden Kur'an, in-

³⁰ Zerkeşî, *el-Burhân ft 'Ulûmi'l-Kur'ân*, tah. Muhammed Ebû'l-Fağl İbrâhîm (Kahire: Dâr İhyâ'i'l-Kutubu'l-'Arabiyye, 1957), c.2, ss.177-178.

³¹ Muhammed Tâhir İbn 'Âşûr, *Tefsiru't-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: Dâru Sahnûn, 1973) c.1, ss.94, 145.

³² Zurkânî, *Menâhilu'l-'İrfân*, c.2, s.319-322.

³³ Muhammed 'Abdullâh Draz, *en-Nebe'u'l-'Azîm* (Doha: Dâru's-Sekâfe, 1985), s.132.

³⁴ Hüd 11/1. Hasan Çevikoğlu, “Kur'an-ı Kerim'de Edebî Üslup,” *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1:1 (2012), s.75.

³⁵ Hayatî Aydın, *Kur'an'da Psikolojik İkna* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2006), s.74.

sanın her iki yönünü de tatmin eder. Beşer ifadesi ise akıl ile duygu arasında dengeyi her zaman başarılı bir şekilde kuramaz. “Zira insanlarda düşünen kuvve ile duyan kuvve tam denge hâlinde bulunamaz. Kur’an’da ise bu muvazene mevcuttur. Zira Kur’an, bir işi diğer işlerine mani olmayan Zat’ın, ruhla bedeni bir arada yaratan Zat’ın kelâmıdır.”³⁶

Kur’an üslup bakımından incelendiğinde çeşitli anlatım yollarına başvurulduğu görülmektedir. Bu yöntemlerin her birinin Kur’an-ı Kerim’de son derece mükemmel bir üslup dâhilinde akıp gittiği görülür. Ramađān el-Būfī (1929-2013) bu üslup sayesinde Kur’an mesajının her kesimden insanın aklına, kalbine, ruhuna nüfuz etmekte olduğunu ifade ederek şöyle der:

“Akıl ve duygu, insanın sahip olduğu iki ayrı olgudur. Akıl, öğrenmek için hakikati, tasdik etmek için de iyiyi araştırır. Duygu ise eşya ve olayların elem ve lezzet tarzındaki yansımalarına tercüman olur. Bunların her ikisinin de doyurulmaya, beslenmeye, ikna edilmeye ihtiyacı vardır. Bunların her ikisine birden hitap edebilmek oldukça zordur. Oysa Kur’an, hem akla hem de duygulara birlikte hitap ederek her ikisini de tatmin edebilmiş yegâne kitaptır.”³⁷

Sonuç olarak, Kur’an-ı Kerim’in kendine has bir üslubu vardır. “Lafız, lügat ve mana uyumu, özlü ifadeleri, kulağa hoş gelen ve ruhu etkileyen ses ahengi ile o ne şiir ne de nesirdir. Mucizevî üslubu, erişilmez belagati ile O Allah kelâmıdır.”³⁸ Şimdi bu konunun daha iyi anlaşılması için Kur’an’ın kullandığı başlıca anlatım üsluplarını ele alarak kısaca izah etmek uygun olacaktır.

³⁶ Suat Yıldırım, *Kur’an-ı Kerim ve Kur’an İmlerine Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000), ss.161-162.

³⁷ Sa’îd Ramađān el-Būfī, *Min Ravā’i ‘i’l-Ḳur’ān* (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risāle, 1999), s.111.

³⁸ İsmet Ersöz, “Kur’an’ın Üslup ve İcazı,” *Diyanet Dergisi*, 23:1 (1987), ss.50-51.

1.2.1. İnşâ ve İhbâr

Haber ve inşâ, bir dilin ifade biçiminin veya hitap tarzının birbirinden ayırt edilmesiyle ortaya çıkan bir kavramsallaştırmadır. İnşâî ifadeler bir hüküm inşâ etmek, icad etmek, yaratmak, bir iş ve eylemi ortaya koymak içindir. İhbâr ise sadece bilgilendirmek, haber vermektir.³⁹ Burada öncelikle Kur'an'ın hitap şekillerinin ve ifade biçimlerinin inşâî mi olduğu sorusuna doğru cevap bulmak gerekir. Buna göre *tergîb* ve *terhîb* ifadeleri de dahil olmak üzere Kur'an'ın her hitabı, tüm ifadeleri, inşâî midir, yoksa ihbârî olan ayetler de var mıdır? Tabiattan, tarihten, gayb âleminden, ahiretten, geçmiş peygamberlerin ve ümmetlerin hayatlarından bahseden, haber veren ayetler sadece ihbârî midir?

Kur'an hitabının çoğunluğunun inşâî bir metin olduğu genel kabul gören bir anlayıştır. İnşâî ifadeler muhatabın içinde bulunduğu durumu, heyecanlarını, duygularını, nefretini ve vereceği tepkileri kapsamaktadır. Kur'an'da geçen övgü ve yergi ifadeleri, taaccüp manasındaki sözcükler, yemin ifade eden cümleler, ümit ve korku bildiren sözler bu grup altında yer almaktadır. Mevzumuz olan *tergîb* ve *terhîb* ifadelerini de bu kategoride ele almak gerekecektir.

Kur'an'da geçen her ihbârî ifade en azından iman etmemizi ve ibret almamızı istediği için, ihbârî -inşâî ayrımı yapılsa dahi sıradan bir metin için yapılan bir tasnifin tamamıyla Kur'an için de geçerli olması mümkün değildir.

Tergîb ve *terhîb*in hangi kategoride yer aldığı tespit edilebilmesi için Kur'an'ın şifahi bir dilin hâkim olduğu ortamda varlık kazandığının bilinmesi, dikkate alınması gereken bir diğer önemli husustur. "Kur'an'la birlikte yazılı kültürle tanışan Araplarda, şifahî kültürün kıymeti o dönem için yazıdan daha büyüktür."⁴⁰ Bu Kur'an dilini diğer metinlerden ayıran en bariz bir özelliktir. Şifahî bir metinde dilin çeşitli formlarının rahat bir şekilde kullanılması bu kültürün belirgin özelliklerindedir. "Mesela Kur'an dilinin özellikle Mekkî ayetlerde ritimli/secîli olması, vahiylelerin gelir gelmez

³⁹ Seyyid Şerîf Curcânî, *Kitābu't-Ta'rifāt* (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000), s.42. M. Akif Özdoğan, "Arap Dilinde Muhatabı İkna Etme Açısından Haberî Cümlede Tekid Edatlarının Rolü," isimli çalışmasında yukarıdaki tanımdan farklı bir anlam vermektedir: "Meânî ilminde haberî cümle söylenen sözle ilgili doğru veya yanlış demenin mümkün olmasıdır. Meânî ilminde inşâî cümle söylenen söz hakkında doğru veya yanlış demenin mümkün olmadığı cümleler olup hüküm ifade etmezler". M. Akif Özdoğan, "Arap Dilinde Muhatabı İkna Etme Açısından Haberî Cümlede Tekid Edatlarının Rolü," Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17 (2011), ss.4-5.

⁴⁰ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* (Ankara: Otto Yayınları, 2014), s.208.

sahabe tarafından da ezberlenmesi, hitap edatlarının çok fazla yer alması bu görüşü doğrulamaktadır.”⁴¹ “Kur’an kendisini salt zihnî düzeyde anlaşılan, anlamlandırılan nesnel bir metin olarak konumlandırmaz. Muhatap olanların kendisine katılmasını talep eder. Deyim yerindeyse adeta muhatabıyla dilbilimsel bir tanım olan ‘duygusal bir iletişime’ geçer.”⁴² Mesela Kur’an’da muhatabının duygularına yönelik hitap ayetlerinin sayısı oldukça fazladır:

“Ey Muhammed! Onların söylediklerine karşı sabret...”⁴³ “Ebu Leheb’in elleri kurusun. Zaten kurudu.”⁴⁴ “Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki,”⁴⁵ “Ey Yahya kitaba sınımsıkı sarıl”⁴⁶ vb. ayetleri bu bağlamda değerlendirmek mümkün olup yerine göre bu ayetlerde soru, taaccüp, kızgınlık, yemin ifadeleriyle muhatap manen desteklenmektedir. İşte talep ifade eden ayetlerdeki bu üslup Kur’an’ın inşâ dil yapısından kaynaklanmaktadır. Yine “Kur’an hitabında bir üst dil kullanmak yerine hayatın içinden herkesin anlayabileceği bir dili tercih etmektedir.”⁴⁷ *Tergîb ve terhîb* ayetlerini de bu açıdan değerlendirmek gerekir.

1.2.2. Muhkem ve Muteşâbih

Kur’an ayetleri ile ilgili muhkem ve muteşâbih tasnifi doğrudan Kur’an’ın kendisinin yaptığı bir tasniftir. Bu konuda Āl-i ‘İmrân 7. ayet şöyledir:

“O, sana Kitabı indirendir. Onun (Kur’an’ın) bazı ayetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de muteşâbihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için muteşâbih ayetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, “Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır” derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar.”

Taberî (ö.310/1624) *muhkemât* kelimesini, beyan ve tafsille sağlamlaştırılmış ve yerine göre, güçlü delil ve kanıt sunan Kur’an ayetleri olarak yorumlamaktadır. Ona göre ‘Muhkem ayet’, ya tek bir anlamı olup bir yorumdan başka yorumu olmayandır ve onu açıklayan bir başka beyana gerek yoktur. Veya birçok manaya gelebilecek pek

⁴¹ Süleyman Gezer, “İnşa-Haber Bağlamında Kur’an Dilinin Yapısı,” *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1:6 (2007), s.142.

⁴² Turan Koç, *Din Dili* (Kayseri: Rey Yayınları, 1995), s.29.

⁴³ Sâd 38/17.

⁴⁴ Tebbet 111/1.

⁴⁵ Mâ’ün 107/4.

⁴⁶ Meryem 19/12.

⁴⁷ Gezer, “İnşa-Haber Bağlamında Kur’an Dilinin Yapısı,” s.145.

çok yönü, yorumu ve tasarrufu olursa, bu durumda kastedilen manaya delâleti, ya Allah Teâlâ'nın beyanı (bir başka ayetle) ya da Hz. Peygamber'in beyânı (hadis) ile olur. Âlimler de muhkemin bilgisinden habersiz değildir.” Taberî, *muteşâbihât* kavramını ise ‘okunuşları birbirine benzeyen, ancak manaları farklı olan’ pasajlar şeklinde açıklamaktadır.⁴⁸

Muhkem ve muteşâbih tasnifi Kur’an’ın kendisi veya kaynağı cihetiyle değil, muhatapları ve onların anlama kapasiteleri itibariyledir. Kur’an’da yer alan bir ayette;

“Elif Lâm Râ. Bu Kur’an; âyetleri, hüküm ve hikmet sahibi (bulunan ve her şeyden) hakkıyla haberdar olan Allah tarafından muhkem (eksiksiz, sağlam ve açık) kılınmış, sonra Allah’tan başkasına kulluk etmeyiniz diye ayrı ayrı açıklanmış bir kitaptır...”⁴⁹

buyrularak Kitabın bütün ayetlerinin muhkem olduğunun ifade edilmesi Kur’an’ın kaynağı ve nüzülü itibariyledir. Başka bir ayette;

“Senden önce hiçbir Rasul ve nebi göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah, ayetlerini sağlamlaştırır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

ifadelerinde olduğu gibi Allah’ın kendi ayetlerini Peygamberin kalbine muhkem bir şekilde yerleştirmesinden söz edilmesi yine Kur’an’ın kaynağı ve nüzülü cihetiyledir. Bu ayetlerle ilgili olarak Zemaşşerî (ö.538/1144), Âl-i ‘İmrân suresi 7. ayette geçen *muhkemât* kelimesini “ihtimâl ve iştibâh’tan korunmak anlamında ibaresi sağlamlaştırılmış âyetler” olarak tanımlamaktadır. Hüd suresinde yer alan *uhkimet âyâtuhu* ifadesini ise şu şekilde yorumlamaktadır: “Kur’an’ın âyetleri sağlam bir şekilde tanzim edilmiştir; onlarda ne bir çelişki ne de bir bozukluk vardır.”⁵⁰ “Zemaşşerî’nin *uhkimet âyâtuhü* ifadesini yorumu, Kur’an’ın taklit edilemezliği düşüncesinden kaynaklanmaktadır.”⁵¹ Buna göre “muhkem, manaya delaleti başka bir beyana ihtiyaç duyulmayacak

⁴⁸ Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, tah. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risâle, 2000), c.6, s.174.

⁴⁹ Hüd 11/1-2.

⁵⁰ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, tah. ‘Abdu’r-Rezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâ’i Turâsi’l-‘Arabî), s.377.

⁵¹ Sahiron Syamsuddin, “Âl-i İmran Suresi’nin 7. ayetindeki Muhkemât ve Mütешâbihât’a İlişkin Taberî ve Zemaşşerî’nin Görüşlerinin Analitik Bir İncelemesi,” terc. Zülfikar Durmuş, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2:3 (2002), s.272.

ölçüde açık,⁵² muteşâbih ise “manası insanların tamamına veya birçoğuna kapalı ve ayrıca beyana muhtaç bulunan ifadeler”dir.⁵³

er-Râğıb el-İşfahânî (ö.V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) ayetleri (1) mutlak olarak muhkem, (2) mutlak olarak muteşâbih, (3) bir yönden muhkem, diğer yönden muteşâbih olanlar şeklinde tasnif eder.⁵⁴ Faḥruddīn er-Râzî (ö.606/1210) de bu bağlamda; Yüce Kitabın, bizzat kendisinin tamamen muhkem, tamamen muteşâbih, bir kısmının muhkem bir kısmının muteşâbih olduğunu ifade ettiğini söylemektedir. Kur’an’dan verdiği ayetlerle de bunu izah etmeye çalışan Râzî, muhkemi “Kur’an-ı Kerim’in gerek lafızları ve gerekse manaları itibariyle doğru ve yerinde oluşudur” diye tanımlar ve Arapların sağlam yapı ve bozulması mümkün olmayan sağlam söz için أنه محكم dedi-lerini de nakleder.⁵⁵

Konuya bir başka açıdan yaklaşan Ğazālî (ö.505/1111) ise muhkem ve muteşâbih-ten maksadın ne olduğuna dair naklî delil bulunmadığını ifade eder. Bunun için lügavî vaz’a başvurmak gerekeceğini söyleyen Ğazālî “bu çerçevede; muhkemin “işkâl ve ihtimal söz konusu olmayacak derecede manası açık” ve “zahirine yahut çelişki izafe edilemeyecek bir te’vile göre düzgün bir mana ifade eden söz” şeklinde iki anlamı bulunduğunu söyler. Ancak bunlardan ikincisinin muteşâbih karşıtı olmadığını, dolayısıyla muhkeme sadece ilk anlamın verilebileceğini ileri sürer. Muteşâbih ayetlerin sadece ḥurūf-ı muḳaṭṭa‘ā, kıssalar ve misaller olduğunu kabul etmeyip, bu hususta birkaç ihtimalden bahseder.⁵⁶ Başka bir görüşe göre muhkem ve muteşâbih sadece ayetlerin lafızları ve anlatımı itibariyle değil, mana ve nazmı açısından da ikiye ayrılır. “Meselâ kıyametin kopacağını bildiren ayetler manaya delâleti itibariyle muhkem fakat haber verdikleri olayın zamanı ve keyfiyeti bakımından muteşâbihtir.”⁵⁷ “Allah’ın hakikatini doğrudan dil aracılığı ile anlatabilmek mümkün değildir. Bu sebeple Kur’an mutlak kudret sahibi Allah’ı bize dilin imkânları ölçüsünde muteşâbih ifadelerle anlatmıştır.”⁵⁸ Bu açıdan baktığımız zaman aynı tasnifin *terğîb* ve *terhîb* ayetleri için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. *Terğîb* ve *terhîb* ifade eden bazı ayetlerin

⁵² Tuncay Başoğlu, “Muhkem,” *DİA*, c.31, ss.42-44.

⁵³ Yusuf Şevki Yavuz, “Müteşâbih,” *DİA*, c.32, ss.204-207.

⁵⁴ Râğıb el-İşfahânî, *Müfredātu Elfāzi’l-Ḳur’ān*. Tah. Şafvân ‘Adnân Dāvūdî. Beyrūt: Dār’uş-Şāmiyye, 2009. ss.443-444 (“ş-b-h”; “ḥ-k-m”).

⁵⁵ Fahreddin er-Râzî, “Muhkem Muteşâbih Meselesine Selefin Bakışı,” terc. Celalettin Divlekçi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32:1 (2014), s.180.

⁵⁶ İmam Ğazālî, *Mustasfâ fî ‘İlmi’l-‘Usûl*, terc. Yunus Apaydın (İstanbul: Klasik Yayınları, 2006), c.2, s.179. Ğazālî’den naklen Tuncay Başoğlu, “Muhkem,” *DİA*, c.31, s.42.

⁵⁷ Tuncay Başoğlu, “Muhkem,” *DİA*, c.31, s.42.

⁵⁸ Mehmet Paçacı, *Kur’an’a Giriş* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), ss.99-100.

deleat yönünden açık ve yoruma muhtaç olmayacak derecede anlaşılır olduğu, bazıların ise hem lafız bakımından hem de mana bakımından mutesâbih olduğu görülmektedir.

1.2.3. Hitap ve Diyalog

Hitap ve diyalog Kur'an'ın sıkça başvurduğu anlatım üsluplarındandır. Kur'an'da geçen diyalog şeklindeki ayetler incelendiğinde konuşmaların çoğunlukla 'قال : dedi' fiili ve türevleriyle 1722 defa geçtiği görülür.⁵⁹ Böyle bir takdim insanlar arasında da kullanılan bir anlatım tarzıdır. Kur'an-ı Kerim de insanlar arasında kabul gören ve insanın duygularıyla bütünleşmiş olan böyle bir anlatım üslubunu tercih edip kullanmıştır. "Kur'an-ı Kerim'de, diyalog üslubu içerisinde konuşan taraflar genelde insan olmakla birlikte,⁶⁰ kimi zaman Allah ve melekler,⁶¹ kimi zaman Allah ile insan,⁶² kimi zaman Allah ile şeytandır.⁶³ Bazen ise insan ile melek⁶⁴ ve insan ile hayvan⁶⁵ olduğu müşahede edilir."⁶⁶

Kur'an'daki diyalogların temel karakteristiği kendine özgü dil ve üslubu ile hitap edenin durumuna uygun bir şekilde karşılıklı aktarılan cümleler oluşturmaktadır. Kur'an'ın dili ve üslubu, hitabın çeşitliliği üzerine bina edilmiştir. Her hadiseyi her şahsı her ilke ve prensibi biricik kabul ederek, her biri için özgün bir üslup kullanmıştır. Bunu da akl-ı selimi uyanık tutmak, kalb-i selimi ümitvar kılmak için yapar. Her hitabın arkasından da nefislere yerleştirmek için *tergîb ve terhîbe*, *va'd* ve *va'ide* yer verir.⁶⁷

Kur'an-ı Kerim, Hz. Âdem'in yaratılış serencamından başlayarak, gönderilen bütün elçilerle toplumlarının aralarında geçen diyalogları bize takdim etmektedir. Nihayet Yüce Allah'ın kıyamet günü yarattığı varlıklarla yapacağı konuşmalara da kitabında yer vermesi diyalogun ne kadar önemli bir üslup olduğunu göstermektedir.

⁵⁹ (قال) kâle 1618 kez 'قال (fiil) formunda, 92 defa قَوْل (isim) şeklinde, 5 kez قَائِل (ism-i fail) tarzında, 4 defa قِيل (meçhul fiil) kalıbında kullanılmıştır. İki defa تَقُول bir kez de (أَقُول) şeklinde yer almıştır.

⁶⁰ Bkz. Şu'arâ 26/18-51.

⁶¹ Bkz. Bakara 2/29-32.

⁶² Bkz. Bakara 2/260.

⁶³ Bkz. A'râf 7/11-18.

⁶⁴ Bkz. Meryem 19/18-21.

⁶⁵ Bkz. Neml 27/20-28.

⁶⁶ Çevikoğlu, "Kur'an-ı Kerim'de Edebî Üslup," s.86.

⁶⁷ 'Abdulmuhsin el-Ğaysî, "Es'alîbu'l-Ğur'âni'l-Kerîm ve's-Sunne," *Al-Bayan Journal of Quran and Hadith*, University of Malaya, tsz. ss.7-8.

Yüce Allah, Kur'an'da tek bir üslup kullanmamıştır. Bu bağlamda Kur'an'da karşılıklı konuşma sırasında da sürekli aynı üslup kullanılmayıp dilin sağladığı imkanlar ölçüsünde çeşitlilik göstermektedir. “İnsanlar aynı algı düzeyine sahip olmadığı için Kur'an'da hitâbi bir dil hâkim olmakla birlikte zaman zaman burhanî ve cedelî bir dil de kullanılmıştır.”⁶⁸

Kur'an-ı Kerim'de diyalog üslubu ağırlıklı olarak Mekkî âyetlerde öne çıktığı için Kur'an'da bu üslubun kullanıldığı Mekkî âyet sayısının Medenî âyet sayısından daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Diyaloglarla geçmişte yaşanmış nice olaylar dramatize edilerek gözler önüne serilir. Kur'an neredeyse hiçbir yerde bir olayın veya kıssanın bütün detaylarını vermediği gibi aynı şey Kur'anî diyaloglar için de geçerlidir. Bir kural olarak bir konu hakkındaki bir yerde verilen bilginin miktarı, bağlamın gereklilikleri ile belirlenir. Mesela Kur'an'da geçen nebi, inananlar ve yaratıcının, peygamber ve kavimlerinin diyalogları, farklı surelerde ve çeşitli formlarda bulunmaktadır. “Kur'an'da Diyalog” adıyla Türkçeye tercüme edilen makalesinde Mustansir Mir, “Kur'anî diyalogların aynı zamanda Kur'anî metinlerin tarihi hakkında da bize bilgiler sunduğunu” ifade etmektedir. Aynı bağlamda Mir, Kur'an'ın Mekke safhasında inen surelerini Nöldeke (1836-1930)'nin üç aşamaya ayırdığından bahseder. Nöldeke, Mekkî dönem sure kronolojisini takip ederek diyalogların büyük bir kısmını içeren surelerin ikinci Mekkî döneme ait olduğunu belirtmektedir. Çünkü ikinci Mekkî dönemin başlangıcı ile davetin ciddiyeti konusunda farkındalık oluşmuş, bundan sonra eleştiri ve sorgulamalar artmış, itirazlar ve mücadele daha yoğun başlamıştır.⁶⁹

Kur'an'da anlatım yollarından biri olan hitaba oldukça sık başvurulmuştur. “Kur'an hitabının, hitabetin zirvesi olduğu görülür. Allah, Kur'an yoluyla insanlara hitap ederken insanların anlayış ve idrak düzeyine nüzul eder ve kullarına böyle bir üslup dahilinde mesajını sunar.”⁷⁰ Kur'an'daki hitap şekillerinin oldukça zengin olduğu ve bir çeşitlilik arz ettiği görülür. Suyûfî umumi hitap, hususi hitap, hususilik ifade eden umumi hitap, umum ifade eden hususi hitap, cinse hitap, nev'e hitap, övgü hitabı, yerme hitabı gibi birçok farklı tarzları bu hitap şekilleri arasında nakletmektedir.⁷¹

⁶⁸ Bilal Aybakan, “Kur'an (Vahiy) Monolog mudur Diyalog mudur?,” *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-III* (İstanbul, 2000), s.305.

⁶⁹ Mustansir Mir, “Kur'an'da Diyalog,” terc. Abdurrahman Altuntaş, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3:5 (2014), ss.216-220.

⁷⁰ Çevikoğlu, “Kur'an-ı Kerim'de Edebî Üslup,” s.86.

⁷¹ Suyûfî, *el-İtkân*, tah. Muḥammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (el-Hey'etu'l-Mıṣriyyeti'l-Âmme li'l-Kitâb, 1974), c.4, s.44; c.3, ss.109-115.

Ayrıca aşağıda örnek olarak verdiğimiz ayetlerde olduğu gibi aciz bırakma ve yalanlama hitabı gibi farklı hitap şekillerini müşahede etmek de mümkündür:

“Onlara, “İnsanların inandıkları gibi siz de inanın” denildiğinde ise, “Biz de akılsızlar gibi iman mı edelim?” derler”⁷²

“Bir de dediler ki: “Bize ateş, sayılı birkaç günden başka asla dokunmayacaktır.” Sen onlara de ki: “Siz bunun için Allah’tan söz mü aldınız?”⁷³

“De ki: “Söyleyin bakalım: Suyunuz çekilirse, size kim temiz bir akarsu getirir?”⁷⁴

Hitap edatlarından en çok “Ey!” lafzı kullanılmıştır. Kur’an’da “Ey İnsanlar!” yirmi biri çoğul, ikisi tekil olmak üzere yirmi üç kere yer almaktadır. “Ey İsrailoğulları!” ifadesiyle Kur’an altı ayetinde Yahudilere seslenmektedir. On üç ayette ise Kitap ehline çağrıda bulunmaktadır. Kur’an’da geçen beş ayet bütün muhataplarına Hz. Âdem’in çocukları olduğunu hatırlatır. Hz. Peygamber’e hitap ederken de on beş ayette “Ey Rasul, Ey Nebi!”, “Ey örtünüp bürünen!” ifadeleri ile seslenmektedir. Kur’an’da, seksen sekiz yerde “Ey iman edenler!” ifadesi yer almaktadır.⁷⁵

Yüce Allah bu hitaplarla bazen bir emir ve nehiy, bazen müjde ve ikaz, kimi zaman tefekkür ve tedebbür, bazen de insanoğluna verdiği nimetleri hatırlatan teselli olarak kullarına seslenmiştir. Bu hitap biçimlerinin her birinin özelde Hz. Peygamber için de varid olduğu Kur’an’da müşahede edilmektedir. Hz. Peygamber’e yapılan hitaplardaki bu emirler bazen sadece onun şahsına bazen de onun şahsında bütün muhataplara yöneltilmiştir. Ancak tüm bu ayetlerde hedef kitlenin ve Kur’an’ın muhataplarının, indiği toplumun bütün kesimlerine olduğu muhakkaktır.⁷⁶

---

⁷² Bakara 2/13.

⁷³ Bakara 2/80.

⁷⁴ Mulk 67/30.

⁷⁵ Bkz. Fâtır 35/15; Bakara 2/21, 40, 47, 122, 208; Nisâ’ 4/59, 170, 174-175; A’râf 7/158; Hucurât 49/13; İnfitâr 82/6; İnşikâk 84/6; A’râf 7/26, 27, 31, 35; Yâsîn 36/60; İsrâ 17/3; Âl-i ‘İmrân 3/64, 70-71, 102; Nisâ’ 4/47, 171, Mâ’ide 5/8, 77; Cumu’a 62/6; Tahrim 66/7-8; Kâfirün 109/1-2; Zümer 39/64; Yâsîn 36/59; Vâkı’â 56/51; Tevbe 9/119.

⁷⁶ Muhammed Fatih Kesler, “Kur’an-ı Kerim’de Hz. Peygamber’e Hitaplar,” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLIII:2 (2002), s.117.

1.2.4. Temsil ve Teşbih

Örnek, misal, benzer, eş (nazir), numune, ibret, delil, ölçü, sıfat, dokunaklı ve anlamlı söz gibi sözlük anlamları taşıyan mesel⁷⁷ ıstılahta ise çeşitli amaçlara bağlı olarak bir konuya misallerle açıklık getirmek⁷⁸ anlamlarına gelir. Her şeyin bir kalıp ve ölçüsü vardır. Sözün kalıp ve ölçüğü de mesellerdir.⁷⁹ Kur'an'daki meseller, tezkîr, teşvik, yasaklama, ibret alma, kabullenme, murat edilen manayı anlama, tasvir edileni gözle görülür kılma ve manayı müşahhas hale getirme gibi çeşitli faydalar sağlar.

Kur'an-ı Kerim bazen iletmek istediği mesajı meseller eşliğinde vermektedir. Kur'an'la ilk kez muhatap olan müşrikler bu üsluba itiraz ederek: “Bu mesel değil ki... Bizim bildiğimiz mesellere benzemiyor” demişlerdir. Bu husus Bakara suresi 26. ayete konu olmuştur: “Allah böyle bir mesel ile neyi kastediyor?”⁸⁰ Yine müşrikler “Göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah, sinek ve örümcek gibi hayvanlarla nasıl temsil yapar” dediler. Müşriklerin her itirazında onları aciz ve çaresiz bırakan Kur'an: “Şüphesiz Allah sivrisinek ve ondan daha aşağı bir şeyle temsil yapmaktan çekinmez.”⁸¹ diyerek onlara cevap vermektedir.

Kur'an ayetlerinde amelleri boşa giden kimsenin durumu suyun üzerinde oluşan ve çok kısa sürede yok olan köpüğe benzetilerek anlatılmıştır:

“O, gökten su indirdi de dereler kendi ölçülerince dolup aktı ve sel üste çıkan köpüğü aldı götürdü. Süs eşyası veya yararlanılacak bir şey elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de böyle köpük olur. İşte Allah, hak ile batıla böyle misal getirir. Köpüğe gelince sönüp gider. İnsanlara yararlı olan ise yerde kalır. İşte Allah böyle misaller verir.”⁸²

Temsil ve teşbih üslubunda bazı ayetlerde güzel söz, kökü sağlam bir ağaca; Allah'ın nuru cam bir fanus içindeki ışığa; dünya hayatı gökten inen bir yağmura; arz beşiğe; dağlar çadır kazıklarına; gece elbiseye ve güneş kandile; dalgalar dağlara benzetilmiştir.

⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisānu'l-'Arab*, c.4, s.45.

⁷⁸ Suyûtî, *el-İtkān fî 'Ulūmi'l-Kur'ān*, c.2, s.1042.

⁷⁹ Zerkeşî, *el-Burhān fî 'Ulūmi'l-Kur'ān*, c.1, s.486.

⁸⁰ Bakara 2/26.

⁸¹ Bakara 2/26.

⁸² Rā'd 13/17.

Bu misallerdeki temsiller Kur'an'ın edebi güzelliğinin açıkça sergilendiği anlatımlar olarak değerlendirilmektedir.⁸³ “Zemaşşerî ve Ālūsî (1802-1854) gibi müfessirler Kur'an-ı Kerim'de yer alan bazı hitap ve muhaverelerin edebî ve belâğî maksatlarının bulunduğunu, bunların gerçekliğinin kastedilmiş olmasından ziyade soyut gerçekleri temsil, teşbih ve diyalog üslubuyla ve çarpıcı tablolar halinde idraklere sunma amacı taşıdığını belirtmiştir.”⁸⁴

Kur'an'da yer alan mesellerin kendilerine has birtakım özellikleri mevcuttur. Temel hedef; küfrü ve şirki yok ederek, insanların gönüllerine İslam'ı ve imanı sağlam bir şekilde yerleştirmektir. Bu açıdan incelendiğinde görülür ki, Kur'an'daki mesellerin büyük çoğunluğu müşriklerin ve kâfirlerin vasıflarını, şirkin çirkinliğini konu edinmektedir. Örneğin altı meselde, muvahhitle müşrikin, müminle kâfirin karşılaştırması yapılmaktadır.⁸⁵ Bu tür meseller, genellikle ana temasına uygun olarak Mekkî surelerin arasında yerini almıştır. Üç mesel müstakil olarak, imanı ve inanan insanı mevzu edinirken,⁸⁶ beş temsilî anlatım Yahudileri ve münafıkları konu almaktadır.⁸⁷ Birçok ayette meseller yakın çevreden; herkesçe bilinen objeler arasından seçilmiştir:

“...İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler...”⁸⁸

Lafz, mana ve ahenk itibariyle kusursuz ve belağat yönüyle de mucize olan Kur'an'ın bu özelliği temsillerinde de açıkça görülmektedir. Temsiller kimi zaman da yalın olarak verilen bir fikir ya da hükmün desteklenmesine katkı sağlarlar:⁸⁹

“Onların yaptıkları bütün amellerine yöneldik ve onları dağılmış zerreciklere çevirdik.”⁹⁰

Kur'an'da yer alan teşbihlerde genellikle soyut kavramlar, somut cinsten bir varlığa benzetilmiştir. Yani soyut somutla izah edilmiş; ama bunun tersi pek uygun görülmemiştir. Mesela; Yemen'de yetişen bir bitkinin adının “şeytan başı bitkisi” olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda “Cehennemdeki zakkum ağacının tomurcukları şey-

⁸³ Paçacı, *Kur'an'a Giriş*, ss.103-104.

⁸⁴ İsmail Durmuş, “Temsil,” *DİA*, c.40, s.435.

⁸⁵ Bkz. Zümer 39/29; En'âm 6/122-123; Neml 27/75; Hüd 11/23-24; Mulk 67/22; Kehf 18/32-34.

⁸⁶ Bkz. Nür 24/35; İbrâhîm 14/25; Tahrim 66/11-12.

⁸⁷ Bkz. Cum'a 62/5; Haşr 59/15-17; Bakara 2/18; Bakara 2/19-20; Bakara 2/26.

⁸⁸ Nür 24/15. Bkz: Fetih 48/29; İbrâhîm 14/18; 'Ankebüt 29/41.

⁸⁹ Halil Altuntaş, “Kur'an'da Temsilî Anlatım,” *Diyanet İlmî Dergi* 26:4 (1990), ss.64-65.

⁹⁰ Furkân 25/23.

tanların başları gibidir”⁹¹ ayetindeki somutun soyuta teşbihi hususunu ilk defa dile getiren âlimin ise *Mecâzu'l-Kur'an* müellifi Ma'mer b. Muşennâ (ö.209/824) olduğu ifade edilmektedir.⁹² Ancak günümüze ulaşan en eski vücûh ve nezâir kitabı Muqâtil b. Suleymân (ö.150/767)'a aittir. Dolayısıyla Muqâtil'in bu terimin tanımında öncülük ettiğini ve ilk kez kullandığını söylemek daha isabetli olacaktır.⁹³ Kur'an-ı Kerim'de yapılan teşbihin gayesi ise insanlar öğüt alsınlar⁹⁴ ve düşünüp anlasınlar⁹⁵ diye beyan edilmektedir. Kur'an'da toplam 20 ayette temsiller, darb-ı mesel olarak yer almaktadır.⁹⁶

1.2.5. Hakikat ve Mecaz

“Hakikat bildiren lafızlar asıl manaları dışında anlam taşımayan, takdim-tehir ifade etmeyen ve olumsuzluk kabul etmeyen lafızlardır.”⁹⁷ Kur'an'ın büyük bir kısmı bu tür kelime ve ifadelerden oluşmaktadır. er-Râğıb el-İşfahânî, hakikatin başlıca anlamlarını “gerçek (sabit) ve var olan şey, doğru inanç, riyadan arınmış amel ve tam olarak maksada uygun düşen söz”⁹⁸ olarak ifade etmektedir. Dilde kullanımı inkâr edilemeyen mecazın Kur'an-ı Kerim'de mevcudiyeti ise tartışma konusu olmuştur. “Kur'an Arap dilinin kurallarına ve ifade şekillerine uygun olarak geldiğinden mecaz, istiare, kinaye, teşbih, temsil, telmih ve hazif gibi dil olguları ile edebî sanatların Kur'an'da da yer alması tabiidir.”⁹⁹ Belâgat âlimlerine göre mecaz hakikatten, kinaye sarih ifadeden daha güçlü bir anlatım tarzıdır. Bu gerekçeler dildicilerin ve İslâm âlimlerinin çoğunluğunu Kur'an'da mecazî anlatımın varlığını kabule götürmüştür. Çünkü onlara göre Kur'an'da mecazın yok olması, Kur'an'ın anlatım güzelliklerinin büyük oranda ortadan kalkması demek olur.¹⁰⁰ Çalışmamıza konu olan *terğîb ve terhîb* üslubunu da bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir.

⁹¹ Şâffât 37/65.

⁹² İsmail Durmuş, “Teşbih,” *DİA*, c.40, ss.555-556.

⁹³ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Mehmet Akif Koç, *Tefsirde Bir Kaynak İncelemesi* (Ankara: Kitâbiyât, 2005), ss.39-41.

⁹⁴ Zümer 39/ 27.

⁹⁵ 'Ankebût 29/43.

⁹⁶ Bakara 2/26; Ra'd 13/17; İbrâhîm 14/24; Nahl 16/75, 76, 112; Kehf 18/32, 45; Nûr 24/35; Hacc 22/73; Rûm 30/28, 58; Yâsîn 36/13, 78; Zümer 39/27, 29; Zuhruf 17, 57; Tahrim 66/10;11.

⁹⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, c.2, s.753. Ayrıca bkz. Abdülhamit Birışık, “Mecâzu'l - Kur'an,” *DİA*, c.28, s.223.

⁹⁸ er-Râğıb el-İşfahânî, *el-Mufredât*.s.246-247.(h-k-k,) Ayrıca bkz. Mustafa Çağrı, “Hakikat,” *DİA*, c.15, ss.177-178.

⁹⁹ Birışık, “Mecâzu'l- Kur'an,” *DİA*, c.28, s.223.

¹⁰⁰ Birışık, “Mecâzu'l- Kur'an,” *DİA*, c.28, s.224.

Mecaz üslubunu ilk yorumlayanlardan biri dil âlimi Sîbeveyh (ö.180/796)'dir. Sîbeveyh, mecazi üsluplar için “*el-ittisâ' fî'l-kelâm, el-î'câz ve'l-ihtisâr*” terimlerini ortaya koymuş, mecaz üslubunun ifadedeki temel fonksiyonunu açıkça belirtmiştir. Bu konuda *Mecâzu'l-Kur'an* adlı önemli bir eser kaleme alan Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. Muğennâ belâgat, anlam bilimi, lugat ve nahiv yönlerinden izah, tefsir ve te'vil edilmesine ihtiyaç duyulan her türlü tabir ve ifade tarzı için mecaz tabirini kullanmaktadır.¹⁰¹ “Câhiz (ö.255/869) da mecazı belâgat çerçevesinde, “dili konuşanların yaygın bir kullanımı olarak gerçek anlamı dışında kullanılan lafız” şeklinde anlamış ve “teşbih, istiare gibi beyân ilminin konularını mecaz kapsamında görmüştür.”¹⁰²

Abdülkâhir el-Curcânî (ö.471/1078-79) eserlerinde mecaz, istiare, teşbih ve temsil konularına geniş yer ayırmış, mevzuya dair derin yorumlar ve tahliller getirmiş, lugavî ve aklî mecaz taksimini ilk defa o yapmış, birçok istiare türünü keşfetmiş, mecazda lafzın değil anlamın nakledildiğini savunmuştur.¹⁰³

Edebi üsluplarla anlatım, kutsal metinlerin ortak bir karakteristiği olup, bununla amaçlanan, sunulmak istenen mesajı değişik edebi formlar halinde ifade ederek canlı kılmak ve en etkin biçimde muhataba ulaştırmaktır. Etkili anlatım üslublarından biri olarak mecaz, diğer kutsal metinlerde de yer almaktadır. “Öyle ki, mecaz bir bakıma kutsal metnin “Aşkın (Müteal)” olandan “sonlu” olana doğru düşey yönlü; tenzili seviyedeki açılımını bir şekilde mümkün ve müyesser kılan bir tezahür yapılanması ve bir konuşma figürü olarak karşımıza çıkmaktadır.”¹⁰⁴ Bazı Batılı araştırmacılar Kitab-ı Mukaddes'te aslolanın mecaz olduğunu, hakikatin ise furu'dan kabul edildiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda yapılan araştırmaların ulaştığı sonuca göre Kitab-ı Mukaddes'te mecaz, Kur'an'da ise hakikat daha ön planda yer almaktadır. Bununla birlikte Kur'an ayetlerinin ne kadarının mecaza, ne kadarının hakikate işaret ettiği tartışma konusu olmuştur. Kur'an'ın literal yorumunu esas alan müfessirler, hakikat-mecaz ayırımını ve çekişmesini bir şekilde dengelemişlerdir. Kur'an'ın iş'ârî yorumunu temel kabul edenler ise Kur'an'ın tamamına yakını mecazi bir ifade formunda görme eği-

¹⁰¹ Ancak İbn Teymiyye buna “Ebû Ubeyde'nin mecazla kastettiği şey hakikatin karşısı değildir; onun mecazı ‘izah, tefsir, te'vil ve meâl’ anlamlarındadır.” diyerek itiraz etmiştir. Bkz: İbn Teymiyye'den naklen Abdülhamit Birışık, “Mecâzu'l Kur'an,” *DİA*, c.28, ss.223-225.

¹⁰² İsmail Durmuş, “Mecaz,” *DİA*, c.28, s.217.

¹⁰³ ‘Abdülkâhir el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâğa fî 'İlmi'l-Beyân*, tah. Maḥmūd Muḥammed Şâkir (Cidde: Dâru'l-Medenî, 2005), c.2, ss.233-252.

¹⁰⁴ Necdet Çağıl, “Hakikat-Mecaz Kutuplaşması Bağlamında Kur'an'da Temsili (Simgesel) Anlatım,” *İslami İlimler Dergisi* 8:1 (2013), s.93.

limi içerisinde olmuştur.¹⁰⁵ Bu tartışmalara daha fazla girmeden konunun izahına örnek olabilecek ayetlerden birkaçını dikkatlere sunmak istiyoruz:

“Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı, taş gibi; hatta daha katı oldu. Çünkü taş vardır ki, içinden ırmaklar fişkirir. Taş vardır ki yarılır da içinden sular çıkar. Taş da vardır ki, Allah korkusuyla (yerinden kopup) düşer.”¹⁰⁶

Bu ayette Yahudilerin kalplerinin taşa benzetilmesinin ardından, Allah korkusuyla (yerinden kopup) düşen taştan bahsedilmektedir.

“Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.”¹⁰⁷

ayetinde ise kaçınılması gereken haramların inanç dünyasını kirleten eylemler olduğu gerçeği mecazi bir dille ortaya konulmaktadır.

“(Toprağı) iyi ve elverişli beldenin bitkisi, Rabbinin izniyle bol ve bereketli çıkar. (Toprağı) kötü ve elverişsiz olandan ise, faydasız bitkiden başkası çıkmaz. Şükredecek bir toplum için biz âyetleri işte böyle değişik biçimlerde açıklıyoruz.”¹⁰⁸

Bu ayette zahiri anlamda kaliteli ve kalitesiz olmak üzere iki tür topraktan bahsedilirken, mecazi olarak, genelde insanlar içerisinde ‘iyi ve kötü’, özelde ise ‘mümin ve kafir’ olmak üzere iki farklı insan tipine vurgu yapılmaktadır.

“Kör ile gören bir olmaz. Karanlıklar ile aydınlık bir olmaz. Gölge ile sıcaklık bir olmaz. Diriler ile ölümler de bir olmaz...”¹⁰⁹

Müminle kafir için birer darb-ı mesel olan bu Kur’anî ifadeler, nefis bir mecazi anlam örneği sergilemektedir.

“Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, ‘İsteyerek veya istemeyerek gelin’ dedi. İkisi de, ‘İsteyerek geldik’ dediler.”¹¹⁰

Ayette gökle yerin konuşması birçok alime göre hakiki anlamda izah edilirken, “Mutazile bunu “Biz o ikisini öldürdük, onlar da derhal oluverdiler” anlamına gelecek şekilde mecazi manaya hamletmiş ve bunu ‘yaratma’ hadisesiyle açıklamışlardır.”¹¹¹

“O gün Cehenneme, “Doldun mu?” deriz. O da, “daha var mı?” der.”¹¹²

¹⁰⁵ Çağıl, “Hakikat-Mecaz Kutuplaşması Bağlamında Kur’an’da Temsili (Simgesel) Anlatım,” s.94.

¹⁰⁶ Bakara 2/74.

¹⁰⁷ Mâ’ide 5/90.

¹⁰⁸ A’râf 7/58.

¹⁰⁹ Fâtır 35/19-22.

¹¹⁰ Fuşşilet 41/11.

¹¹¹ Çağıl, “Hakikat-Mecaz Kutuplaşması Bağlamında Kur’an’da Temsili (Simgesel) Anlatım,” s.104.

ayetinde Allah ile akıl ve temyiz sahibi birisine benzetilen cehennem arasındaki diyalog, mecâzî ve tasvirî bir anlatım sergilemektedir.

“Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu” denildi. Su çekildi, iş bitirildi...”¹¹³ ayetinde hem hakiki anlam hem de mecazi anlam söz konusu olacak bir üslupla temsili istiare yer almaktadır. Mecazi anlamı dikkate aldığımızda yer ve gök gerçek anlamda muhatap alınarak bir diyalog söz konusu olmamıştır. Zira emir, nehy ve karşılıklı konuşma ancak akıl sahipleri/insanlar için mümkündür. Dolayısıyla yerin ve göğün emre muhatap kılınması gerçek anlamda bir bilgi değildir. “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler...”¹¹⁴ ayeti de aynı üslup özelliklerini taşımaktadır.

“Şüphesiz, yeryüzünde yürüyen canlıların Allah katında en kötüsü, akıllarını kullanmayan (gerçeği görmeyen) sağırlar, dilsizlerdir.”¹¹⁵ ayetine literal yani hakiki anlam verildiğinde engelli insanlarla ilgili Kur’an’ın öğretisine ters olumsuz bir mana ortaya çıkmaktadır. Ama mecaza başvurulduğunda ayette kastedilen ve zemmedilen insan tipinin inkarcılar olduğu anlaşılacaktır.¹¹⁶

1.2.6. Yeminler

Kur’an’ın, nazil olduğu toplumun dil imkânlarını bütün yönleriyle kullandığının açık göstergelerinden biri de Kur’an’daki yeminlerdir. Zira İslam öncesi Arap toplumunda yemin ifadelerinin çok yaygın olduğu bilinmektedir.¹¹⁷ Kur’an’da başlıca şu amaçlarla yemine başvurulduğu görülür: (1) İlahi hakikati teyid ve te’kid, (2) Hz. Muhammed’in hak peygamber olduğunu teyid, (3) Kur’an’ın Allah katından indirilmiş hak kitap olduğunun tespiti, (4) Kendisi ile yemin edilen şeyin kıymet ve önemine işaret etmek, (5) Ahiret inancının yerleştirilmesi, (6) Okuyucunun ve muhatapın dikkatlerini yemin edilen varlıklara çekmek.¹¹⁸

Beşer dili-Kur’an ilişkisini göz ardı eden anlayış sebebiyle bazı âlimler, yemini Allah’a izâfe etmenin uygun olmayacağını ileri sürmüşlerdir. Bunlara göre, gerçeği

¹¹² Kâf 50/30.

¹¹³ Hüd 11/44.

¹¹⁴ Ahzâb 33/72. Çağır, “Hakikat-Mecaz Kutuplaşması Bağlamında Kur’an’da Temsili (Simgesel) Anlatım,” s.108.

¹¹⁵ Enfâl 8/22.

¹¹⁶ Paçacı, *Kur’an’a Giriş*, ss.98-99.

¹¹⁷ Celal Kırca, “Aksâmü’l-Kur’ân,” *DİA*, c.2, s.290.

¹¹⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1976), s.170.

söylediğinden emin olunmayan kimseler yemine başvurur ki Allah bundan münezzeh-
tir. Kur'an'da geçen her bir yemin bu anlayışın doğru olmadığını ifade etmektedir.¹¹⁹
Allah Kur'an'da yemini, delili sağlamlaştırmak için zikretmiştir. Çünkü hüküm ya
şehadetle¹²⁰ ya da yeminle verilir. İnanmayanların bir itirazı kalmaması için Allah,
kitabında hem şehadeti hem de yemini kullanmıştır.¹²¹

Allah sekiz yerde kendi zatına,¹²² ayrıca peygamberlere,¹²³ Kur'an'a,¹²⁴ kıyamet
gününe,¹²⁵ kâinata ve kâinattaki bazı olay ve varlıklara¹²⁶ yemin etmiştir. “Kur'an'da
yalnızca inanç ve ahlak temellerini sağlamlaştırmak için değil, aynı zamanda toplumsal
konuların yerleştirilmesi için de yemine başvurulmuştur:” “Hayır! Rabbine andol-
sun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiği
hükme içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe
iman etmiş olmazlar.”¹²⁷

Yemin ifadeleri 84 surede geçmekte olup, bunların 66'sı Mekkî, 18'i Medenî su-
relerdir. Mekkî ayetlerde kasemin daha çok kullanıldığı görülmektedir. Zira Kur'an
öncesi Arap döneminde kasem yaygın bir kullanımdır. Mekke dönemindeki yeminler
daha çok Allah'ın sonsuz kudretine dikkat çekmek için olup, ayrıca risaletin gerekliliği
ve Hz. Peygamber'in tezkiyesine yönelik pek çok yemin içeren ayet yine bu dönemde
nazil olmuştur.¹²⁸ Ayrıca “diriliş, haşr, ceza, vaad ve va'ide dair yeminler de daha çok
bu dönemde görülmektedir.”¹²⁹

Medine döneminde nazil olan kasemleri ise konu itibariyle şu şekilde sıralamak
mümkündür: İmanın hakikatine yönelik yeminler,¹³⁰ müminlerin imtihanına dair ka-
sem, ¹³¹ inananların zaferini te'kid, ¹³² gerçek müminlerin nail olacakları ecirler, ¹³³

¹¹⁹ Celal Kırca, “Aksâmü'l-Kur'an,” *DİA*, c.2, s.290.

¹²⁰ Âl-i 'İmrân 3/18; Yûnus 10/53.

¹²¹ Suyûti, *el-İtkân*, c.4, s.53.

¹²² Bkz. Nisâ' 4/65; Yûnus 10/53; Hicr 15/92; Meryem 19/68; Sebe' 34/3; Zâriyât 51/23; Teğâbün 64/7; Meâric 70/40.

¹²³ Bkz. Yâsîn 36/1-4; Kalem 68/1-3; Necm 53/1-3; Hâkka 69/38-41; Tekvîr 81/15-20; Hicr 15/72.

¹²⁴ Bkz. Yâsîn 36/1-3; Şâd 38/1-2; Zuhruf 43/1-3; Duhan 44/1-3; Kaf 50/1-2.

¹²⁵ Bkz. Zâriyât 51/1-6,23; Tûr 52/1-8; Murselât 77/1-6; Teğâbün 64/8; Sebe' 34/3; Yûnus 10/53.

¹²⁶ Bkz. 'Aşr 103/1-2; 'Âdiyât 100/1-6; Tîn 95/1-6; Leyl 92/1-4; Beled 90/1-4.

¹²⁷ Nisâ' 4/65. M. Faik Yılmaz, “Aksâmu'l-Kur'an Bağlamında “Allah Nelere, Niçin ve Neden Yemin Eder?” Sorularını Yeniden Düşünmek,” *İslâmî İlimler Dergisi* 5:1 (2010), s.148.

¹²⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.169.

¹²⁹ Abdülbâki Turan, “Kur'an-ı Kerim'de Yeminler,” *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1986), s.99.

¹³⁰ Nisâ 4/25.

¹³¹ Bkz. Bakara 2/155; Âl-i 'İmrân 3/186; Mâ'ide 5/94; Muhammed 47/31.

¹³² Bkz. Nûr 24/55; Hacc 22/42, 60; Tevbe 9/25; Âl-i 'İmrân 3/123,152; Fetih 48/18, 27.

Yahudi ve Hıristiyanların batıl fikirlerini ifade için kullanılan yeminler,¹³⁴ vahyin nazil olduğu yer/makamlar,¹³⁵ zaman mefhumu¹³⁶ gibi önemli hususlar üzerine edilen yeminler. Allah bazı ayetlerde de arz, sema, yıldızlar, gece, gündüz, rüzgar, burçlar gibi tabiattaki kevnî ayetlere yemin ederek kendi varlığına ve birliğine dikkat çekmektedir. Mesela Şems suresinin 1-9. ayetleri Kur'an'daki yeminlere dair en kapsamlı örnektir:

“Güneşe ve onun aydınlığına andolsun. Onu izlediğinde Ay’a andolsun. Onu ortaya çıkardığında gündüze andolsun. Onu bürüdüğünde geceye andolsun. Göğe ve onu bina edene andolsun. Yere ve onu yayıp döşeyene andolsun, Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsinin arındırma kurtuluşuna ermiştir.”¹³⁷

Kendisi ile yemin edilen bir başka husus ise *hurūf-ı mukatta* ‘adır. Âlimlerin genel kanaatine göre Yüce Allah, yirmi dokuz surenin başında zikredilen mukatta harfleri ile yemin etmektedir. Bütün bu yeminler Kur'an'ın evrensel dili ve üslubu hakkında pek çok şeyin yazılmasına, tartışılmasına ve murâd-ı ilahinin daha doğru anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

1.2.7. Kıssalar

“Bir kimsenin izini sürüp gitmek,¹³⁸ bir söz veya haberi başkasına bildirmek,¹³⁹ bir şeyin önemli bir kısmı”,¹⁴⁰ anlatmak ve hikaye etmek¹⁴¹ gibi lügavi manalara gelen kıssa ıstılahta, “tarihte meydana gelmiş olayların, muhatabın ibret almasını sağlamak amacıyla, yeni bir canlılık içerisinde sunulması”¹⁴² anlamını taşır.

Kur'an'da kıssa kelimesinin karşılığı olarak *kaşaş* kelimesi ve türevlerinin yanı sıra bu anlamda "önemli, yararlı ve büyük haber" manasına gelen *nebe*’, *enbā*’, ile bu kökten türeyen birçok fiil kullanılmaktadır.¹⁴³ Ayetlerde bu anlamda yer alan bir diğer

¹³³ Bkz. Âl-i ‘İmrân 3/157, 158, 195; Hacc 22/58-59.

¹³⁴ Bkz. Mâ’ide 5/17, 72, 73, 82; Bakara 2/120, 145.

¹³⁵ Bkz. Beled 90/1; Tîn 95/1-3; Tûr 52/1-7.

¹³⁶ ‘Aşr 103/1; Kalem 68/1; Duḥâ 93/1-2.

¹³⁷ Paçacı, *Kur'an'a Giriş*, s.101.

¹³⁸ Bkz. Kehf 18/62; Kaşaş 28/11.

¹³⁹ Bkz. Yûsuf 12/3, 5.

¹⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisānu'l-‘Arab*, c.3, s.101.

¹⁴¹ Bkz. Tâhâ 20/99; Kaşaş 28/25.

¹⁴² ‘Abdu'l-Kerîm el-Ḥaṭîb, *el-Kaşaşu'l-Ḳur’ânî fî Mantûkîhî ve Mefhûmihî* (Beyrut: Dâru'l-Ma’rife, 1985), s.49.

¹⁴³ Bkz. Nisâ’ 4/164; En’âm 6/57, A’râf 7/7, 35, 101; Hüd 11/100, 120; Yûsuf 12/35; Nahl 16/118; Kehf 18/13; Tâhâ 20/99, Neml 27/76; Mu’min 40/78.

kelime de *hadīs*dir.¹⁴⁴ Ayrıca *meşel* de “kıssa, hikâye, destan” anlamında olmakla birlikte darb-ı mesellerde geçen kıssalar, genelde temsili ve farazi nitelik taşımaktadır. Mesellerde “tarihi gerçeklik ifade eden birer hadise ve hikâye olma şartı yoktur. Kur’an’daki ‘kıssalar’la ‘emsal’i birbirinden ayıran en önemli nokta budur.”¹⁴⁵ Yüce Allah Kur’an’da yer alan kıssaları; akıllılar için ibret,¹⁴⁶ öğüt,¹⁴⁷ uydurmadan uzak, gerçek haber,¹⁴⁸ önceki peygamberlerden haber veren ve onları doğrulayan,¹⁴⁹ gaybî haberleri bildiren ve açıklayan,¹⁵⁰ önceki toplumlardan ve yaşadıkları beldelerden haber veren¹⁵¹ ve inananlar için geleceğe ışık tutan kılavuz olarak tanımlar. Buna göre Kur’an kıssalarında gözetilen amaçlar, Kur’an’ın indiriliş gayesiyle örtüşür. Bu bakımdan A’raf, Hüd, Enbiyâ’ ve Şu’arâ’ gibi surelerde anlatılan peygamber kıssaları Allah’ın birliği, O’na itaat ve kulluk ana fikrinde odaklanmıştır. Aşhâb-ı Kariye, Aşhâb-ı Kehf ve harap olmuş kasabaya uğrayan kişiye ait kıssalarda¹⁵² ahiret inancı ve yeniden diriliş teması daha çok ibret olsun diye işlenmiştir. Bazı kıssalarda ise (aşhâb-ı cennet, aşhâb-ı uhdūd gibi) “iyi ve kötünün modelleri ortaya konarak erdemlere ve ahlaki olgunluğa teşvik ve kötülüklerden sakındırma amacı güdülmüştür. Bu teşvik ve caydırmalar teşbih, temsil, mecaz ve istiare gibi edebi sanatlarla desteklenmiş ve tasvirlerle somutlaştırılmıştır.”¹⁵³ Bazı kıssalarda ise amaç, Hz. Peygamber’in ve müminlerin felaket ve sıkıntılara karşı dayanma gücünü arttırmak; onları teselli etmek; duaya, sabır göstermeye ve tevekkül etmeye *tergîb* ve teşviktir. Bu bağlamda Allah’ın elçilerine ve imtiyaz sahibi kullarına lütfettiği nimetleri hatırlatmak, şeytanın hile ve tuzaklarını tanıtmak ve insanların bunlara karşı uyanık olmalarını temin etmek; yegâne kuvvet ve kudret sahibinin yalnızca Yüce Allah olduğunu göstermek de bu gayeler arasında zikredilebilir.¹⁵⁴

Kıssalarda asıl hedef tarihi olayları ayrıntılı bir şekilde ortaya koymak olmayıp, ibret ve derslerle dini mesajlar hedeflendiğinden, kıssada geçen olayın bizzat kendisine önem atfedilmiş; şahıslar, kahramanlar, zaman, mekan ve olayların kronolojik sıra-

¹⁴⁴ Bkz. Zâriyât 51/24; Tâhâ 20/9; Nâzi’ât 79/15; Burûc 85/17; Gâşiyeh 88/1.

¹⁴⁵ İdris Şengül, “Kıssa,” *DİA*, c.25, s.499.

¹⁴⁶ Zâriyât 51/38; Yûsuf 12/111; Sebe’ 34/19.

¹⁴⁷ Kaşâş 28/46.

¹⁴⁸ Âl-i ‘İmrân 3/62; Kehf 18/13; Kaşâş 28/3.

¹⁴⁹ Hüd 11/120; Nisâ 4/164; Nâziât 79/15.

¹⁵⁰ Âl-i ‘İmrân 3/44; Yûsuf 12/102.

¹⁵¹ Tevbe 9/70; A’raf 7/101; İbrâhim 14/9; Burûc 85/17-18.

¹⁵² Bakara 2/259.

¹⁵³ Şengül, “Kıssa,” *DİA*, c.25, s.499.

¹⁵⁴ Seyyid Kutub, *et-Taşvîru’l-Fennî fî’l-‘Kur’ân* (Kahire: Dâru’ş-Şurûk, tsz.), ss.144-155.

laması gibi hususlar ise fazla dikkate alınmamıştır.¹⁵⁵ Kur'an'ın bizatihi nüzulüne sebep ve şahid olmuş sahabeden sadece Zeyd bin Usâme (ö.54/674)'nin isminin Kur'an'da geçmesi yahut nice ayetlerin nüzulüne sebep olan Mekke müşriklerinden sadece Ebû Leheb (ö.2/624)'in isminin ayette yer alması, Kur'an'ın bu konudaki üslubunu anlamak bakımından dikkate şayandır.

“Kur'an-ı Kerim'de yer alan kıssalar, geçmişi yansıtmakla kalmaz; zamanımıza ışık tutarak, geleceğe kılavuzluk yapar.”¹⁵⁶ Kur'an kıssalarının asıl vermek istediği mesaj, Kur'an'a muhatap olanların olaylardan bağımsız şekilde hakikati kendi başına anlayamayacaklarıdır. Çünkü yaşanan her türlü olay her zaman Allah'ın gözetim ve müdahalesine açık olarak cereyan eden bir süreçte gerçekleşir. Bu bağlamda Burhaneddin Tatar Kur'an kıssalarını tarif ederken şu tespitleri yapar:

“Kıssalar, kendilerini dinleyenlere anlatılan birer eski öykü değildirler, aksine onlar kendilerini dinleyenlere hem olayları hem de olaylar içinde belirginleşen kavramları yani dünyayı daha farklı algılamaları ve tutumlarını değiştirmeleri konusunda sorumluluk içinde bırakan yeni olaylardır.”¹⁵⁷

İşte genel anlamda kıssalar ve özelde Kur'an kıssaları, adeta anlatılan olayları seyrederken durmakta olduğumuz noktayı bize fark ettirirler. Nasıl bir varlık olduğumuzu yeniden tefekkür etmemize vesile olurlar. Sonuçta kıssalarda tanıklık ettiklerimiz başkaları değil, bizzat kendimiz olur.¹⁵⁸

Kısacası “84 konu ve 1560'a yakın ayette” karşımıza çıkan Kur'an kıssalarını, mukayyed bir zaman dilimiyle sınırlamak Kur'an'ın felsefesine uygun değildir. Kıssalar vasıtasıyla tasvir edilen olaylar her asrın insanına mesaj vererek insanın aczini, Yaratıcının güç ve kudretini hatırlatmaktadır.¹⁵⁹ Şu hususu da ifade etmek gerekir ki, Kur'an'daki kıssaların anlatımı içinde merak uyandıran kimi boşluklar, zamanla İsrailiyat ve uydurma rivayetler ekseninde doldurulmaya çalışılmıştır. Tefsir ve te'vil yo-

¹⁵⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015) s.171. Ayrıca bkz. Şengül, “Kıssa,” *DİA*, c.25, s.500.

¹⁵⁶ Remzi Kaya, “Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri,” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11:2 (2002), s.50.

¹⁵⁷ Burhanettin Tatar, “Kur'an'da Kıssaların Temel Anlamları Üzerine Felsefi Notlar,” *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 6:1 (2009), s.106.

¹⁵⁸ Tatar, “Kur'an'da Kıssaların Temel Anlamları Üzerine Felsefi Notlar,” s.111.

¹⁵⁹ Kaya, “Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri,” s.56.

luyla, felsefî ve tasavvufî yorumlama tarzlarıyla Kur'an'daki anlatımdan uzaklaşıp adeta bambaşka kıssalar üretilmiştir.¹⁶⁰

Sonuç olarak, kıssalar aynı zamanda *terğîb* ve *terhîb* üslubunun Kur'an beyanı ve anlatım üslubu açısından doğru anlaşılması için de üzerinde durulması gereken konulardan biridir. Pek çok Kur'an kıssası bizatihi *terğîb* ve *terhîb* üslubunu içkindir ve bazıları ise özellikle *terğîb* ve *terhîb* maksadıyla nazil olmuştur. Kalem suresinde geçen 'bahçe sahipleri'¹⁶¹ bu bağlamda zikredilebilir.

1.2.8. Tekrarlar

Kur'an-ı Kerim'de tekrarların geçtiği ayetler çok sayıda olmakla birlikte, bu ayetlerin nasıl temellendirileceği tartışma konusu olmuştur. Herhangi bir metinde veya konuşmada tekrara düşmenin acizyet olduğunu söyleyenler, Kur'an'da tekrarın olmadığını iddia etmişlerdir. Onlara göre tekrar gibi görünen her bir ayet, siyak-sibak ve bağlam açısından değerlendirildiğinde farklı bir anlama gelmektedir.

Tekrarın Arap dili ve belâğatının bir formu olduğunu kabul edenler ise, Kur'an-ı Kerim'de bu üslubun çok fazla kullanıldığını ifade etmektedir. Bu anlayışa göre Kur'an'da yer alan pek çok tekrarın arka planında insan aklını etkileyecek hikmetler ve sırlar vardır.¹⁶² Hâsân-ı Başrî (ö.110/728) ve İkrime'ye (ö.105/723) göre Allah Teala Kur'an-ı Kerim'de haberleri, hükümleri ve delilleri tekrar tekrar zikretmiştir. Bu itibarla Kur'an'a 'tekrar eden' sıfatı verilmiştir. Sufyan b. 'Uyeyne (ö.198/814)'ye göre ise 'tekrar eden'den maksat, birbirine zıt kavramların yan yana zikredilmesidir. Kur'an-ı Kerim'de bu tür âyetler çoktur. Dâhğâk (ö.64/684)'a göre ise tekrardan maksat, Kur'an'ın anlaşılması için tekrar tekrar okunması ve buna rağmen insanın onu okumaktan usanmamasıdır.¹⁶³ Bu hususta Suyûti şunları ifade etmektedir: "Tekrar Arap dilinin bilinen üslupları arasında bir söz sanatıdır ve hatta Arapçanın fesahatindedir. Her kim tekrara bütünüyle olumsuz yaklaşıyorsa Arap dilinin fesahatini bilmiyor demektir."¹⁶⁴ Edebiyat ve belagatte otorite kabul edilen Cāhiz'a göre tekrardan müstağni olduğunu iddia edenlere itibar edilmemesi gerekir.¹⁶⁵ Tekrarı olumlu kılan

¹⁶⁰ Tatar, "Kur'an'da Kıssaların Temel Anlamları Üzerine Felsefî Notlar," s.106.

¹⁶¹ Kalem 68/17-32.

¹⁶² 'Abdu's-Şâfi Ahmed 'Ali, *Zâhiratu't-Tekrâr Fî'l-Ḳur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Cāmi'atu'l-Ezher, tsz.), s.4.

¹⁶³ Taberî, *Cāmi'u'l-Beyân*, c.21, s.279.

¹⁶⁴ Suyûti, *el-İtkân*, c.2, s.224.

¹⁶⁵ Cāhiz, *er-Resā'il*, c.3, s.236.

şey, yerinde ve doğru kullanılmasıdır. Yerli yerinde kullanıldığında güzel, aksi takdirde değildir.¹⁶⁶ Kur'an-ı Kerim'in bir üslup özelliği olarak kullandığı tekrarların amacını Zerkeşî şöyle ifade eder: “Manayı pekiştirme, tembihte ısrar, azamet ve korkutma, tehdit, hayrette bırakma, sözün uzamasından dolayı konunun baş tarafının unutulma ihtimalini ortadan kaldırma, teşvik ve ayrıca nasihatte etkili bir yöntem teşkil etmesidir.”¹⁶⁷

Kur'an'ın îcazı üzerine araştırma yapan bazı âlimlere göre Kur'an'daki tekrarlar, îcaz özelliğinin bir parçasıdır. Bakillânî (ö.403/1013) *Î'cāzu'l-Ḳur'ān* adlı eserinde “Kur'an'daki tekrarlar onun bedii özelliklerindedir” der ve bu bedii güzelliğe iki suredeki tekrarları örnek verir. Bunlardan biri İnşirah suresindeki *إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا* ayetleri; diğeri Kāfirūn suresinde tekrarlanan *وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ* ayetleridir.

Hattābî (ö.388/998) de *Risāletu Beyāni Î'cāzi'l-Ḳur'ān* adlı eserinde tekrarın belâgatın önemli bir çeşidi olduğunu ifade eder ve gayesini de şu şekilde sıralar: “Te'kid, sakındırma, tenbih, bir sözün unutulmasını önlemek, bir düşünceyi parçalara ayırarak ifade etmek, sözü zevkli hale getirmek.”¹⁶⁸ İbn Teymiyye (ö.728/1328) ise Kur'an'daki tekrarlar ile ilgili şunları ifade eder: Kur'an'da mahza tekrar yoktur. Her hitap mutlaka başka bir faydaya mebni olarak varid olmuştur.¹⁶⁹

Kur'an'da yer alan tekrarların çeşitlerine dair farklı yaklaşımlardan söz edilir.¹⁷⁰ Bunları incelediğimizde aşağıdaki tasnifi sunmak mümkündür:

(1) EDATLARIN TEKRARI

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا أَنْ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ

“Sonra şüphesiz ki Rabbin, eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda cihad edip sabreden kimselerin yanındadır. Şüphesiz Rabbin bundan sonra da çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”¹⁷¹

Bu ayette *ثُمَّ* ve *إِنَّ* edatlarının tekrarı hem anlam açısından hem de belagat açısından önemlidir.

¹⁶⁶ 'Abdu's-Şāfi, *Zāhiratu't-Tekrār fi'l-Ḳur'āni'l-Kerīm*, s.11.

¹⁶⁷ Zerkeşî, *el-Burhān*, c.3, ss.11-32.

¹⁶⁸ Hattābî, *Beyānu Î'cāzi'l-Ḳur'ān*, ss.52-54; Tekrarın faydalarına dair bkz. Mustafa Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği* (Ankara: Kitabiyat, 2002), ss.37-39.

¹⁶⁹ İbn Teymiyye'den naklen 'Abdu's-Şāfi, *Zāhiratu't-Tekrār fi'l-Ḳur'āni'l-Kerīm*, s.53.

¹⁷⁰ 'Abdu's-Şāfi, *Zāhiratu't-Tekrār fi'l-Ḳur'āni'l-Kerīm*, ss.35-37. Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği*, ss.35-37.

¹⁷¹ Nahl 16/110.

(2) KELİMELERİN TEKRARI

أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“...İşte bunlar Rablerini inkar edenlerdir. İşte onlar boyunlarına demir halkalar vurulanlardır ve işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedi kalacaklardır.”¹⁷² ayetinde أُولَئِكَ kelimesinin üç kez tekrarı her açıdan manayı pekiştirmektedir.¹⁷³

(3) CÜMLE VE AYETLERİN TEKRARI

Özellikle Kamer, Raḥmān ve Murselāt surelerindeki mükerrer cümleler Kur'an'daki tekrarların hikmetini anlamak bakımından önemlidir. Kamer suresinde üç kez tekrarlanan وَنُنذِرُ كَانِ عَذَابِي وَنُنذِرُ “Benim azabım ve uyarılarım nasılmış (gördüler)!” ayeti Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin uğradığı ilahi musibetlere dair anlatımların hemen ardından zikredilmiştir. Ayrıca yine Kamer suresinde dört kez tekrarlanan وَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ “Andolsun biz Kur'an'ı, öğüt almak için kolaylaştırdık. O halde düşünüp ibret alan yok mu?” ayeti de bu konuda oldukça dikkat çekicidir.

Raḥmān suresinde 31 kez geçen; فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ “O halde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?” ayeti insan ve cinlere hitaben dünya ve ahirette verilen veya verilecek olan her büyük nimetten sonra müminleri sarsan bir soru kipi şeklindedir ki bu Kur'an'daki tekrarın yüksek anlamını ifade etmektedir.

Murselāt suresinde 10 defa tekrar edilen وَيَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ “O gün vay yalanlayanların haline!” ayeti de diğerlerinde olduğu gibi her kötü akıbeta işaret edildikten sonra insanları dehşete düşüren bir ihtardır. Taberî tekrar edilen her ayeti kendi bağlamında tefsir etmekte ve her birini farklı yorumlamaktadır. Mesela Murselāt suresinin 15. ayetini “Ey Muhammed, hakkın batıldan ayırt edileceği o günün ne olduğunu sen nasıl bileceksin. O gün, yalanlayanlara, cehennemliklerin kan ve irinlerinin aktığı Veyl vâdisi vardır” diye yorumlarken bir sonraki aynı ayeti;

“Biz, bizi ve peygamberlerimizi yalanlayan suçlulara da böyle yaparız. Kıyamet gününde vay o yalanlayanların haline. Onlar için Veyl deresi vardır.” şeklinde tefsir etmektedir.¹⁷⁴

¹⁷² Ra'd 13/5.

¹⁷³ Bu bağlamdaki ayetler için bkz. Bakara 2/5,7; Âl-i İmrân 3/42,78; Enbiyâ 21/36, Mâ'ide 5/25.

¹⁷⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c.24, s. 131.

(4) KISSALARIN TEKRARI

Kur'an'da anlatılan kıssalar aynıyla/lafzen değil, ancak mana itibariyle tekrarlanmıştır. Az da olsa kıssa ile ilgili bir ayetin bazen hem lafız, hem de mana ile tekrarlandığını görmek de mümkündür. Peygamber kıssaları, cennet ve nimetleri, cehennem ve özellikleri, pek çok yerde farklı lafızlarla fakat aynı manayla muhatabın karşısına çıkmaktadır.

Kur'an'da aynıyle tekrarın olmadığını iddia eden Muhammed Esed (1900-1992) bu konuda (Âl-i 'İmrân 3/44; Hüd 11/49, 100 ve Yûsuf 12/102 ayetleri bağlamında) şu hususlara dikkat çekmektedir:

“Unutulmamalıdır ki, Kur'an'ın bu kıssaları ele almasındaki asıl amaç asla onları hikâye etmek değildir. Ne zaman önceki peygamberlere ait kıssalar anlatılsa, ne zaman İslam'dan önce ya da Hz. Peygamber zamanında vuku bulan bir olaya temas edilse bunun altında mutlaka ahlakî bir ders yatmaktadır. Öte yandan, Kur'an aynı olay ya da kıssaları değişik surelerde tekrar tekrar anlatmakta ama her seferinde bunlarda, bir bütün olarak Kur'ânî vahyin, Kur'ânî öğretinin değişik bir yanına ışık tutmakta, bütünü oluşturan şu ya da bu temel gerçeğe dikkat çekmektedir.”¹⁷⁵

Sonuç olarak, Kur'an-ı Kerim ayetlerinde zikretmediğimiz daha birçok edebi üslup mevcut olup bunları tek tek incelemek tezimizin sınırları açısından mümkün olmamıştır.¹⁷⁶ Yukarıda incelediğimiz üsluplar çerçevesinde Kur'an'ın bu edebi formlara başvurmasına dair birçok sebep sayılabilir. Bu nedenlerin başlıcalarını şöyle sıralamak mümkündür:

“İlahi kudretin yüceliğine dikkat çekmek (Â' rāf 7/189)

Maksadı zahire muhalif mana taşıyan bir lafızla anlatmak (Tāhā 20/5)

Muhatabı iz'an ve teslimiyete yönlendirmek (Zumer 39/65)

Zemmetmek ve kınamak (Tekvîr 81/8-9)

Kaba/kırıcı ifadedden kaçınmak (Yāsîn 36/22)

Etkili ve çarpıcı biçimde anlatmak (Zuḥruf 43/18)

Sözü kısaltmak (Bakara 2/24)

Akıbete dikkat çekmek (Tebbet 111/1)

¹⁷⁵ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, İşaret Yayınları, s.434. Ayrıca bkz. Muhammad Asad, *The Message of the Qur'an* (Cebelitarık: Dar al-Andalus, 1993), s.321 (Hüd Suresi 49. ayetin tefsiri bağlamında, bkz. 73. dipnot).

¹⁷⁶ Bu edebi üsluplar kinaye, istiare, tariz, intak, mübalağa, telmih, tenasüp, terdid, aliterasyon gibi edebi sanat formlarıdır.

İfadeyi güzelleştirmek (Şāffāt 37/49)”¹⁷⁷

Zikredilen sebeplerin çoğu araştırmamızın konusu olan *tergīb* ve *terhīb* üslubu için de geçerli sayılmaktadır ki bu konu, tezimizin ilerleyen aşamalarında daha geniş bir biçimde izah edilecektir.

---

¹⁷⁷ Mustafa Öztürk, “Kur’an Dilinde Kinaye ve Ta’rız,” *İslami İlimler Dergisi* 8:1 (2013), ss.124-138.

2. Kur'an-ı Kerim'de İkili Anlatım Sistemi

Edebiyatta, belagatte ve dini metinlerde her şeyi zıddı ile açıklamak çok insani bir durumdur ve aynı zamanda Allah'ın rahmetinin bir tezahürüdür. Allah Teala sevilen her şeyi elde etme, kendisine elem, eziyet ve acı veren, sevmediği, kerih ve zararlı gördüğü şeylerden de uzaklaşma hissini insanoğlunun fitratına yerleştirmiştir.

Bir hakikati, bütün boyutları ile ifade etmekle yetinmeyip, daha açıklayıcı olması için zıttı olan gerçekliği de ayrıntılı olarak ele alıp açıklamak, Kur'an-ı Kerim'in anlatım üsluplarından biridir. Bu başlık altında, Kur'an'da en fazla kullanılan ikili anlatım üslupları *tebşîr-inzâr*, *va'd-va'îd*, *hayr-şer*, *ma'rûf-munker*, *rahmet-'azâb*, *hasene-seyyi'e*, *ṭayyib-ḥabîs*, *şalâh-fesâd* ve *tergîb-terhîb* örneğinde ele alınacaktır. Elbette ikili anlatım kavramları bunlarla sınırlı değildir. Çalışmamızın bu bölümünde başlangıçta *ḥavf-recâ'*, *rıdâ-ğadab*, *sevâb-'ikâb* gibi ikili kullanımları da bu başlık altında değerlendirmeyi uygun gördüğümüzü ifade etmek durumundayız. Ancak araştırmamız neticesinde bu ikili kavramların birlikte geçtiği ayetlerin ya hiç olmaması veya birkaç örnekle sınırlı kalması sebebiyle ve asıl konumuz olan *tergîb* ve *terhîb*in de bu kavramlarla ilişkisini öncelediğimizde, bu bölümde yer verdiğimiz kavramlar bir sınırlamaya ve sınıflamaya tâbi tutulmuştur. Sonuç olarak, bu başlık altında ele aldığımız kavramlar, genel bir değerlendirme yapmakla beraber, daha çok Kur'an'da ikili anlatım unsurları olarak birlikte, peş peşe ve aynı bağlamda yer alan ayet ve ayetler grubu örneğinde incelenecektir. Bir hususu daha izah etmek gerekir ki, Kur'an'da bu kavramların kökü ve türevleriyle kaç kez geçtiği hususunda incelediğimiz kaynaklarda farklı rakamsal veriler söz konusudur. Özellikle Batılı araştırmacıların kaynaklarında yer alan sayma tekniği ile Müslüman âlimlerin bu bağlamdaki eserlerinde veriler, farklı rakamsal sonuçlara işaret etmektedir.¹⁷⁸

¹⁷⁸ Bu kavramlar bağlamında karşılaştırınız: The Quranic Arabic Corpus (<http://corpus.quran.com/>), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA) (<http://www.islamansiklopedisi.info/>) ve Muḥammed Fu'âd 'Abdu'l-Bâkî, *Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzi Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mıṣriyye, 2015).

2.1. Tebşîr ve İnzâr (Müjde ve Uyarı)

Kur'an-ı Kerim'in kullandığı ikili anlatım üslubunun en önemli örneklerinden birisi müjde ve uyarı ifadelerinin birlikte yer almasıdır. Tebşîr, asıl kullanımını hayır, sevinç ve sürur anlamında olmakla birlikte hayırda ve şerde ortak istifade edilen bir kavramdır. Ama inzâr veya nezaret ise sadece sakındırma ve korkutma anlamı taşır.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبِسْرِهُمْ يُعَذَّبُ اللَّهُ

“Allah’ın âyetlerini inkar edenler, Peygamberleri haksız yere öldürenler, insanlardan adaleti emredenleri öldürenler var ya, onları elem dolu bir azap ile müjdele.”¹⁷⁹

ayetinde Allah’ın vahyini inkâr edenlere karşı bir meydan okuma yoluyla tebşîr söz konusudur. Bu bağlamdaki ayetlerde haksız yere insanların mallarını yemek, Allah yolundan alıkoymak, zekatı verilmeyen para ve mal biriktirmek,¹⁸⁰ büyüklük taslamak ve böbürlenmek,¹⁸¹ Kur’an’ı inkar etmek ve yalanlamak¹⁸² sonucunda insanları azapla müjdelemek söz konusudur. Bu misaller göstermektedir ki Kur’an’da tebşîr ifadesinin delaleti; hayır, sürur ve müjde olduğu kadar sakındırma, uyarma, muhalifleri susturma ve meydan okuma gibi çok çeşitlilik arz etmektedir.¹⁸³

İnzâr ise Kur’an’da hem va’id, hem de tehdit ve *terhîb* maksadıyla Allah’ı bırakıp başka dostlara uyanları,¹⁸⁴ Mekke’de ve çevresinde bulunanları,¹⁸⁵ mesajının eriştiği herkesi¹⁸⁶ ve hakkı iştirmek istemeyen sağırları uyarmak¹⁸⁷ anlamlarında kullanılmıştır.

Zemaşşerî bu kavramları *tergîb* ve *terhîb* ile ilişkilendirerek bu metodun kullanımını şöyle izah etmektedir: “Kitapta *tergîbin terhîble*, tebşîrin inzârla birlikte kullanılması Allah’ın âdâtındandır.”¹⁸⁸ Ebū Hıyyân (ö.745/1344) da bu konuda Zemaşşerî’yi takip ederek şunları söylemektedir: “Kur’an’da birçok ayette belîğ bir şekilde önce kâfirlerin ahiretteki ahvali karşısında inzâr ve *terhîb*, sonra da buna mukabil

¹⁷⁹ Âl-i ‘İmrân 3/21; ayrıca bkz. Nisâ 4/138; Tevbe 9/3.

¹⁸⁰ Tevbe 9/34.

¹⁸¹ Luqmân 31/7.

¹⁸² İnşikâk 84/21-24.

¹⁸³ ‘Abdullâh Muhammed en-Nukrât, “Min Taşrîfi’l-Ķavli fi’l-Ķur’âni’l-Kerîm – Tenavvu’u Dalâlâti fi’t-Tergîbi ve’t-Terhîbi,” *Mecelletu Kulliyeti Da’veti’l-İslâmiyye* 18 (2001), s.399.

¹⁸⁴ Â’râf 7/2.

¹⁸⁵ Şûrâ 42/7.

¹⁸⁶ En’âm 6/19.

¹⁸⁷ Enbiyâ’ 21/45.

¹⁸⁸ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, c.1, s.133.

iman ve salih amel karşılığında ahirette hazırlanan sınırsız nimetler ve ikramlarla ilgili *tergîb* ve *tebşîr* söz konusudur.”¹⁸⁹

Kur’an- Kerim *inzâr* ve *tebşîr* kavramlarını pek çok farklı yerde, muhtelif yollarla ve farklı üsluplarla kullanmıştır. Bazen ilahi vahyin gönderiliş gayesi, bazen de peygamberlerin ve Hz. Peygamber’in gönderiliş sebebi olarak *tebşîr* ve *inzâr* (müjde ve uyarı) ifade edilir. Kur’an’da bu kelimelerin farklı anlam ve formlarda geçtiği ayetleri şu şekilde değerlendirebiliriz:

Bütün peygamberlerin gönderiliş gayesi aynı kökten gelen *mubeşşir* ve *munzîr* kelimeleriyle dile getirilmiştir:

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ

“İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberleri gönderdi; onlar aracılığı ile anlaşmazlığa düştikleri konularda insanlar arasında hüküm vermek için gerçeği içeren kitabı indirdi...”¹⁹⁰

Üç ayrı ayette ise *tebşîr* ve *inzâr* peygamberlerin tek gönderiliş gayesi olarak ifade edilir:

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Biz peygamberleri ancak müjdeciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kim iman eder ve halini düzeltirse onlara korku yoktur, onlar üzüntü de çekmeyecekler.”¹⁹¹

Birçok ayette de Hz. Peygamber için *beşîr* ve *nezîr* bazen de *mubeşşir* ve *nezîr* ifadeleri kullanılmıştır:

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ

“Doğrusu biz seni hak ile desteklenmiş bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Hiçbir ümmet yoktur ki içlerinden bir uyarıcı gelip geçmemiş olsun.”¹⁹²

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا

“Ey peygamber! Seni tanık, müjdeci, uyarıcı olarak gönderdik.”¹⁹³

¹⁸⁹ Ebū Ḥayyān el-Endelusī, *Tefsīru Bahri’l-Muḥīṭ*, tah. ‘Ādil Aḥmed ‘Abdu’l-Mevcūd-‘Alī Muḥammed Mu‘avvid (Beirut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1993), c.1, s.225.

¹⁹⁰ Bakara 2/213.

¹⁹¹ En‘ām 6/48; Diğer iki ayet: Kehf 18/56; Nisā’ 4/165.

¹⁹² Fāṭır 35/24. Ayrıca bkz. Bakara 2/119; Sebe’ 34/28.

¹⁹³ Aḥzāb 33/45. Ayrıca bkz. Fetḥ 48/8; Furkân 25/56, İsrā’ 17/105.

Bazı ayetlerde bu husus Rasul-i Ekrem'in bizzat kendisine söylenmiş olup, bu gibi hallerde *nezîr* sıfatının *beşîr* sıfatına takaddüm ettiği görülmektedir:

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَاسْتَكْتَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ
إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

“De ki: ‘Ben kendim için, Allah’ın dilediği dışında ne bir fayda elde edebilirim ne de zarardan kurtulabilirim. Eğer gaybı biliyor olsaydım elbette bundan çok faydalanırdım, başıma kötülük de gelmezdi. Ben yalnızca inanan kimseler için uyarıcı ve müjdeleyiciyim.’”¹⁹⁴

Bazen de muttakileri müjdelemek ve inatçıları uyarmak üzere “müjde ve uyarı olarak gelmek” Kur’an-ı Kerim’in vasfı olarak kullanılmıştır:

فَأَنَّمَا يَسْرِنَاهُ بِلِسَانِكَ لِنُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَنُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا

“Biz Kur’an’ı senin dilinle kolay anlaşılır kıldık ki günahtan sakınanları onunla müjdeleyesin ve inatla direnenleri de onunla uyarasın!”¹⁹⁵

Yāsîn suresinde bu üslup farklı bir formda nazil olmuş ve Rahman’ın korkusuyla uyarmak, mağfiret ve güzel bir ecirle müjdelemek ifadelerine şöyle yer verilmiştir:

إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ

“Sen ancak o zikre uyanı ve görmediği halde Rahmân’dan korkanı uyarabilirsin. İşte böylesini hem bir af hem de değerli bir ödülle müjdele.”¹⁹⁶

Bir başka ayette bütün insanları uyarmaktan, ancak müminleri ise müjdelemekten söz edilmiştir:

أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمٌ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ
قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ

“İçlerinden bir kişiye, "insanları uyar ve iman edenlerin Allah katında değerli bir yeri bulunduğunu müjdele" diye vahiy göndermemiz insanlar için şaşılacak bir şey midir? Bir de inkâr edenler, "bu, kuşkusuz apaçık bir büyücü" demektedirler.”¹⁹⁷

¹⁹⁴ A‘râf 7/188. Ayrıca bkz. Hüd 11/2.

¹⁹⁵ Meryem 19/97; Ayrıca bkz. Fuşşilet 41/3-4.

¹⁹⁶ Yāsîn 36/11.

¹⁹⁷ Yûnus 10/2.

2.2. Va‘d ve Va‘id

Kur’an-ı Kerim’de bu iki kavram muhtelif mevzularda kullanılmıştır. *Tergīb* ve *terhīb* daha üst bir kavram olmakla birlikte *va‘d* kavramı *tergīb*e, *va‘id* kavramı ise *terhīb*e delalet etmektedir.¹⁹⁸ *Va‘d* hem ecir ve mükafat, hem ceza ve azap için kullanılır. *Va‘id* ise sadece ceza için kullanılır.¹⁹⁹ Dini metinler *va‘d* metinleri ve *va‘id* metinleri diye ikiye ayrılır. *Va‘d* nasları müminlere ecir, sevap ve nimet vadeden, *tergīb* ve teşvik eden metinlerdir. *Va‘id* metinleri ise fasık-kâfir ve asileri tehdit eden, sakındırma, zecr ve *terhīb* içeren ifadelerdir.

Kur’an-ı Kerim’de siyak ve sibaka göre *va‘d* kelimesi hem dünya ve ahiret için, hem de cennet, cehennem ve kıyamet için kullanılmıştır. Yāsīn suresinde (36/48) geçen;

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ

(İnanmayanların dilinden) “Ve şöyle derler: “Şayet gerçekten doğru söylüyorsanız, bu tehdit hani ne zaman gerçekleşecek?”²⁰⁰

ayetinde ve Yūnus suresinde (10/55) yer alan;

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“Bilesiniz ki göklerde ve yerde olan her şey Allah’ındır. Dikkat edin, Allah’ın olacağını bildirdiği şey gerçektir; ama onların çoğu bilmezler.”²⁰¹

mealindeki ayette *va‘d*; hem *va‘d* hem de *va‘id* anlamında kullanılmıştır. Hatta müminlere ve peygamberlere dünyada *va‘d* edilen zafer ve kurtuluş da bu kelimelerle ifade edilmiştir:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ (٩) خَالِدِينَ فِيهَا وَعَدَّ اللَّهُ حَقًّا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, onları da nimetlerle dolu, içinde ebedî kalacakları cennetler bekliyor. Bunu Allah gerçek olarak *va‘d* etmiştir. O azîzdir, hakîmdir.”²⁰²

¹⁹⁸ Nukrāt, “Min Taşrīfi’l Kavli fi’l-Ḳur’ān’il-Kerīm,” s.385.

¹⁹⁹ er-Rāğib el-Işfahānī, *el-Mufredāt*, s.526.

²⁰⁰ Bu bağlamda bkz. Yūnus 10/48; Enbiyā’ 21/38; Sebe’ 24/29; Neml 27/71; Mulk 67/25.

²⁰¹ Bu bağlamda bkz. Hūd 11/45; Nahl 16/38; Kehf 18/21; Luḳmān 31/33; İbrāhīm 14/22; Cāşiye 45/32; Ahḳāf 46/17.

²⁰² Lūḳmān 31/8-9. Ayrıca bkz. Nisā’ 4/122; Furkān 25/16; Ahḳāf 46/16.

gibi ayetlerde *va 'd* den açıkça cennet kastedilmiştir. Hz. Musa'nın (as) annesine geri dönüş müjdesini ifade eden;

فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۚ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“Böylelikle biz annesinin gönlü rahatlasın, gam çekmesin ve Allah'ın vaadinin gerçek olduğunu bilsin diye onu annesine geri verdik; fakat oradakilerin çoğu bunu bilmiyorlardı.”²⁰³

ayetinde ve Hz. Peygamber'e hitaben; “...Sabret Allah'ın *va 'di* hak-tır”²⁰⁴ ayetinde ve inananların kurtuluşunu müjdeleyen;

ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ

“Sonra onlara verdiğimiz sözü yerine getirdik. Böylece, hem onları hem de dilediğimiz kimseleri kurtuluşa erdirdik; haddi aşanları ise helâk ettik.”²⁰⁵

ayetinde *va 'd* ile dünyada verilen başarı, kurtuluş ve zafer kastedilmiştir.

Kur'an dilinde *va 'id* kavramı ise uyarı ve tehdit anlamında kullanılmıştır ve sadece *ikab* ve *ceza* ifade eder. Ceza hem dünya hem ahiret için söz konusu olsa da daha çok kıyamet ve cehennem sahneleri ile azabı ifade etmektedir. Bu bağlamda Kur'an'da geçen

“Onlardan önce Nūh kavmi, Re's halkı ve Semūd kavmi, 'Ād ve Fir'avn, Lū't'un kardeşleri, Eykeliler, Tubbā'nın kavmi de yalanlamıştı. Bütün bunlar (kendilerine gönderilen) peygamberleri yalanladılar, böylece kendilerini uyardığım şey gerçekleşti.”²⁰⁶

ayetinde sözü edilen toplulukların dünyada helakleri haber verilmiştir.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَٰلِكَ يَوْمَ الْوَعْدِ

“Derken sūra üfürülür; işte bu, ceza uyarısı yapılmış olan gündür.”²⁰⁷

ayetinde ise kıyamet günü gerçekleşecek olan tehdit kastedilmiştir.

Bazı Kur'an ayetlerinde ise *va 'id* kavramı özellikle uyarı anlamında geçmektedir.²⁰⁸ *Va 'd* ve *va 'id* ihtiva eden ayetler Mekkî surelerde oldukça fazladır. Bu ayetlerde salih amel işleyenlere uhrevi saadet ve cennet vaad edilirken, küfredenler ise azapla ve

²⁰³ Kaşaf 28/13.

²⁰⁴ Mu'min 40/55.

²⁰⁵ Enbiyâ 21/9.

²⁰⁶ Kâf 50/12-14.

²⁰⁷ Kâf 50/20.

²⁰⁸ Bkz. Kâf 50/45; Tâhâ 20/113; İbrâhîm 14/14.

ateşle uyarılmışlardır. Bu konudaki bazı ayetlerin lafızları aynı gibi görünse de aslında burada bir tekrar söz konusu olmayıp, her birinin siyakı/bağlamı farklıdır. Tekrar gibi görünen bu ifadelerde eşsiz bir çeşitlilik ve bir bedîi özellik söz konusudur.²⁰⁹ Kur'an'da *va'd* ve *va'id*'in birlikte tekrar edilmesini 'kulun *ḥayf* ve *recā*' arasında durabilmesi ve Allah'ın rahmetinden ümit kesmemesi içindir' şeklinde yorumlayanlar da olmuştur.²¹⁰

2.3. Hayır ve Şer

Kur'an'ın ikili anlatım üslubunun örneklerinden biri de hayır ve şer kavramlarıdır. Kur'an'da 178 kez *خَيْرٌ* formunda ve 10 defa da *خَيْرَاتٌ* şeklinde toplam 188 ayette geçen *ḥayr* kavramını er-Rāğıb el-Işfahānī "akıl, adalet, fazilet ve faydalı nesne gibi herkesin arzuladığı şey"²¹¹ diye tanımlar. Bu anlamları daha geniş bir tarifile "iyi, güzel, değerli, faydalı ve mal, mülk gibi arzulanan şeyler" diye birleştirmek mümkündür. Bu da göstermektedir ki hayır kavramı Kur'an'da birçok yerde olumsuz kavramların zıddı olarak kullanılmıştır.

Zıt kullanımlarda yaygın olarak, *şer* kavramının hayrın karşıtı olarak kullanıldığı görülür. Kur'an-ı Kerim'de *şer* kelimesi biri çoğul kalıbıyla olmak üzere otuz yerde geçer. Kelimeye terim olarak "kimsenin hoşlanmayıp yüz çevirdiği zararlı ve kötü şey; zararlı şeylerin yayılması; bir şeyin kendi tabiatıyla örtüşmemesi" gibi manalar verilmiştir.²¹² Ayrıca *şer* anlamına *ednā* (en aşağı, en değersiz; el-Bakara 2/61), *su'* (kötü, çirkin; Āl-i 'İmrān 3/30; Ā'rāf 7/188); *seyyi'e* (kötülük, günah; Kaşas 28/84); *işm* (günah; Āl-i 'İmrān 3/178); *ḍurr* (zarar; En'ām 6/17; Yunus 10/107), *fitne* (bela, darlık; el-Hacc 22/11) kelimeleri de hayırla birlikte ve onun karşıtı olarak geçmektedir.²¹³ Izutsu'ya göre *ḥayr* saadet ve refah anlamı taşıırken '*şer* bir nevi talihsizlik'tir.²¹⁴

Kur'an'da yer alan *ḥayr* kavramını anlam bakımından iki ana grupta değerlendirmek mümkündür. İlk gruba giren ayetlerde *ḥayr* kavramı daha çok mal, servet, bereket

²⁰⁹ Nuḳrāt, "Min Taşrifi'l-Ḳavli fi'l-Ḳur'āni'l-Kerīm," ss.387-388. Bkz. Nisā' 4/95; Ḥadīd 57/10; Mā'ide 5/57; Feth 48/29.

²¹⁰ Nuḳrāt, "Min Taşrifi'l-Ḳavli fi'l-Ḳur'āni'l-Kerīm," s.385.

²¹¹ er-Rāğıb el-Işfahānī, "Ḥayr," *el-Mufredāt*.

²¹² Yusuf Şevki Yavuz, "Şer," *DİA*, c.38, s.539. Bu anlamlardaki kullanımlar için bkz. Bakara 2/216; Āl-i 'İmrān 3/180; Yunus 10/11.

²¹³ Mustafa Çağrı, "Hayır," *DİA*, c.17, s.43.

²¹⁴ Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, terc. Selahattin Ayaz (İstanbul: Pınar Yayınları, 2003), s.332.

gibi her türlü maddi ve manevi nimete karşılık yer almıştır.²¹⁵ İkinci gruba giren ayetlerde ise “*ḥayr* kelimesi ‘*amel-i şālih*, *ḥasene*, *ma’rūf* gibi kavramlara yakın anlamlarda olmak üzere her türlü iyi tutum ve davranışın ahlaki değerini belirtmek için” kullanılmıştır.²¹⁶ Taberī bu bağlamda Bakara suresi 110. ayeti geniş bir yorumla ‘Allah’ın razı olduğu amel’²¹⁷ diye açıklamıştır. İzutsu ise hayır kavramı ile ilgili şu yorumu yapar: “Kur’an metninin sınırları dahilinde bile, kelimenin semantik boyutu hem dünya meseleleri hem de dini itikat sahasını içine almaktadır.”²¹⁸ Hayır ve şer kavramlarının (veya bu anlamdaki terimlerin) tüm kullanımı değil, her ikisinin birlikte geçtiği ayetleri ikili anlatım sistemi çerçevesinde değerlendirmek çalışmamız bağlamında daha isabetli olacaktır.

İyilik ve kötülük, iyi ve kötü işler, iyi ve kötü insanlar, iyi ve kötü akıbet Kur’an’ın ana temalarından olduğu için hayır ve şer (veya benzer anlamlı kelimeler) pek çok ayette veya ayet grubunda bir arada geçmektedir. Kur’an’da sadece hayır ve şer kavramlarının birlikte kullanıldığı ayetlerde (dokuz surede); Allah’ın verdiği nimetlerde cimrilik edenlerin bunda kendileri için hayır değil şer olduğu,²¹⁹ insanların hayra kavuşma konusunda aceleci davrandıkları ama şerrin hemen verilmemesinin Allah’ın bir hikmeti olduğu,²²⁰ insanların hayra dua eder gibi şerre dua ettiği,²²¹ hayır ve şer ile insanların denendiği,²²² insanoğluna hayır ve şer yollarının gösterildiği²²³ ifade edilmektedir.

Kur’an’a göre dünya hayatı bir imtihandır ve bu imtihan hem hayır hem de şerle olmaktadır: “كُلُّ نَفْسٍ دَائِقَةٌ الْمَوْتِ وَتَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ” “Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz.”²²⁴ Ancak insan bu imtihanı genellikle hayır isabet ettiğinde hep daha fazla isteyerek, şer dokunduğunda ise ümitsizliğe düşerek kaybeder: لَا يَسْتَمُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ

²¹⁵ Bkz. ‘Ādiyāt 100/8; Şād 38/32; Bakara 2/215, 262, 272-274; Nisā’ 4/34.

²¹⁶ Çağrıci, “Hayır,” *DİA*, c.17, s.43. Ayrıca bkz. Bakara 2/109, 110, 197; Şād 38/47-48; Raḥmān 55/70.

²¹⁷ Taberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.1, s.505.

²¹⁸ İzutsu, *Kur’an’da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, s.328.

²¹⁹ Bakara 2/216; Āl-i ‘İmrān 3/180.

²²⁰ Yūnus 10/11.

²²¹ İsrā 17/11.

²²² Enbiyā’ 21/35.

²²³ Beled 90/8-10.

²²⁴ Enbiyā’ 21/35.

وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيُؤْسِ قَنُوطٌ “İnsan, hayır (mal, mülk, genişlik) istemekten usanmaz. Fakat başına bir kötülük gelince umutsuzluğa düşer, yıkılır.”²²⁵

Dünya hayatında insanın hayır ve şer adına yaptığı her şeyin karşılığını bulacağı va'd edilmektedir:

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ “Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onu görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse onu görecektir.”²²⁶

İfk hadisesi bağlamında inen ayet-i kerimede yine her iki kavramın birlikte kullanıldığı görülmekte ve iftiranın sonunda hayra tebdil olacağı ifade edilmektedir:

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ

“O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir gürühtür. Bu iftirayı kendiniz için kötü bir şey sanmayın. Aksine o sizin için bir hayırdır...”²²⁷

İslam düşünürleri hayır ve şer problemini hem ontolojik planda hem de ahlaki anlamda geniş ve sistemli bir şekilde değerlendirmişlerdir. İbn-i Sînâ (ö.428/1037) hayır ve şer meselesini Allah'ın inayet ve cömertliğiyle bağlantılı olarak ele alırken, Ğazālî'ye nispet edilen ve zamanla bir vecize haline gelen ifadede *leyse ft'l-İmkān ebde'u mimmā kān* “Var olandan daha mükemmeli mümkün değildir,” veciz cümlesiyle ifade edilmiştir. Bu çıkarım İslam düşünürlerinin evrende hayır düzeninin hâkim olduğu şeklindeki iyimser felsefesine dayanmaktadır. Ayrıca İslam felsefesinde ahlak da âlemdeki genel hayır düzeni çerçevesinde yorumlanmıştır.²²⁸

²²⁵ Fuşşilet 41/49.

²²⁶ Zilzāl 99/7-8.

²²⁷ Nūr 24/11.

²²⁸ Çağrı, “Hayır,” *DİA*, c.17,ss.44-45. Ayrıca bkz. Batı felsefesinde de bu bağlamda farklı görüşler öne sürülmüştür. Bir anlayışa göre var olan dünya düzeni mümkün olanın en iyisidir. Diğer görüşe göre mevcut durum olabilecek dünya düzeninin en kötüsüdür. Leibniz (1646-1716) kötülük problemine çözüm önerisini "mümkün dünyalar teorisi" adı verilen bir teori ile açıklar. Buna göre Tanrı mümkün dünyaların en iyisini yaratmıştır. (Aliye Çınar, “Leibniz'de Kötülük Problemi ve Teodise,” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2005), s.166) 18. yüzyılda gelişen Aydınlanma Çağı teodise anlayışına karşı sert eleştirilerin ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Voltaire (1694-1778), *Candide* adlı ünlü hicvinde Leibniz'in “mümkün olan dünyaların en iyisi” felsefesini yerden yere vurarak bu anlayışa karşı çıkmıştır. Bu anlayışa karşı çıkan bir diğer filozof Hume'dur (1711-1776). Bu iki isim kendilerinden sonraki felsefi düşüncüyü de etkilemiş ve yönlendirmiştir. (David Hume, *Doğal Din Üstüne Söyleşiler*, terc. Mete Tuncay (Ankara: İmge Kitabevi, 1995), s.209 ve Mehmet Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2010), s.147.

2.4. Ma'rûf ve Munker

Konumuz bağlamında *ma'rûf* ve *munker* Kur'an'ın ikili anlatım üslubu çerçevesinde değerlendirilen kavramlardandır. 'U-r-f kökünden türeyen *ma'rûf* kelimesi lügatte 'bilinen, tanınan, benimsenen şey' anlamında kullanılmıştır. *Nükr* veya *nekaret* kökünden gelen *munker* ise 'bir şeyi bilmemek, bir şey zor ve sıkıntılı olmak' gibi anlamlar taşıyan ve 'tasvip edilmeyen, yadırganan, sıkıntı duyulan şey'dir.²²⁹ Râğıb el-İşfahânî'ye göre ma'ruf, "akıl ve şeriatın iyi olarak nitelendirdiği fiilleri" munker de "akıl ve şeriatın benimsemediği, yadırgadığı hususları"²³⁰ ifade eder.

Ma'rûf kelimesi Cahiliye döneminde "iyilik, ikram, gönül okşayıcı söz ve davranış", *munker* kelimesi ise, "yadırgama, birinin varlığından huzursuz olma" anlamında yaygın olarak kullanılmıştır. Eski Arap edebiyatında *ma'rûf* yerine *urf* kullanılırken, *munker* yerine *nukr* kelimesi de tercih edilmiştir. Ayet ve hadis metinleri incelendiğinde, diğer birçok kavramda olduğu gibi, bu iki kelimenin de; kısmen eski anlamlarına nispetle kapsamlarının genişlediği görülmektedir.²³¹ İzutsu'ya göre, İslam öncesi için de önemli iki terim olan "maruf ve münkerin iyi ve kötü anlamında kullanılışı Kur'an'ın bu iki kavramı yeni ahlak sisteminin vazgeçilmez iki ögesi kıldığını gösterir."²³²

İslami kaynaklar iyiliğin ve doğrunun hâkim kılınması ve yaygınlaştırılması, kötülüğün önlenmesi ve bunun sonucunda faziletli bir toplumun oluşturulması faaliyetini *emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i 'ani'l-munker* şeklinde formülleştirmişlerdir. Bunu yaparken Kur'an ve hadislerde yer alışlarına uygun bir şekilde olmasına özen göstermişlerdir. Müslüman toplumlarda bu ilkeler, İslam'ın temel dinamiği olarak ortak şuurun meydana gelmesine büyük katkı sağlamıştır. Bunun gözardı edilmesi değerler sisteminin zayıflamasını da beraberinde getirecektir.²³³ Bu sebeple Gazâlî, Allah'ın peygamberlerini 'dinde kutb-i a'zâm' diye nitelendirdiği bu prensibin tahakkuku için gönderdiğini ifade etmektedir.²³⁴ Ancak Mu'tezile. *emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i 'ani'l-munker* kendi mezhebinin beş temel prensibinden (usûl-i hâmse) biri kabul ederken, Ehl-i Sünnet

²²⁹ Mustafa Çağrı, "Emir bi'l-Ma'rûf Nehy ani'l-Münker," *DİA*, c.11, s.138.

²³⁰ er-Râğıb el-İşfahânî, "'a-r-f," *el-Mufredât*, s.331.

²³¹ Çağrı, "Emir bi'l-Ma'rûf Nehy ani'l-Münker," s.138.

²³² İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, terc. Selahattin Ayaz (İstanbul: Pınar Yayınları, 2003), s.323.

²³³ Çağrı, "Emir bi'l-Ma'rûf Nehy ani'l-Münker," s.139.

²³⁴ Ebû Hâmid Muhammed ibn Muhammed el-Gazâlî, *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn* (Beyrut: Mektebetu'l-'Aşriyye, 1996), c.2, s.391.

böyle bir akidevi anlam yüklememiştir. İslam toplumunda farz-ı kifaye sayılmış olan *emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i 'ani'l-munker* anlayışı; dini değerler, tabiat-insan ilişkisi, insan-toplum ilişkisi, hukuk ve adalet, hürriyet, toplumsal barış gibi değerlerin ve ideallerin korunup geliştirilmesi amacıyla kurulan dernek, vakıf ve sivil toplum örgütleri gibi müesseselere kaynaklık etmiştir.²³⁵

Ma'rûf عرف den müştak olarak Kur'an'da 70 kez geçmektedir. 38 defa معروف, bir kez معرفة şeklinde kullanılmıştır. *Munker* ise Kur'an'da 37 defa geçmiş olup 11 farklı formda yer almaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de *ma'rûf* ve *munker* kavramları dokuz ayette “*ma'rûfu* emretme, *munkeri nehyetme*” anlamında birlikte geçmektedir. Bu ayetlerde iyiliği emredip kötülükten alıkoyan kimseler şöyle tanıtılmaktadır: Kurtuluşa erecek olanlar (Âl-i 'İmrân 3/104), insanlar içinden çıkarılmış en hayırlı ümmet (Âl-i 'İmrân 3/110), Allah'a ve ahiret gününe inananlar (Âl-i 'İmrân 3/114), birbirine marufu emreden mümin erkek ve mümin kadınlar (Tevbe 9/71), Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlar (Tevbe 9/112) ve Allah'ın dinine yardım edenler (Hacc 22/41). Bir başka ayette *emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i 'ani'l-munker* Peygamberlerin vazifesi ve gönderiliş gayesi olarak ifade edilirken (Â'râf 7/157), bir diğerinde Hz. Lokman'ın oğluna vasiyetinde iyiliği emredip, kötülükten alıkoymanın Allah'ın bir emri olduğu vurgulanmaktadır (Luqmân 31/17). Bir başka ayette ise kötülüğü emredip, iyiliği yasaklamanın münafık erkek ve kadınların vasfı olduğuna (Tevbe 9/67) dikkat çekilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de *ma'rûf* terimi bağlamında kullanılan önemli bir kavram da *ur'f* dur. Muhammed Esed (1900-1992) Â'râf suresinde geçen خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ “Sen af yolunu, (insan fitratının kabule yatkın olduğu yolu) tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir.”²³⁶ ayetinin yorumu bağlamında “Kur'an'ın inanan kimselere insan fitratının kabule yatkın olduğu yolu tutmalarını, hata içinde olanlara karşı fazla sert ve zorlayıcı olmamalarını” öğütlediğini ifade etmektedir. Buna ilaveten Esed, burada lafzen geçen “cahiller” kelimesini bilgisiz kalmayı seçenler olarak yorumlamakta ve bunlardan kastedilenlerin ahlakî gerçeklere inatla sağır ve kapalı kalmaları olduğunu yorumunu getirmektedir.²³⁷

²³⁵ Çağrıcı, “Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy ani'l-Münker,” s.141.

²³⁶ Â'râf 7/199.

²³⁷ Muhammad Asad, *The Message of the Qur'an*, (Â'râf suresi 199. ayetin tefsiri bağlamında, bkz. 162-163. dipnotlar).

Din dilinde önemli iki kavram olan irfan ve marifet de عُرْفُ kökünden gelmektedir. Ğazālī marifeti, “Allah’ın kulunun kalbine attığı bir nurla kulun daha önce isimlerini bildiği şeyleri açık seçik görmesi”²³⁸ şeklinde tanımlamıştır.

2.5. Raḥmet ve ‘Azāb

Kökü ve türevleri ile Kur’an-ı Kerim’de 339 kez geçen *raḥmet* kelimesi,²³⁹ doksan iki yerde zat-ı ilahiye nisbet edilmiştir. 57 kez *Raḥmān* ve 114 yerde *Raḥīm* ismi şeklinde yine Allah’a izafe edilmiştir. Allah dört ayette “*erḥamu’r-rāḥimīn*”, iki ayette “*ḥayru’r-rāḥimīn*” olarak nitelendirilmiştir.²⁴⁰

Kur’an’da kökü ve türevleri ile 371 defa geçen azap kelimesi,²⁴¹ 322 defa ‘*azāb*, formunda yer almaktadır. Kur’an-ı Kerim’de azap anlamında kullanılan ve en çok tekrarlanan kelimeler *nār*, *cehennem*, *ricz*, *be’s* ve ‘*ikāb*’dir.²⁴² Allah kullarından dilediğine azap etmeye muktedir olmakla birlikte²⁴³ azabının inkara ve isyana karşılık olduğunu bildirmiştir.²⁴⁴ Vahyi tanımayanlar, Allah’ın elçilerini alaya alıp yalanlayanlar, kafirler, fasıklar, zalimler, dünyada ve ahirette azap ile *terğīb* edilmektedirler.²⁴⁵ Özellikle Nūḥ, Hūd, Şālīḥ, Lūt ve Şu‘ayb peygamberlerin inkârcı kavimlerinin, işledikleri günahlar sebebiyle dünyada helak edildikleri muhtelif ayetlerde beyan edilmiştir. Bu kavimlerin bazısı yerin dibine geçirilerek, kimilerinin üzerine gökten taş yağdırılarak,²⁴⁶ bir kısmı suda boğularak,²⁴⁷ bazısı ise yağmur ve sel felaketine uğratılarak²⁴⁸ cezaya çarptırılmıştır.²⁴⁹

Curcānī (ö.471/1078-79) “rahmet”i, hayrı ulaştırma iradesi olarak tanımlamaktadır. “Rahmetin Allah’a nispeti *raḥmān* ve *raḥīm* isimleriyle dir. Her ikisi de Allah için

²³⁸ Ğazālī, *el-İḥyā’*, c.1, ss.26-27. Mustafa Çağrıncı, “Mârifet,” *DİA*, c.28, ss.54-56.

²³⁹ *The Quranic Arabic Corpus*, “r-h-m” (<http://corpus.quran.com/qurandictionary.jsp?q=rHm>) (20.7.2015).

²⁴⁰ Abdulhamit Birişik, “Rahmet,” *DİA*, c.34, s.419.

²⁴¹ Bir başka kaynakta Kur’an’da ‘*azāb* kelimesinin türevleriyle birlikte 490 defa geçtiği ifade edilmiştir. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Azab,” *DİA*, c.4, s.302.

²⁴² Yusuf Şevki Yavuz, “Azab,” s.302.

²⁴³ Mâ’ide 5/51; Ankebüt 29/21.

²⁴⁴ A’râf 7/96; Tevbe 9/95; Yûnus 10/ 8,70.

²⁴⁵ Ahirette azap edilenlerle ilgili olarak bkz. Kehf 18/105-106; Nisâ’ 4/139, 145, 161, 172; Mâ’ide 5/72-73; Âl-i ‘İmrân 3/151; Aḥzâb 33/73. Yusuf Şevki Yavuz, “Azab,” *DİA*, c.4, ss.302-303.

²⁴⁶ ‘Ankebüt 29/40.

²⁴⁷ İsrâ’ 17/103.

²⁴⁸ A’râf 7/84.

²⁴⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Azab,” s.302.

kullanıldığı halde Raḥmān ismi, Allah'tan başkasına nispet edilmez.” Bu da uluhiyyet ile rahmetin yakınlığını ve beraberliğini ortaya koymasına bakımından önemlidir.²⁵⁰

Ġazālī *Raḥmān* ' a dört anlam yüklemektedir. Bunlar insanın yaratılması, ona nimet ve rızık verilmesi, iman ve saadet yollarının gösterilmesi ve ahiret nimetlerine ulaştırılması manalarıdır.²⁵¹

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942), Allah'ın *Raḥmān* isminin tercüme edilmesini doğru bulmamaktadır. *Raḥmāna* rahmet sahibi, merhametli gibi anlamlar yüklense de “has” isim olduğundan dolayı tercüme edilmemelidir. Elmalılı'ya göre, rahmet ilahî, merhamet ise beşerî manayı ifade eder.²⁵² “Allah, Kur'an'da rahmeti kendisine gerekli gördüğünü beyan etmesine karşılık gazab veya azabıyla ilgili doğrudan veya benzer anlamda herhangi bir gerekliliği kendine nispet etmemiştir.”²⁵³

İkili anlatımın unsurlarından olan rahmet ve azap kavramları Kur'an'da, 19 farklı ayette birlikte geçmektedir. Bu kullanımlarda rahmet suçu affetmek,²⁵⁴ Kur'an'ın sıfatı,²⁵⁵ Allah'ın rahmetinin her şeyi kuşattığı,²⁵⁶ Allah'ın sıfatı,²⁵⁷ Allah'ın dilediğine (dileyene) rahmeti,²⁵⁸ Allah'ın rahmetinden ümit kesmemek,²⁵⁹ ve Peygamberin sıfatı²⁶⁰ anlamındadır. Hūd ve kavminin Allah'ın rahmetiyle helaktan kurtulması,²⁶¹ merhamet etmek,²⁶² İfk Hadisesi'nin rahmetle sonuçlanması,²⁶³ Peygamber ve ashabına Kâbe'yi ziyarete müşriklerin izin vermemesi sonucunun rahmete tebdil olması,²⁶⁴ Cennet;²⁶⁵ ve rahmetle *terğīb*²⁶⁶ şeklinde engin bir anlam alanına sahiptir.

²⁵⁰ Hatice K. Arpaguş, “Allah-İnsan İlişkisinde Rahmet ve Gazap,” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29:2 (2005) s.50.

²⁵¹ Ġazālī, *el-Maḳşadu'l-Esnā fi Şerhi Esmāi'llāhi'l-Husnā*, tah. Bessām 'Abdu'l-Vehhāb el-Cābī (Kıbrıs: El-Cefān ve'l-Cānī, 1987), s.36. Ayrıca bkz. Arpaguş, “Allah-İnsan ilişkisinde Rahmet ve Gazap,” s.50.

²⁵² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili* (İstanbul: Eser Yayınevi, 1979), c.1, ss.31-34, 51, 85-87. Ayrıca bkz. Arpaguş, “Allah-İnsan ilişkisinde Rahmet ve Gazap,” ss.52-53.

²⁵³ Arpaguş, “Allah-İnsan ilişkisinde Rahmet ve Gazap,” s.59. Ayrıca bkz. A'rāf 7/156.

²⁵⁴ Bakara 2/178.

²⁵⁵ En'ām 6/157.

²⁵⁶ A'rāf 7/156.

²⁵⁷ Meryem 19/45, 75; Mu'min 40/7; Mulk 67/28-29; Fuşşilet 41/50.

²⁵⁸ 'Ankebüt 29/21.

²⁵⁹ 'Ankebüt 29/23.

²⁶⁰ Tevbe 9/61.

²⁶¹ Hūd 11/58.

²⁶² İsrā' 17/54.

²⁶³ Nūr 24/11, 14.

²⁶⁴ Feth 48/25.

²⁶⁵ Hadid 57/13.

²⁶⁶ İnsān 76/31.

Bu ortak ayetlerde azap kavramı ceza;²⁶⁷ rahmetten ümit kesenlere ceza;²⁶⁸ Allah'ın dilediğine ceza vermesi;²⁶⁹ Cehennem;²⁷⁰ azapla *terhīb*²⁷¹ ve İfk Hadisesine inananlar için ceza²⁷² şeklinde anlamları içermektedir.

Bu ayetlerde çoğunlukla rahmet Allah'ın sıfatı olarak geçmektedir:

قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءَ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَاكُنْهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ

“Allah şöyle dedi: “Azabım var ya, dilediğim kimseyi ona uğrattırım. Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır. Onu, bana karşı gelmekten sakınanlara, zekatı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.”²⁷³

Bazı ayetlerde rahmet, Hz. Peygamber'e de nispet edilmektedir:

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤَدُّونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أَدْنَىٰ قُلُوبِنَا فَلَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَحْمَتِهِ لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤَدُّونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Yine onlardan peygamberi inciten ve “O (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır” diyen kimseler de vardır. De ki: O sizin için bir hayır kulağıdır ki Allah'a inanır, mü'minlere inanır (güvenir). İçinizden inanan kimseler için bir rahmettir. Allah'ın Rasulünü incitenler için ise elem dolu bir azap vardır.”²⁷⁴

Rahmet sıfatı bazen de Kur'an'a atfedilmektedir:

فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجِرِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ

“İşte size Rabbinizden açıkça bir delil, bir hidayet ve bir rahmet geldi. Artık Allah'ın âyetlerini yalanlayan ve (insanları) onlardan çeviren kimseden daha zalim kimdir!? İnsanları âyetlerimizden alıkoymaya kalkışanları, yapmakta oldukları engellemeden dolayı azabın en kötüsü ile cezalandıracağız.”²⁷⁵

Ayrıca Kur'an'da rahmeti ummak müminlerin vasfı olarak zikredilmektedir:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

²⁶⁷ Bakara 2/178; En'âm 6/157; Tevbe 9/61; Fetih 48/25; Meryem 19/45, 75; Mu'min 40/7; Mulk 67/28-29.

²⁶⁸ 'Ankebüt 29/23.

²⁶⁹ A'râf 7/156; İsrâ' 17/54; 'Ankebüt 29/21.

²⁷⁰ Hâdîd 57/13.

²⁷¹ İnsân 76/31; Mulk 67/28-29.

²⁷² Nûr 24/11, 14.

²⁷³ A'râf 7/156; Bkz. Hüd 11/58, Mulk 67/29; Kehf 18/58, Meryem 40/45.

²⁷⁴ Tevbe 9/61; Duḥān 44/4-7.

²⁷⁵ En'âm 6/156-157; Bkz. A'râf 7/203; Luḡmān 31/2-3; 'Ankebüt 29/51; Cāşiye 45/20.

“İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihad edenler; şüphesiz bunlar Allah’ın rahmetini umarlar. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”²⁷⁶

Faḥruddīn er-Rāzī’ye göre Allah’tan âleme gelen ilk şey rahmet olup, asıldır. Gazab ise ârızî olup sonradan ortaya çıkmıştır. Çünkü yaratılmak, var olmak, yoklukla mukayese edilemeyecek nitelikte bir olay veya olgudur. Bu bağlamda, Allah’ın rahmetinden nasibini almamış herhangi bir varlıktan bahsetmek mümkün değildir. Öyleyse bu yönü ile de hayır ve rahmet arızî olan gazaptan ve azaptan daha üstün bir konumdadır.²⁷⁷

Konumuz olan *terğīb* ve *terhīb* üslubunun kısaca ele aldığımız rahmet ve azapla doğrudan ilişkisi söz konusudur. Zira *terğīb* ve *terhīb*in hedefi, insanları Allah’ın rahmetine ulaştırmaya ve azabından uzaklaştırmaya çalışmaktır.

2.6. Ḥasene ve Seyyi’e

Kur’an- Kerim’in ikili anlatım üslubunun en temel örneklerinden biri de *ḥasene* ve *seyyi’e* kavramlarıdır. İyilik ve kötülük, güzellik ve çirkinlik olarak tercüme edilebilecek bu iki kavram, Kur’an’ın çok anlamlı kelimelerindedir.

Kur’an’da farklı formlarda 194 defa geçen *ḥasene* kısaca iyilik ve güzelliğin davranışlara yansımaları anlamındadır. Bu kavram 12 yerde *iḥsān*, 28 ayette *ḥasene*, 38 ayette ise *muḥsin*, kalıbında geçmektedir.

Kur’an’da 21 yerde *sū’*, 35 ayette *seyyi’āt* olarak geçen *seyyi’e* günah, kötülük ve çirkinliğin söz, iş ve davranışlara yansımalarıdır. *Ḥasene*, hem kul ile Rabbi arasında hem de insanlar arası ilişkilerde söz konusu olan tüm iyiliklere verilen addır. Bu iki kavramın gerek ayrı ayrı ayetlerde, gerekse aynı ayette üç ayrı anlama geldiği görülür:

1. Mutlak olarak iyi veya kötü hal ve davranış:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكَ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا

“Şüphesiz Allah (hiç kimseye) zerre kadar zulüm etmez. (Yapılan) çok küçük bir iyilik de olsa onun sevabını kat kat arttırır ve kendi katından büyük bir mükâfat verir.”²⁷⁸

²⁷⁶ Bakara 2/218.

²⁷⁷ Faḥruddīn er-Rāzī, *Mefātiḥu’l-Ğayb* (Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2000), c.15, s.21. Arpağuş, “Allah-İnsan İlişkisinde Rahmet ve Gazap,” s.57.

²⁷⁸ Nisā’ 4/40. Ayrıca Bkz. En’ām 6/160, Hūd 11/114.

2. Belli bir iş, tutum ve davranışın iyi veya kötü tarafını ifade için bu iki kavram kullanılmıştır. Mesela iyi veya meşru bir iş için yapılan aracılık, güzel şefaet; meşru olmayan ve çirkin aracılık, kötü şefaet olarak nitelendirilmiştir. Ayet şu şekildedir:

مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا

“Kim güzel bir (işte) aracılık ederse, ona o işin sevabından bir pay vardır. Kim de kötü bir (işte) aracılık ederse ona da o kötülükten bir pay vardır. Allah’ın her şeye gücü yeter.”²⁷⁹

Buna ilişkin bir diğer örnek şu ayettir:

لِّلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ

“Rablerinin emrine uyanlar için mükâfâtın en güzeli vardır. Ona uymayanlar ise, yüzünde olan her şey ve onun yanında bir katı daha kendilerinin olsa, kurtulmak için hepsini kurtuluş fidyesi olarak verirlerdi. İşte hesabın kötüsü bunlar içindir. Varacakları yer de cehennemdir. O ne kötü yataktır!”²⁸⁰

3. Hasene ve seyyi’e kavramlarının Kur’an’da kullanıldıkları üçüncü anlam; iyi ve kötü akıbet, mükâfat ve ceza, nimet ve nikmet (şiddetli ceza, azap), bahtiyarlık ve bedbahtlık gibi manalardır:

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

“Onlardan, “Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru” diyenler de vardır.”²⁸¹

إِنْ تَمَسَّكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِيبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا

“Size bir iyilik dokunursa, bu onları üzer. Başınıza bir kötülük gelse, ona sevinirler...”²⁸²

Kur’an’a göre iyilik ve kötülük bir değildir. Kötülüğü ortadan kaldırmanın yolu ise iyilikten geçer. Bu bağlamda Kur’an’da geçen;

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ

“İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir.”²⁸³

²⁷⁹ Nisā’ 4/85.

²⁸⁰ Rā’d 13/18.

²⁸¹ Bakara 2/201.

²⁸² Āl-i ‘İmrān 3/120.

ayetine göre azılı düşmanlıkları dahi dostluğa dönüştürmenin yolu, iyilikle karşılık vermektir. Yine bu bağlamda kötülüğü iyilikle bertaraf edenlere iki kat ecir,²⁸⁴ kötülüğü iyilikle savanlara hayırlı akıbet²⁸⁵ va'edilmektedir.

Şevkānī (ö.1250/1834) ayette geçen ifadeyi, “insanın kendi aleyhine yapılan her kötülüğe iyilikle, şerre hayırla, münkere mârufla, haksızlığa af ile, günaha tövbe ile karşılık verilmesi gibi bütün iyilik ve kötülük çeşitlerini kapsayacak şekilde yorumlamanın mümkün olduğu”²⁸⁶ görüşündedir.

Hasene ve seyyi'e kavramlarına müstakil bir eser tahsis eden İbn Teymiyye, öncelikle iyilik ve kötülüğün kaynağı üzerinde durur. Bu bağlamda Nisâ' 4/79. ayeti yorumlarken, iyiliğin kaynağının Allah; kötülüğün kaynağının insanın kendisi olduğunu ifade etmektedir.²⁸⁷

Reşit Rıza (1865-1935)'dan nakledildiğine göre Muhammed 'Abduh (1849-1905), Allah'a kulluk konusundaki kusurlara zenb/günah, insan hakları ile ilgili kusurlara seyyi'e denildiğini ifade etmiştir.²⁸⁸ Kur'an'a göre adaletin gereği olan ceza dahi seyyiedir. “Kim bir kötülük yaparsa, ancak onun kadar ceza/kötülük görür...”²⁸⁹ İlahi adalette kötülüğün karşılığı kendi kadar bir kötülükken iyiliğin bedeli 2, 10, 100 ve hatta daha fazladır.

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ امْتَالِهَاتٍ وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

“Kim bir iyilik ile gelirse ona on katı vardır. Kim de bir kötülük getirirse o da sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır ve onlara zulmedilmez.”²⁹⁰

Kur'an'da iyilik aynı zamanda işlenen günahları silen, kötülükleri ortadan kaldıran ve günahın affına sebep olan²⁹¹ bir haslettir. Bir başka ayette ise, Allah'ın tevbe edenlerin kötülüklerini iyiliklere çevireceği²⁹² müjdesi vardır. Hasene ve seyyi'enin *tergîb* ve *terhîb* kavramı ile yakın ilişkisi vardır. Zira *tergîb*in amacı iyiliğe teşvik et-

²⁸³ Fuşşilet 41/34.

²⁸⁴ Kaşşâş 28/54.

²⁸⁵ Râ'd 13/22

²⁸⁶ Şevkānī, Ebū 'Abdillāh Muhammed b. 'Alī b. Muhammed, *Fethu'l-Kadīr* (Beyrut: Dāru'l-Kelīm eṭ-Tayyib, h.1414), c.4, s.591. Şevkānī'den naklen: Mustafa Çağrıçı, “Hasene,” *DİA*, c.16, s.377.

²⁸⁷ İbn Teymiyye, *el-Hasenātu ve's-Seyyi'e* (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, tsz), ss.3-8.

²⁸⁸ Muhammed Reşid Rızā, *Tefsīru'l-Menār* (Kahire: el-Hey'etu'l-Mışriyye el-Āmmetu li'l-Kitāb, 1990), c.4, s.248.

²⁸⁹ Mu'min 40/40. Şūrā 42/40. ayette de aynı anlam söz konusudur.

²⁹⁰ En'ām 6/160. Bkz. Kaşşâş 28/54, 84.

²⁹¹ Bkz. Neml 27/11, Kaşşâş 28/54, Râ'd 13/22.

²⁹² Furkān 25/70.

mek, *terhīb*in gayesi ise insanları kötülükten korumaktır. Bunun yolunu Yüce Allah şu ayetle insanlara göstermektedir: رَبَّنَا إِنَّا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةٌ وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ “Ey Rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ver, öteki dünyada da iyilik ver; bizi cehennem azabından korusun” derler.”²⁹³

2.7. *Ṭayyib* ve *Ḥabīs*

İkili anlatım üslubu içerisinde sıklıkla kullanılan diğer iki kavram *ṭayyib* ve *ḥabīs*dir. *Ṭayyib*, Kur’an’da hoş, güzel, temiz ve helal manasında; *ḥabīs* ise çirkin, kötü, pis ve haram anlamında kullanılmıştır. Kur’an’da *Ṭayyib* farklı formlarda 50 yerde geçmektedir. Konumuzla alakalı olarak 21 kez *ṭayyibāt*, 16 kez *ṭayyib*, 9 defa da *ṭayyibe* kalıbında kullanılmıştır. Kur’an’da değerli mal,²⁹⁴ temiz toprak,²⁹⁵ bereketli toprak,²⁹⁶ emin belde,²⁹⁷ ihtişamlı konutlar,²⁹⁸ edep ve ahlak sahibi evlât,²⁹⁹ güzel söz,³⁰⁰ esenlik ifade eden selâm,³⁰¹ huzur ve mutluluk veren hayat,³⁰² gibi farklı anlamlarda yer almaktadır.³⁰³

Ḥabīs ise farklı formlarda 16 kez kullanılmıştır.³⁰⁴ Konumuz itibariyle iki kavramın birlikte geçtiği ayetleri incelediğimizde beş anlam grubu dikkati çekmektedir:

1. *Ṭayyib* güzel, hoş, doğru ve temiz söz; *ḥabīs* çirkin, kötü, yanlış söz:

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ

“Görmedin mi Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir.”³⁰⁵

وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ

“Kötü bir sözün durumu da; yerden koparılmış, ayakta durma imkanı olmayan kötü bir ağacın durumu gibidir.”³⁰⁶

²⁹³ Bakara 2/201.

²⁹⁴ Nisā’ 4/2.

²⁹⁵ Nisā’ 4/43, Mā’ide 5/6.

²⁹⁶ Ā’rāf 7/58.

²⁹⁷ Sebe’ 34/15.

²⁹⁸ Tevbe 9/72; Şaff 61/12.

²⁹⁹ Āl-i ‘İmrān 3/38.

³⁰⁰ Hacc 22/24; Fātır 35/10.

³⁰¹ Nūr 24/61.

³⁰² Nahl 16/97.

³⁰³ Adem Yerinde, “*Ṭayyib*,” *DİA*, c.40, s.196.

³⁰⁴ The Quranic Arabic Corpus, (<http://corpus.quran.com/>) (18.11.2015).

³⁰⁵ İbrāhīm 14/24.

ayetleri bu bağlamda oldukça anlamlıdır.

2. *Ṭayyib* iyi, doğru, güzel ve temiz amel; *ḥabīs* kötü, yanlış ve çirkin amel: Bazı ayetlerde *ṭayyib* ve *ḥabīs* olanın ne olduğunu belirlemek, temiz olanı helal, çirkin olanı haram kılmak peygamberin vazifesi olarak zikredilmiştir:

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْنُوبًا عِنْدَهُمْ فِي النَّوْرِيَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ

“Onlar, yanlarındaki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helal, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır...”³⁰⁷

3. *Ṭayyib* iyi, güzel ve temiz insan; *ḥabīs* kötü, çirkin insan: *Ṭayyib* ve *ḥabīs*e bu anlamların verildiği ayette *ṭayyib* kelimesinden ahlak, erdem, iffet ve haya sahibi temiz erkek ve kadınlar kastedilirken, *ḥabīs* ifadesiyle ahlak ve erdem yoksunu insanlara işaret edilmektedir:

الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

“Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara layıktır. O temiz olanlar iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar. Onlar için bir bağışlanma ve bolca verilmiş iyi bir rızık vardır.”³⁰⁸

4. *Ṭayyib* iyi, güzel, temiz, helal mal ve kazanç; *ḥabīs* kötü, çirkin, haram mal ve kazanç:

Bu bağlamda yetim mallarının hukuku ile ilgili ayette *ṭayyib* ve *ḥabīs* helal mal, haram mal ve helal kazanç, haram kazanç anlamında yer almaktadır:

وَأْتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا الْاٰخِيَّتَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا

“Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahdır.”³⁰⁹

³⁰⁶ İbrâhîm 14/26.

³⁰⁷ Ā ‘râf 7/157.

³⁰⁸ Nûr 24/26. Ayrıca bkz. Nahl 16/97.

³⁰⁹ Nisâ’ 4/2.

5. *Ṭayyib* bereketli ve verimli toprak; *ḥabīs* bereketsiz ve çorak toprağı nitelemek için (mecâzi anlamda) kullanılmıştır:

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبْتٌ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا كَذَلِكَ نَصْرَفُ الْأَيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ

“(Toprağı) iyi ve elverişli beldenin bitkisi, Rabbinin izniyle bol ve bereketli çıkar. (Toprağı) kötü ve elverişsiz olandan ise, faydasız bitkiden başkası çıkmaz. Şükredecek bir toplum için biz âyetleri işte böyle değişik biçimlerde açıklıyoruz.”³¹⁰

Bazı ayetlerde en genel anlamda dört kategori birden kastedilmiştir. Kur’an’da bu iki kavram, toplumsal hayatın yasaları ifade edilirken de kullanılmaktadır:

مَا كَانَ اللَّهُ لِيُذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِن رُّسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِن تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ

“Allah, pisi temizden ayırıcaya kadar mü'minleri içinde bulunduğunuz şu durumda bırakacak değildir. Allah size gaybı bildirecek de değildir. Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer (gaybı ona bildirir). O halde Allah’a ve peygamberlerine iman edin. Eğer iman eder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız sizin için büyük bir mükafat vardır.”³¹¹

فَلْ لَا يَسْتَوِيَ الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“(Ey Muhammed!) De ki: “pis ile temiz bir olmaz. Pisin çokluğu hoşuna gitse bile.” Ey akıl sahipleri Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.”³¹²

Bu ayete göre temiz ve pisin birbirinden ayrılması, sadece dünyada değil ahirette de gerçekleşecek bir olaydır:

لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضُهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمُهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلُهُ فِي جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

“Allah, pis olanı temizden ayırmak, pis olanların hepsini birbiri üstüne koyup yığarak cehenneme koymak için böyle yapar. İşte onlar, ziyana uğrayanların ta kendileridir.”³¹³

³¹⁰ Ā‘rāf 7/58.

³¹¹ Āl-i ‘İmrān 2/179.

³¹² Mā‘ide 5/100.

³¹³ Enfāl 8/37.

2.8. Şalâh ve Fesâd

Şalâh ve *fesad*, Kur'an'ın hem dünya görüşünü ve insan tasavvurunu hem de olumlu ve olumsuz anlamda davranışları ifade eden karşıt anlamlı iki kavramdır. İbn Manzûr (ö.711/1311)' a göre şalâh ve fesâd ile maslahat ve mefsedet zıt anlamlı kelimelerdir.³¹⁴ Râğib el-Işfahânî'ye göre şalâhın zıddı olan fesad, itidalden uzaklaşmak anlamına gelir.³¹⁵

Şalâh kelimesi Kur'an'da türevleriyle birlikte 65 kez *şâlih*, 62 kez *şâlihât*, 28 defa *aşlahâ*, 7 kere *ışlâh*, 5 defa *muşlih*, iki yerde *sulh* formunda olmak üzere 171 kez geçmektedir. Kur'an'da pek çok kavramın yanında doğrudan fert ve toplumun düzeltilmesini ifade eden kavram *şalâh*dir. Ayetlerde geçen *şalâh* kelimesi şu anlamları kapsamaktadır: Salih amel, salih ve muslih insan, sulh ve yeryüzünün ıslahı.³¹⁶

İzutsu, *şâlih* ve *îmânı* kuvvetli bir semantik bağ ile birbirine bağlanan ikili kavram olarak görerek şunları ifade eder:

“Nerede iman varsa orada iyi ve güzel işler vardır. Bu iki kavramı birbiriyle tanımlamak mümkündür. Şâlihât ise davranış yolu ile bütünüyle dışa yansıyan imandır. İşte bu sebeple iman edenler ve salih amel işleyenler ifadesi Kur'an'da en sık tekrarlanan tabirlerden biridir.”³¹⁷

Fesâd kelimesi Kur'an'da 21 kez mufsid, 11 yerde *fesâd* olmak üzere 50 defa yer almıştır. *Fesâd* kavramını incelediğimizde 39 ayette arz/yeryüzü kelimesiyle birlikte kullanıldığı görülmektedir. Başta nefsi, malı, dini, akli ve yeryüzünü ifsad etmek üzere her türlü fesâdı içine alır.

Mesela; *وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا*; “düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın...”³¹⁸ ayeti ve *وَأِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ* “Bunlara, “yeryüzünde fesat çıkarmayın” denildiğinde, “biz ancak ıslah edicileriz!” derler.”³¹⁹ ayetine göre *şalâh* sıradan bir ahlâki ilkenin ötesinde barış, istikrar, adalet anlamına gelirken, *fesâd* yine sıradan bir ahlâki yozlaşmanın ötesinde insanlığın, ailenin ve yeryüzünün bozulmasını ifade etmektedir.

³¹⁴ İbn Manzûr, *Lisānu'l-'Arab*, c.3, s.335.

³¹⁵ er-Râğib el-Işfahânî, *el-Mufredât*, s.379.

³¹⁶ Ömer Dumlu, “Salah Kavramı Üzerine Bir İnceleme,” *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1992), s.148.

³¹⁷ İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, ss.310-311.

³¹⁸ A'râf 7/56.

³¹⁹ Bakara 2/11.

Kur'an'da 8 ayette *şalāh* ve *fesād* kavramı birlikte kullanılmaktadır. Yeryüzünde fesat çıkarıcıların aslında ıslah ettikleri iddiası,³²⁰ Allah'ın bozguncuları ve ıslah edicileri bildiği,³²¹ Hz. Musa'nın kardeşine bozguncuların yoluna uymama tavsiyesi,³²² Allah'ın bozguncuların işini düzeltmeyeceği,³²³ ıslaha çalışmayıp fesat çıkarıcılara itaat edilmemesi,³²⁴ bozguncu çetelerin ıslaha engel olması³²⁵ ve yeryüzündeki düzene başkaldırmanın yasaklanması³²⁶ bu ayetlerde vurgulanan hususlardır.

Bu bağlamdaki ayetlere baktığımızda *şalāh*'ın ilk manasının, beşerin şirk, küfür, isyan ve zulümden arınmasına delalet ettiğini görürüz. İkinci mana olarak iki kişinin arasını bulmak ve sulhu tesis etmek şeklinde yer almaktadır. *Şalāh*'ın bir diğer manası ise, kötülüğe iyilikle mukabele ederek barışı sağlamaktır. Salih kavramı her zaman insan davranışını tavsif etmez. Kur'an'da peygamberlerin ortak sıfatıdır ve birçoğu ile ilgili 'o salih kullarımızdandır' diye ayetlerde zikredilmektedir.³²⁷

Ayetlerde *fesād*'ın anlamlarına baktığımızda karası ve deniziyle yeryüzünü ifsad etmek,³²⁸ bozgunculuk yapmak,³²⁹ yetim hakkını yemek ve ekonomik sömürüye yol açmak³³⁰ manalarında yer aldığı görülmektedir. Ayrıca Kur'an'a göre Firavun'un halkını sihirle aldatması da *fesād*'dır. Bu hakikat Hz. Musa'nın lisaniyle şöyledir:

فَلَمَّا أَلْقَوْا قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُمْ بِهِ السَّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ

“Sihirbazlar atacaklarını atınca Musa dedi ki: ‘Sizin bu yaptığınız sihirdir. Allah onu elbette boşa çıkaracaktır. Çünkü Allah bozguncuların işini düzeltmez.’”³³¹

Izutsu *mufsid* kavramının Kur'an'da kâfirler ve müşrikler için de kullanıldığını ifade ederek bazı ayetlerde özellikle onların tekziblerine vurgu yapıldığını söyler:

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ

³²⁰ Bakara 2/11.

³²¹ Bakara 2/220.

³²² A'râf 7/142.

³²³ Yûnus 10/81.

³²⁴ Şu'arâ 26/152.

³²⁵ Neml 27/48.

³²⁶ A'râf 7/56, 85.

³²⁷ Bkz. Âl-i 'İmrân 3/39; En'âm 6/85, İbrâhîm 14/120-122; Enbiyâ 21/72, 75; Şâffât 37/112; Qâlem 68/50.

³²⁸ Rûm 30/41.

³²⁹ Neml 28/48.

³³⁰ Bakara 2/220.

³³¹ Yûnus 10/81.

“İnkâr eden ve insanları Allah'ın yolundan alıkoyanların, yapmakta oldukları bozgunculuklarına karşılık azaplarının üstüne azap ekleriz.”³³²

2.9. *Terğîb ve Terhîb*

İkili anlatım üslubunun araştırmamız bağlamında esas konusu olan ve sonradan ıstılahlaşan *terğîb* ve *terhîb* kavramları bu formda doğrudan herhangi bir Kur'an ayetinde yer almamaktadır. Ancak Kur'an'da *rağbet* ve *rahbet* formunda ve türevleri ile birlikte bu iki terimin ıstılahlaşmasını sağlayacak bir kavramsal çerçevenin bulunduğunu söyleyebiliriz. Her iki kavramın ıstılahî tanımlarını ilk defa son dönem âlimleri ortaya koymuşlardır. Bunlardan biri olan Yûsuf Kârâdâvî (d.1926) *terğîbi* şöyle tanımlamaktadır: “*Terğîb* insanlara Allah'a ibadeti, hayır yapmayı, salih amel işlemeyi, güzel ahlak sahibi olmayı, Allah'ın ve Rasulü'nün emrettiklerini yerine getirmeyi sevdirmek ve bunlara teşvik etmektir.”³³³ ‘Abdu'l-Kerîm Zeydân (1917-2014) ise: “*Terğîb* davet edileni davete icabet, Hakkı kabul etme ve bu yolda sebat etmeye teşvik eden, yönlendiren her şeydir.”³³⁴ der. “Din dilinde *terğîb*, dinin hakikat, iyi, doğru, sevab, güzel, fazilet dediği söz ve davranışlara özendirmek ve teşvik etmek için söylenen ifadeler olarak tanımlanmıştır.”³³⁵

Zeydân *terhîb* kavramını “hakka davete icabetten, sonra da icabetin gereği olan yükümlülükleri yerine getirme hususundaki gevşeklik, ihmal ve sebatsızlıktan insanları sakındıran ve korkutan her şeyin adı” olarak tanımlamaktadır.³³⁶ *Terğîb* ve *terhîb*in hem lügat hem de ıstılah manası arasında sıkı bir münasebet vardır. Her ikisinin tanımları da teşvik etmek-sevdirmek ve korkutmak-sakındırmak anlamlarında birleşmektedir.³³⁷ Sonuç olarak “din dilinde *terğîb* ve *terhîb* bir üslup, bir ifade biçimi, bir anlatım tarzı, bir değer hükmü, bir söylem, bir tasrif ve bir delalet çeşidi olarak tanımlanmıştır. Her iki kelime adeta tek bir kavram gibi birlikte kullanılmış ve meşhur olmuştur.”³³⁸

³³² Nahl 16/88; Âl-i ‘İmrân 3/62-63; Yûnus 10/40.

³³³ Yûsuf Kârâdâvî, *el-Muntekâ min Terğîb ve Terhîb* (Katar: Merkezi Buḥûsi's-Sunne ve's-Sîre, 1988), s.1. Eymân b. Muḥammed b. ‘Âmir er-Recebî, “et-Terğîb ve't-Terhîb fi'l-Ḳur'ân'il-Kerîm,” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Câmi'atu Âl-i Beyt, Ürdün, 2004), s.15.

³³⁴ ‘Abdulkerim Zeydan, *Usûlu'd-Da'Ve*, s.437; Eymân, “et-Terğîb ve't-Terhîb,” s.15.

³³⁵ Mehmet Görmez, “Terğîb ve Terhîb,” *DİA*, c.40, ss.508-509.

³³⁶ ‘Abdu'l-Kerîm Zeydân, *Usûlu'd-Da'Ve* (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 2001), s.437.

³³⁷ Eymân, “et-Terğîb ve't-Terhîb,” s.20.

³³⁸ Görmez, “Terğîb ve Terhîb,” *DİA*, c.40, ss.508-509.

Rağibe ve *rahibe* fiilleri çeşitli türevleriyle birlikte toplam 19 ayette geçmektedir. *Rağibe* Kur'an'da dördü Mekki surelerde; dördü Medeni surelerde olmak üzere sekiz farklı ayette yer almaktadır. *Rahibe* ve türevleri ise farklı formlarda, beşi Mekki yedisi Medeni surelerde on iki kez yer almıştır. Her iki kelimenin masdar halinde birlikte yer aldığı tek ayet Enbiya suresi 21/90. ayet olup Hz. Zekeriyya ve ailesinden bahsetmektedir:

فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا
وَرَهْبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ

“Biz de onun duasını kabul ettik ve kendisine Yahya'yı bağışladık. Eşini de kendisi için, (doğurmaya) elverişli kıldık. Onlar gerçekten hayır işlerinde yarışır, (rahmetimizi) umarak ve (azabımızdan) korkarak bize dua ederlerdi. Onlar bize derin saygı duyan kimselerdi.”

Hız. Zekeriyya (as) ve ailesinin özelliklerinin anlatıldığı bu ayette onların üç vasfından söz edilmektedir: (1) Hayırda öncülük etmek, (2) Rağbet ve rehbetle dua etmek, (3) Allah'a karşı son derece saygılı ve huşû içerisinde olmak.

Erken dönem müfessirlerden Taberî, tefsirinde bu ayette geçen iki sıfatı ‘bize rağbet ve rehbet içinde dua ederlerdi’ diye tefsir etmektedir. *Rağbeti*; Allah'a fazlı, rahmeti ve keremini umarak, talep ederek yönelmek, *rehbeti* ise; Allah'ın azabından ve ikâbından çekinmek ve Ona âsi olmaktan sakınmak anlamında yorumlamaktadır. Tâbiûn alimlerinden İbn Cureyc (ö.150/767) ise bu iki kavramı, umut ve korku olarak izah etmiştir. ‘Âmeş’(148/765) ten gelen başka bir kıraatte *Ruğben* ve *Ruhben* diye okunmuş ama aynı anlam verilmiştir.³³⁹

Fağruddîn Râzî (ö.606) ilgili ayetin yorumunda Hız. Zekeriyya ailesinin vasıflarını sayarken, birinci vasfı ikincisine bağlamıştır. Yani Zekeriyya ailesini hayırda öncü kılan şey sevap ve mükâfat kazanmaya olan rağbetleri ve Allah'ın azabından sakınmalarıdır. Her iki vasfın müsebbibi ise son özellikleri, yani Allah'a karşı yüreklerinde

³³⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c.18, s.521. Â'meş'ten cumhurun okuyuşuna muvafakat ederek okuduğu nakledildiği gibi, aynı zamanda ayette geçen ilgili kelimelerin rağben ve rahben diye fethalı okuduğu da nakledilmektedir. Ancak Â'meş'in bu iki kıraatı meşhur kıraatler arasında yer almayıp şâz kabul edilmektedir. Bkz. Şihâbu'd-Dîn Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, *İthâfu Fudâlâ'i'l-Beşer fi'l-Kirâ'ati'l-Erba'ate Aşer*, tah. Enes Muhre (Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), s.394.

taşdıkları huşûdur.³⁴⁰ Elmalılı bu kavramları şöyle tercüme etmiştir: “Rağbet ve rehbetle bize dua ederlerdi”³⁴¹

Sadece *rağibe* ve türevlerinin geçtiği diğer ayetlerde, kulun yegane rağbeti ve en büyük arzusunun Allah’ın rızası, rahmeti ve cennetinin olması gerektiği ifade edilmektedir.

İnşirah suresinde; *وَالِي رَبِّكَ فَارْغَبْ* ‘Ancak Rabbine yönel ve yalvar’ veya ‘rağbetin sadece Rabbine olsun’³⁴² denirken,

وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ

“Eğer onlar Allah ve Resûlünün kendilerine verdiği razı olup ‘Bize Allah yeter. Lütuf ve ihsanıyla Allah ve Resûlü ileride bize yine verir. Biz yalnız Allah'a rağbet eder (onun ihsanını ister)iz’ deselerdi, kendileri için daha hayırlı olurdu.”³⁴³ ayetiyle;

عَسَىٰ رَبُّنَا أَنْ يُبَدِّلَنَا خَيْرًا مِنْهَا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا رَاغِبُونَ “Umulur ki, Rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir. Çünkü biz artık Rabbimizi arzulayanlarız.”³⁴⁴ ayetinde ‘rağbetimiz Rabbimizdir’ buyrulmaktadır.

Rağibe çoğunlukla istemek ve talep etmek anlamındadır. Örneğin;

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُثَلَّىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي بَيِّنَاتٍ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ مَا كَتَبَ لَهُنَّ وَتَرَّغِبُونَ أَنْ تُنَكِّحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَىٰ بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا

“Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: "Onlar hakkında size fetvayı Allah veriyor." Kitapta, kendilerine (verilmesi) farz kılınan (miras)ı vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara, zavallı çocuklara ve yetimlere adil davranmanıza dair, size okunmakta olan âyetler de bunu açıklıyor. Ne hayır yaparsanız şüphesiz Allah onu bilir.”³⁴⁵

ayetinde ‘rağibe’ günlük hayattan bir örnek olarak ‘evlenmeyi istemek’ anlamında yer almaktadır. Bilindiği gibi rağibe fiili ‘an’ edatıyla birlikte kullanıldığında zıt anlam ifade etmekte ve yüz çevirmek, istememek manasına gelmektedir. Şu ayet bu bağlamda örnek olarak verilebilir:

مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ

³⁴⁰ Rāzī, *Meḫāṭihul-Ġayb*, c.22, s.218.

³⁴¹ Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili*, c.5, s.3367.

³⁴² İnşirāh 94/8.

³⁴³ Tevbe 9/59.

³⁴⁴ Kalem 68/32.

³⁴⁵ Nisā’ 4/127.

“Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevîlere, Allah'ın Resûlünden geri kalmak, yüz çevirmek, kendi canlarını onun canından üstün tutmak yaraşmaz.”³⁴⁶

Rahibe kelimesine gelince aşağıdaki ayetlerde Allah'ın gazabından ve azabından korkmak ve çekinmek manasınadır:

وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبَ أَخَذَ الْأَلْوَاخَ وَفِي نُسُخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْتَدُّونَ

“Musa'nın öfkesi dinince (attığı) levhaları aldı. Onların yazısında Rableri için korku duyanlara bir hidayet ve bir rahmet vardı.”³⁴⁷

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ

“Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimeti hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim. Yalnız benden korkun.”³⁴⁸

Rahibe, aşağıdaki ayette insanlardan ve düşmanlardan korkmak manasında kullanılmıştır:

قَالَ الْفُؤَاءُ فَلَمَّا الْفُؤَاءُ سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرِ عَظِيمٍ

“(Musa), “Siz atın” dedi. Bunun üzerine onlar (ellerindeki) atınca insanların gözlerini büyülediler ve onlara korku saldılar. Büyük bir sihir yaptılar.”³⁴⁹

Rahibe kelimesinin geçtiği dört ayet ise Allah'tan sakınmayı ve korkmayı hayat tarzı haline getiren ruhban sınıfı ile alakalıdır:

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ

“(Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını; (Hıristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i Rab edindiler. Oysa bunlar da ancak, bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. Ondaki başka hiçbir ilah yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır.”³⁵⁰

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا ينفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

³⁴⁶ Tevbe 9/120; Meryem 19/46; Bakara 2/130; Haşır 59/13.

³⁴⁷ A' rāf 7/157.

³⁴⁸ Bakara 2/40. Bu bağlamda ayrıca bkz. Nahıl 16/51, Haşır 59/13.

³⁴⁹ A' rāf 7/116. Bu bağlamda ayrıca bkz. Kaşaf 28/32; Enfâl 8/60.

³⁵⁰ Tevbe 9/31.

“Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah’ın yolundan alıkoyuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele.”³⁵¹

Ġazālî bu kavramlara tasavvuf temelli yaklaşarak nefis, kalp ve sırla ilgili olmak üzere raġbetin üç şeklinden söz etmiş ve nefsin sevaba, kalbin hakikate, sırrın Hakk’a raġbet ettiğini söylemiştir. O’na göre rehbet, kulun ezelf takdirin kendi aleyhinde olabileceğini düşünüp endişelenmesidir.³⁵² “Sûfîler de genellikle raġbeti recâdan daha kuvvetli bir ümit hali olarak görmüşler, rahbeti de recânın neticesi ve semeresi diye kabul etmişlerdir.”³⁵³

Sonuç olarak bu bölümde ikili anlatım sistemi bağlamında incelediğimiz her kavram, ikili anlatım resminin vazgeçilmez bir parçasıdır. Bunlar Kur’an-ı Kerim’de en fazla karşılaşılan anlatım üsluplarından ve burada yer verdiklerimizle de sınırlı değildir. Ancak konunun anlaşılması bakımından incelediğimiz bu Kur’an terimleriyle iktifa etmek durumunda olduğumuzu ifade etmek isteriz. Zira tezimizin asıl konusu olan Kur’an’da *terġîb* ve *terhîb* yöntemini incelerken, bu üslupların bir kısmına yeniden işaret edilecek ve örneklerle de izahı daha geniş biçimde yapılacaktır. Tüm bunları ele alış gayemiz Kur’an-ı Kerim’in anlatım hususunda takip ettiği yöntemleri, üslupları bir kez daha hatırlayarak vahiyle insan aklı ve kalbi arasında; dolayısıyla ilahi hitapla muhatabı olan insan arasında yeniden bir köprü kurabilmek, bir de bu bakış açısıyla Kur’an’la olan ilişkimizi gözden geçirmektir. Zira bu hususta yapılacak doğru değerlendirmelerin, Kur’an ayetlerini iyi anlama ve doğru yorumlama çabalarına katkıda bulunacağı aşikârdır.

³⁵¹ Tevbe 9/34; bkz. Hadîd 57/27; Mâ’ide 5/82.

³⁵² Ġazālî, *İhyâ’u ’Ulûmi’-d-Dîn*, c.1, s.84; c.4, s.140.

³⁵³ Süleyman Uludağ, “Raġbet ve Rehbet,” *DİA*, c.34, s.409.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE *TERĞİB* VE *TERHİB* YÖNTEMİ

1. *Terğib* ve *Terhib* Kavramlarının Tanıtımı

Kur'an'da *rağibe* ve *rahibe* fiilleri çeşitli türevleriyle birlikte toplam 19 ayette geçmektedir. *Rağibe* Kur'an'da dördü Mekkî surelerde; dördü Medenî surelerde olmak üzere sekiz farklı ayette geçmektedir. Bir ayette ise iki kavram birlikte yer almıştır. *Rağibe* Kur'an'da dört yerde fiil formunda, bir yerde isim olarak ve üç yerde de ism-i fâil kalıbında kullanılmıştır:

رَاغِبُونَ	ism-i fâil	Kalem 68/32	Mekkî
فَارَغِبْ	fiil	İnşirâh 94/8	Mekkî
رَاغِبٌ	ism-i fâil	Meryem 19/46	Mekkî
رَغَبًا	İsim	Enbiyâ' 21/90	Mekkî
يُرَغِبُ	fiil	Bakara 2/130	Medenî
وَتُرَغَّبُونَ	fiil	Nisâ' 4/127	Medenî
رَاغِبُونَ	ism-i fâil	Tevbe 9/59	Medenî
لَا يُرَغَّبُوا	fiil	Tevbe 9/120	Medenî

Kur'an'da *rahibe* ve türevleri farklı formlarda, beşi Mekkî yedisi Medenî surelerde on iki kez yer almıştır. Beş yerde fiil formunda, iki ayette masdar şeklinde ve beş ayette ise isim formunda geçmektedir:

يُرْهِبُونَ	Fiil	A' rāf 7/154	Mekkî
فَارْهِبُونَ	Fiil	Naḥl 16/51	Mekkî
وَأَسْرَهِبْهُمْ	Fiil	A' rāf 7/116	Mekkî
الرَّهْبِ	Masdar	Kaşş 28/32	Mekkî
رَهْبًا	Masdar	Enbiyâ' 21/90	Mekkî
فَارْهِبُونَ	Fiil	Bakara 2/40	Medenî
تُرْهِبُونَ	Fiil	Enfâl 8/60	Medenî
وَرَهْبَانًا	İsim	Mâ'ide 5/82	Medenî
وَرَهْبَانَهُمْ	İsim	Tevbe 9/31	Medenî
الرَّهْبَانَ	İsim	Tevbe 9/34	Medenî
وَرَهْبَانِيَّةً	İsim	Ḥadîd 57/27	Medenî
رَهْبَةً	İsim	Ḥaşr 59/13	Medenî

İlk dönem eserlerde *terğīb* ve *terhīb* kavramlarının ıstilahî anlamlarını görebilmek mümkün olmamıştır. Her iki kavramın ıstilahî tanımlarını ilk defa son dönem âlimleri ortaya koymuşlardır. Bunlardan biri olan Yūsuf ardāvī *terğīb*i şöyle tanımlamaktadır: “*Terğīb* insanlara Allah’a ibadeti, hayır yapmayı, salih amel işlemeyi, güzel ahlak sahibi olmayı, Allah’ın ve Rasulü’nün emrettiklerini yerine getirmeyi sevdirmek ve bunlara teşvik etmektir.”³⁵⁴ ‘Abdu’l-Kerīm Zeydān ise: “*Terğīb*, davet edileni davete icabet, Hakkı kabul etme ve bu yolda sebat etmeye teşvik eden, yönlendiren her şeydir.”³⁵⁵ der. Zeydān, nimetler, maslahatlar, lezzetler ve dünyevi ve uhrevi, maddi ve manevi kazanımları burada geçen her şeye dâhil etmektedir. Yine din dilinde *terğīb*, dinin hakikat, iyi, doğru, sevab, güzel, fazilet dediği söz ve davranışlara özendirmek ve teşvik etmek için söylenen ifadeler olarak tanımlanmıştır.³⁵⁶ “Etkileyici sözlerle bir kimseyi herhangi bir şeye özendirmek, darb-ı mesel ve kıssalarla teşvik etmek, yumuşaklıkla bir alışkanlık kazandırmak *terğīb* olarak ifade edilmektedir.”³⁵⁷

Terhīb kavramının da erken dönem âlimleri tarafından yapılan ıstilahî bir tarifi yoktur. Bu hususta çağdaş âlimler birçok tarif getirmişlerdir. Bunlar arasında dikkat çeken bir tanımı ardāvī yapmıştır:

“*Terhīb* insanı Allah’tan uzaklaşmaktan, Onun farizalarını zayi etmekten, edası konusunda gevşeklik göstermekten, nehiyeler konusunda da hayatın her alanı ve her safhasında kötülük ve rezilliklerden sakındırmaktır. İnsanları Allah’ın çizdiği hukuka riayet ve dünyevi ve uhrevi azaptan kurtarmayı, korku ve sakındırma kamçısıyla sağlamaktır.”³⁵⁸

Zeydān ise *terhīb*i “hakka davete icabetten, sonra da icabetin gereği olan yükümlülükleri yerine getirme hususundaki gevşeklik ve ihmallikten ve sebatsızlıktan insanları sakındıran ve korkutan her şeyin adı”³⁵⁹ olarak tanımlamaktadır. Burada ‘öncelikle neden icabet etmedin’, sonra da ‘icabetin gereğini neden yapmadın’ veya ‘ihmal ettin’ anlamında daha kapsamlı bir bakış açısı dikkat çekmektedir. Tüm bu tanımların ortak noktası, Allah’ın nehyettiği şeyleri işlediklerinde ve emrettiği şeylere muhalefet ettiklerinde kulları korkutmak ve sakındırmaktır. Yani *terhīb*in hedefi; insanları hataya

³⁵⁴ Yūsuf ardāvī, *el-Muntekā*, s.9; Eymān b. Muammed b. ‘Āmir er-Recebī, “et-Terğīb ve’t-Terhīb fi’l-ur’ān’il-Kerīm,” s.15.

³⁵⁵ Abdu’l-Kerīm Zeydān, *Usūlu’d-Da’ve*, s.437; Eymān, “et-Terğīb ve’t-Terhīb,” s.15.

³⁵⁶ Görmez, “Terğīb ve Terhīb,” *DĪA*, c.40, ss.508-509.

³⁵⁷ Mahmut Demir, “Terğīb-Terhib Hadislerinin Değerlendirmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2001) s.9.

³⁵⁸ Kardāvī, *el-Munteka*, ss.9-10.

³⁵⁹ Zeydan, *Usūlu’d-Da’ve*, s.437.

düşmekten, günden, şerlerden ve hakta sebatsızlıktan korumak, korkutmak ve uyar-
maktır.

Tanımların ortaya koyduğu gibi *tergīb* ve *terhīb*in hem lügat hem de ıstılah mana-
sı arasında sıkı bir münasebet vardır. Her ikisinin tanımları da teşvik etmek-sevdirmek
ve korkutmak-sakındırmak anlamlarında birleşmektedir.³⁶⁰ Sonuç olarak din dilinde
tergīb ve *terhīb* bir üslup, bir ifade biçimi, bir anlatım tarzı, bir değer hükmü, bir söy-
lem, bir tasrif ve bir delalet çeşidi olarak tanımlanmıştır. Her iki kelime adeta tek bir
kavram gibi birlikte kullanılmış ve meşhur olmuştur.³⁶¹

Rippin, “The Concept and Expression of Emotions in the Qur’ān” başlıklı maka-
lesinde, Kuran’ın duyguları ifade etmek için geniş bir kelime dağarcığı kullandığını,
zıt duyguların ifadesinde kullandığı kelime dağarcığının mutluluk ile ilgili ifadelerden
çok daha geniş bir sözcük aralığına sahip olduğundan bahsetmektedir. Yazara göre,
sıklıkla korkutmak veya ürkütmek olarak tercüme edilen rahebe, kişinin göğsünde
tecrübe ettiği olumlu bir histir ve “ümitlenmek veya arzu etmek” manasına gelen
rağabe fiilinin tamamlayıcısıdır.³⁶²

Bu kısa değerlendirmeden sonra *tergīb* ve *terhīb*’in sözlük anlamlarına dair detay-
lı bir bilgi vermek yerinde olacaktır.

---

³⁶⁰ Eymān, et-Tergīb ve’t-Terhīb, s.20.

³⁶¹ Görmez, “Tergīb ve Terhīb,” *DİA*, c.40, ss.508-509.

³⁶² Andrew Rippin, “The Concept and Expression of Emotions in the Qur’ān,” (University of Victoria,
Canada / Institute of Ismaili Studies, London, England, tsz), ss.10-11.

1.1. *Terğīb* ve *Terhīb* Kavramlarının Sözlük Anlamları³⁶³

Terğīb ve *terhīb* kavramlarının klasik Arapça sözlüklerde nasıl yer aldığına dair ulaşabildiğimiz çok sayıdaki çalışmayı mümkün olduğunca inceleme imkânı bulduğumuzu zikretmek isterim. Araştırmamıza konu olan kavramlarla ilgili olarak söz konusu kaynakların içerdiği bilgiler ve başvurduğu örnekler birbirine son derece yakın ve benzer anlamlardır. Ancak bu bilgileri ele alırken tekrara düşme pahasına çalışmamızda yer vermeyi tercih etmemiz; hem kaynak sayısının fazlalığı sebebiyle bilgilerin karışmaması, hem de tezimizle doğrudan ilgili tespit ettiğimiz önemli ayrıntılara dikkat çekmek sebebiyledir.

TERĞİB VE TÜREVLERİ: Erken dönem Arapça lügatlerde *terğīb* ve *terhīb* kavramları üzerine bir araştırma yapıldığında *terğīb* (*rağibe*, *yergabu*, *rağbeten*, *rağbā*, *rağba*) kelimesinin ‘arzu etti, istedi, istek, arzu’ anlamında nakledildiği görülmektedir.³⁶⁴ Zemaḥşerī (ö.538/1144) bu kullanıma örnek olarak verdiği Hz. Peygamber’den nakledilen “Allah’ım, yönelişim sanadır, nimetler de sendendir”³⁶⁵ duasında geçtiği gibi *rağibe* kelimesinin masdar halinin ‘yöneliş, rağbet, istek’ manasına geldiğini (*rağbet*, *ruğbe* ve *rağbe*) ifade eder.³⁶⁶

Rağibe kelimesi ‘an harf-i ceriyle kullanıldığında ‘yüz çevirmek ve kasten terk etmek’ ve ‘nefret etmek’ anlamına işaret eder.³⁶⁷ Zemaḥşerī bu bağlamda yine bir hadisi örnek olarak sunar: “Ey Osman! Sünnetimden yüz çevirme. Kim sünnetimden yüz çevirir ve tevbe etmeden ölürse, melekler onu havzımın yanından uzaklaştırırlar.”³⁶⁸ er-Rāğīb el-İşfahānī (ö.V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) de aynı kullanım için *e rāğibun*

³⁶³ Bu bölüm *terğīb* ve *terhīb* kavramlarına ilişkin Arapça sözlüklerin sunduğu etimolojik malzemelerin değerlendirmesiyle sınırlanmıştır. Bu çerçevede klasik Arapça sözlükler tetkik edilmiş, *terğīb* ve *terhīb* kavramlarının kökleri ve kullanımları üzerine odaklanılmıştır.

³⁶⁴ El-Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu'l-ʿAyn*, c.2, s.133; İbn Manzūr, *Lisānu'l-ʿArab*, c.1, s.422; Aḥmed b. Yūsuf es-Semīn el-Ḥalebī, *Umdetu'l-Ḥuffāz fī Tefsīri Eşrāfi'l-Elfāz*, *Terğīb* maddesi, c.2, ss.111-112; Fīrüzābādī, “Rağibe,” *Kāmūsu'l- Muḥīt: el- Okyanusu'l-Basīt*, ss.271-272.

³⁶⁵ İmām Mālik, *el-Muvaḥḩa*, Ḥacc, 9 (no.736).

³⁶⁶ Ez-Zemaḥşerī, *Esāsu'l-Belāğa*, ss.364-365.

³⁶⁷ El-Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu'l-ʿAyn*, c.2, s.133; İbn Durayd, *Cemheretu'l-Luğa*, c.1, s.267; İbn Fāris, *Muʿcemu Mekāyisi'l-Luğa*, c.2, ss.415-416; İbn Fāris, *Mucmelu'l- Luğa*, c.1, s.388; El-Cevherī, *Eş-Şihāh: Tācu'l-Luğa ve Şihāhu'l- Arabiyye*, c.1, s.137; Ez-Zemaḥşerī, *Esāsu'l-Belāğa*, ss.364-365; Rāğīb el-İşfahānī *el-Mufredāt*, *Terğīb* Maddesi, s.358; İbn Manzūr, *Lisānu'l-ʿArab*, c.1, s.422; Yūsuf es-Semīn el-Ḥalebī, *Umdetu'l-Ḥuffāz fī Tefsīri Eşrāfi'l-Elfāz*, *Terğīb* maddesi, c.2/111-112; Fīrüzābādī, “Rağibe,” *Kāmūsu'l- Muḥīt: el- Okyanusu'l-Basīt*, s.271-272; Reinhart Dozy, *Tekmiletu'l-Meācimi'l- Arabiyye*, c.5, ss.165-166; Şeyḩ ʿAbdullāh El-Bustānī El-Lubnānī, *Fākihету'l-Bustān*, *Muḩtaşar mine'l-Bustān*, ss.543, 566

³⁶⁸ Ebū Dāvūd, *Taḩavvu*, 27 (no.1369).

*ente 'an āliheti*³⁶⁹ ayetini örnek olarak verir.³⁷⁰ Fîrûzâbâdî (ö.816/1415) aynı fiile “*rağibe bi nefsihî 'anhu*” kalıbında kullanıldığında ‘kendini ondan üstün gördü’ anlamını vermiştir.³⁷¹ Ayrıca Hollandalı bir şarkiyatçı olan Reinhart Dozy (1820-1883) ‘*rağibe*’ye ‘*an* ile kullanıldığında ‘dininden vazgeçti’ anlamını vermektedir.³⁷²

Rağibe kelimesi *fî* harf-i ceri ile ‘meyletmek’ ‘arzu etmek’ ve ‘istemek’³⁷³ anlamındadır. Ahmed b. Yûsuf es-Semîn el-Ḥalebî (ö.756/ 1355) ve “*terğabüne en tenkihūhunne*”³⁷⁴ ayetinde gizli bir ‘*fî*’ ile kullanılarak arzu ve istek anlamı taşıdığını, ayrıca ‘*ilā*’ ile geldiğinde de “*innā ila llāhi rāğibūn*”³⁷⁵ ayetinde olduğu gibi istek ve talep ifade ettiğini vurgular.³⁷⁶ Bu anlama “*ileyke’r-rağbā’u ve minke’n-nu’mā ve ileyke’r-ruğbā*” sözü de bir başka örnektir.³⁷⁷ *Rağibe fî’ş-şey*’i ehemmiyet verdi, önem verdi anlamı da vardır. *Ruğbeten fî* çalışmak ve devam etmek demektir.³⁷⁸

Rağibe bi nefsihî kendini üstün gördü demektir. *Rağbetun* niyaz ve yalvarma anlamındadır.³⁷⁹ Bir hadiste “*rağbeten ve rahbeten ileyke*”³⁸⁰ buyrulmuştur.

Rağibtu ilā, se’eltu ‘sordum’ anlamındadır.³⁸¹

Rağīb kelimesi bir şeyin geniş olması, genişlemesi, irade ve isteğin genişliği ve fazlalığı’ anlamında kullanılmıştır.³⁸² *Mergūbun ‘anhu* ise *mekrūhun* anlamında ‘arzu edilmeyen, istenmeyen’ demektir.³⁸³

Kelime, Ergabe ve *rağgabe* kalıbında “teşvik etmek, yöneltmek” anlamına kullanılır.³⁸⁴ Zemaḥşerî “Muhakkak ki O, isteyenlere (*li’r-regā’ibi*) çok verendir” ifadesini

³⁶⁹ Meryem 19/46.

³⁷⁰ er-Rāğib el-İşfahānî, *el-Mufredāt, Terğīb* maddesi, s.358.

³⁷¹ Fîrûzâbâdî, “Rağibe,” *Kāmûsu’l- Muḥîṭ: el- Okyanusu’l- Basîṭ*, ss.271-272.

³⁷² Reinhart Dozy, *Tekmiletu’l-Meācimi’l- ‘Arabiyye*, c.5, ss.165-166.

³⁷³ İbn Durayd, *Cemheretu’l-Luğa*, c.1, s.267; İbn Fâris, *Mu’cemu Meḳâyisi’l-Luğa*, c.2, ss.415-416; İbn Fâris, *Mucmelu’l Luğa*, c.1, s.388; El-Cevherî, *Eş-Şihāḥ: Tācu’l-Luğa ve Şihāhu’l- ‘Arabiyye*, c.1, s.137; Ez-Zemaḥşerî, *Esāsu’l-Belāğa*, ss.364-365; İbn Manzûr, *Lisānu’l- ‘Arab*, c.1, s.422; Şeyḫ ‘Abdullāh El-Bustānî El-Lubnānî, *Fākihietu’l-Bustān, Muḥtaşar mine’l-Bustān* ss.543, 566.

³⁷⁴ Nisā’ 4/127.

³⁷⁵ Tevbe 9/59.

³⁷⁶ Ahmed b. Yûsuf es-Semîn el-Ḥalebî, “Terğīb,” ‘*Umdetu’l-Ḥuffāz fî Tefsîri Eşrāfi’l-Elfāz*, c.2, ss.111-112.

³⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisānu’l- ‘Arab*, c I, s.423.

³⁷⁸ Reinhart Dozy, *Tekmiletu’l-Meācimi’l- ‘Arabiyye*, c.5, ss.165-166.

³⁷⁹ Ez-Zebîdî, Ebû’l-Feyd el-Murtaḍā, *Tācu’l- ‘Arūs min Cevāhiri’l-Kāmūs*, ra-ği-be maddesi, c.1, ss.273-274.

³⁸⁰ Buḥārî, Vuḍū’, 75, hadis no: 247; Muslim, Zikir ve Dua ve Tevbe ve İstiğfar, 56, hadis no: 6884.

³⁸¹ Ez-Zebîdî, Ebû’l-Feyd el-Murtaḍā *Tācu’l- ‘Arūs min Cevāhiri’l-Kāmūs*, ra-ği-be maddesi, c.1, ss.273-274; Reinhart Dozy, *Tekmiletü’l-Meācimi’l- ‘Arabiyye*, c.5, ss.165-166.

³⁸² İbn Manzûr, *Lisānu’l- ‘Arab*, c.1, s.422.

³⁸³ İbn Durayd, *Cemheretu’l-Luğa*, c.1, s.267.

regā'ib kelimesinin kullanımına örnek verir.³⁸⁵ *Ergabe* kalıbı ise ‘genişletti’ anlamı ifade eder: ‘Allah senin kadrini genişletsin’ ifadesinde böyle kullanılmıştır. *‘İyşi’r-rāgīb* sözü de ‘rahat, güzel bir yaşam’ ifade etmektedir.³⁸⁶ Zebīdī (ö.1205/1790) bu bağlamda bir dua cümlesinde geçen *ergabe allāhu kadrake* ifadesini nakleder.³⁸⁷

Ragīb kelimesi ‘genişlik ve derinlik’ anlamında da kullanılır ve *raculun ragībun* ‘yemeğe gözü doymayan /şişman adam’ anlamına gelir. *Havḍun ragībun* ise *Havḍun vāsi’un* anlamında ‘geniş ve derin havuz’ manasındadır.³⁸⁸ *Rigābun*; çok, büyük, geniş anlamına gelir. Mesela *efḍalu’l-‘ameli menhu’r-rigāb* ‘amellerin en iyisi bol sütü inekleri tasadduk etmektir’ denilir.³⁸⁹

Aynı kelime at için ‘hızlı yürümek ve geniş adım atmak’ manasını ifade eder.³⁹⁰ *Ruḡben* ‘istekte aşırılık, bir şeye fazla düşkünlük’ manasını taşır.³⁹¹ Bir hadis-i şerifte “*er-Ruḡbu şu ’mun...*”³⁹² buyrulmaktadır. *Er-ruḡbu şu ’mun* sözünde olduğu gibi *ruḡb* ‘uğursuzluk, aşırı hırs’ anlamı taşır.³⁹³

Ragībetun davranışta genişlik, çok vermek yani cömertlik ifade eder ve çoğulu *regā’ibdir*.³⁹⁴ İbn Fāris (ö.395/1004) bu anlama Arapların kullandığı bir sözü örnek verir: *Ve ilellezī yu’ tī er-regāi’ be fe’ rḡab* ‘sana cömert davranana sen de öyle davran.’

³⁸⁴ El-Cevherī, *Eş-Şihāh: Tācu’l-Luḡa ve Şihāhu’l-‘Arabiyye*, c.1, s.137; Ez-Zemaḥşerī, *Esāsu’l-Belāḡa*, ss.364-365; İbn Manzūr, *Lisānu’l-‘Arab*, c.1, s.422; Reinhart Dozy, *Tekmiletu’l-Meācimi’l-‘Arabiyye*, c.5, ss.165-166.

³⁸⁵ Ez-Zemaḥşerī, *Esāsu’l-Belāḡa*, ss.364-365.

³⁸⁶ Ez-Zemaḥşerī, *Esāsu’l-Belāḡa*, ss.364-365.

³⁸⁷ Ez-Zebīdī, Ebū’l-Feyd el-Murtaḍā *Tācu’l-‘Arūs min Cevāhiri’l-Kāmūs*, ra-ḡi-be maddesi, c., ss.273-274, ra-hi-be maddesi; c.1, ss.380-381.

³⁸⁸ El-Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, c.2, s.133; İbn Durayd, *Cemheretu’l-Luḡa*, c.1, s.267; İbn Fāris, *Mu’cemu Mekāyisi’l-Luḡa*, c.2, ss.415-416; İbn Fāris, *Mucmelu’l-Luḡa*, c.1, s.388; El-Cevherī, *Eş-Şihāh: Tācu’l-Luḡa ve Şihāhu’l-‘Arabiyye*, c.1, s.137; Ez-Zemaḥşerī, *Esāsu’l-Belāḡa*, ss.364-365; Rāḡib el-İşfahānī, *el-Mufredāt, Tergīb* maddesi, s.358; Şeyh ‘Abdullāh El-Bustānī El-Lubnānī, *Fākihету’l-Bustān, Muhtaşar mine’l-Bustān*, s.543, 566.

³⁸⁹ Muḥammed Ṭāhir eş-Şiddīkī el-Hindī el-Kucarātī, *Mecma’u Bihāri’l-Envār fī Ġarā’ibi’t-Tenzīl ve Letāifi’l-Aḥbār, Tergīb* maddesi; c.2, ss.348; Terhīb maddesi: c.2 ss.402-403.

³⁹⁰ İbn Durayd, *Cemheretu’l-Luḡa*, c.1, s.267.

³⁹¹ El-Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, c.2, s.133; Fīrūzabādī, *Ḳāmūsul-Muḥīṭ: el-Okyanusu’l-Basīt*, Raḡibe maddesi: ss.271-272.

³⁹² El-Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, c.2, s.133; Taberānī, *Kitabu’d-Du’ā*, (hadis no.1300), İbn Ebī’d-Dunya, *Kitābu’l-Cū’* (hadis no.72); Aḥmed b. Yūsuf es-Semīn el-Ḥalebī, *‘Umdetu’l-Ḥuffāz fī Tefsīri Eşrāfi’l-Elfāz, Tergīb* maddesi, c.2, ss.111-112; Muḥammed Ṭāhir eş-Şiddīkī el-Hindī el-Kucarātī, *Mecma’u Bihāri’l-Envār fī Ġarā’ibi’t-Tenzīl ve Letāifi’l-Aḥbār, Tergīb* maddesi; c.2, s.348 Terhīb maddesi: c.2, ss.402-403.

³⁹³ El-Cevherī, *Eş-Şihāh: Tācu’l-Luḡa ve Şihāhu’l-‘Arabiyye*, c.1, s.137.

³⁹⁴ İbn Fāris, *Mu’cemu Mekāyisi’l-Luḡa*, c.2, ss.415-416; İbn Fāris, *Mucmelu’l-Luḡa*, c.1, s.388; El-Cevherī, *Eş-Şihāh: Tācu’l-Luḡa ve Şihāhu’l-‘Arabiyye*, c.1, s.137; Ez-Zebīdī, Ebū’l-Feyd el-Murtaḍā, *Tācu’l-‘Arūs min Cevāhiri’l-Kāmūs*, ra-ḡi-be maddesi, c.1, ss.273-274.

İbn Fâris'in naklettiği bu sözü el-Cevherî (ö.400/1009'dan önce) de bir şairin sözü olarak aktarır.³⁹⁵ *Er-Rağgâb* ise 'geniş arz, geniş mekan' anlamında kullanılır.³⁹⁶

İbn Fâris, *Mucmelu'l- Luğa*'da diğer lügatlerde geçmeyen şu anlamlara da yer verir: *Er-reğâb* kelimesi 'yumuşak zeminli yer, üzerindeki şeylerin tutunamadığı kaygan zemin' anlamını taşır. Bu sözlükte *ruğbâne* kelimesinin 'ayakkabı bağı'na verilen isim olduğu da zikredilir.³⁹⁷

Aynı kökten türeyen *mergâbîn* kelimesi Basra'daki bir nehre verilen isimdir.³⁹⁸ *Mirgâb* ise geniş olduğu için Şam'da bir mekâna verilen isimdir.³⁹⁹

Rağbetu veya *ruğbetu*, 'tezellül ve ihlas ile Allah'a yalvarmak, dua etmek' anlamı taşır.⁴⁰⁰

Rağibe habibe vezninde rağbet olunan şeye denir. Çok vermek anlamı taşır. Çoğulu *Reğâ'ib*'tir ve Reğâib gecesi de bundan gelmektedir. Bu geceye Atâyâ-ı Cezîle ve Mevâhib-i Celîle gecesi denilmiştir. O gecede Nebi (as)'ın annesi Âmine hazretleri ile babası 'Abdullâh'a o sedef tanesi lütfedilmiştir.⁴⁰¹ Fîrüzâbâdî'ye kadar incelemeye çalıştığımız ilk dönem lügatlerinin hiç birinde doğrudan *terğîb* ve *terhîb* kalıpları geçmemektedir. Ayrıca Reğâib kandiline işaret eden hiçbir atıf da söz konusu değildir.

Hz. Ömer (ra) vefatı esnasında yanındakilerin onu öven sözleri üzerine; "Bana rağbetiniz benden korktuğunuzdan mı, yoksa benden bir beklentiniz mi var?" der ve devamında "*innî rāğibun fîmâ 'indallāh ve rāhibun min azābihi*" buyurur.⁴⁰² Bu örnek tespit edebildiğimiz kadarıyla sözlükler içerisinde el-Kucerâtî (ö.986/1578) de geçmektedir.⁴⁰³

³⁹⁵ El-Cevherî, *Eş-Şihâh: Tācu'l-Luğa ve Şihāhu'l-'Arabiyye*, c.1, s.137.

³⁹⁶ İbn Fâris, *Mu'cemu Meğâyisi'l-Luğa*, c.2, ss.415-416.

³⁹⁷ İbn Fâris, *Mucmelu'l Luğa*, c.1, s.388; El-Cevherî, *Eş-Şihâh: Tācu'l-Luğa ve Şihāhu'l-'Arabiyye*, c.1, s.137.

³⁹⁸ El-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitābu'l-'Ayn*, c.2, s.133.

³⁹⁹ İbn Durayd, *Cemheretu'l-Luğa*, c.1, s.267.

⁴⁰⁰ Fîrüzâbâdî, "Rağibe" *Ḳāmūsu'l- Muḥîṭ: el-Okyanusu'l-Basîṭ*, s.271-272; Reinhart Dozy, *Tekmiletu'l-Meācimi'l-'Arabiyye*, c.5, ss.165-166; Şeyḫ 'Abdullāh El-Bustānî El-Lubnānî, *Fākihету'l-Bustān, Muḥtaşar mine'l-Bustān*, ss.543, 566.

⁴⁰¹ Fîrüzâbâdî, "Rağibe," *Ḳāmūsu'l- Muḥîṭ: el- Okyanusu'l-Basîṭ*, ss.271-272.

⁴⁰² Muslim, *Kitāb* (hadis no.1823), s.523.

⁴⁰³ Muḥammed Ṭāhir eş-Şiddikî el-Hindî el-Kucarātî, "Terğîb," *Mecma'u Biḥāri'l-Envār fî Garā'ibi't-Tenzîl ve Leṭāifi'l-Aḥbār*; c.2, s.348; *Terhîb*: c.2, ss.402-403.

Rağībun çoğulu *Regā'ib* gelir. İstenilen, arzu edilen sevap olan şeydir. Sabah namazına devamda büyük sevap ve hayır olduğu için ‘Şalātu’r-Regā'ib’ denilmiştir. Görüldüğü gibi bu yorum da sadece el-Kucerātī’nin naklettiği bir ifadedir.⁴⁰⁴

Dozy araştırmamıza konu olan kavramlarla ilgili olarak klasik Arapça lügatlerde yer verilmeyen şu anlamlara işaret eder: *Tergīb*le ilgili olarak *rağibe ilā fulānin* ‘falan kişi ile anlaşma yaptı, gidip onunla anlaştı’ anlamını vermektedir. Yazar kavramın *li* cer harfî ile de aynı manaya geldiğini söylemektedir. Dozy bu kullanımın *Kelīle ve Dimne*’de kullanılmış olduğunu da nakleder. Başka bir kitapta ise *rağibe fī bintin* onunla evlenmek istedi manası verilmiştir.⁴⁰⁵

TERHİB VE TÜREVLERİ: *Rahibe* kelimesine gelince; ‘korktu, çekindi’ anlamında kullanılan bir fiildir. *Rahibtu* ‘korktum’ anlamındadır. *Erhebtu* ‘korkuttum’ demektir.⁴⁰⁶ Zemaḥşerī “Korku Allah’tandır, yönelme Allah’adır, nimetler de Allah’ın eliyledir” (*rahbā’* ve *rağbā’*) sözünü nakleder.⁴⁰⁷ er-Rāğīb el-İşfahānī ayetlerle de bunu desteklemektedir: “*Le entum eṣeddu rahbeten*”,⁴⁰⁸ “*cenāḥake mine’r rahbi*”⁴⁰⁹ ve “*ıyyāye fe’rhebūn*”⁴¹⁰ ayetlerinde kelimenin korkmak anlamında yer aldığını ifade etmektedir.⁴¹¹

İf’āl kalıbından *irhāb* kelimesi ‘men etmek’ anlamlarında kullanılmıştır.⁴¹²

Rahbāniyye ise *rāhib* kelimesinin masdarıdır. *Terahhub* ‘kilisede ibadet etmek’ anlamına gelir. *Rāhibin* çoğulu *ruhbān* gelir.⁴¹³ İncelediğimiz sözlükler içerisinde

⁴⁰⁴ Muḥammed Ṭāhir eṣ-Şiddīkī el-Hindī el-Kecarātī, “Tergīb,” *Mecma’u Biḥāri’l-Envār fī Ġarā’ibi’t-Tenzīl ve Letāifi’l-Aḥbār*; c.2, s.348 Terhīb: c.2, ss.402-403.

⁴⁰⁵ Dozy, *Tekmiletu’l-Meācimi’l-‘Arabiyye*, c.5, ss.165-166.

⁴⁰⁶ El-Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, c.2, s.155; İbn Durayd, *Cemheretu’l-Luğa*, c.1, s.279; İbn Fāris, *Mu’cemu Mekāyisi’l-Luğa*, c.2, ss.447-448; İbn Fāris, *Mucmelu’l-Luğa*, c.1, s.401; El-Cevherī, *Eṣ-Şihāḥ: Tācu’l-Luğa ve Şihāhu’l-‘Arabiyye*, c.1, s.140; Ez-Zemaḥşerī, *Esāsu’l-Belāğa*, ss.399-400; er-Rāğīb el-İşfahānī, el-*Mufredāt*, Terhīb maddesi: s;366-367; İbn Manzūr, *Lisānu’l-‘Arab*, c.1, s.436; Fırūzābādī, *Ḳāmūsu’l-Muḥīṭ: el-Okyanusu’l-Basīṭ*, Rağibe maddesi: ss.279-281; Muḥammed Ṭāhir eṣ-Şiddīkī el-Hindī el-Kucarātī, *Mecma’u Biḥāri’l-Envār fī Ġarā’ibi’t-Tenzīl ve Letāifi’l-Aḥbār*, *Tergīb* maddesi; c.2, s.348 Terhīb maddesi: c.2 ss.402-403; Ez-Zebīdī, Ebu’l-Feyd el-Murtaḍā, *Tācu’l-‘Arūs min Cevāhiri’l-Ḳāmūs*, ra-hi-be maddesi, c.1, ss.380-381; Dozy, ss.226-227, s.566.

⁴⁰⁷ Ez-Zemaḥşerī, *Esāsu’l-Belāğa*, ss.399-400.

⁴⁰⁸ Ḥaşr 59/13.

⁴⁰⁹ Kaşas 28/32.

⁴¹⁰ Bakara 2/40.

⁴¹¹ er-Rāğīb el-İşfahānī, el-*Mufredāt*, *Terhīb* maddesi, ss.366-367.

⁴¹² İbn Fāris, *Mu’cemu Mekāyisi’l-Luğa*, c.2, ss.447-448.

⁴¹³ El-Ḥalīl b. Aḥmed, *Kitābu’l-‘Ayn*, c.2, s.155; İbn Fāris, *Mu’cemu Mekāyisi’l-Luğa*, c.2, ss.447-448; İbn Fāris, *Mucmelu’l-Luğa*, c.1, s.401; El-Cevherī, *Eṣ-Şihāḥ: Tācu’l-Luğa ve Şihāhu’l-‘Arabiyye*, c.1, s.140; Ez-Zemaḥşerī, *Esāsu’l-Belāğa*, ss.399-400; er-Rāğīb el-İşfahānī, el-*Mufredāt*, *Terhīb* maddesi: ss.366-367; İbn Manzūr, *Lisānu’l-‘Arab*, c.1, s.436; Yūsuf es-Semīn el-Ḥalebī, *Umdetu’l-*

rāhibetun kelimesini sadece Dozy ve el-Lubnānī sözlüklerinde zikretmekte ve bayan rahib anlamını vermektedirler.⁴¹⁴ *Rahebūt*, *rahamūt* kalıbı gibidir ve *rahebūt hayrun min raḥamūt* ‘Allah’tan korkman, sakınman merhamet edilmenden daha hayırlıdır.’ ifadesi buna örnektir.⁴¹⁵ *Zebīdī terhīb* kelimesi bağlamında *rahbāke hayrun min raḡbāke*, *rahebūt hayrun min rahemūt*, *rahbī min Allāh* ve *raḡbī ila Allāh* şeklinde farklı Arap mesellerini aktarır.⁴¹⁶

Kucerātī *terhīb* kelimesi bağlamında ‘İslam’da ruhbanlık yoktur’ ifadesinde *rahbāniyye* kelimesini kullanmıştır. Allah Rasulu “‘*aleykum bi’l cihādi fe innehū rahbāniyyete ummetī*” buyurmuş⁴¹⁷ ve İslam’da dünyadan el çekmek, uzlet ve nimetlerden mahrumiyet yasaklanmıştır. Aynı hadis el-Lubnānī tarafından da nakledilmiştir.⁴¹⁸ Kucerātī ayetlerde *er-rahbu* kavramının *el-ḥayfu* anlamında kullanılmış olduğunu da ifade etmiştir.⁴¹⁹ *Rahebūt* ise mübalağa kalıbında gelmiş olup ‘korunmak, günah işlememek’ manalarına gelmektedir.⁴²⁰

Er-rahbu cep, elbisenin kolu (yen) manasına da kullanılmıştır.⁴²¹ *Rahābet* ise göğüste bulunan bir kemiğe verilen isimdir.⁴²² *Nāḡatun rahbun* ifadesinde zayıflık ve çok incelik (*riḡāḡ*) anlamı vardır.⁴²³ İbn Fāris her iki sözlük eserinde de bu incelik anlamına *er-rihābu*=okun ince ucu kelimesini örnek olarak vermiştir.⁴²⁴

Huffāz fī Tefsīri Eşrāfi’l-Elfāz, c.2, ss.130-131; Fīrūzābādī, *Ḳāmūsul-Muḥīṭ: el-Okyanusu’l-Basīṭ*, Raḡibe maddesi: ss.279-281; Ez-Zebīdī, Ebū’l-Feyd el-Murtaḡā, *Tācu’l-’Arūs min Cevāhiri’l-Ḳāmūs*, ra-hi-be maddesi, c.1, ss.380-381; Dozy, s.226-227; Şeyḡ ‘Abdullāh El-Bustānī El-Lubnānī, *Fākihetu’l-Bustān, Muḡtaşar mine’l-Bustān*, s.566.

⁴¹⁴ Dozy, *Tekmiletu’l-Meācimi’l-’Arabiyye*, ss.226-227; Şeyḡ ‘Abdullāh El-Bustānī El-Lubnānī, *Fākihetu’l-Bustān, Muḡtaşar mine’l-Bustān*, s.566.

⁴¹⁵ El-Ḥalīl b. Aḡmed, *Kitābu’l-’Ayn*, c.2, s.155; İbn Durayd, *Cemheretu’l-Luḡa*, c.1, s.279; El-Cevherī, *Eş-Şihāḡ: Tācu’l-Luḡa ve Şihāḡu’l-’Arabiyye*, c.1, s.140; er-Rāḡib el-İşfahānī, el-*Mufredāt*, *Terhīb* maddesi: ss.366-367; Yūsuf es-Semīn el-Ḥalebī, *Umdetu’l-Huffāz fī Tefsīri Eşrāfi’l-Elfāz*, c.2, ss.130-131; Fīrūzābādī, *Ḳāmūsul-Muḥīṭ: el-Okyanusu’l-Basīṭ*, *Terhīb* maddesi: ss.279-281.

⁴¹⁶ Ez-Zebīdī, Ebū’l-Feyd el-Murtaḡā, *Tācu’l-’Arūs min Cevāhiri’l-Ḳāmūs*, ra-hi-be maddesi:c.1, ss.380-381.

⁴¹⁷ Ṭaberānī, *Mekārimu’l-Aḡlāk*, (hadis no.1).

⁴¹⁸ Şeyḡ ‘Abdullāh El-Bustānī El-Lubnānī, *Fākihetu’l-Bustān, Muḡtaşar mine’l-Bustān*, s.566.

⁴¹⁹ Muḡammed Ṭāhir eş-Şiddīḡ el-Hindī el-Kucarātī, *Mecma’u Biḡāri’l-Envār fī Ġarā’ibi’t-Tenzīl ve Leṭāifi’l-Aḡbār*, *Terḡīb* maddesi; c.2, s.348; *Terhīb* maddesi: c.2, ss.402-403.

⁴²⁰ er-Rāḡib el-İşfahānī, el-*Mufredāt*, *Terhīb* maddesi: ss.366-367.

⁴²¹ Yūsuf es-Semīn el-Ḥalebī, *Umdetu’l-Huffāz fī Tefsīri Eşrāfi’l-Elfāz*, *Terḡīb* maddesi, c.2, ss.111-112.

⁴²² El-Ḥalīl b. Aḡmed, *Kitābu’l-’Ayn*, c.2, s.155; İbn Durayd, *Cemheretu’l-Luḡa*, c.1, s.279; İbn Fāris, *Mu’cemu Meḡāyisi’l-Luḡa*, c.2, ss.447-448; İbn Fāris, *Mucmelu’l-Luḡa*, c.1, s.401; Şeyḡ ‘Abdullāh El-Bustānī El-Lubnānī, *Fākihetu’l-Bustān, Muḡtaşar mine’l-Bustān*, s.566.

⁴²³ El-Ḥalīl b. Aḡmed, *Kitābu’l-’Ayn*, c.2, s.155; İbn Fāris, *Mu’cemu Meḡāyisi’l-Luḡa*, c.2, ss.447-448; El-Cevherī, *Eş-Şihāḡ: Tācu’l-Luḡa ve Şihāḡu’l-’Arabiyye*, c.1, s.140.

⁴²⁴ İbn Fāris, *Mu’cemu Meḡāyisi’l-Luḡa*, c.2, ss.447-448; İbn Fāris, *Mucmelu’l-Luḡa*, c.1, s.401.

Erhebe ve *rahhebe* ise ‘korkutmak, uzaklaştırmak’ anlamındadır. Mecazi olarak ise ‘men etmek’ anlamı taşır. *Terahhebe* ‘rahip oldu, mabesinde ibadet etti’ demek olur. Çoğulu ise *ruhbān* ve *rahebe* gelir. *Lem urhib bike* ‘seninle yürümedim’ manasıdır ve burada belağatlı bir anlam söz konusudur. Zemaḥşerī aynı kelimenin kullanımına ilişkin birçok beyiti örnek olarak sunar.⁴²⁵

Terhīb ise *tefīl* veznindedir. Yürümekten ve yorgunluktan bîtâb olan, zayıf düşen deveye denilir. Sahibi onu yavaş yavaş yedirip tımar ettiğinde kendine gelir.⁴²⁶

Dozy *rağibe* ile ilgili farklı yorumlarda bulunduğu gibi *rahibe* kelimesi ile ilgili de diğer sözlüklerde rastlamadığımız şu anlamlara yer vermektedir: *Rāhibun* ifadesini *nev‘un mine‘t-ṭayr* ‘bir çeşit kuş’ olarak yorumlayan Dozy, *terhīb*i ise tehdit, vaîd, korku anlamlarında kullanmıştır. *Rāhibun* zahid, rahip, dünyadan vazgeçmek, mahpus demektir. *Rahbānī* ise etle ve soğanla yapılan bir yemek adı olarak geçmektedir.⁴²⁷

---

⁴²⁵ Ez-Zemaḥşerī, *Esāsu‘l-Belāğa*, ss.399-400.

⁴²⁶ Fîrüzâbâdî, *Ḳāmūsul-Muḥīt: el-Okyanusu‘l-Basīṭ*, Terhīb maddesi, ss.279-281.

⁴²⁷ Dozy, *Tekmiletu‘l-Meācimi‘l-Arabiyye*, ss.226-227.

Bu başlık altında incelediğimiz Arapça lügatlerde *tergīb* kelimesine ilişkin 34 farklı türev/kullanım ve anlamlar tespit edilmiştir. Bunlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur:⁴²⁸

1	<i>rağibe, yerğabu</i>	arzu etti, istedi, istek, arzu
2	<i>rağbet, ruğbe ve rağbe'</i>	yöneliş, rağbet, istek
3	<i>rağbetun</i>	niyaz ve yalvarma
4	<i>rağibe 'an</i>	yüz çevirmek ve kasten terk etmek ve nefret etmek
5	<i>rağibe 'an</i>	dininden vazgeçti (Dozy)
6	<i>rağibe fi</i>	meyletmek, arzu etmek ve istemek
7	<i>rağibe fi'ş-şey 'i</i>	ehemmiyet verdi, önem verdi (Dozy)
8	<i>ruğbeten fi</i>	çalışmak ve devam etmek (Dozy)
9	<i>ve terğabūne en ten-kihūhunne⁴²⁹</i>	gizli bir 'fi' ile arzu ve istek (Halebî)
10	<i>rağibe fi bintin</i>	o kızla evlenmek istedi (Dozy)
11	<i>rağibe bi nefsihī 'anhu</i>	kendini ondan üstün gördü
12	<i>rağibe ilā</i>	istek ve talep
13	<i>rağibtu ilā</i>	<i>se'eltu</i> : sordum
14	<i>rağibe ilā fulānin</i>	falan kişi ile anlaşma yaptı, gidip onunla anlaştı (Dozy)
15	<i>rağibe lī fulānin</i>	falan kişi ile anlaşma yaptı, gidip onunla anlaştı (Dozy)
16	<i>Rağīb</i>	bir şeyin genişlemesi, irade ve isteğin genişliği ve derinliği
17	<i>raculun rağībun</i>	yemeğe gözü doymayan/şişman adam
18	<i>merğūbun 'anhu</i>	arzu edilmeyen, istenmeyen
19	<i>erğabe ve rağgabe</i>	teşvik etmek, yöneltmek, genişletmek
20	<i>'ıyşi 'r-rağīb</i>	rahat, güzel bir yaşam
21	<i>Riğābun</i>	çok, büyük, geniş, bol
22	<i>Riğābun</i>	(at için) hızlı yürümek ve geniş adım atmak
23	<i>Ruğben</i>	istekte aşırılık, bir şeye fazla düşkünlük
24	<i>Rağībetun</i>	davranışta genişlik, çok vermek yani cömertlik
25	<i>er-rağgāb</i>	geniş arz, geniş mekan
26	<i>er-reğāb</i>	yumuşak zeminli yer, üzerindeki şeylerin tutunamadığı

⁴²⁸ İlgili kavramların ortak anlamları dışında sadece tek sözlükte yer alan farklı mana, kullanım ve yorumun kime ait olduğu maddenin sonunda gösterilmiştir.

⁴²⁹ Nisā' 4/127.

		kaygan zemin (İbn Fāris)
27	<i>Ruġbāne</i>	ayakkabının bağına verilen isim (İbn Fāris)
28	<i>Mergābīn</i>	Basra'daki bir nehre verilen isim (İbn Durayd)
29	<i>Mirġāb</i>	geniş olduğu için Şam'da bir mekâna verilen isim (İbn Durayd)
30	<i>raġbetu veya ruġbetu</i>	tezellül ve ihlas ile Allah'a yalvarmak, dua etmek (Fīrüzābādī)
31	<i>Raġībe</i>	raġbet olunan şey ve çok vermek
32	<i>Reġā'ib</i>	<i>raġībenin</i> çoğulu, Reġāib gecesi (Fīrüzābādī)
33	<i>Raġībun</i>	istenilen, arzu edilen, sevap olan şey,
34	<i>Salātu'r-Regā'ib</i>	Sabah namazı (Kucerātī)

Bu bölümde incelediğimiz Arapça lügatlerde *terhīb* kelimesine ilişkin tespit ettiğimiz 23 farklı türev/kullanım ve anlamları da şöyle listeleyebiliriz.⁴³⁰

1	<i>Rahibe</i>	korktu, çekindi
2	<i>Rahibtu</i>	Korktum
3	<i>Erhebe</i>	Korkuttu
4	<i>Rahbeten</i>	Korkmak
5	<i>Rahhebe</i>	korkuttu, uzaklaştırdı; (mecazî) men etti
6	<i>Rahbā' ve rahbu</i>	Korku
7	<i>İrhāb</i>	(<i>if'āl</i>) men etmek
8	<i>Rahbāniyye</i>	Ruhbanlık
9	<i>Terahhub</i>	kilisede ibadet etmek
10	<i>Terahhebe</i>	rahip oldu, mabedinde ibadet etti
11	<i>Rāhibetun</i>	bayan rahip (Dozy ve Lubnānī)
12	<i>Rahēbūt</i>	Allah'tan korkmak, sakınmak
13	<i>Rahēbūt</i>	(mübalāğa) korunmak, günah işlememek
14	<i>er-Rahbu</i>	cep, elbisenin kolu (yen)
15	<i>Rahābet</i>	göğüste bulunan bir kemik
16	<i>Nāğatun rahbun</i>	zayıflık ve çok incelik (<i>riḳāk</i>)
17	<i>er-Rihābu</i>	okun ince ucu
18	<i>lem urhib bike</i>	'seninle yürümedim' manasına belağatlı bir anlam (Zemaḫşerī)
19	<i>Terhīb</i>	(<i>tef'īl</i>) Yürümekten ve yorgunluktan bitâb olan, zayıf düşen deve (Fîrūzābādī)
20	<i>Rāhibun</i>	<i>nev'un mine't-tayr</i> 'bir çeşit kuş' (Dozy)
21	<i>Rāhibun</i>	maḫpus, tutuklu (Dozy)
22	<i>Terhīb</i>	tehdit, vaîd, korku (Dozy)
23	<i>Rahbānī</i>	etle ve soğanla yapılan bir yemek adı (Dozy)

⁴³⁰ İlgili kavramların ortak anlamları dışında sadece tek sözlükte yer alan farklı mana, kullanım ve yorumun kime ait olduğu maddenin sonunda gösterilmiştir.

1.2. *Terğīb* ve *Terhīb* Kavramlarının İstilahlaşma Süreci

İlk dönem eserlerde *terğīb* ve *terhīb* kavramlarının istilahî anlamlarını görebilmenin mümkün olmadığına daha önce temas etmiştik. Hadis metinlerinde *terğīb* ve *terhīb* kavramlarının ne zaman ve nasıl istilahlaştığını tam olarak tespit etmek de oldukça güçtür. İlk hadis metinlerinde *terğīb* kavramı sıkça geçmiş, ancak ikili anlatımda karşılığı olan *terhīb* kavramı yerine zorunluluk ifade eden azimet kavramı kullanılmıştır. Nitekim Ebū Hureyre (ö.58/678) ve Ebū Seleme (94/712-13) gibi birçok sahabeden rivayet edilen bir hadis şöyledir:

“Rasulullah (sav) Ramazan ayında gece namazını *terğīb*/teşvik ediyor, ancak bunu zorunluluk ifade edecek şekilde emretmiyordu.”⁴³¹ Görüldüğü üzere burada *terğīb* zorunlu hüküm ifade etmeyen müstehab bir davranış için kullanılmaktadır.

Aynı husus Hz. ‘Ā’işe’den rivayet edilen hadiste de belirgin şekilde kullanılmıştır. Kurban etlerinin üç günden fazla bekletilmesinin yasaklandığı haberleri üzerine Hz. ‘Ā’işe; “Rasulullah’ın bu sözü kesin bir emir ifade etmez. O ancak Sahabeyi sadaka vermeye *terğīb*/teşvik etmek için bunu söylemiştir,” yorumunda bulunmuştur.⁴³² Burada da *terğīb* azimeti ifade etmeyen dînî tavsiye olarak söylenmiştir.

Ahmed b. Hanbel’in rivayet ettiği bir hadiste Habbāb b. Eret şöyle demiştir: “Bir gece Rasulullah’ı takip ettim. Sabah namazı vaktine kadar namaz kıldığına şahid oldum. Ona ‘ey Allah’ın Rasulü, öyle bir namaz kıldın ki böylesini daha önce görmemiştim’ dedim. Bunun üzerine Allah Rasulü *innehā şalātu rağbin ve rahbin* ‘bu bir ümit ve korku namazıdır’ buyurdu”⁴³³ (وَيَذُوعُونَنَا رَغْبًا وَرَهْبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ) “Onlar (rahmetimizi) umarak ve (azabımızdan) korkarak bize dua ederlerdi. Onlar bize derin saygı duyan kimselerdi.”⁴³⁴ ayetinde geçen (رَغْبًا وَرَهْبًا) hadiste de aynen ifade edilmiştir. Hadis literatürü tarandığı zaman bu anlama gelebilecek, farklı kalıplarla ifade edilen pek çok hadisin varlığı müşahade edilecektir. Öyle ki hadis musannifleri bütün hadisleri tarayarak rivayetlerde yer alan bu tür formülasyonların yanı sıra Hz.Peygamber’in kullandığı dil ve üslubun, anlatım tarzı ve anlatım metodunun musannifler tarafından

⁴³¹ İbn Hanbel, *el-Musned*, c.2, s.282, (hadis no: 7774).

⁴³² Tahāvī, Ebū Ca’fer, *Şerhu Me’āni’l-’Āşār* (Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-’İlmiyye, 1996), c.4, s.188.

⁴³³ İbn Hanbel, *el-Musned*, c.5, s.108, (hadis no: 21367).

⁴³⁴ Enbiyā’ 21/ 90.

taranması, tasnif döneminde *terğīb-terhīb* tarzı rivayetleri müstakil eserlerde bir araya toplama geleneğini başlatmıştır.⁴³⁵

Terğīb-terhīb kavramının ıstılahlaşma süreci aynı zamanda hadis tarihinde “*Terğīb-Terhīb Edebiyatı*”nın doğuşu anlamına da gelmektedir. Hadislerin tasnifi sürecinde sadece *terğīb* ve *terhīb*e müteallık hadisler biraraya toplanmış ve yeni hadis eserlerinin kaleme alınmasıyla devam etmiştir.⁴³⁶

Terğīb ve *terhīb* hadislerini /rivayetlerini bir araya toplamak maksadıyla birçok eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerde her türlü iyiliği, hayrı ve salih ameli teşvik eden rivayetler bir bir derlenmiş ve *terğīb* bölümünü oluşturmuştur. Her tür kötülük ve zardan uzaklaştırmak, fuşşiyattan menetmek maksadıyla derlenen rivayetler de *terhīb* başlığı altında sıralanmıştır. Mehmet Görmez, tarihsel süreçte ‘*Terğīb ve Terhīb Kitabı*’ olarak daha çok hadis literatüründe meşhur olması sebebiyle bu alanda yapılan otuz yedi eseri kronolojik olarak listelemiştir.⁴³⁷ Bu eserlerden birkaç tanesini Mücteba Uğur şöyle sıralamıştır:⁴³⁸

1. Humejd b. Zenceveyh, (ö.248/863) *et-Terğīb ve 't-Terhīb*
2. Ebū Hafş. Şāhīn (ö.385/996) *Kitabu't- Terğīb ve 't-Terhīb*
3. İsmā'īl b. Muhammed b. eṭ-Ṭalhī (ö.535/1141), *Kitābu't- Terğīb ve 't-Terhīb*
4. ‘Abdu’l-‘Azīm b. ‘Abdu’l-Ḳavī el-Munzirī (ö.656/1258), *Kitabu't- Terğīb ve 't-Terhīb*⁴³⁹

Hafız Munzirī’ye ait olan *Kitābu't- Terğīb ve 't-Terhīb* adlı eser, bunlar arasında en fazla meşhur olan ve irşad hizmetlerinde günümüze kadar kullanılan bir kaynaktır. Bu çalışma, din görevlilerinin ve müşidlerin adeta başucu kitabı gibi rağbet edip kullandıkları temel bir eser olagelmıştır.⁴⁴⁰ Ancak bu konudaki diğer eserlerde olduğu gibi bu eser de içerisinde birçok zayıf ve uydurma rivayete yer verdiği için ilim adam-

⁴³⁵ Görmez, “Terğīb ve Terhīb,” *DİA*, c.40, ss.508-509.

⁴³⁶ Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), s.315; Demir, “Terğīb-Terhīb Hadislerinin Değerlendirmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri,” s.14.

⁴³⁷ Görmez, “Terğīb ve Terhīb,” *DİA*, c.40, ss.508-509.

⁴³⁸ Demir, ss.14-15.

⁴³⁹ Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s.315.

⁴⁴⁰ İ. Lütfi Çakan; *Hadis Edebiyatı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1989), s.122.

ları tarafından tenkit edilmiştir. Bunlardan biri de Tayyib Okıç (1902-1977) olup, esere uydurma birçok hadisin karışmış olabileceğine dikkat çekmektedir.⁴⁴¹

---

⁴⁴¹ M. Tayyib Okıç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları,1989), s.153, Demir, “Terğib-Terhib Hadislerinin Değerlendirmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri,” s.17.

2. *Tergīb* ve *Terhīb* Üslubunun İnsan Fıtratına ve Davranışlarına Uygunluğu: İlahi ve İnsani Boyut

Bu başlık altında *tergīb* ve *terhīb* üslubunun insan fıtratına uygunluğu, öncelikle ilahi ve insani boyutta ele alınmıştır. Bu bağlamda *tergīb* ve *terhīb* üslubunun Kur'an'daki varlığı tartışma konusu olarak değerlendirilmiştir.

Tergīb ve *terhīb* üslubunun Kur'an'daki varlığı alimler arasında tartışma konusu olmuştur. Her ayeti bir ahkam ayeti olarak okumaya eğilimli olan görüş tarafından *tergīb* ve *terhīb* üslubu Kur'an'a yakıştırılmamıştır. Zira Kur'an'ın her ayeti hakikattir. Hakikat eğer bir hükme doğrudan medar olursa hakikat olur. Mesela Gazālī (ö.505/1111) bu bağlamdaki nasların teviline karşı çıkmış, zahiri anlamın dışına çıkmayı Şâriin gayesinden sapmak olarak ifade etmiş ve şöyle demiştir: “(Böyle düşünenlere) yazıklar olsun. Bu benim ve senin gibi hevasından konuşanlara yaraşır. Konuştukları vahiy olan bir Peygambere değil.”⁴⁴² Hz. Peygamberin sözünde dahi tevili reddeden Gazālī, elbette ayetler ile ilgili olarak zahiri yorumun dışındaki tevili de kabul etmeyecektir. Gazālī'nin daha sonra bu görüşlerinin yumuşadığı görülmektedir. Son yazdığı eserlerden biri olan *el-Mustaşfâ*'da Hz. Peygamber'in her sözünün hüküm ifade etmediği gibi zahiren anlamanın da doğru olmadığına dair görüşleri mevcuttur.⁴⁴³

Buna karşı cumhûr-ı ulema *tergīb* ve *terhīb* üslubunun, hem Kur'an'da hem de sünnette başvurulan bir metot olduğuna kanidirler. Allah'ın insanlara kendi dillerinden hitap etmesi, tenezzül buyurarak insanı muhatap alması ve insanın fıtratını gözetmesi böyle bir üslubun Kur'an'da kullanımını beraberinde getirmiştir.

Kur'an insan için, insana gönderilen bir kitaptır. Şüphesiz yarattığı insanı en iyi bilen, insanın *Hâlik*'idir. “Kitapla insan arasında, dinle fitrat arasında doğrudan bir ilişki vardır. Fıtrat kavramı hem Allah ile insan arasındaki birlikteliğin hem de farklılığın zeminidir.”⁴⁴⁴ Yüce Allah emaneti tüm varlığa teklif etmiş, ama onu tek yüklenen insan olmuştur. Dolayısıyla Kur'an her alanda mesaj verirken insanı konu edinmektedir. Bu şekilde “Allah, varlığın gözbebeği olarak tanımladığı insanı melekler dahil

⁴⁴² Gazālī, *Cevāhiru'l-Kur'ân*, s. 49; Görmez, *Metodoloji Sorunu*, ss.332-333; bkz. *el-Mustaşfâ*, ss.218-221; *el-Menhül min Ta'likāti'l-Usül*, ss.204-205.

⁴⁴³ Bkz. Gazālī, *el-Mustaşfâ*, ss.218-221; *el-Menhül min Ta'likāti'l-Usül*, ss.204-205; Görmez, *Metodoloji Sorunu*, s.211.

⁴⁴⁴ Şaban Ali Düzgün, *Allah, Tabiat ve Tarih* (Ankara: Otto Yayınları, 2016), ss.99.

bütün varlığın üzerinde konumlandırmakta ve vahyin en temel konusu olarak sürekli insana vurgu yapmaktadır.”⁴⁴⁵ Rûm suresi 30/30. ayette şöyle buyrulmuştur:

فَأَقْمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ
“Sen yüzünü bir Hanif olarak dine, Allah’ın insanları üzerinde yarattığı fitrata çevir. Allah’ın yaratılışında değiştirme olmaz. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.”

Ğāf suresi 50/16. ayet-i kerimede ise şöyle buyrulmuştur:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

“Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız.”

Kur’an’a göre insanın fitratında hem güç tutkusu vardır: (لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ) “Hiç kuşkusuz biz insanı zorluklarla mücadele etme gücüyle yarattık.”⁴⁴⁶ hem güçsüzlük ve zaaf vardır: (يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا) “Allah yükünüzü hafifletmek ister; çünkü insan zayıf yaratılmıştır.”⁴⁴⁷ İnsan hem *zalûm* ve *cehûl*: (إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا) “gerçekten o çok zalim çok cahil”⁴⁴⁸ hem de çok cesur ve cüretkâr, haddini aşan bir varlık olarak tanımlanmaktadır: (كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيْطَغِي) “Hayır! İnsan mutlaka azgınlık eder.”⁴⁴⁹

Rabbimiz insana hitap ederken insanın bütün bu psikolojik yapısına uygun bir dil ve hitap seçmiştir. İyilik ve kötülük, hayır ve şer, doğruluk ve yanlışlık, güzellik ve çirkinlik aynı anda insanda bulunabileceği için birinden sakındırmak, diğerine teşvik etmek için *terğîb* ve *terhîb* üslubuna müracaat edilmesi tabiidir. Nitekim Şems sure-sinde şöyle buyrulmuştur:

وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا ۖ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ۗ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا ۖ

“Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsinin arındırarak kurtuluşu ermiştir.”⁴⁵⁰

Takvayı ve fücuru ilham eden Allah, takvaya *terğîb*, fücurdan ise *terhîb* eden bir dili seçmiştir.

⁴⁴⁵ Şaban Ali Düzgün, *Allah, Tabiat ve Tarih*, s.113.

⁴⁴⁶ Beled 90/4.

⁴⁴⁷ Nisâ’ 4/28.

⁴⁴⁸ Aĥzâb 33/73.

⁴⁴⁹ ‘Alâk 96/6.

⁴⁵⁰ Şems 91/7-9.

Ehl-i tasavvufun Kur'an'dan ilham alarak tasnif ettikleri nefsin mertebeleri ve ilgili bazı ayetler şöyledir: Nefs-i Emmare; إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ “Nefis aşırı derecede kötülüğü emreder”⁴⁵¹, Nefs-i Levvâme; لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ وَلَا أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ “Kıyamet gününe yemin ederim. Kınayan nefse de yemin ederim (ki diriltilip hesaba çekileceksiniz.”⁴⁵² ve Nefs-i Mutmainne ve nefis-i Marziyye⁴⁵³; يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ; “Ey huzur içinde olan nefis! Sen O’ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön! (İyi) kullarımın arasına gir. Cennetime gir.”⁴⁵⁴ ayetinde olduğu gibi. İnsanın ve nefsin hallerini bildiren bu ayetler bize *terğîb* ve *terhîb* üslubunun Kur'an'da yer almasının ne kadar anlamlı olduğunu ifade eder.

Müminden istenen daima *havf* ve *recâ* arasında olmak, Allah'ın azabından ve Onun korkmak ve rahmetinden ümitvar olmaktır. İdeal müminleri, salih kulları tarif eden bir ayet şöyledir:

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَةَ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا

“Onların yalvardıkları bu varlıklar, ‘hangimiz daha yakın olacağız’ diye Rablerine vesile ararlar. Onun rahmetini umarlar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten korkunçtur.”⁴⁵⁵

Kur'an'ın *terhîb* üslubu, kulun *havf* makamını; *terğîb* üslubu ise *recâ* makamını ifade eder. Kur'an'daki bu kullanım, zayıf ve uydurma rivayetlerde görülen aksine, aşırılıklardan uzak, ölçülü ve dengelidir. Kur'an'ın *terğîb* ve *terhîb* üslubu, *havf* ve *recâ* arasındaki muvazeneyi tesis eder.

Terğîb ve *terhîb*in Kur'an'da yer almasının hikmeti meselesi ‘*ulūmu’l-Kur’ān* müellifleri tarafından da tartışılmıştır. Zerkeşî (ö.794-1392) *terğîb* ve *terhîb*in hikmeti ile ilgili şöyle bir değerlendirme yapar: *Terğîb* ve *terhîb* Mekki ayetlerde daha çok yer

⁴⁵¹ Yûsuf 12/53.

⁴⁵² Kıyâme 75/1-2.

⁴⁵³ Kur'an'da nefis-i mutmainne ifadesinin anlaşılma biçimlerine dair farklı bir değerlendirme için bkz. Murat Sülün, “Nefs-i Mutma’inne Ayetine Yeni Bir Yaklaşım,” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50:1 (2009), ss.1-24. (Sülün bu konu ile ilgili özet olarak şöyle der: “itminan ile anlatılan husus, müşriklerin, toplumlarının kötü gidişatı karşısındaki gafletleri, umursamazlık, vurdumduymazlık, nemelazımcılık ve ilgisizlikleridir. Ayet bu şekilde anlaşıldıktan sonra, mesajı bugüne daha sahih bir şekilde taşınabilir: Gerek beşeri ilişkilerde gerekse Allah-insan ilişkilerinde işlerin yolunda gitmediği, hakkın değil gücün hâkim olduğu, en temel hak ve hürriyetler alanında dahi ciddi ihlallerin yaşandığı günümüz dünyasında, zihin konforunu bozmadan; gönül huzuru (iṭmi’nān) içinde yaşayabilen duyarsız kişilerin Rablerine dönmeleri gerekmektedir”. ss.23-24).

⁴⁵⁴ Fecr 89/27-30.

⁴⁵⁵ İsrâ 17/57.

almıştır. Bunun amacı Müslümanları dine tâbi olmaya ve hükümleri ile amel etmeye özendirmek, yasaklarından kaçınmalarını sağlamak ve başlarına gelen musibetlerden dolayı teselli etmektir. Kâfirleri de Peygamber'e iman etmedikleri için korkutup tehdit etmektir.⁴⁵⁶

Zurkânî (ö.1367/1948)' ye göre Kitab ve sünnette *tergîb* ve *terhîb* örneklerini vermeye ihtiyaç yoktur. Çünkü Kur'an'da *tergîb* ve *terhîb*in birçok çeşidi mevcuttur. Kur'an bu üsluba; insanın kalbine tesir etmek, emir ve yasakların sebatı ve zihinde yerleşmesini sağlamak, tefekkür sayfasına nakşetmek ve insanların daha sonra uygulamaya koymasını sağlamak için yer vermiştir.⁴⁵⁷ Kaldı ki iddia edildiği gibi sadece ahlaki meselelerde değil; iman, ibadet, muamelat konularında da *tergîb* ve *terhîb* ifadeleri çokça yer almıştır.⁴⁵⁸

Doğrudan '*ulūmu'l-Ḳur'ān*' yazarı olmasa da fakih ve usulcū Ebu İshāk eş-Şāṭibī (ö.790/1388) de bu hususta şunları söyler: “Kur'an'da *tergîb*in söz konusu olduğu ayetlerin mutlaka ya önünde ya sonunda ya da beraberinde *terhîb* ifadelerine de yer verilmiştir. *Ḥavf* ve *recā* da böyledir. Cennet ehli cehennem ehli ile birlikte zikredilir. Birine diğerinden daha fazla yer verildiği vaki olsa da *ḥavf* ve *recā* dengesi mutlaka gözetilir.”⁴⁵⁹

Allah Kitabında, Hz. Peygamber'e dine daveti hikmet, güzel öğüt ve seviyeli tartışma olmak üzere üç şekilde yapmasını emretmektedir:

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

“(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.”⁴⁶⁰

Ayette geçen *hikmet* mantıksal açıklamalarla, *mev'ize-i hasene* ise *tergîb* ve *terhîb* ile izah edilmiştir. Kāḍī Beyḍāvī (ö.685/1286) bu ayette geçen “*hikmetin havass, mev'ize-i hasenenin* ise *avam* için zikredilen davet metotları” olduğunu ifade etmekte-

⁴⁵⁶ Nukrat “Min Taṣrīfi'l-Ḳavli fi'l-Ḳur'āni'l-Kerīm–Tenavvu'u Ḍalālāti fi't-Tergîbi ve't-Terhîbi,” ss.385-418.

⁴⁵⁷ Zurkânî, *Menāhili'l-İrfān*, s.309.

⁴⁵⁸ Zurkânî, *Menāhili'l-İrfān*, s.308.

⁴⁵⁹ Şāṭibī, *el-Muvāfaḳāt*, c.3, s.358.

⁴⁶⁰ Nahl 16/125.

dir.⁴⁶¹ İbn Teymiyye (ö.728/1328)'ye göre de birinin (hikmetle davet) muhatabı elit tabaka, yani bilgili insan, diğerrinin muhatabı ise (güzel öğüt) halk tabakasıdır. Ayrıca Kur'an Hz. Peygamber'e insanları müjdelemek ve uyarmak görevini de vermiştir. Yani o hem *beşîr* hem de *nezîr*dir. Allah Rasulü'nün bunu gerçekleştiren başvurduğu metot ise çoğunlukla *terğîb* ve *terhîbtir*.⁴⁶²

---

⁴⁶¹ Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't- Te'vîl*, c.3, s.207; Demir, "Terğîb-Terhib Hadislerinin Değerlendirmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri," s.29.

⁴⁶² Görmez, *Metodoloji Sorunu*, ss.330-331.

3. Kur'an'da Yer Alan *Terğīb* ve *Terhīb* Üslubunun İlkeleri ve Sınırlılığı

Terğīb ve *terhīb* üslubu ile ilgili ayetler incelendiğinde bu bağlamda bir takım ilke ve özelliklerin öne çıktığı görülmektedir. Bunları yedi ana başlıkta değerlendirmek mümkündür:

1. ŞÜMUL/KAPSAM/KUŞATICILIK: Bu alanda araştırma yapıldığında ilgili ayetlerin her çeşit konu ve her sınıf insanı kapsamakta olduğu, *terğīb* ve *terhīb* üslubunun yer aldığı ayetlerin mümin, münafık ve kafir tüm insanları muhatap aldığı görülür. Bu üslup aynı zamanda iman, ibadet, itikad ve muamelat gibi her alanı kapsamaktadır: “Şüphesiz iman edip salih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılan ve zekatı verenlerin mükafatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır.”⁴⁶³

Terğīb ve *terhīb* üslubu ile ilgili ayetler ahlak, fazilet ve değerler konularını da ihtiva eder: “Raḥmān'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, “selām!” der (geçer)ler. Onlar, Rabblerine secde ederek ve kıyamda durarak geceleyenlerdir.”⁴⁶⁴ “Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen yeri asla yaramazsın, boyca da dağlara asla erişemezsin. Bütün bu sayılanların kötü olanları Rabbinin katında sevimsiz şeylerdir.”⁴⁶⁵

Bu bağlamdaki ayetlerin şer'î ve hukuki düzenlemeleri de kapsadığı görülür: “Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir. Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de...”⁴⁶⁶

Terğīb ve *terhīb* üslubu ile ilgili ayetlerin şümül özelliği sayesinde herkes kendi tabiatı, ihtiyacı ve istidadı çerçevesinde ihtiyacı olan şeyi bulur. Çünkü kimi insana Allah'ın azameti ve yüceliği tesir eder: “O, kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah'tır. Gaybı da, görünen âlemi de bilendir. O, Raḥmān'dır, Raḥîm'dir...”⁴⁶⁷

Kimisini de Allah'ın çeşit çeşit nimetleri cezbeder: “Onlar için altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey oradadır...”⁴⁶⁸

⁴⁶³ Bakara 2/277.

⁴⁶⁴ Furkân 25/63.

⁴⁶⁵ İsrâ 17/37-38.

⁴⁶⁶ Nisâ' 4/58-59.

⁴⁶⁷ Haşr 59/22-24.

⁴⁶⁸ Zuhûr 43/71-73.

Kimilerine ise va‘id tesir eder ki anlatılan sahneler onu korkudan ürpertir: “Yaklaşmakta olan gün konusunda onları uyar. O gün yürekler gam ve tasa ile dolu, (sanki) gırtlaklara dayanmıştır. Zalimlerin ne sıcak bir dostu, ne de sözü dinlenir bir şefaathçisi vardır.”⁴⁶⁹

Kimi kalpler de Allah’ın nimetlerini ve onun esmasını işitince titrer ve haşyet duyar: “Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız. O, yeri sizin için döşek, göğü de bina yapan, gökten su indirip onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkarandır...”⁴⁷⁰

Bu. *Terğīb ve terhīb* ayetlerinin insanı her yönden kuşattığına dair örnekleri artırmak mümkündür. Cennetin sınırsız nimetlerini, Allah’ın birliği, yüceliği, mağfireti ve rahmetini, korku, zulüm ve helaktan kurtuluşun yollarını, duaya icabeti, her türlü iyilik ve güzelliği ifade eden *terğīb* ayetleri vardır.

Aynı zamanda Allah’ın laneti, gazap ve azabı, cehennem ateşi, amellerin boşa gitmesi, pişmanlık ve hüsrana, nimetlerin yok olması, hidayetten yoksunluk, kalplerin mühürlenmesi gibi pek çok hususta insanları uyaran ve tehdit eden *terhīb* ayetleri de vardır. Tüm bu hususlar hem dünya hayatını hem de ahireti kapsar.⁴⁷¹

Muhammed Draz (ö.1894-1958) kutsal kitaplarda yer alan *terğīb ve terhīb* üslubu için şu yorumda bulunur: Tevrat’ta yer alan bu üslup sadece dünyada elde edilen ve özellikle de maddi boyutu olan hususlarda söz konusudur. Sağlık, sınırsız mal ve çokça evlat, refah, düşmanlara karşı üstünlük gibi. Yani Tevrat’ta *terğīb ve terhīb*in genel özelliği maddi ve dünyevidir. İncil’de ise bunun tam aksi bir anlayış söz konusudur. Yani tamamen münzevi bir hayatı teşvik eden ve sadece ahireti merkeze alan bir bakış açısı söz konusudur. Ancak Kur’an-ı Kerim’de her iki âlemi cem eden, iki zıt kutbu buluşturan bir anlayış söz konusudur: “Onlardan, “Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru” diyenler de vardır.”⁴⁷² “Kim dünya sevabı (nimeti) istiyorsa (bilsin ki), dünya sevabı da, ahiret sevabı da Allah katındadır. Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.”⁴⁷³

Tevrat’ta böyle bir üslubun olmasının sebebi metinde ahiret inancına ilişkin herhangi bir ifadenin yer almaması ile açıklanabilir. Buna ilişkin kabuller sözlü gelenek-

⁴⁶⁹ Mu’min 23/18.

⁴⁷⁰ Bakara 2/21-22.

⁴⁷¹ Eymān, “et-Terğīb ve t-Terhīb fī l-Ḳur’ān il-Kerīm,” ss.229-231.

⁴⁷² Bakara 2/201.

⁴⁷³ Nisā’ 4/134.

tedir (*oral tradition*). Dolayısıyla ahirette ceza ile tehdit veya mükafat ile *tergîb* mümkün değildir. Çünkü bu metnin sistemine terstir. Diğer bir husus ise, Allah ile İsrailoğulları arasındaki ahit konusudur. Bu ahitin temelinde dünyadaki refah ve üstünlük yer almaktadır. İsrailoğulları bu ahde uydukları takdirde izzetle, uymadıkları takdirde zilletle dünyada karşılığını alacaklardır. Tevrat kitabının “Yasanın Tekrarı” bölümü 28. babda bu şöyle açıklanmıştır:

⁹ Tanrınız Rab’bin buyruklarına uyar, O’nun yollarında yürürseniz, RAB size içtiği ant uyarınca sizi kendisi için kutsal bir halk olarak koruyacaktır.

¹⁰ Yeryüzündeki bütün uluslar RAB’be ait olduğunuzu görecektir, sizden korkacaklar.

¹¹ Rab atalarınıza ant içerek size söz verdiği ülkede bolluk içinde yaşamanızı sağlayacak: Rahminizin meyvesi kutsanacak; hayvanlarınızın yavruları, toprağınızın ürünü verimli olacak.

¹² Rab ülkenize yağmuru zamanında yağdırmak ve bütün emeğinizi verimli kılmak için göklerdeki zengin hazinesini açacak. Birçok ulusa ödünç vereceksiniz; siz ödünç almayacaksınız.

¹³ Rab sizi kuyruk değil baş yapacak. Eğer bugün size ilettiğim Tanrınız Rab’bin buyruklarını dinler, onlara iyice uyarsanız, altta değil, her zaman üstte olacaksınız.

¹⁴ Bugün size ilettiğim buyrukların dışına çıkmayacak, başka ilahların ardınca gitmeyecek, onlara tapmayacaksınız.

¹⁵ Ama Tanrınız Rab’bin sözünü dinlemez, bugün size ilettiğim buyrukların, kuralların hepsine uymazsanız, şu lanetler üzerinize gelecek ve size ulaşacak:

(...)

²⁰ Rab’be sırt çevirmekle yaptığınız kötülükler yüzünden el attığımız her işte O sizi lanete uğratacak, şaşkına çevirecek, paylayacak. Sonunda üzerinize yıkım gelecek ve çabucak yok olacaksınız.

(...)

²⁵ Rab sizi düşmanlarınızın önünde bozguna uğratacak. Onlara bir yoldan saldırarak, ama önlerinden yedi yoldan kaçacaksınız. Yeryüzündeki bütün uluslar için dehşet verici bir örnek olacaksınız.”

İncil’de de daha çok ruhbani bir dünya anlayışı, kurtuluş ve metafizik üzerinden bir teoloji oluşturulur. Örneğin Matta İncili 5:19’da geçen “göklerin egemenliğinde yeri olmayacak” ifadeleri *tergîb* ve *terhîb* bağlamında değerlendirilebilir:

“Bu nedenle, bu buyrukların en küçüklerinden birini kim çiğner ve başkalarına öyle yapmayı öğretirse, Göklerin Egemenliğinde en küçük sayılacak. Ama bu buyrukları kim yerine getirir ve başkalarına öğretirse, Göklerin Egemenliğinde büyük sayılacak.”

Bir başka örnek Matta İncili 6:19-21’de yer almaktadır:

“¹⁹ Yeryüzünde kendinize hazineler biriktirmeyin. Burada güve ve pas onları yiyip bitirir, hırsızlar da girip çalarlar. ²⁰ Bunun yerine kendinize gökte hazineler biriktirin. Orada ne güve ne pas onları yiyip bitirir, ne de hırsızlar girip çalar. ²¹ Hazineniz neredeyse, yüreğiniz de orada olacak.”⁴⁷⁴

M. Draz’a göre Kur’an her iki âlemi de insanın dikkat nazarına sunmakla kalmayıp, aynı zamanda aklî, hissî, ahlakî ve manevî faziletleri tüm boyutlarıyla inşa etmek ve gerçekleştirmek için de yol ve yöntemlere işaret etmektedir:⁴⁷⁵ “Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, elbette onları dünyada güzel bir şekilde yerleştiririz. Ahiret mükâfatı ise daha büyüktür. Keşke bilselerdi...”⁴⁷⁶

2. GERÇEKLIK: *Tergîb* ve *terhîb* ile ilgili ayetler insanın yaratıcısının Allah olduğu ve ona kendi ruhundan üflediği gerçeğini hatırlatır. Yüce Allah topraktan yarattığı bu varlıkta semavi ve arzi unsurlar birlikte var olduğu için ifsat etme ve ıslah etme özelliklerinin bir arada bulunduğunu bilmektedir: “Yaratan bilmez mi? O, en gizli şeyleri bilir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır.”⁴⁷⁷

Kur’an-ı Kerim, teşvik ve tehdit etmek için kullandığı mevzuları ve söylemleri gerçeklik ilkesini gözeterek ele alır. İnsanların nerede, nasıl ve ne zaman bulduklarını değerlendirir ve durumlarına, ihtiyaçlarına uygun bir dil ortaya koyar. Çünkü İslam, sağlam ve gerçekçi bir akideyle gelmiştir. Varlık âlemindeki temel hakikatleri de bu gerçeklik üzerine bina eder. Yine İslam gerçekçi bir ahlak tasavvuruna sahip olduğu içindir ki insanlardaki beşeri zaafı, maddi ve nefsi ihtiyaçları dikkate alarak onları *tergîb* ve *terhîb* eder. Kimseye gücünün üstünde bir zorluk ve sorumluluk yüklemez.⁴⁷⁸

Yeryüzündeki tüm insanlara hitap etmesi bakımından da *tergîb* ve *terhîb* ayetleri gerçekçi ve kuşatıcıdır. Bu esnada ayet-i kerimeler insanların fitratlarına uygun ve istidatlarıyla uyumlu bir yol izler:

“Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bolzulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmak-

⁴⁷⁴ İncil ve Tevrat'a dair verilen örnekler için bkz. *Kitab-ı Mukaddes*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2003, İlgili Bölümler.

⁴⁷⁵ M. Draz, *Dirāsati'l İslāmiyye fī'l 'Alākāti'l İctimā'iyye ve'd-Devliyye* (Kuveyt, 1983), ss.119-120.

⁴⁷⁶ Nahl 16/41.

⁴⁷⁷ Mulk 67/14.

⁴⁷⁸ Yüsusî, *el-Hasā'isu'l-Âmme li'l İslām* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1989), ss.144-160; Eymān, “et-Tergîb ve't-Terhîb fī'l-Ḳur'ān-il-Kerīm,” ss.231-233.

ları ve süzme bal ırmakları vardır. Orada onlar için meyvelerin her çeşidi vardır. Rablerinden de bağışlama vardır. Bu cennetliklerin durumu, ateşte temelli kalacak olan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu?”⁴⁷⁹ “İnanıp salih ameller işleyenler için *Rahmān*, (gönüllere) bir sevgi koyacaktır.”⁴⁸⁰

Bu ayetlerde müşahede edildiği gibi kimi insan Allah’ın nimetlerine şükretmek için ibadet ederken, kimisi ise sadece Ona olan sevgisinden dolayı ibadet eder. Bazısı ise cennet ümidi ve cehennem korkusu ile Ona yönelirken bazısı da Allah’ın istemediği bir hal üzere olmaktan utandıkları için ona karşı gelmekten hayâ ederler. Böylece Allah, onların terbiyesi ve ıslahı için *tergīb* ve *terhīb* açısından ne gerekiyorsa buna uygun bir eğitim metodu uygular.⁴⁸¹

Kur’an kıssalarını *tergīb* ve *terhīb* üslubu açısından ele aldığımızda bunların da gerçeklik ilkesine uygun olduğu müşahede edilir. Vehim, hayal ve kurguya dayalı bir anlatım yerine, bizden öncekilerin yaşanmışlıklarını ve ahvalini, iyilik ve kötülüklerini gözler önüne seren realist bir anlatım söz konusudur:

“Andolsun ki, onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır. Kur’an uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi ayrı ayrı açıklayan ve inanan bir toplum için de bir yol gösterici ve bir rahmettir.”⁴⁸²

3. DENGE, ÖLÇÜ VE TUTARLILIK: Kur’an’da yer alan *tergīb* ve *terhīb* üslubunun kullanıldığı ayetlere dikkat edildiğinde aralarında bir ölçü ve dengenin var olduğu görülmektedir. Bir diğer deyişle ifrat ve tefrite düşmeden itidali esas alan bir anlatım söz konusudur. Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de itaat edenlere rahmeti ile, isyan edenlere ise adaleti ve hikmeti ile muameleyi va’d etmekte; insanları itaate devamı teşvik ederken, isyandan vazgeçme hususunda uyarılmaktadır. Böylece kullarını *hıvaf* ve *recā* arasında dengede tutmayı murad etmektedir. Ancak Kur’an bu müjde ve uyarı ifadelerinin dozajı konusunda teşvik ve uyarıda bir dengeyi gözetmektedir. Zira insan psikolojisine dair yapılan araştırmalar çok fazla korkunun endişeye dönüşerek etkisini kaybetmesinden bahsetmektedir.⁴⁸³

⁴⁷⁹ Muḥammed 47/15; Bkz. Ḥacc 22/19-23.

⁴⁸⁰ Meryem 19/96.

⁴⁸¹ Seyyid Kutub, *Fī Zilāli’l-Ḳur’ān* c.6, s.3291;Bkz. Ḥākka 69/35-36; İbrāhīm 14/16-17; Nisā’ 4/9; A’rāf 7/119.

⁴⁸² Yūsuf 12/111.

⁴⁸³ Mehmet Şanver, *Kur’an’da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi* (İstanbul: Pınar Yayınları: 2004), ss.170-171.

Said Nursi, aşırı *tergîb* ve *terhîb* Kur'an'ın Müslümanlar tarafından yanlış anlaşılmasına sebep olan unsurlardan biri olarak görerek şöyle der:

“Zira mübalağa kudrete iftiradır. İhsan-ı ilahiden fazla ihsan ihsan değildir. Bir meseleyi ihsan-ı ilahiyle anlatmaya kanaat etmek farzdır. Bir tek hakikat binlerce hayale tercih edilir. Bir ilacı haddinden fazla kullanmak hastalığa yol açtığı gibi, mübalağalı *tergîb* ve *terhîb* ler de dinin yanlış anlaşılmasına vesile olur. Meselâ, gıybeti adam öldürmekle eşit göstermek veya bir dirhem tasadduk etmeyi Hac ibadetiyle denk tutmak gibi müvazenesiz sözler, adam öldürmeyi hafif göstermek, ayrıca Hac ibadetinin kıymetini tenzil etmek demektir.”⁴⁸⁴.

Kur'an dengeyi gözetken üslubu ile aşırı *tergîb* ve *terhîb* kullanmamış ve çoğu zaman müjde ve uyarıya birlikte yer vermiştir:

“Bu kitabın indirilmesi, mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen, günahı bağışlayan, tövbeyi kabul eden, azabı ağır olan, lütuf sahibi Allah tarafından. O'ndan başka ilah yoktur. Dönüş ancak O'nadır.”⁴⁸⁵ “Ahirette ise (dünyadaki amele göre ya) çetin bir azap ve (ya) Allah'ın mağfîret ve rızası vardır. Dünya hayatı, aldaniş metaından başka bir şey değildir.”⁴⁸⁶

4. VİCDANA VE DUYGULARA HİTAP: Kur'an hem edebi bir üslupla vicdana ve duygulara tesir eden, hem de güçlü delillerle akla hitap eden ilahi kelimedir. Okuyucularına ve dinleyicilerine Kur'an kadar tesir eden başka bir kitap yoktur.⁴⁸⁷ Pek çok ayette nasıl etkili bir kitap olduğunu bizzat ifade etmektedir. Bu konuda birçok ayeti örnek olarak sunmak mümkündür:

“Allah sözün en güzelini; âyetleri, (güzellikte) birbirine benzeyen ve (hükümleri, öğütleri, kıssaları) tekrarlanan bir kitap olarak indirmiştir. Rablerinden korkanların derileri (vücutları) ondan dolayı gerginleşir. Sonra derileri de (vücutları da) kalpleri de Allah'ın zikrine karşı yumuşar. İşte bu Kur'an Allah'ın hidayet rehberidir. Onunla dilediğini doğru yola iletir. Allah kimi saptırırsa artık onun için hiçbir yol gösterici yoktur.”⁴⁸⁸

Eğer Kur'an ayetlerinin muhatabı dağlar olsaydı ne hale gelirlerdi? Bunu bizzat Kur'an haber vermektedir:

⁴⁸⁴ Said Nursi, *Muhakemât*, ss.21-22; Mûsa Kâzım Yılmaz, “Bediüzzaman'ın Tefsir Anlayışı,” – *Köprü*54 (1996).

⁴⁸⁵ Mu'min 40/2-3.

⁴⁸⁶ Hâdîd 57/20; Aynı bağlamda bkz. Beyyine 98/6-8.

⁴⁸⁷ Eymân, “et-Tergîb ve't-Terhîb fî'l-Çur'ân'il-Kerîm,” s.239.

⁴⁸⁸ Zümer 39/23; Eymân, “et-Tergîb ve't-Terhîb fî'l-Çur'ân'il-Kerîm,” s.239.

“Eğer biz, bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, elbette sen onu Allah korkusundan başını eğerek parça parça olmuş görürdün. İşte misaller! Biz onları insanlara düşünsünler diye veriyoruz.”⁴⁸⁹

Terğîb ve terhîb ayetlerinin insan üzerindeki vicdanî tesirine gelince; öncelikle bu bağlamdaki ayetler, insanda Allah sevgisini yerleştirerek yaratıcısı ile kul arasında bir ünsiyet oluşmasına katkı sağlar. Allah'ın öğretilerine daha fazla saygı duymayı; emirlerine daha çok tâbi olmayı ve nimetlerine de şükretmeyi yerleştirir:

“O, İsteddiğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız...”⁴⁹⁰

Ayrıca bu ayetler insanın vicdanına seslenirken, Allah'ın rahmetine kavuşmaya yönelik umudunu güçlendirir. Bu umut sahici bir vaad olup aldatıcı değildir:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

“De ki: Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁴⁹¹

Söz konusu ayetlerin insanın duygu dünyasına yerleştirdiği korku da, mahza Allah'tan ve azabından korkmak olmayıp aksine O'nun sevgisini ve rahmetini kaybetme korkusudur ki böylelikle insana sorumluluk bilinci aşılanır:

“O şeytan sizi ancak kendi dostlarından korkutuyor. Onlardan korkmayın, eğer mü'min iseniz, benden korkun.”⁴⁹²

5. AKLÎ DELİLLERLE İKNA: Kur'an üslubunun en önemli özelliklerinden biri akla ve duygulara birlikte hitap edebilme gücüdür. Kur'an insanın bu iki gerçekliğinden birini önceleyip diğerini yok saymaz. *Terğîb ve terhîb* üslubu da sadece duygulara tesir etmeyip aynı zamanda akla da hitap eder ve ikisi arasında bir denge sağlar.⁴⁹³

Hiçbir *terğîb* ve *terhîb* ayeti yoktur ki muhatabını hayrın güzelliğine ve şerrin kötülüğüne ikna gücü olmasın. Ama bu güç her insanda farklı tezahür eder:

⁴⁸⁹ Haşr 59/21.

⁴⁹⁰ İbrâhîm 14/34.

⁴⁹¹ Zümer 39/53.

⁴⁹² Al-i 'İmrân 3/175; Eymân, “et-Terğîb ve t-Terhîb fî'l-Ķur'ân'il-Kerîm,” s.244.

⁴⁹³ 'Abdullâh Draz, *Medhal ile 'l-Ķur'ân'il-Kerîm* (Kuveyt: Dâru'l-Ķalem, 1984), s.117.

“Eğer biz onlara, “Hayatlarınızı feda edin veya yurtlarınızdan çıkın” diye yazmış olsaydık, içlerinden pek azı hariç, bunu yapmazlardı. Eğer kendilerine verilen öğütleri tutsalardı, elbette haklarında hem daha hayırlı, hem de (imanlarını) daha çok pekiştirici olurdu. O zaman kendilerine elbette katımızdan büyük bir mükafat verirdik. Onları elbette doğru yola iletirdik.”⁴⁹⁴

Yine bu ikna gücü insanın başına gelecek şeylerin kendi elleriyle yaptıklarından kaynaklandığını ifade eder:

“Başınıza her ne musibet gelirse kendi yaptıklarınız yüzündendir. O, yine de çoğunu affeder.”⁴⁹⁵

Allah’ın azabı ise Yüce Yaraticının kullarından aldığı bir intikam olmayıp O’na isyanın ve nimetlerini inkarın bir karşılığıdır:

“Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu halde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemele-ri sebebiyle önceden kendilerine helal kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık. İçlerinden inkar edenlere de acı bir azap hazırladık.”⁴⁹⁶

6. MEKKİ VE MEDENİ AYETLERDE YER ALIŞ FARKLILIĞI: Mekkî ayetlerle Medenî ayetler arasında üslup farkı olduğu bir gerçektir. Bu fark müjde ve uyarı ayetleri için de geçerli olup, Mekkî ayetlerde *terhîb* üslubuna *tergîb*den daha fazla yer verilmiştir. Çünkü ‘Mekke ehli şiddet ortamında yetişmeleri sebebiyle *terhîb* üslubundan daha fazla anlıyorlardı’ denilebilir. Ayrıca putperest gele- nekten insanları kurtarmak için, Mekkelilerin yaptıklarının çirkinliğine ve kö- tülüğüne daha fazla vurgu yapılıyor, bedensel azapla daha çok tehdit ediliyor- lardı:

“Neredeyse cehennem öfkeden çatlayacaktır! Oraya her bir topluluk atıldıkça oranın bekçileri onlara, “Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?” diye sorarlar.”⁴⁹⁷

Bu bağlamda Tebbet suresi de bunun açık örneklerindedir.

Medenî ayetlerde ise *tergîb* üslubuna daha fazla yer verildiği görülmektedir. Me- dine halkının bu üsluba daha yakın olması önemli bir etkidir. Yine Medine, İslam

⁴⁹⁴ Nisā’ 4/66.

⁴⁹⁵ Şūrā 42/30.

⁴⁹⁶ Nisā’ 4/160; Eymān, “et-Tergîb ve’t-Terhîb fî'l-Kur’ān’il-Kerîm,” s.249.

⁴⁹⁷ Mulk 67/8; Ayrıca bkz. Kehf 18/29; İbrāhîm 14/17; Sāffāt 37/67.

ahlakının yerleştiği merkez olması sebebiyle daha çok özendirmek, teşvik etmek ve müjdelemek gerekiyordu. Kısaca Mekke teorilerin, Medine ise tatbikin, yeni bir medeniyeti oluşturmanın merkezi olmuştu.⁴⁹⁸ “Her kim de O'na salih ameller işlemiş bir mü'min olarak varırsa, işte onlar için en yüksek dereceler, içinden ırmaklar akan, içinde ebediyyen kalacakları Adn cennetleri vardır. İşte bu günahlardan temizlenenlerin mükâfatıdır.”⁴⁹⁹ “Bu bir öğüttür. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için elbette güzel bir dönüş yeri, kapıları kendilerine açılmış olarak Adn cennetleri vardır.”⁵⁰⁰

7. EDEBÎ TASVİR: Edebi ve sanatsal tasvir konusunda değerli araştırmaları olan ve tasviri Kur'an üslubunun mümtaz bir ifade vasıtası olarak gören Seyyid Kutup'a göre “Kur'an ayetleri müşahede edilen olayı, görülen bir manzarayı, zihni bir manayı olduğu kadar insan tipini, beşer tabiatını da hissi ve hayali bir surette ifade eder. Adeta resmettiği objelere canlı bir hayat ve hareket verir.”⁵⁰¹ Kur'an'ın indiği dönemde Arap toplumu edebiyat ve belâğatın altın çağını yaşamaktaydı.⁵⁰² Kur'an-ı Kerim'de bu anlatımlara sık sık başvurulmuş olup bu kullanım *terğîb* ve *terhîb* üslubunun kullanıldığı ayetlerde de böyledir. Bu bağlamda Seyyid Kutub (ö1906-1966) *Kur'an'da Edebi Tasvir* adlı eserinde bu üslubu şu şekilde değerlendirmektedir:

a) Zihinde tasavvur olunan soyut mefhumlar tablolştırılmıştır:

“Bizim âyetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı kibirlenmek isteyenler var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak ve onlar, halat iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız!”⁵⁰³

ifadesiyle manalar ruha ve vicdana, sadece zihin/hayal ve onun soyut hızı aracılığıyla değil, göz ve duyu yoluyla da nüfuz etmektedir.

b) Ruhî ve manevi haller tablolştırılmıştır:

“Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa yapısını yıkılacak bir yarın kenarına kurup, onunla beraber kendisi de çöküp cehenneme yuvarlanan mı?”⁵⁰⁴

ayetinde dünya hayatının bir anda son bulması edebi bir tasvirle resmedilmiştir.

⁴⁹⁸ Eymân, “et-Terğîb ve't-Terhîb fi'l-Ķur'ân'il-Kerîm,” ss.256-257.

⁴⁹⁹ Tâhâ 20/75.

⁵⁰⁰ Şâd 38/49-50; Bkz. Hacc 22/23; Zuhruf 43/68-69; İnsân 76/22.

⁵⁰¹ Seyyid Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, terc. Ömer Aydın, (İstanbul: İşaret Yayınları,) s.53.

⁵⁰² İdris Şengül, “Kur'an Üzerine,” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (1998), s.241.

⁵⁰³ Â'râf 7/40.

⁵⁰⁴ Tevbe 9/109.

c) İnsan tipleri tablolaştırılmıştır:

“Sizi karada ve denizde gezdiren O’dur. Hatta siz gemilerde bulunduğunuz, o gemiler de içindekileri tatlı bir rüzgârla alıp götördükleri ve (yolcular) bu yüzden neşelendikleri zaman, o gemiye şiddetli bir fırtına gelip çatar, her yerden onlara dalgalar hücum eder ve onlar çepeçevre kuşatıldıklarını anlarlar da dini yalnız Allah’a hâlis kılarak: «Andolsun eğer bizi bundan kurtarırsan mutlaka şükredenlerden olacağız» diye Allah’a yalvarırlar. Fakat onları kurtardığımızda, çıkar çıkmaz yeryüzünde haksızlıkla fesat ve isyana başlarlar.”⁵⁰⁵

ayetini Kutub şöyle değerlendirir: Ayette insan olarak tasvir edilen bu tablo, canlılık ve hareketlilik kazanarak yalpalanıp çalkalanmaya başlıyor. Kendilerini geminin yalpalanmasına kaptıran ruhlar da onunla birlikte inip çıkıyor, alçalıp yükseliyor. Böylece, anlatılmak istenen şey, en güzel şekilde ifade edilmiş oluyor.⁵⁰⁶

d) Kıssalar, tarihî hadiseler ve meseller tablolaştırılmıştır:

“Ey iman edenler! Allah’ın size olan nimetini hatırlayın; hani size ordular saldırmıştı da, biz onlara karşı bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne yaptığınızı çok iyi görmekteydi. Onlar, hem yukarımdan hem aşağı tarafınızdan (vâdinin üstünden ve alt yanından) üzerinize yürüdükleri zaman; gözler yıldığı, yürekler gırtlığa geldiği ve siz Allah hakkında türlü türlü şeyler düşündüğünüz zaman; İşte orada iman sahipleri imtihandan geçirilmiş ve şiddetli bir sarsıntıya uğratılmışlardı...”⁵⁰⁷

ifadeleriyle önceden vuku bulmuş bir hadise, o hadisenin içinde bulunan kişilerin el ve yüz hareketlerine varıncaya kadar tüm yönleriyle adeta yeniden sahneye konmaktadır.⁵⁰⁸

e) Kıyamet manzaraları ile azap sahneleri tablolaştırılmıştır: Özellikle cennet ve cennet nimetleri, cehennem ve cehennem azabı izah edilirken çok etkili tasvirlerle başvurulmuştur:

“(Resûlüm!) Sakın, Allah’ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma! Ancak, Allah onları (cezalandırmayı), korkudan gözlerin dışarı fırlayacağı bir güne erteliyor. Zihin-

⁵⁰⁵ Yûnus 10/22-23.

⁵⁰⁶ Seyyid Kutub, *et-Taşavvur el-Fennî fi'l-Ḳur’ân*, Dâru’ş-Şurûk, s.48.

⁵⁰⁷ Aḥzâb 33/9-11.

⁵⁰⁸ Kutub, *et-Taşavvur el-Fennî fi'l-Ḳur’ân*, s.51.

leri bomboş olarak, kendilerine bile dönüp bakamaz durumda, gözleri göğe dikilmiş bir vaziyette koşarlar.”⁵⁰⁹

Buradaki edebi tasvirle ilgili olarak Seyyid Kutub’un değerlendirmeleri şöyledir: “Seri halinde dört tablo veya dört sahnelik bir tiyatro. Bunlar peş peşe ve hızlı bir şekilde sunulmak suretiyle zihinde canlandırılmaktadır.”⁵¹⁰

---

⁵⁰⁹ İbrāhīm 14 /42-43.

⁵¹⁰ Kutub, *et-Taşavvur el-Fennī fī'l-Ḳur’ân*, s.59. Ayrıca Seyyid Kutub’un *Kur’an’da Kıyamet Sahneleri* isimli kitabı da bu bağlamda önemli bir eserdir.

4. Kur'an'da *Terğīb* ve *Terhīb* Üslûbunun Farklı Formları

Kur'an-ı Kerim'de *terğīb* ve *terhīb* üslubu farklı formlarda yer almıştır: Şöyle ki: (1) Bazen her iki kavram aynı ayette peş peşe gelmiştir. (2) Her iki üslubu birbirini takip eden iki ayette de görmek mümkündür. (3) Veya aynı bağlamda değerlendirilen ayetler topluluğu içinde yer almışlardır. (4) Ayrıca bazen *terğīb* ifade eden ayetler önce, *terhīb* ifade eden ayetler sonra gelmiştir. (5) Kimi zaman da bunun tam tersi görülmüş *terhīb* öne geçmiştir. (6) İstisnai olsa da *terğīb* ve *terhīb*in tek başına geldiği ayetler veya sureler de mevcuttur. Her iki kavramın aynı ayette peş peşe gelmesine örnek olmak üzere birçok ayet gösterilebilir. Mesela;

“Göklerin ve yerin hükümrânlığı Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine ceza verir. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁵¹¹

ayetinde görüldüğü gibi müminlerin nefislerinde bağışlanmaya olan umudu ve iştiyaki yerleştirmek ve canlı tutmak için önce *terğīb* ifadeleri sonra *terhīb* ifadeleri gelmiştir. Akabinde mağfireti te'kid için *Ğafūr* ve *Rahīm* sıfatları zikredilmiştir. Bir diğer ayette şöyle buyrulmaktadır:

“Allah'a ve Peygamberlerine iman edenler var ya, işte onlar sıddıklar (sözü özü doğru kimseler) ve Allah katında şahitlerdir. Onların mükâfatları ve nurları vardır. İnkâr edip Ayetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar cehennemliklerdir.”⁵¹²

Burada iman edenlerin vasıfları öncelikle zikredilmiş, cehennem ikabı daha sonra yer almıştır. Allah (cc) önce imana vurgu yapmış, sonra da ikili anlatımın diğer unsuruna yer vererek inkâr edenlerin ahvaline dikkat çekmiştir. Diğer bir ayet şöyledir:

“Bu kitabın indirilmesi, mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen, günahı bağışlayan, tövbeyi kabul eden, azabı ağır olan, lütuf sahibi Allah tarafından. O'ndan başka ilah yoktur. Dönüş ancak O'nadır.”⁵¹³

İbn Keşir (ö.774/1373) bu ayet bağlamında şöyle der: “Bu ayette geçmişte yapılan günahların bağışlanması ve gelecekte yapılacak tevbenin de kabulü va'd edilerek tevbeye teşvik edilmekte, yapılan şirk, isyan ve küfrün bedelinin ise ağır bir azap olduğu

⁵¹¹ Āl-i 'İmrān 3/129.

⁵¹² Hadīd 57/19.

⁵¹³ Mu'min 40/2-3.

vurgulanarak bunlardan insanlar *terhīb* edilmektedir. Birçok ayette bu iki vasıf insanları *ḥavf* ve *recā* arasında tutmak için birlikte zikredilmişlerdir.⁵¹⁴ Mesela;

“Ey Muhammed! Kullarıma, benim elbette çok bağışlayıcı, çok merhametli olduğumu, azabımın da elem dolu azap olduğunu haber ver.”⁵¹⁵

ayetiyle ilgili Rāzī (ö.606/1210) şöyle der: “Bu ayette bir çok latifeler vardır. Öncelikle ‘kullarım’ ifadesinde büyük bir şeref vardır. İkinci olarak rahmet ve mağfiret üç lafızla te’kid edilmiştir. Akabinde zikredilen azaba ise böyle bir vurgu yapılmamıştır. Üçüncü olarak Allah’ın rahmetinin gazabını geçtiği kastedilmektedir. Burada mümin, müşrik, asi ayrımına gitmemiştir.⁵¹⁶ Bu hususiyetler Kur’an’da *tergīb* ve *terhīb*den daha çok kullanıldığını gösterir.

Diğer yandan, peş peşe gelen iki ayette *tergīb* ve *terhīb*in vurgulanmasına dair misaller de Kur’an örgüsünde karşımıza çıkmaktadır:

“İnin oradan (cennetten) hepiniz. Tarafımdan size bir yol gösterici (peygamber) gelir de kim ona uyarsa, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir” dedik. İnkâr edenler ve ayetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte bunlar cehennemliktir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.”⁵¹⁷

Allah (cc) iman eden ve hidayete tâbi olanları müjdelerken, akabinde kâfirleri uyarıp azabını hatırlatmaktadır. Bu Kur’an’ın anlatım üslubundandır. Bu bağlamda bir diğer örnek ise şu ayetlerdir:

“Kıyametin kopacağı gün, işte o gün mü'minler ve kâfirler birbirinden ayrılacaklardır. İman edip salih ameller işleyenlere gelince, işte onlar cennet bahçelerinde sevindirilirler. İnkâr edip âyetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlayanlara gelince, işte onlar azabın içine atılacaklardır.”⁵¹⁸

Diğer bir formda ise aynı bağlamda yer alan ayetler topluluğu içinde *tergīb* ve *terhīb* üslubu müşahede edilmektedir. Bu bağlamda öncelikle Kur’an’ın tertibe göre ilk suresi olan besmele ile birlikte Fātiḥa suresi üzerinde durmak isabetli olacaktır. Fātiḥa’nın ilk ayeti kabul edilen besmelede yer alan ve her şeyi kuşatan rahmet kavramı (*Raḥmān* ve *Raḥīm*) bir ayet arayla ikinci kez yeniden vurgulanmıştır. Devamın-

⁵¹⁴ İbn Keşir, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l-‘Azīm*, tah. Sāmī b. Muḥammed Selāme (Dār-u Ṭaybe, 1999), c.7, s.127.

⁵¹⁵ Hicr 15/50.

⁵¹⁶ Bkz. Rāzī, *Mefātīḥu’l-Ġayb*, (c.8, s.152, 193; c.9, s.73) Bu bağlamdaki ayetlerle ilgili bkz: Nūḥ 71/1-4; En‘ām 6/48; Kehf 18/56; Bakara 2/119, 213.

⁵¹⁷ Bakara 2/38-39.

⁵¹⁸ Rūm 30/14-16.

daki ‘din gününün sahibi ifadesi ise hem vaad hem de vaîd içermektedir. O günün sahibinin rahmeti ve mağfireti umulur, azabı ve ikâbindan ise sakınılır, korkulur. Buna ilaveten devamında nimet verilenlerin yoluna olan rağbet ve arzu ile gazaba uğrayanların yolundan sakınma isteği *terğîb* ve *terhîbi* akla getirmektedir.

Bakara suresinin ilk ayetlerini de bu kabilden değerlendirmek mümkündür. Hemen dikkatler asla şüphe duyulmayan bir hidayet kaynağı olan *Kitâb*’a yöneltilmektedir. Akabinde kâfirler ile müminler, iyiler ile kötüler, kurtuluşa erenler ile helak olanların vasıfları anlatılmakta olup birçok ayet yine bu bağlamda değerlendirilebilir:

“...Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir. Onlar gayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar. Onlar sana indirilene de, senden önce indirilenlere de inanırlar. Ahirete de kesin olarak inanırlar. İşte onlar Rab’lerinden (gelen) bir doğru yol üzeredirler ve kurtuluşa erenler de işte onlardır.”

“Küfre saplananlara gelince, onları uyarsan da, uyarmasan da, onlar için birdir, inanmazlar. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. Onlar için büyük bir azap vardır.”⁵¹⁹

“Selam olsun size! Rabbiniz kendi üzerine rahmeti (merhameti) yazdı.”⁵²⁰

“Allah şöyle dedi: “Azabım var ya, dilediğim kimseyi ona uğrattırım. Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır.”⁵²¹

Sadece bir kaçına yer verebildiğimiz bu ayetler Allah’ın rahmetinin gazabından daha kuşatıcı olduğunu ve bu sebeple de va’din vaîdden, *terğîbin* *terhîb*den daha önde geldiğini göstermektedir.

Kur’an’da bazen de önce *terhîbe*, sonra *terğîbe* vurgu yapılmıştır:

“Bilmez misin ki göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'a aittir. O dilediğine azap eder, dilediğini de bağışlar. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir.”⁵²²

“Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır. Şüphe yok ki O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁵²³

“...Kim kötü bir iş yaparsa onunla cezalandırılır. O kendisine Allah’tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilir. Mü’min olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.”⁵²⁴

⁵¹⁹ Bakara 2/1-7.

⁵²⁰ En’âm 6/54.

⁵²¹ A’râf 7/156.

⁵²² Mâ’ide 5/40.

⁵²³ En’âm 6/165.

“İnkâr edenlere gelince, onlara dünyada da, ahirette de şiddetli bir şekilde azab edeceğim. Onların hiç yardımcıları da olmayacaktır. İman edip salih ameller işleyenlere gelince, Allah onların mükafatlarını tastamam verecektir. Allah zalimleri sevmez.”⁵²⁵

“İnkâr edenler grup grup cehenneme sevk edilirler. Cehenneme vardıklarında oranın kapıları açılır ve cehennem bekçileri onlara şöyle derler: “Size içinizden, Rabbinizin âyetlerini size okuyan ve bu gününüze kavuşacağımıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?” Onlar da, “Evet geldi” derler. Fakat inkarcılar hakkında azap sözü gerçekleşmiştir. Onlara şöyle denir: “İçinde ebedi kalmak üzere cehennemin kapılarından girin. Büyüklük taslayanların kalacağı yer ne kötüdür! Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da grup grup cennete sevk edilirler. Cennete vardıklarında oranın kapıları açılır ve cennet bekçileri onlara şöyle der: “Size selam olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi ebedi kalmak üzere buraya girin.”⁵²⁶

Şâhibî *terhîb*in öncelenmesi hususunda şöyle der: “Kullarda ister ferdi isterse toplumsal bazda olsun, muhatabın emirleri ihlal yönü daha kuvvetli olduğu zaman sakındırma ve korkutma öncelenir. Hemen sonrasında da tevbe ve inayet fırsatı vermek için *tergîb* ifadelerine yer verilir.”⁵²⁷

“Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'an) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin. Eğer, yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kafirler için hazırlanmıştır. İman edip salih ameller işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilişinde, “Bu (tıpkı) daha önce (dünyada iken) bize verilen rızık!” diyecekler. Halbuki bu rızık onlara (dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için orada tertemiz eşler de vardır. Onlar orada ebedi kalacaklardır.”⁵²⁸

Bu ayetlerin tefsiri ile ilgili Said Nursi ise şunları ifade eder: “Baştaki ayette i'âd ve inzar, yani tahvif ve tehditler yapılmıştır. Devamında va'dler, rağbetler, beşaretler yapılmıştır. Bunların arasındaki münasebet, tezâdî bir münasebettir. Ve yine, nefsin, vicdanın ve aklın hükümlerine itaatlerini devam ettiren *tergîb* ve *terhîb*, yani ümit ve korku hisleri lâzımdır. Bu hislerin vücut bulup devam etmeleri ancak, *tergîb* ve *terhîb*, yani ümitlendirmek ve korkutmakla olur. *Tergîb* ve *terhîb* devamı, ancak vicdanda

⁵²⁴ Nisâ' 4/123-124.

⁵²⁵ Âl-i 'İmrân 3/56-57.

⁵²⁶ Zümer 39/71-73.

⁵²⁷ Şâhibî, *el-Muvâfakât*, tah. Ebû 'Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âl-i Selmân (Dâru İbn 'Affân, 1997), c.4, s.171.

⁵²⁸ Bakara 2/23-25.

mevcut tahrik edici bir emrin vücuduyla olur. İşte önceki âyetle, *tergîb* hissi uyandırılmıştır. Evvelki âyetlerle de, *terhîb* hissi tahrik edilmiştir. Bu itibarla, aralarında tezâdî bir münasebet vardır.”⁵²⁹

Nadiren de olsa *tergîb* ve *terhîb* ikilisinden birinin diğeri olmaksızın geldiği de görülür. Bu genel bir uygulama olmayıp istisnai durumlar için kullanılmıştır. Mesela; Humeze ve Fîl surelerinde baştan sona *terhîb* söz konusu iken, Duḥā ve İnşirāḥ surelerinde ise *tergîb* söz konusudur. Ancak her iki örnek de lafzî olarak özel bir kişi ve durum için söz konusu olup genel kaideyi bozmaz.

Ramaḍān el-Būtî ise azap ve müjdenin tek başına gelmeyeceğini iddia eder. Ona göre her ne zaman cennet ile ilgili bir ifade gelse, peşinden mutlaka cehennemden bahsedilir. Allah intikam ve azap ile ilgili sıfatlarını hatırlattığında, akabinde rahmet ve mağfiret sıfatlarına yer verir. Eğer bir surenin tamamı tek bir vecheyi vurguluyorsa ona mukabil başka bir surede diğeri hususa mutlaka vurgu yapılır. Duḥā ve İnşirāḥ surelerinde de böyle olmuştur.⁵³⁰ Zira *tergîb* ve *terhîb* tek başına kullanıldığında veya aşırıya kaçıldığında insanların ruh halini olumsuz etkileyerek istenilen sonuç hasıl olmaz. Ümidin aşırılığı mahiyetini değiştirerek emniyet ve güvenliğe, korkunun aşırılığı ise ümitsizliğe düşürmektedir.⁵³¹ Bu hususlarda dengeli tutum Allah’ın kitabının genel kaidesidir.

⁵²⁹ Said Nursî, *İşāratu'l-İcāz*, terc. Abdülmecid Nursi (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), ss.490-492. (Bağara Sûresi 25. ayetin tefsiri)

⁵³⁰ Ramaḍān el- Būtî, *Min Ravā'i'l-Kur'ān* (Beyrut: Muessesetu'r-Risāle, 1999), s.214.

⁵³¹ Descartes, *Ruhun İhtirasları*, terc. Mehmet Karasan, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997), s.52.

5. Kur'an'da *Terğīb* ve *Terhīb* Bağlamında Kullanılan Anlatım Vasıtaları

Kur'an'ın bir hakikati anlatmak için farklı anlatım üsluplarına başvurduğunu tezimizizin 1. bölümünde ele almaya çalıştık. *Terğīb* ve *terhīb* kendisi bu üslup çeşitlerinden olmakla birlikte bu iki kavramın birçok gayeye matuf olduğunu söylemek mümkündür. Zira Kur'an'da insanları iyiye, doğruya, güzele, adaletli olmaya ve nihayet ahirette ilahi rahmete ve cennete sevk etmek amacıyla teşvik etmek; yanlışlıktan, haksızlıktan, kötülükten sakındırmak, Allah'ın azabından ve cehennemden uzaklaştırmak için birçok anlatım üslubu kullanılarak *terğīb* ve *terhīb* yöntemine başvurulmuştur. Bu açıdan bakıldığında Kur'an'da yer alan her bir anlatım üslubunun gayelerinden birinin *terğīb* ve *terhīb* olduğu görülür. Yani bu üslupların yer aldığı ayette veya ayet grubunda bir iyiliğe, erdeme ve fazilete teşvik gayesi veya kötülükten, yanlıştan vazgeçirme, sakındırma amacı görülmektedir. Bu hakikati tespit sadedinde bazı karineler söz konusudur. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Kur'an-ı Kerim'de geçen, her hangi bir ayette veya ayet grubunda *terğīb* ve *terhīb*e işaret eden Esmâ-i Husnâ ve Allah'ın sıfatları.
- Doğrudan olmasa da dolaylı olarak *terğīb* ve *terhīb* ifade eden söz kalıpları ve edebî lafızlar.
- Gerek dünyaya gerekse ahirete dair ceza ve mükâfat bildiren ifadeler.
- İnsanlığa bahşedilen nimetlerin hatırlatılması ve tekrarlanması.
- Bazı edebî tasvirler. İster temsil ve teşbih, isterse bazı mecazî ifadeler olsun, edebî üsluplar *terğīb* ve *terhīb*e dair işaretler vermektedir.

Aslında “Kur'an-ı Kerim'de yer alan farklı her anlatım üslubunun *terğīb* ve *terhīb* olarak değerlendirebileceğimiz bir vechesi vardır” demek mümkündür. Mesela Kur'an'ın anlatım üsluplarından biri olan kıssalar aynı zamanda *terğīb* ve *terhīb* yönteminin de bir vasıtası olmuştur. Tasvirî anlatımla eğer Kur'an bize bir hakikati beyan ediyorsa *terğīb* ve *terhīb* bağlamında da bu üslup kullanılmıştır. Daha önce Kur'an'ın anlatım üslubu çerçevesinde ele alınan bu konular burada *terğīb* ve *terhīb* bağlamında değerlendirilmiştir. Ancak bu tespitlerin, *terğīb* ve *terhīb*e işaret eden ayetlerin bir hüküm bildirmediği veya ahkam ayeti olmadığı anlamına gelmediğini de ifade etmek gerekmektedir.

5.1. Esmâ-i Husnâ ve Allah'ın Sıfatları

Herhangi bir ayet ve ayet grubunda geçen Allah'ın sıfatları ve güzel isimleri bazen *terğîb* ve *terhîbe* işaret etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ve sahih hadislerde yer alan ya ism-i fail (Kâdir, 'Âlim vb.) ya da sıfat (Kâdir, 'Alîm vb.) formunda varid olan Allah'ın isimlerine İslam literatüründe özel bir terim olarak "Esmâ-i Husnâ" (güzel isimler) denir. "Allah'ın isimlerinin "husnâ" oluşu, O'nun, bütün kemal sıfatlarına sahip oluşundan kaynaklanır."⁵³²

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Esmâ-i Husnâ hakkında değişik sayılar tesbit edilmiştir. Bunlar farklı kaynaklarda 99, 302, 305, 313 olarak ifade edilmektedir.⁵³³ Esmâ-i Husnâ kavramı ise, Kur'ân-ı Kerîm'de ayetlerin nüzul sırasına göre şu şekilde geçmektedir.

1. **وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ**

"En güzel isimler Allah'ındır. O'na güzel isimleriyle dua edin ve O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasına çarptırılacaklardır."⁵³⁴

2. **قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ وَلَا تَجْهَرُوا بِصَلَاتِكُمْ وَلَا تَخَافُوا يَهَيَّا ۚ وَأَبْتَعُ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا**

"De ki: (Rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahmân diye çağırın, nihâyet en güzel isimler O'nundur."⁵³⁵

3. **اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ**

"Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır. En güzel isimler O'nundur."⁵³⁶

4. **هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ**

"O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır. Güzel isimler O'nundur."⁵³⁷

Bu dört âyette en güzel isimlerin yalnız Allah'a ait olduğu vurgulanmış ancak Esmâ-i Husnâ'nın sayısı hakkında bir bilgi verilmemiştir. Yine bu ayetlerde, Yarıdan'ın hakkıyla bilinmesinin isimleri ve sıfatlarıyla mümkün olacağından bahsedilip, O'na bu isimlerle dua, niyaz ve ibadette bulunulması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca bu konuda doğru yoldan ayrılanlara itibar edilmemesi gerektiği, Esmâ-i Husnâ'nın

⁵³² Ahmet Yaman, "Esmâ-i Husnâ ve "Yaratıcı Kudret" Kavramı," *Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Dergisi* 43 (1993), ss.80-81.

⁵³³ Bekir Topaloğlu, 'Esmâ-i Husnâ,' *DİA*, c.11, ss.404-418.

⁵³⁴ Â' rāf 7/180.

⁵³⁵ İsrâ' 17/110.

⁵³⁶ Tâhâ 20/8.

⁵³⁷ Hâşr 59/24.

hangisiyle olursa olsun dua edilebileceği belirtilmiş ve son nâzil olan surelerden biri olan Haşr suresinin son üç ayetinde ‘Allah’ lafzı ile birlikte on yedi farklı esmâ bir arada zikredilmiştir.⁵³⁸

Kur’an-ı Kerim’de geçen Yüce Allah’ın Esmâ-i Husnâ’sı incelendiğinde rahmet sıfatlarının azap ve gazap sıfatlarından gerek sayı ve gerekse ayetlerdeki tekrarı yönüyle çok daha fazla olduğu bir görülecektir. Yani tüm varlıklara karşı aslanan Allah’ın rahmetidir, azabı ise sadece bu rahmetten nasibini almayanlar için söz konusudur. Bu bağlamda Kur’an, muhataplarına Yüce Yaratıcıyı tanıtırken aynı zamanda Onun rahmet ve mağfiretinin bütün varlığı kuşattığını da gözler önüne sermektedir. Bu da İslam’ın iyimser ve rahmet temelli bir dünya görüşüne sahip olduğuna delalet etmektedir.

Nitekim Kur’an ayetlerini Allah’ın en güzel isimleri bağlamında incelediğimizde ilk ayet olarak kabul ettiğimiz besmelede rahmet kavramları olarak karşımıza çıkan *Rahmān* ve *Rahīm* Fātiha suresinin 2. ayetinde de birlikte geçmektedir. Rahmet sıfatı ve bu bağlamdaki diğer sıfatları ele aldığımızda (Laṭīf, Ra’ūf, Vedūd gibi) bu sıfatların bütün mahlûkatı kuşatacak kadar geniş olduğunu görürüz. İşte bu müşahede O’na rağbeti ve O’ndan sakınmayı, yani *tergīb* ve *terhīb* beraberinde getirir.⁵³⁹ Kur’an’da bazan Esmâ-i Hüsnâ bağlamında *tergīb* ve *terhīb* içeren ibarelerin aynı ayette yer aldığı görülür. Bu bağlamda tespit ettiğimiz ayetlerden birkaçı şu şekildedir:

قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ

“... Allah şöyle dedi: “Azabım var ya, dilediğim kimseyi ona uğrattırım. Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır...”⁵⁴⁰

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفُّوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah’ındır. İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”⁵⁴¹

اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Bilin ki Allah’ın cezası çetindir ve Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁵⁴²

⁵³⁸ Bekir Topaloğlu, ‘Esmâ-i Husnâ’ *DİA*, c.11, s.405.

⁵³⁹ Eymān, “et-Tergīb ve’t-Terhīb”, s.42.

⁵⁴⁰ A’rāf 7/156.

⁵⁴¹ Bakara 2/184.

⁵⁴² Mā’ide 5/98.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثَلَاتُ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ

“Bir de senden, iyilikten önce kötülüğün acele gelmesini istiyorlar. Oysa onlardan önce ibret alınacak birçok azap gelip geçmiştir. Şüphesiz Rabbin, insanların zulümlerine rağmen bağışlama sahibidir. Bununla beraber Rabbinin azabı pek şiddetlidir.”⁵⁴³

Bu dört ayet-i kerimede Allah azabı ile insanları uyarırken hemen akabinde rahmetinin genişliği ve kuşatıcılığını ifade ederek muhataplarını bu rahmete erişmeye teşvik ve *tergîb* etmektedir.

Kur’an’da yer alan Esmâ-i Husnâ çoğunlukla birbiri ile yakın anlamdaki veya birbirinin anlamını kuvvetlendiren bir diğer isim ile birlikte geçmektedir. Mesela; *Gâfûr* ve *Rahîm*, ‘*Azîz* ve *Hakîm*, *Semî*’ ve *Başîr*, *Laţîf* ve *Habîr* isimlerine beraber yer verildiği gibi. Kur’an-ı Kerim kimi zaman da öğütlerini ve taleplerini *tergîb-terhîb* bağlamında Allah’ın esması ve sıfatlarıyla bir arada zikretmiştir. Bunun daha iyi anlaşılması için konuyla ilgili birkaç ayeti ve müfessirlerin görüşlerini zikretmek yerinde olacaktır. Bakara suresinde;

“Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden (Mekke’den) siz de onları çıkarın. Zulüm ve baskı (fitne) adam öldürmekten daha ağırdır. Yalnız, Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşılırsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir. Eğer onlar (savaştan ve küfürden) vazgeçerlerse, (şunu iyi bilin ki) Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁵⁴⁴

buyurulmaktadır. Ayet-i kerimenin sonunda gelen rahmet ve mağfiret, kâfirlerin küfür ve düşmanlıktan vazgeçip İslam safına dâhil olduklarında bağışlanacaklarını hatırlatmaktadır. Hatta yaptıkları tüm kötülüğe rağmen onlara kısas ve fidye uygulanmayacağı garantisini de vermektedir.⁵⁴⁵ Bir başka ayette buyrulmaktadır:

“Ey iman edenler! Hepiniz topluca barış ve güvenliğe (İslam’a) girin. Şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır. Size apaçık deliller geldikten sonra, eğer yine de yan çizerseniz, bilin ki Allah, gerçekten mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁵⁴⁶

⁵⁴³ Ra’d 13/6.

⁵⁴⁴ Bakara 2/191-192.

⁵⁴⁵ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl*, c.1, s.190 (İlgili ayetin tefsiri).

⁵⁴⁶ Bakara 2/208-209.

Fahru'd-dīn Rāzī bu ayetin tefsirine dair yaptığı değerlendirmede ayette geçen Azīm ve Hākīm sıfatlarındaki tehdit ve yasaklamayı şöyle izah eder: “Nasıl ki bir baba evladına ‘eğer bana isyan edersen benim bunu bileceğimi ve senin üzerindeki yaptırım gücümü ve kudretimi de bilirsin’ dediğinde bu tehdit dayaktan ve şiddetten daha etkili ise ayetin takdiri de şu şekilde olur: “Size apaçık ayetler geldikten sonra eğer zillete düşerseniz biliniz ki Allah sizden hiçbir şeyi önlemez ve hiçbir şey de O’nun dikkatinden kaçmaz.” Razi’ye göre vaîd ve *terhīb* ile ilgili nihai maksat budur.⁵⁴⁷

Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.) Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer (şahitlik ederken gerçeği) çarpıtırsanız veya (şahitlikten) çekinirseniz (bilin ki) şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.⁵⁴⁸

ayet-i kerimesinin sonunda yer alan tehdit, sakındırma ve *terhīb*, şahidlik konusundaki sorumluluktan kaçınma ve adaletten ayrılma hususunda ifade edilmiştir. Bir mümin için Allah’ın her şeyden haberdar olduğunu bilmesi yeterlidir. Ayetin sonundaki tehdidin büyüklüğünden bunun önemi daha iyi anlaşılmaktadır.⁵⁴⁹

Allah’ı isimleri, sıfatları ve fiilleriyle tanımak ve bilmek, imanın kalplerde yerleşmesini, Ona karşı sevginin oluşmasını sağlayan, Allah’a itaate yönelme ve isyandan uzaklaşma konusunda gönüllerde heyecan uyandıran önemli bir etkidir. Bu bilme ve tanıma aynı zamanda O’na karşı derin bir saygı beslemeyi, O’ndan sakınmayı ve korkmayı da beraberinde getirir. Dolayısıyla Esmâ-i Husnâ’nın insanların hatta tüm mahlûkatın üzerinde büyük tesiri vardır. Mesela; (إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ) “Bir şeyi dilediği zaman onun emri o şeye ancak “Ol!” demektir. O da hemen oluverir.”⁵⁵⁰ ayetinde ve (أَوْ يُرَوْجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَاثًا وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ) “Yahut o çocukları erkekler, dişiler olmak üzere çift verir, dilediği kimseyi de kısır yapar. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilendir, hakkıyla gücü yetendir.”⁵⁵¹ ayetinde Allah’ın irade sıfatını müşahede eden kimse, her arzusunun ister sağlık ve hastalık, ister mal ve evlat, isterse elem ve mutluluk hususunda olsun, Allah’ın iradesine bağlı olduğunu tefekkür eder.

⁵⁴⁷ Rāzī, *Mefātīhu'l-Ġayb*, c.2, s.355; Eymān, “et-Tergīb ve't-Terhīb fi'l-Ġur'āni'l-Kerīm,” s.45.

⁵⁴⁸ Nisā' 4/135.

⁵⁴⁹ Seyyid Kutub, *Fī Zilāl*, c.2 s.776.

⁵⁵⁰ Yāsīn 36/82.

⁵⁵¹ Şūrā 42/50.

Kur'an'da (وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا) “Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁵⁵² ayetini okuyup Allah'ın isimlerinden *Hakīm* ve *‘Alīm* sıfatlarını mülahaza eden hikmet ve doğru yolun en ayrıntılı şeklini görür ve *Hakīm* olan Rabbine yönelerek O'nun emirlerinin gereklerini yerine getirir.

Yine (إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ) “Şüphesiz Allah (kullarından) hakkıyla haberdardır. Onları hakkıyla görür.”⁵⁵³ ayetinde geçen *Başīr* ve *Habīr* sıfatları, okuyan kimsenin Yaraticısından utanmasına, gurura kapılmamasına ve masiyetlerine son vermesine vesile olur. Bu kimse Rabbinin en ince ayrıntılara kadar her şeyi bildiğini ve sürekli kontrol altında olduğunu da müşahade ederek hayatına yön verir. (وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ) “Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir.”⁵⁵⁴ İlahi hitabında yer alan *Muntekīm* ve *Zu'ntikām* gibi sıfatlar Allah'ın gazabını hak edenlerin aklın tahayyül edemeyeceği bir şekilde cezalandırılacaklarını hatırlatır. Zira kulların intikam ve cezalarına dayanamayan insan, Rabbinin intikamına nasıl dayanır?

Mesela Allah'ın *Kahhār* ve *‘Azīz* gibi sıfatlarını (وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ) “Her şey üzerinde mutlak otorite sahibi olan bir Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur.”⁵⁵⁵ ayetini okuyup idrak edenler ise sürekli arzularının peşinden koşmaz. Çünkü Allah'ın böylelerine nasıl kahreden bir ceza verebileceğini bu esma vesilesiyle tahayyül eder. İşte Allah'ın isim ve sıfatlarını bilen ve gören; fikri, kalbi ve lisaniyla ona yönelir ve ondan korkar. Kalbi daima saf ve halis kalır. Kulluk makamının gereğine uygun olarak Rabbinin Yüceliğine boyun eğer.⁵⁵⁶

Sonuçta insan yaşamı boyunca Allah'ın esmasında kendisini iyiliğe, hayra, güzele ve sevgiye yönelten *tergībi* ve her türlü kötülükten, isyandan ve çirkinlikten sakındıran ve bunlara karşı uyarıcı *terhībi* müşahade edebilirse mutmain bir kalple beraber bir hayat yolu çizer. Böylece yaratılış hedefini gerçekleştirmesi daha kolay olur.⁵⁵⁷

Kur'an'da Esmâ-i Husnâ vasıtasıyla *tergīb* ve *terhīb* kullanılırken zaman zaman Allah'ın karşıt anlamlı isim ve sıfatlarına birlikte yer verdiği görülmektedir. Ancak ayetleri incelediğimizde daha çok birbirine yakın veya eş anlamlı isimlerin ikili, bazen de çoklu kullanımları karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple Esmâ-i Husnâ bağlamında

⁵⁵² Nisâ' 4/104.

⁵⁵³ Fâtır 35/31.

⁵⁵⁴ Âl-i 'İmrân 3/4.

⁵⁵⁵ Şād 38/65.

⁵⁵⁶ Eymân, “et-Tergīb ve't-Terhīb”, s.43.

⁵⁵⁷ Eymân, “et-Tergīb ve't-Terhīb”, s.45.

her iki kullanım da ayrı ayrı değerlendirilip tablolar oluşturulmuştur. Ancak gerek Esmâ-i Husnâ'nın kaynaklarda farklı sayılarda ifade edilmesi, gerekse Kur'an'da Allah'ın isim ve sıfatlarının farklı kalıplarda yer alması bu konuda kesin bir sayı vermeyi mümkün kılmamaktadır. Bu sebeple tablolarda yer alan Esmâ ve ilgili ayetlerin bu hususlar göz ardı edilmeden değerlendirilmesi daha uygun olacaktır.

5.2. Söz Kalıpları ve Edebî Lafızlar

Terğîb ve terhîb üslubu Kur'an'ın istilahî kalıplarını izah etmek için de araştırmaya değer bir mevzudur. Tefsir kaynaklarında bazı müfessirlerin işaretinden başka *terğîb ve terhîb* le ilgili ayetlerin derinlemesine incelenmediğini söylemek mümkündür. Bu konuda yapılan araştırmalar, Kur'an'da yer alan bazı söz kalıplarını ve edebî lafızları *terğîb ve terhîb* üslubu bağlamında değerlendirmenin önemine vurgu yapmışlardır. Bu lafızlar Kur'an'da bilhassa Mekkî ayetlerde daha çok yer almaktadır. Çünkü Mekke merhalesi *terğîb ve terhîb* üslubunu Müslümanların dini kabul etme, emirlerine tâbi olup nehiyelerinden kaçınma ve teselli etme hususunda daha fazla gerekli kılmaktadır. Yine inanmayanları ve Ehl-i Kitabı davetten ve davet sahibinden yüz çevirmeleri ve inkârları sebebiyle *terhîb* üslubu ile uyarmakta ve tehdit etmektedir.⁵⁵⁸

1. SEVFE LAFZI: Kur'an'da 42 kez geçen ve istikbal anlamında kullanılan sevfe lafzı çoğunlukla hem *terğîbe* hem de *terhîbe* delalet etmektedir.⁵⁵⁹ İlgili ayetin siyak ve sibakı taat ve hayır ifade ediyorsa *terğîb*, münkirât ve onlardan sakınmayı ifade ediyorsa *terhîb* söz konusudur. Kur'an'da *terğîbe* delalet eden 'sevfe' lafzının kullanıldığı birçok ayetten söz etmek mümkündür:⁵⁶⁰

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ أُولَئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجْرَهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُوراً رَحِيماً
“Allah'a ve peygamberlerine iman edenler ve onlardan hiçbirini diğerlerinden ayırmayanlara gelince, işte onlara Allah mükafatlarını verecektir. Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”⁵⁶¹
إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِي اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ
أَجْراً عَظِيماً

⁵⁵⁸ Zurkānī, *Menāhilu'l-İrfān*, c.3 s.29.

⁵⁵⁹ *Sevfe* lafzının geçtiği ayetleri incelediğimizde 42 farklı kullanımdan 36'sını *terğîb ve terhîb*le ilişkilendirmek mümkün olmaktadır.

⁵⁶⁰ Nukrāt, “Min Taşrîfi'l-Kavli fi'l-Kur'āni'l-Kerîm,” s.404.

⁵⁶¹ Nisā' 4/152.

“Ancak tövbe edenler, durumlarını düzeltenler, Allah'ın kitabına sarılanlar ve dinlerini Allah'a has kılanlar müstesnadır. Bunlar mü'minlerle beraberdirler. Allah mü'minlere büyük bir mükafat verecektir.”⁵⁶²

Bu ve benzeri ayetlerde, insanlar Allah'a ve Rasulüne iman ve taate; sadaka vermeye; iyi işler yapmaya; insanların arasını düzeltmeye; tevbe ve ihlaslı davranmaya teşvik, yani *tergîb* edilmektedir.

Terhîbe delalet eden ‘sevfe’ lafzına gelince bu hususta da birçok misal göstermek mümkündür:

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُذْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصَلِّيهِ نَارًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا

“Kim haddi aşarak ve zulmederek bunu yaparsa, onu cehennem ateşine atacağız. Bu, Allah'a pek kolaydır.”⁵⁶³

فَأَعْرَبْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ

“...Bu sebeple biz de aralarına kıyamet gününe kadar sürecek düşmanlık ve kini salıverdük. Allah ne yapmakta olduklarını onlara bildirecek!”⁵⁶⁴

Bu ayetlerde geçen ‘sevfe’ lafzının her biri Allah'ın haram kıldığı, inkârını yasakladığı, sakınmamızı ve uzaklaşmamızı emrettiği hususlarda kuvvetli bir *terhîbi* vurgulamaktadır. Kullanılan bu üsluplar aynı zamanda Kur'an'ın azametini, icazına ve edebî kuvvetinin büyüklüğüne de işaret etmektedir.⁵⁶⁵

2. KELLĀ LAFZI: Kur'an-ı Kerim'de geçen ‘kellā’ lafızları çoğu zaman *terhîbe* delalet etmek için varid olmuştur. Bu lafzı kullanmaktan maksat; söyleyenin sözünü savunmak, meydan okumak ve etkili kılmak, Allah'ın emir ve nehiyelerine muhalefet edenlerin sözünü ve eylemini ise hükümsüz kılmaktır.⁵⁶⁶

Kur'an'da otuz üç farklı yerde geçen bu lafızların tamamı, Mekke döneminin ikinci yarısında nazil olduğu kabul edilen on beş surede yer almaktadır.⁵⁶⁷ Bu ayetlerden birkaçı şu şekildedir:

⁵⁶² Nisā' 4/146. *Tergîbe* delalet eden ilgili diğer ayetler için bkz. Nisā' 4/74, 114; Tevbe 9/28; Zuhruf 43/89; Necm 53/40; İnşikāk 84 /8; Leyl 92/21; Duḥā 93 /5.

⁵⁶³ Nisā' 4/30.

⁵⁶⁴ Mā'ide 5/14, *Terhîbe* işaret eden diğer ayetler için bkz. Nisā' 4/56; En'ām 6/5, 67, 135; Mā'ide 5/54; Hüd 11/39, 93; Hicr 15/3, 96; Nahl 16/55; Kehf 18/87; Meryem 19/59; Furkân 25/42, 77; 'Ankebüt 29/66; Rüm 30/34; Sâffât 37/170, 175, 179; Mu'min 40/70; Zuhruf 43/44; İnşikāk 84/11; Tekâşur 102/3, 4.

⁵⁶⁵ Nukrât, “Min Taşrîfi'l-Ķavli fi'l-Ķur'āni'l-Kerîm.” s.407.

⁵⁶⁶ er-Rāğib el-İşfahānî, *el-Mufredāt*, ‘Kellā’ maddesi, s.441.

⁵⁶⁷ Nukrât, “Min Taşrîfi'l-Ķavli fi'l-Ķur'āni'l-Kerîm,” s.408. Bu ayetler için bkz. Meryem 19/79, 82, Mu'minün 23/100; Şu'arā 26/15, 62; Sebe' 34/27; Me'āric 70/15, 39; Muddeşşir 74/16, 32, 53, 54;

كَأَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا

“Hayır! (İş onun dediği gibi değil). Biz onun söylediklerini yazacağız ve azabını arttırdıkça arttıracacağız!”⁵⁶⁸

كَأَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا

“Hayır! İlahları, onların ibadetlerini inkar edecekler ve kendilerine düşman olacaklar.”⁵⁶⁹

Bu örnekte ayetin muhatabı olan müşriklere vaad edilen azap ve günahın büyüklüğü hatırlatılarak bu yoldan gidenleri sakındırma ve tehdit söz konusudur.

“Hayır, ileride bilecekler. Yine hayır; ileride bilecekler.”⁵⁷⁰ ayeti ve; “Çoklukla övünmek sizi, kabirlere varıncaya (ölünceye) kadar oyaladı. Hayır; ileride bileceksiniz! Hayır, Hayır! İleride bileceksiniz. Hayır, kesin olarak bir bilseniz...”⁵⁷¹

ayetinde meydan okuma, azapla müjdeleme ve tekrar değil te’kit etme dikkati çekmektedir.⁵⁷² Tekâşur suresinde peş peşe üç kez ‘kellâ’ lafzı tekrar edilmiştir:

كَأَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَأَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ كَأَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ

“Hayır ileride bileceksiniz! Hayır, Hayır! İleride bileceksiniz! Hayır, kesin olarak bir bilseniz...”⁵⁷³

Bu hususta müfessirler farklı yorumlara gitmişlerdir. Zemaşşerî’ye göre; birinci lafız azarlama ve meydan okumayla beraber bir uyarı ve tenbih ifade etmektedir. İkinci ‘kellâ’ lafzı ise tekrar olmayıp gafletten uyarmak için *inzâr* ve *tergîb* anlamı taşımaktadır.⁵⁷⁴ Ebû Hâyyân ise buradaki tekrarın te’kid olduğunu iddia etmektedir.⁵⁷⁵

3. VEYL LAFZİ: Kur’an-ı Kerim’de otuz altı ayette geçen bu lafız *terhîb* üslubuna delalet etmektedir.⁵⁷⁶ Her bir kullanım birbirine yakın olmakla beraber farklı anlamlar içerir ki bu da Kur’an’ın muhteşem edebi üslubunu göstermesi açısından dikkate şayandır.

Çiyâme 75/11, 20, 26; Nebe’ 78/4, 5; ‘Abese 80/11, 23; İnfiţâr 82/9 Muţaffîfîn 83/7,14,15,18; Feer 89/17,21; ‘Alağ 96/6,15,19; Tekâşur 102/3, 4, 5; Humeze 104/4.

⁵⁶⁸ Meryem 19/79.

⁵⁶⁹ Meryem 19/82.

⁵⁷⁰ Nebe’ 78/4-5.

⁵⁷¹ Tekâşur 102/1-5.

⁵⁷² Nukrât, “Min Taşrîfi’l-Şavli fi’l-Şur’âni’l-Kerîm,” ss.408-410.

⁵⁷³ Tekâşur 102/3-5.

⁵⁷⁴ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, c.4, s.798.

⁵⁷⁵ Ebû Hâyyân, *el-Baħru’l-Muħîf*, tah. ‘Âdil Aħmed Abdu’l-Mevcüd ve ‘Alî Muħammed Mu’avvâd (Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 2001), c.4, s.19.

⁵⁷⁶ Bkz. Murselât 77/15, 19, 24, 28, 34, 37, 40, 45,47, 49 (10 kez); Mâ’ün 107/4; Muţaffîfîn 83/1,10; Kalem 68/31; Tūr 52/11; Zâriyât 51/60; Câsiye 45/7; Zuħruf 43/65; Fuşşilet 41/6; 1 Zumer 39/ 22; Şâd 38/27; Sâffât 37/20; Yâsîn 36/52; Kaşâş 28/80; Furkân 25/28; Enbiyâ’ 21/14, 18, 46, 97; Tahâ 20/61; Meryem 19/37; Kehf 18/ İbrâhîm 14/2; Hüd 11/72; Mâ’ide 5/31; Baķara 2/79.

Veyl lafzı lügatte birden çok anlam ifade etmektedir. Cehennemde bir vadinin adı, ateşten bir dağ ve cehennemın kapılarından birine verilen bir isim şeklinde yorumlanmıştır. Aynı zamanda şerrin en kötü hali, azabın şiddetli hali, feci durum, helak olanlar için kullanılan bir terim, meydan okumak veya aşağılamak için kullanılan bir lafız olduğu lügatlerde ve tefsirlerde geçmektedir.⁵⁷⁷ Bu lafzın geçtiği ayetlerden birkaçı şöyledir:

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لَيْسَ شَيْءٌ بِهِ تَمَنَّا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ
أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ

“Vay o kimselere ki, elleriyle Kitabı yazarlar, sonra da onu az bir karşılığa değiştirmek için, “Bu, Allah'ın katındandır” derler. Vay ellerinin yazdıklarından ötürü onların haline! Vay kazandıklarından dolayı onların haline!”⁵⁷⁸

Bu ayette üç kez geçen *veyl* lafzı anlamı te'kid ederken, aynı zamanda yapılan yanlıştın da boyutunu gözler önüne sermektedir. Esed (ö.1900-1992) bu ayetin yorumuna dair şunları söyler: “Kitâb-ı Mukaddes'in metnini tahrif etmekten ve böylece onların cahil izleyicilerini yanıltmaktan sorumlu tutulan âlimler kastedilmektedir. ‘Az kazanç’ , onların sözde ‘seçilmiş toplum’ olarak kapıldıkları üstünlük duygusudur.”⁵⁷⁹ Kuşkusuz burada uyarı aynı zamanda Müslümanlar için de söz konusudur. Bu bağlamdaki diğer ayetler ise şu şekildedir:

“...Şiddetli azaptan dolayı vay o kâfirlerin haline.”⁵⁸⁰

“(Fakat Hristiyan) gruplar, aralarında ayrılığa düştüler. Büyük bir günü görüp yaşayacakları için vay kâfirlerin haline!”⁵⁸¹

“Bilâkis biz, hakkı bâtılın başına çarparız da onun işini bitirir; bir de bakarsınız ki bâtıl yok olup gitmiştir. (Allah'a) yakıştırdığınız sıfatlardan dolayı yazıklar olsun size!”⁵⁸²

Allah Teâlâ bu ayet-i kerimeyle hakkın bulunduğu yerde bâtılın barınamayacağını, yok olup gideceğini mecazi bir anlatımla ifade edip, kendisi hakkında yakışsız sözler söyleyenlerin, Kur'an'a sihir, büyü gibi nitelemeler yakıştıranların, Peygamber'i ya-

⁵⁷⁷ Bkz. er-Râğıb el-İşfahânî, *el-Mufredât, Veyl* maddesi, tah. Muhammed Seyyid Keylânî (Lübnan: Dâru'l-Ma'rife) , s.535; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, tah. Hişâm Semîr el-Buḥârî, (Suudi Arabistan: Dâru 'Âlemi'l-Kutub, 2003), c.17, s.64.

⁵⁷⁸ Baḳara 2/79.

⁵⁷⁹ Muḳammed Esed, *Kur'an Mesajı*, ilgili ayetin 64 nolu dipnotu.

⁵⁸⁰ İbrâhîm 14/2.

⁵⁸¹ Meryem 19/37.

⁵⁸² Enbiyâ' 21/18.

lancılıkla itham edenlerin, evrenin sadece dünya hayatı için yaratılmış olduğuna inananların kendilerine yazık ettiklerini haber vermektedir.⁵⁸³

Murselât suresinde ise *veyl* kelimesi, lafızları aynı olan on farklı ayette geçmektedir: “O gün yalanlayanların vay haline!” Bu ayetler siyak, sibak ve bağlamları farklı olduğu için basit bir tekrar olmayıp yüksek bir edebi üsluba ve müthiş bir sanata delalet etmektedir. Kur’an-ı Kerim bedîi ve müthiş bir sanatı ihtiva eden bu delaletleri muhtelif maksatları içeren *tergîb* ve *terhîb* üslubu çerçevesinde uygun ve farklı konularda kullanmıştır. Kur’an’ın kullandığı bu üsluplara aynı zamanda İslam öncesi Arap adetlerinde de rastlamak mümkündür. Yani veciz ve muhtasar söz söylemek, te’kid için tekrarı kullanmak; *tergîb* ve *terhîb* ifadelerine sözlerinde yer vermek gibi dil ve edebiyat unsurlarını Araplar da kullanmışlardır.⁵⁸⁴

4. TÛBA LAFZI: Bu kelimeyi “ne mutlu, müjde, göz aydınlığı” diye çevirmek mümkündür ve konuyla ilgili Kur’an’da tek örnek vardır

“إِيمَانٌ أَمَّنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحَسُنَ مَا أَجْرُهُمْ” “İman eden ve Allah’ın razı olduğu amelleri yapanlar var ya; göz aydınlığı onlarındır, güzel yurt da onlarındır.”⁵⁸⁵

Ayete göre inanan ve salih amel işleyenler dünyada mutluluk ve ahirette güzel bir makam için *tergîb* ve teşvik edilmektedir.

5. Nİ’ME LAFZI: Muhataplarını sadece maruz kalacakları ceza ile uyarmak ve korkutmakla yetinmeyen ilahi mesaj, sözlü kültürün anlamı kuvvetlendiren ve sarsıcı etki bırakan hitap ve söz kalıplarını da dikkate almıştır. İşte Kur’an’da bir çok ayette geçen⁵⁸⁶ ve ikili anlatımda özel bir yeri olan ‘*ni’me*’ ve ‘*bi’s*’ lafızlarını bu bağlamda değerlendirmek gerekir. *Ni’me* ‘ne güzeldir!’ anlamı ifade ederken, adeta karşıtı olarak yer alan *Bi’s* ‘ne kötüdür’ manası taşımaktadır.

Ni’me ne muhteşem, ne güzel anlamında bir söz kalıbıdır. Kur’an’da bu lafız وَنِعْمَ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ, “O ne güzel takdir edicidir.”⁵⁸⁸ فَنِعْمَ الْفَائِرُونَ “O ne güzel Vekildir.”⁵⁸⁷ الْوَكِيلُ “ne güzel cevap فَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ”⁵⁸⁹ “O ne güzel Mevlâ ve ne güzel Yardımcıdır.”⁵⁸⁹ وَنِعْمَ النَّصِيرُ

⁵⁸³ *Kur’an Yolu*, c.3, s.670.

⁵⁸⁴ Nukrât, “Min Taşrîfi’l-Ķavli fi’l-Ķur’āni’l-Kerīm,” ss.414-415.

⁵⁸⁵ Ra’d 13/29.

⁵⁸⁶ *Ni’me* lafzı 16 farklı ayette ‘ne muhteşem, ne güzel’ anlamında kullanılmaktadır.

⁵⁸⁷ Āl-i ‘İmrān 3/173.

⁵⁸⁸ Murselât 77/23

⁵⁸⁹ Enfāl 8/40; bkz. Ĥacc 22/78.

verenez!”⁵⁹⁰ ayetlerinde görüldüğü gibi Allah (cc) hakkında yer almaktadır. Bazen de bu lafız peygamberleri نِعْمَ الْعَبْدُ “O ne güzel bir kuldu”⁵⁹¹ tarzında nitelemek için kullanılmıştır. Ayrıca aynı lafzın yer aldığı Allah’a (cc) karşı sorumluluk bilinciyle hareket edenlerin ahiret yurtları hakkında فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ “Onların barınacakları yer ne güzeldir”⁵⁹² şeklinde kullanılışı inananlar için bir müjde ve teşvik/ *tergîb* tir.

Mesela Kur’an’da ;”İşte bunların ödülü, Rablerinden bir mağfiret ve orada yerleşip kalacakları zemininden ırmaklar çağlayan cennet olacaktır. Çalışıp çabalayanlar için ne muhteşem bir ödüldür.”⁵⁹³ “...Ne güzel bir ödül ve ne hoş bir makamdır orası.”⁵⁹⁴ şeklinde Cennet için kullanılan bu muhteşem ifadeler, insanı imrendirecek, gayretini ve arzusunu artıracak, imanı pekiştirecek birer müjde ve *tergîb* kullanımıdır.⁵⁹⁵

6. Bi’SE LAFZI: Kur’an’da 40 farklı ayette tespit ettiğimiz *Bi’s*e lafzı ‘ne kötüdür’ anlamındadır. Bazı ayetlerde *Bi’s*e lafzı muhatabını korkunç bir akıbeta karşı uyarmakta ve cezadan uzak durma hususunda *terhîb* etmektedir:

سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ

“Hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri Allah'a ortak koştuklarından dolayı; inkâr edenlerin kalplerine korku salacağız. Barınakları da cehennemdir. Zalimlerin kalacakları yer ne kötüdür.”⁵⁹⁶

“Vahyi inkâr etmek⁵⁹⁷ ve az bir dünyalık bedel karşılığı yapılan alış-veriş⁵⁹⁸ ne kötüdür. Zalimlerin kalacakları yer, barınak⁵⁹⁹ ve yatak⁶⁰⁰ ne kötüdür. Hayâsızlık ne kötü bir yol,⁶⁰¹ şeytan ne kötü arkadaştır.⁶⁰² Yüklenilen günah yükü⁶⁰³ ve kötülüğe engel olmamak ne kötüdür.⁶⁰⁴ Günah işlemede ve haram yemede yarışmak ne kötü-

⁵⁹⁰ Şâffât 37/75.

⁵⁹¹ Şâd 38/30.

⁵⁹² Ra’d 13/24; Nahl 16/30.

⁵⁹³ Āl-i ‘İmrân 3/136. Ayrıca bkz. ‘Ankebût, 29/58; Zümer, 39/74.

⁵⁹⁴ Kehf 18/31.

⁵⁹⁵ Nukrât, “Min Taşrîfi’l-Ķavli fi’l-Ķur’âni’l-Kerîm,” s.415.

⁵⁹⁶ Āl-i ‘İmrân 3/151.

⁵⁹⁷ BaĶara 2/90.

⁵⁹⁸ BaĶara 2/102.

⁵⁹⁹ BaĶara 2/126.

⁶⁰⁰ BaĶara 2/206; Āl-i ‘İmrân 3/197.

⁶⁰¹ Nisâ’ 4/22.

⁶⁰² Nisâ’ 4/38.

⁶⁰³ Mâ’ide 5/62; En’âm 6/31.

⁶⁰⁴ Mâ’ide 5/79.

dür.⁶⁰⁵ Adaletle hükmetmemek⁶⁰⁶ ve inkar edenleri dost edinmek⁶⁰⁷ ne kötüdür...⁶⁰⁸ şeklindeki ifadeler inananları bunlardan uzaklaştırmayı hedeflemektedir.

7. BUŞRĀ LAFZİ: Edebî lafızlar ve söz kalıpları bağlamında ele alacağımız ‘müjdeler olsun!’ anlamındaki *Buşrā* lafzı Kur’an’da 15 kez tekrar edilmiştir. Ancak bazı ayetlerde Kur’an’ın bizzat kendisi *Buşrā* olarak ifade edilirken,⁶⁰⁹ bazen cennetle müjdelenmek anlamında⁶¹⁰ kullanılmıştır. Kur’an’da bu lafzın ‘müjdeler olsun!’ formunda kullanımını sadece birkaç ayetle sınırlıdır. Yer aldığı ayetlerde manayı te’kid eden ve anlamı kuvvetlendiren bu lafız özellikle *terğīb* ifade etmektedir. Konuyla ilgili ayetler şu şekildedir:

لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ

“Dünya hayatında da, ahirette de onlara müjdeler olsun...”⁶¹¹

ayetiyle Allah dostlarına asla korku olmadığı ve onların üzüntü de çekmeyecekleri müjdelenmektedir. Bir diğer ayette:

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ

“Tağut’tan, ona kulluk etmekten kaçınan ve içtenlikle Allah’a yönelenler için müjde vardır. O halde kullarımı müjdele!”⁶¹²

buyrulurak müttakiler, Allah’a karşı kulluk bilincinde olanlar müjdeye muhatap olmaktadır. Bir başka ayette ise inananlar ahiret günü büyük bir müjde ile karşı karşıyadır:

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“O gün mümin erkeklerin ve mümin kadınların nurlarının (kendileriyle beraber) önlerinde ve sağ yanlarında yürümekte olduğunu görürsün. “Bugün size müjde var; altın-

⁶⁰⁵ Mā’ide 5/63.

⁶⁰⁶ En’ām 6/136.

⁶⁰⁷ Mā’ide 5/80.

⁶⁰⁸ Tüm bu uyarılar ve *terhīb* olunan hususlarla ilgili ayetler için bakınız: Bakara 2/90, 93, 102, 126, 206; Āl-i İmrān 3/151, 162, 187, 197; Nisā’ 4/22, 38, 97, 115; Mā’ide 5/62, 63, 66, 79, 80; En’ām 6/31, 136; A’rāf 7/150.

⁶⁰⁹ Bkz. Nahl 16/89, 102; Neml 27/2; Ahkāf 46/12.

⁶¹⁰ Bkz. Hādīd 57/12.

⁶¹¹ Yūnus 10/64.

⁶¹² Zümer 39/17.

dan ırmaklar akan cennetlerde ebedî kalacaksınız” (denir). İşte en büyük murada ermek budur.”⁶¹³

Buşrā lafzının *terhīb* ifade ettiği tek ayet şu şekilde geçmektedir:

يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حَجْرًا مَّحْجُورًا

“Fakat melekleri görecekleri gün, işte o gün suçlulara hiçbir müjde yoktur...”⁶¹⁴

Buşrā lafzının emir kipi olan *بَشَّرَ* ifadesinin geçtiği ayetler⁶¹⁵ anlam itibarıyla bu kategoride olsa da başlığımız söz kalıpları ve edebi lafızlar olduğu için bu ayetler bu bağlamda değerlendirilmemiştir. ‘*Beşşir*’ formunda gelen ayetler daha önce *Tebşîr* ve *İnzār* başlığı altında ele alınmıştır.

8. HASUNE LAFZI: Edebi lafızlar ve söz kalıpları bağlamında son olarak yer vereceğimiz kavram olan *hasune* ‘ne güzel’ anlamındadır ve Kur’an’da üç kez geçmektedir. Nisā’ suresindeki, Allah’a ve peygambere itaat edenlere müjde olan ayette başta peygamber olmak üzere dünyada iyi ve güzel insanlarla birlikteliğin ahirette de devam edeceği ifade edilmekte, *hasune* lafzı ile anlam daha da vurgulanmaktadır:

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ
وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا

“Kim Allah’a ve peygambere itaat ederse işte onlar, Allah’ın kendilerine lutuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdirler; bunlar ne güzel arkadaşlardır!”⁶¹⁶

Kehf suresinde cennet ve nimetleri ile ödüllendirilmenin ne güzel bir karşılık olduğuna işaret edilirken, insanlar iman etmeye, dünya ve âhiret için yararlı işler yapmaya teşvik edilmektedir:

أُولَٰئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا
مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا

“İşte onlara, içinden ırmaklar akan adn cennetleri vardır. Onlar orada ince ve kalın ipekli yeşil elbiseler giyecekler; altın bileziklerle bezenecekler; orada tahtların üzerine kurulacaklardır. Ne güzel bir karşılık, ne güzel bir konak!”⁶¹⁷

⁶¹³ Hadîd 57/12.

⁶¹⁴ Furqân 25/22.

⁶¹⁵ Bkz. Bakara 2/155; Ahzâb 33/ 47; Yûnus 10/ 87; Câsiye 45/8; İnşikâk 84/ 24; Hacc 22/ 37.

⁶¹⁶ Nisâ’ 4/69.

⁶¹⁷ Kehf 18/31.

Bu bağlamda tespit ettiğimiz üçüncü ayet Furkan suresinde geçmektedir. Tevbe edip inanarak erdemli işler yapanların özelliklerinden ve onların mükâfatlarından bahseden ayetlerin devamında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

خَالِدِينَ فِيهَا حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا

“Orada sonsuzca yaşayacaklar. Ne güzel bir yerleşme ve kalma yeri!”⁶¹⁸

Elmalılı'nın ifadesiyle iman eden ve güzel işler yapanlara vaadedilen yer “ne güzel makarr ne güzel makam”dır.⁶¹⁹

5.3. Ceza ve Mükâfat İfadeleri

Kur'an ayetleri insana yüklendiği ağır sorumluluğu hatırlatan, onu ifa etme ve arzu edilen olumlu davranışlara teşvik eden ve olumsuzlardan uzaklaştırmaya yönlendiren etkili bir karaktere sahiptir. Zira Kur'an, nazmı ve manasıyla dengeli ve ahenkli bir kitaptır. İnsanları hayra ve sevaba yönlendirmek için, dünya ve ahirette mükâfatla müjdelemekte, kötülük ve şerden, günah ve masiyetten uzaklaştırmak ve sakındırmak için de müeyyideler ortaya koymaktadır. Eğitimde önemli bir yeri olan cezalandırmadan önce bilgilendirme ve uyarı diyebileceğimiz bu hususlar⁶²⁰ hem dünya hem de ahirete yöneliktir. *Terğîb* ve *terhîb*de esas olan, davete icabet veya inkâr neticesinde uhrevî karşılıklar olmakla beraber, dünyada da bir takım mükâfat ve cezalar söz konusudur.⁶²¹ Bu hususları başlıklar halinde şu şekilde ifade etmek mümkündür:

DÜNYEVÎ MÜKÂFATLARLA *TERĞİB*:

Dünyada iyi işler yapmanın bedeli sadece dünya hayatına mahsus olmayıp ahiret boyutu da söz konusudur:

فَاتِيهِمُ اللَّهُ تَوَابَ الدُّنْيَا وَحَسَنَ تَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“Bu yüzden Allah onlara dünya nimetinin ve âhiret nimetinin de güzelini verdi.

Allah işini güzel yapanları sever.”⁶²²

Ancak insan, fitratı gereği elde edeceği hayra ve nimete hemen nail olmayı ister ve sever. Eğer nefis açıkça bir ödül alacağını bilirse yapacağı işe daha fazla istekli

⁶¹⁸ Furkân, 25/76.

⁶¹⁹ Elmalılı, *Hak Dini*, c.5, s.3608(İlgili ayetin meali).

⁶²⁰ Mehmet Emin Ay, “Kur'an-ı Kerim'de Disiplin, Mükâfat ve Ceza Kavramları,” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4:4, (1992), s.255.

⁶²¹ Esra Hacımüftüoğlu, *Kur'an-ı Kerim'in İrşad Üslubu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), ss.215-216.

⁶²² Âl-i 'İmrân 3/148.

olur. Bu nimetler bolca mal, çok sayıda evlat, makam ve mevkide yükseliş, kolay rızık ve refah içinde yaşam olmak üzere çeşitlidir. Birçok ayette insanın iman ettiği ve iyi işler yaptığı takdirde öncelikle dünyada nimet ve mükâfat elde edeceğini Kur'an haber vermektedir. Mesela özelde Hz. Nuh'un kavmini, genelde tüm insanları muhatap alan şu ayette şöyle buyrulmaktadır:

يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا

“(Allah’tan bağışlanma dileyin ki) üzerinize gökten bol bol yağmur indirsin. Mallar ve oğullar vererek sizi desteklesin, size bahçeler versin ve sizin için ırmaklar akıtsın.”⁶²³

Bu ifadelerde, ölçüsünü sadece Allah'ın bildiği dünya nimetlerinin çekiciliği kullanılarak, insanlara tertemiz bir yaşam va'd edilmekte; bunlara erişmek için de geçmiş günahlara istiğfar ve tevbe teşvik edilmektedir.⁶²⁴ Yine Allah'ın insanı yeryüzünde halife tayin etmesi, ona verdiği değeri ifade etmekte ve onu dünyayı imar etme konusunda cesaretlendirmektedir:

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا

“Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dair va'dde bulunmuştur.”⁶²⁵

Bu ayette, zorluk ve sıkıntılara maruz kalan insanlara emniyet müjdelenmekte ve böylece olumlu bir şekilde yönlendirmelerine katkı sağlanmaktadır.

Kur'an'ın teşvik ettiği ve va'd ettiği güzelliklerin arasında, Allah'ın muhabbetini ve yakınlığını kazanmanın önemi oldukça fazla vurgulanmaktadır. Birçok ayette; güzel işler yapanlar, sabredenler, infak edenler, adaletli olanlar, doğru sözlü olanlar, tevbe edenler, cihat edenler ve takva sahibi olanların Allah'ın sevdiği kulları arasında olduğuna özellikle dikkat çekilmektedir.⁶²⁶ Mesela;

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ

⁶²³ Nüh 71/11-12. Bu bağlamda bkz. Hüd 11/3, 52; Kıureyş 106/1-4.

⁶²⁴ Hacımüftüoğlu, *Kur'an-ı Kerim'in İrşad Üslubu*, s.216.

⁶²⁵ Nür 24/55.

⁶²⁶ Bkz. Bakara 2/153,194-195, 222; Āl-i 'İmrān 3/159.

“Şüphesiz Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanlar ve iyilik yapanlarla beraberdir.”⁶²⁷

ayetinde bu beraberliği ve yakınlığı müfessirler destek, yardım, duaya icabet, başarı, nusret ve merhamet olarak yorumlamışlardır.⁶²⁸ , İbn Kesîr, bu yakınlığı Allah’ın yardımını ve desteği olarak açıklamakta,⁶²⁹ Rāzī ise Allah’ın rahmeti, fazlı ve onlara verdiği mertebeler diye yorumlamaktadır.⁶³⁰

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Erkek veya kadın kim mü'min olarak iyi iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükafatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz.”⁶³¹

ayetinde dünyada Allah’ın salih kullarına va’dettiği mükafatın büyüklüğüne ve güzelliğine vurgu yapılmaktadır.

UHREVİ MÜKÂFATLARLA *TERGİB*:

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki, ahiret nimetlerinin insan algı ve tasavvuru- nu aşan bir husus olduğunda şüphe yoktur. Bundan dolayı “Kur’an’da insan tecrübesi- ni aşkın olan bu nimetler temsil, teşbih, benzetme ve semboller yardımıyla anlatılmak- tadır.”⁶³² Nitekim birçok ayette ahiret nimetlerinin dünya nimetlerinden daha hayırlı olduğu ve hiç kimsenin tasavvur dahi edemeyeceği kadar gizemli nimetler olduğu ifa- de edilir:

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Hiç kimse, yapmakta olduklarına karşılık olarak, onlar için saklanan göz aydınlıklarını bilemez.”⁶³³

Yine bu bağlamda bir kudsi hadiste şöyle denilmektedir.

“Ben kullarıma hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir kalbin düşünemediği nimetleri hazırladım.”⁶³⁴

⁶²⁷ Nahl 16/128.

⁶²⁸ Eymān, “et-Tergīb ve t-Terhīb fi l-Ḳur’āni l-Kerīm,” ss.65- 67.

⁶²⁹ İbn Keşîr, *Tefsîru l-Ḳur’āni l-‘Azîm*, c.4, s.615.

⁶³⁰ Rāzī, *Mefātihu l-Ġayb*, c.20, s.114.

⁶³¹ Nahl 16/97.

⁶³² Aydın, *Kur’an’da Psikolojik İknâ*, s.230.

⁶³³ Secde 32/17.

⁶³⁴ Muslim, Cennet, sıfātu nâ’imihâ ve ehlihâ, 2; Buḥārî, Tevhîd, 35.

Allah iman eden ve salih amel işleyenler için sonsuz ve kalıcı ahiret nimetleri sunarak onları iman ve ibadete *tergîb* ve teşvik eder. Bu nimetler dünyada onları sıkıntıya sokan şeylerden uzak ve arzu ettikleri güzelliklere yakın şeylerdir:

وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ

“Rabbinizin bağışına ve genişliği göklerle yer arası kadar olan, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun.”⁶³⁵

Bir başka ayette şöyle buyrulmaktadır:

“Allah’a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Orada onlar için meyvelerin her çeşidi vardır. Rablerinden de bağışlama vardır...”⁶³⁶

Bu sayısız cennet nimetlerinin yanında, günahların affı; hataların üzerinin örtülmesi; korku ve üzüntünün giderilmesi ve bunların sağladığı mutluluk cennet nimetleri içinde yer alır. Ama hepsinin üstünde yer alan ve cennet nimetlerinin zirvesi olan Allah’ın rızası inananlar için şöyle müjdelenmiştir:

وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ وَرِضْوَانٍ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرَ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Allah mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, ebedi olarak kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde çok güzel köşkler vadetti. Allah’ın rızası ise, bunların hepsinden daha büyüktür. İşte bu büyük başarıdır.”⁶³⁷

Yani uhrevî nimetler içerisinde maddi mükâfatlar olduğu kadar manevi in’âm da va’d edilmektedir. Bunlar arasında ebedilik (hulūd)⁶³⁸, salihlerle birliktelik,⁶³⁹ rıdvānullāh⁶⁴⁰ ve ru’yetullāh⁶⁴¹ başta gelmektedir. Sonuç olarak; Yüce Allah cenneti ve nimetlerini tasvir ederken, muhatabın anlayacağı dil ve üslupla küçük örnekler vermekte ve bu nimetlerin tamamını sayarak konuyu tüketmemektedir. O, Kur’an’ın nazil olduğu dönemdeki muhatapların ve kıyamete kadar ona muhatap olan tüm insan-

⁶³⁵ Āl-i ‘İmrān 3/133; Bkz. Nisā’ 4/57.

⁶³⁶ Muḥammed 47/15.

⁶³⁷ Tevbe 9/72.

⁶³⁸ Bkz. Kāf 50/31; Hūd 11/108; Hier 15/48.

⁶³⁹ Bkz. Nisā’ 4/69; Şāffāt 37/50; Zuḥruf, 43/67.

⁶⁴⁰ Bkz. ‘Ankebüt 29/9.

⁶⁴¹ Bkz. Kıyāme 75/22-23; Kāf 50/35; Yūnus 10/26 (son iki ayette ‘...katımızda daha fazlası da var’ ifadesini İslam âlimlerinin birçoğu ru’yetullah olarak yorumlamışlardır. Bu Allah’ın kullarına en büyük ikramı olacaktır. Bkz. Aydın, *Kur’an’da Psikolojik İkna*, ss.280-282).

ların tatmin ve razı olacağı nimetleri elbette kulları için hazırlamıştır. Hak edenler bu ilahi ikramlara nail olacaklardır.

DÜNYEVÎ CEZALARLA *TERHİB*:

Allah'a ve Onun emirlerine itaat etmeyen insanlar için sadece ahirette değil dünyada da bir takım müeyyideler ve yaptıklarına karşılık cezalar söz konusudur. Bu cezalar, bazen tabiat yasaları ile ahlak yasalarının ihlali sonucu yeryüzündeki maddî ve manevî dengenin ifsad edilmesine karşılıktır. Zira Kur'an yasaları ile tabiat yasaları veya Kur'an ayetleri ile kâinat ayetleri aynı kaynağa istinaden bir uyum içerisindedir. Bu uyum insan tarafından bozulduğunda yeryüzünde kargaşa ve fesad ortaya çıkar.⁶⁴² Nitekim aşağıda verilecek örnekler buna işaret etmektedir:

“İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Dönmeleri için Allah, yaptıklarının bazı (kötü) sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır.”⁶⁴³

Yeryüzünde fesadın çoğalması, maişetin azalması, doğal afetlerin artması, güven ve emniyet ortamının bozulması ve bereketin yok olmasının, bir açıdan insanın tabiatın dengesine ve sünnetullaha müdahalesinin bir sonucu olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Teknolojinin ilerlemesi, refahın artması, savaş silahlarının sınırsız imalatı ve kullanımı, ağaçların ve bitki örtülerinin yok edilmesi, nükleer güç kaynaklarının önlenemez artışı; iklim değişikliği, ozon tabakasında meydana gelen hasarlar, seller ve heyelanları beraberinde getirmekte ve hatta açlığa ve birçok hastalığa adeta davetiye çıkarmaktadır.

وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَذْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

“Andolsun, (yaptıklarından) dönsünler diye biz onlara (ahiretteki) en büyük azaptan önce (dünyadaki) yakın azabı elbette tattıracağız.”⁶⁴⁴ “Her kim de benim zikrimden (Kur'an'dan) yüz çevirirse mutlaka ona dar bir geçim vardır. Bir de onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz.”⁶⁴⁵

Dünyevî cezalar insanlık tarihinde kimi zamanlar, Allah'ı ve elçilerini yalanlayanlar için helak şeklinde tezahür etmiştir ki mesela Hâkka suresinde bununla ilgili birçok örnek, insanlar ibret alsınlar diye gözler önüne serilmektedir:

⁶⁴² Aydın, *Kur'an'da Psikolojik İkna*, s.142.

⁶⁴³ Rûm 30/41.

⁶⁴⁴ Secde 32/21.

⁶⁴⁵ Tâhâ 20/124. Bkz. A'râf 7/94-95

وَأَمَّا عَادٌ فَأَهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ . فَأَمَّا ثَمُودُ فَأَهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ

“Semūd kavmi korkunç bir sarsıntı ile helâk edildi. ‘Ad kavmine gelince onlar da uğultulu ve dondurucu şiddetli bir rüzgarla helak edildi.”⁶⁴⁶

وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ . فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخَذَةً رَابِيَةً . إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ . لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا أُنْذُنٌ وَعَايَةٌ .

“Firavun, ondan öncekiler ve yerle bir olan şehirler (halkı olan Lût kavmi) hep o suçu işlediler. Öyle ki Rablerinin elçilerine karşı geldiler. Bunun üzerine Allah da onları git-tikçe artan bir azap ile yakaladı. Şüphesiz, (Nūh zamanında) su bastığı vakit, sizi ge-mide biz taşıdık ki, bu olayı sizin için bir uyarı yapalım ve belleyecek kulaklar da onu bellesin.”⁶⁴⁷

Bu ayetlerde anlatılanların bir uyarı ve *terhīb* olduğu, ancak bunlara ibret nazarıyla bakanların sayısının çok fazla olmadığına dikkat çekilmektedir. Bu sebeple insanlık tarihi boyunca uyarılar devam edegelmiştir:

“Onlardan önce nice nesilleri helak ettiğimizi görmediler mi? Yeryüzünde size verme-diğimiz imkan ve iktidarı onlara vermiştik. Onlara bol bol yağmur yağdırmıştık. Top-raklarından nehirler akıttık. Sonra da günahları sebebiyle onları helak ettik ve arkala-rından başka bir nesil var ettik.”⁶⁴⁸

Ayrıca Allah’ın sevgisinden mahrum olmak ve O’nun nefretine ve gazabına duçar olmak da bu nevi cezalardan addedilmektedir. Ayet-i kerimeler şöyledir:

وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

“...Onlar yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar. Allah bozguncuları sev-mez.”⁶⁴⁹

وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَانًا أَثِيمًا

“Kendilerine hainlik edenleri savunma. Zira Allah, hiçbir haini, hiçbir günahkârı sev-mez.”⁶⁵⁰

Kısacası Yüce Allah, hem yukarıda zikredilen dünyevi sıkıntılarla hem de çeşitli suçlara karşılık takdir ettiği maddî cezalar ve öncekilerin başına gelenleri zikretmekle, insanları gafletten sakındırıp hakka ve adalete tâbi olmaları yolunda *terhīb* etmekte ve uyarıda bulunmaktadır. Burada şu soru akla gelebilir: İçinde bulunduğumuz zaman

⁶⁴⁶ Hākka 69/5-6.

⁶⁴⁷ Hākka 69/9-12.

⁶⁴⁸ En‘ām 6/6.

⁶⁴⁹ Mā‘ide 5/64.

⁶⁵⁰ Nisā’ 4/107.

dilimi belki de önceki kavimlerin helaklerine sebep olan günah ve suçların tamamına şahid olduğu halde neden bir helak söz konusu olmamaktadır? Buna verilebilecek cevap da şöyle olabilir: Sünnetullah gereği toplumların helakı kendilerine gelen elçiyi yalanlamaları, mucize istemeleri ve mucize gerçekleştiğinde yine de inkârlarında ve sapkınlıklarında devam etmeleri neticesinde vuku bulmuş, peygamberleri de bunlara şahidlik etmiştir. Yine sünnetullah gereği şu anda yaşayan bir Peygamber var olmadığı ve kıyamete kadar da gelmeyeceği için toplu bir helak söz konusu değildir.

Bu bağlamda Enfâl suresindeki bir ayette ve Hz. Peygamber'in bir Hadis-i Şerifinde şöyle buyrulmaktadır:

“Sen onların içinde buldukça, Allah, onlara azab edecek değildir. Ve onlar istiğfar ederlerken (içlerinde istiğfar edenler var iken) de Allah, onlara azab edecek değildir.”⁶⁵¹

Ebū Mūsā (ra) anlatıyor: “Resûlullah (sav) buyurdular ki: “Allah Teâlâ Hazretleri (bu ayetle) ümmetimin için bana iki eman indirdi: 1. Sen aralarında olduğun müddetçe Allah onlara (umumi bir) azab vermeyecektir. 2. Onlar istiğfarda buldukları müddetçe, Allah onlara azab etmeyecektir’ Ben aralarından ayrıldıktan sonra, (Allah'ın azabını önleyecek ikinci eman olan) istiğfarı kıyamete kadar aralarında bırakıyorum.”⁶⁵²

UHREVÎ CEZALARLA *TERHİB*

Yüce Allah Kur'an'da zatıyla ilgili olarak ‘terbiye eden’ anlamında Rab sıfatına sık sık vurgu yapmaktadır. Öyle ki Kur'an'da Rab kelimesi 975 kez geçmektedir. Terbiye etmenin bir gereği olarak Rabbimiz Kur'an'da, cennetle müjdelemeyi ve cehennemle uyardıyı bir metot olarak kullanmaktadır. Bu yolla insanlarda duygusal, dokunaklı ve derin bir bilinç oluşmasına katkı sağlanmakta; insanların şevki harekete geçirilmektedir.⁶⁵³ Kur'an'da yer alan *terhīb* üsluplarından en fazla kullanım, “uhrevî azapla uyarı” noktasında müşahede edilmektedir. Birçok ayette hem ahiretteki azabın tavsifi hem de buna düşer olanların halleri, ayrıntılı bir şekilde gözler önüne serilmekte ve öncelikle kıyamet ahvali vassfedilmektedir:

⁶⁵¹ Enfâl 8/33.

⁶⁵² Tirmizi, Tefsir, Enfâl (3082).

⁶⁵³ Hacımüftüoğlu, *Kur'an-ı Kerim'in İrşad Üslubu*, s.218.

“Kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağı gün kulakları sağır edencesine şiddetli ses geldiği vakit, işte o gün onlardan herkesin kendini meşgul edecek bir işi vardır.”⁶⁵⁴

“Yeryüzü şiddetle sarsıldığı, dağlar parça parça dağılıp saçılmış toz olduğu ve siz de üç sınıf olduğunuz zaman, O, (kimini) yükseltir, (kimini) alçaltır.”⁶⁵⁵

“Gök yarıldığı zaman, Yıldızlar saçıldığı zaman, Denizler kaynayıp fişkırtıldığı zaman, Kabirlerin içindekiler dışarı çıkarıldığı zaman, ...”⁶⁵⁶

“Gözler kamaştığı, ay karanlığa gömüldüğü, güneş ve ay bir araya getirildiği zaman, o gün insan “kaçış nereye? diyecektir.”⁶⁵⁷

Kur’an’da yoruma ihtiyaç duyulmayacak şekilde açık, net ve şiddetli kıyamet sahnelerinden sonra cehennem tasvirleri, azap şekilleri, cehennem taamları ve görevlileri de ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır:

“Onlar, iliklere işleyen bir ateş ve bir kaynar su içindedirler. Ne serin ve ne de yararlı olan zifiri bir gölge içinde!..”⁶⁵⁸

“Üç kola ayrılmış gölgeye gidin ki, o ne gölgelendirir ne de alevden korur. Şüphesiz cehennem, her biri saray (veya hurma kütüğü) büyüklüğünde kıvılcımlar saçar. Bunlar sanki birer kızıl devedir. O gün vay yalanlayanların haline!”⁶⁵⁹

“O zaman onlar, boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde kaynar suda sürüklenecekler, sonra da ateşte yakılacaklardır.”⁶⁶⁰

“Sonra siz ey haktan sapan yalanlayıcılar! Mutlaka (cehennemde) bir ağaçtan, zakkumdan yiyeceksiniz... İşte bu hesap ve ceza gününde onlara ziyafetleridir.”⁶⁶¹

“Onlara, acı ve kötü kokulu bir dikenli bitkiden başka yiyecek yoktur. O, ne besler ne de açlıktan kurtarır.”⁶⁶²

Anlatılan tüm bu maddî/bedensel azaplar yanında ayetlerde bir de manevî/ruhsal cezalara işaret vardır. Cehennem ehli orada birbirini suçlamakta, buğzetmekte, birbiriyle lanetleşmektedir. Hepsi korku ve nefret içinde, simsiyah yüzlü ve asık suratlıdır. Tüm bunlardan daha acısı ise Allah’ın onları yüzüstü bırakmasıdır:

“O gün Allah’a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dostlar birbirine düşman olurlar.”⁶⁶³

⁶⁵⁴ ‘Abese 30/ 33-37; Bkz. Hacc 22/1-2.

⁶⁵⁵ Vâkı‘â 56/3-7.

⁶⁵⁶ İnfiţâr 82/1-5.

⁶⁵⁷ Kıyâme 75/7-10; Bkz. Me‘âric 70/43-44; Kâri‘a 101/1-5.

⁶⁵⁸ Vâkı‘â 56/41-44.

⁶⁵⁹ Murselât 77/30-34.

⁶⁶⁰ Mu‘min 40/71-72.

⁶⁶¹ Vâkı‘â 56/51-56; Bkz. Nebe’ 78/21-26.

⁶⁶² Gâşıye 88/6-7.

Allah şöyle der: ‘Sizden önce gelip geçmiş cin ve insan toplulukları ile birlikte ateşe girin.’ Her topluluk (arkasından gidip sapıklığa düştüğü) yoldaşına lanet eder...⁶⁶⁴

“Kıyamet günü Allah'a karşı yalan söyleyenleri görürsün, yüzleri kapkara kesilmiştir. Büyüklük taslayanlar için cehennemde bir yer mi yok?”⁶⁶⁵

“Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur. Allah kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için elem dolu bir azap vardır.”⁶⁶⁶

Bu ayetler insanları ahirette azaplara maruz kalmamaları için, dünyadayken uyarıp *terhīb* etmekte, tedbir almalarına vesile olmaktadır. Bu da Kur'an'ın genel üslup özelliklerindedir. Kur'an'da zikredilen tüm bu ceza ve mükâfatlar değerlendirildiğinde, uhrevî olanların dünyevî olanlardan daha fazla olduğu görülecektir. Bunun da sebebi dünya ve nimetlerinin geçici ve maddi olması, diğerinin ise daha kalıcı, manevi ve sürekli olmasından olsa gerektir.⁶⁶⁷

Sonuç olarak diyebiliriz ki, insanları belirli hedeflere teşvik etmenin bir yolu da onların fitratında var olan istek ve korku duygularına hitap etmektir. İnsanın arzu edilenleri yaparsa mükâfat, aksini yaparsa ceza ile karşılaşacağını söylemek, aynı zamanda bir eğitim yöntemidir ve tarih boyunca buna başvurulmuş olup bugün de geçerliliğini korumaktadır. Kur'an da *tergīb* ve *terhīb* vasıtasıyla insanın en kuvvetli iki duygusu olan arzu ve korkuyu esas almıştır. Bunları harekete geçirmek ve insanları ıslah etmek için mükâfat ile müjdelemekte, ceza ile korkutup sakındırmaktadır.⁶⁶⁸ Bu bağlamda Rāzī müjdenin *hıfz-ı sıhha*/koruyucu sağlık tedbiri, uyarının ise hastalığı tedavi amacını haiz olduğundan bahsetmektedir.⁶⁶⁹

Ancak tüm bunlardan haşa cennet ve cehennem, mükâfat ve cezanın, va'd ve va'idin Kur'an'da sadece *tergīb* ve *terhīb* amacıyla sembolik olarak zikredildiği anlaşılmamalıdır. Zira bunların her biri hak ve gerçektir. Nitekim birçok ayette bu açıkça beyan edilmektedir. Bununla birlikte bütün bu hak ve gerçek olan ifadelerin gayelerinden biri insanları *tergīb* ve *terhīb* etmektir. Çünkü Yüce Allah, insana rehberlik eden Kur'an-ı Kerim'i sadece emir, ceza ve mükafatlar manzumesi olarak değil; insanın

⁶⁶³ Zuhuruf 43/67.

⁶⁶⁴ A'râf 7/38.

⁶⁶⁵ Zümer, 39/60.

⁶⁶⁶ Âl-i İmrân, 3/77; Bkz. Yûnus 10/27; Kalem 68/43; Me'âric 70/43-44.

⁶⁶⁷ Eymân, “et-Tergīb ve't-Terhīb”, s.88.

⁶⁶⁸ Aydın, *Kur'an'da Psikolojik İkna*, s.121.

⁶⁶⁹ Rāzī, *Me'âtilhu'l Ğayb*, c.2, s.375.

aklını ve duygularını etkin bir biçimde kullanarak ilahi vahyi anlayıp hayatına katmasını sağlayan bir kitap olarak göndermiştir.

5.4. Nimetlerin Hatırlatılması ve Tekrarlanması

Yüce Allah'ın kuluna maddî ve manevî lütuf ve ihsanını ifade eden nimet kavramı Kur'an'da seksen altı defa Allah'a izafe edilmektedir.⁶⁷⁰ Kur'an'da *in'âm* anlatılırken, Allah'ın insanoğluna diğer varlıklardan daha ileri derecede lutfettiği anlayışına uygun bir üslûp dikkati çekmektedir. “Sizin nezdinizde nimet namına bulunan her şey hiç şüphe yok ki Allah'tandır.”⁶⁷¹ ayetine binaen insanlardan nimetin kaynağının Yüce Allah olduğunun idrakine varmaları, maddî ve mânevî her türlü ihtiyaçlarını Allah'tan dilemeleri, sahip oldukları her türlü nimetin Allah'tan geldiğini bilerek O'nun varlığını ve birliğini tanımaları beklenmektedir. Bunun akabinde lütfundan dolayı O'na sunulacak olan hamd ve şükürün söz ve davranışlara dönüşmesi gerekmektedir. Fâtiha sûresi bu iman ve şükran bilincinin veciz bir ifadesidir.⁶⁷² Kur'an'a göre Allah kuluna in'âmda bulunur, kul da Allah'a şükreder.⁶⁷³ Bu husus “Ey Rabbim! Bana ve ebeveynime lutfettiğin nimetlerin için şükretmemi ve senin kabulüne mazhar olacak güzel işler yapmamı nasip et!”⁶⁷⁴ şeklinde dile getirilmiştir. Gazzâlî'ye göre insanın âhiret saadetini hak etmesi için, Yüce Allah'ın yarattığı nimetleri O'nun sevgisi yönünde kullanması gerekmektedir. Çünkü Allah'ın kulları için varetmiş olduğu nimetlerin hepsi âhiret mutluluğunu ve Allah'a kurbiyeti kazanmaya birer vasıtaadır.⁶⁷⁵

İşte Allah'ın kullarına verdiği nimetleri hatırlatması ve tekrar etmesi yoluyla onları kulluğa teşvik etmesi ve nimetlerin kaybolması endişesiyle de onları uyarması Kur'an'daki *tergîb* ve *terhîb* üsluplarından. Bu bağlamdaki ayetler tefekkür ve temmül edildiğinde hem bizzat kendi nefsi hem de tüm varlıklar için bu nimetleri görmemek mümkün değildir. Mesela En'am suresinin birkaç ayetinde bu nimetlerin onlarcası birlikte zikredilmektedir:

“Şüphesiz Allah, taneyi ve çekirdeği yarıp filizlendirendir. Ölüden diriye çıkarır. Diriden de ölüyü çıkarandır. İşte budur Allah! Peki, (Ondan) nasıl çevriliyorsunuz? O, ka-

⁶⁷⁰ 'Abdu'l-Bākī, *el-Mu'cem*, “ni'am”, ss.707-709.

⁶⁷¹ Nahl 16/53.

⁶⁷² Mustafa Çağırıcı, “In'âm,” *DİA*, c.22, s.258.

⁶⁷³ Neml 27/19.

⁶⁷⁴ Ahkâf 46/15.

⁶⁷⁵ Gazzâlî, *İhyâ'* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife), c.4, ss.88-89; Mustafa Çağırıcı, “In'âm,” *DİA*, c.22, ss.258-259.

ranlığı yarıp sabahı çıkarandır. Geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı da ince birer hesap ölçüsü kıldı. Bütün bunlar mutlak güç sahibinin, hakkıyla bilen takdiridir (ölçüp biçmesidir). O, sayelerinde, kara ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulasınız diye sizin için yıldızları yaratandır. Bilen bir toplum için ayetleri ayrı ayrı açıkladık. O, sizi bir tek candan yaratandır. Sizin bir karar kılma yeriniz, bir de emanet bırakılma yeriniz var. Biz anlayan bir toplum için ayetleri ayrı ayrı açıklamışızdır. O gökten su indirendir. İşte biz onunla her türlü bitkiyi çıkarıp onlardan yeşillik meydana getirir ve o yeşil bitkilerden, üst üste binmiş taneler, -hurma ağacının tomurcuğunda da aşağıya sarkmış salkımlar- üzüm bahçeleri, zeytin ve nar çıkarırız: (Her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı. Bunların meyvesine, bir meyve verdiği zaman, bir de olgunlaştığı zaman bakın. Şüphesiz bunda inanan bir topluluk için (Allah'ın varlığını gösteren) ibretler vardır.”⁶⁷⁶

Nimeti maddî ve manevî olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Maddî nimetler dünyada varlığın devamı için gerekli olan her şeyi içerir. Mesela Nahl suresinde bunların birçoğuna işaret edilir.⁶⁷⁷ Manevî nimetler ise hidayet, iman ve bunların sağladığı ebedi hayattaki mutluluk üzerine yoğunlaşmaktadır. Allah'ın kullarına en büyük nimeti kuşkusuz onları muhatap alıp elçiler, kitaplar göndermesi, hak dini ve doğru yolu göstermesi ve insanın da selim fitratını bozmayıp O'na bağlanmasıdır. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Andolsun, Allah, mü'minlere kendi içlerinden; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitab ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.”⁶⁷⁸

Allah'ın kullarına zorluğun akabinde kolaylık vereceğini ifade etmesi ve bunu tekrarlaması da manevî nimetlerden addedilebilir:

“فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا” “Şüphesiz güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten, güçlükle beraber bir kolaylık vardır.”⁶⁷⁹

Hatta bu ayetin yorumunda kelimelerin kullanımları dikkate alınarak bir zorluk karşısında iki kolaylık olduğu ifade edilmektedir. Bu da insanda dinî olanı hazmetme ve ümitsizliğe düşmeme hususunda bir sinerji oluşturmaktadır.

⁶⁷⁶ En'âm 6/95-99; Ayrıca bkz. Hacc 22/5.

⁶⁷⁷ Bkz. Nahl 16/ 5-18, 53, 65-72, 78-83, 114, 121.

⁶⁷⁸ Al-i 'İmrân 3/164.

⁶⁷⁹ İnşirâh 94/5-6.

Yüce Allah Kur'an'da, muhataplarının düşünüp ibret alması ve doğru yolu bulması için ayetleri farklı üslup ve ifade kalıpları içerisinde inzal buyurmuş ve bunu iki farklı ayette şöyle ifade etmiştir:

“Andolsun biz, onlar düşünüp öğüt alsınlar diye (gerçekleri) bu Kur'an'da değişik biçimlerde açıkladık...”⁶⁸⁰

“Andolsun, biz çevrenizdeki memleketleri de yok ettik. (Doğru yola) dönsünler diye ayetleri tekrar tekrar açıkladık.”⁶⁸¹

Ayetlerden de anlaşılacağı üzere Kur'an'da tekrarlar; te'kid, takrir, öğüt, tenbih, teşvik, *tergîb* ve *terhîb* maksadıyla yer alan anlatım üsluplarıdır.⁶⁸²

Mesela Raḥmān suresinde otuz bir defa tekrarlanan (فِي أَيِّ آيَةٍ رَبُّكُمْ تُكذَّبَانِ) “O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?” ayetinde geçen *ālā'* kelimesi başta olmak üzere nimet manasına gelen veya ona yakın anlam taşıyan *iḥsān*,⁶⁸³ *sevāb*,⁶⁸⁴ *rızık*,⁶⁸⁵ *luḥf*,⁶⁸⁶ *menn*⁶⁸⁷ gibi kelimeler çokça tekrarlanır.⁶⁸⁸ Bu ayetlerde evrensel ve canlı tasvirler vardır. Kur'an'daki tekrarlar, okuyan ve dinleyenlere ahenkli bir akış içinde ulaştığından dolayı verilmek istenen mesajın etkisi daha yoğun hissedilmektedir. İşte Raḥmān suresinde birbirinden farklı nimetler zikredilmiş; hatırlatılmış ve her iki nimetin arasına da tekrarlanan ayetler yerleştirilmiştir. Böylece dünya ve ahiret nimetlerine dikkat çekilirken insanlar aynı zamanda yalanlama ve inkar etme hususunda uyarılmışlardır. İnsandan beklenen aklı ve şuuru ile kâinatın her zerresinde bunları gördüğünde layık olduğu veçhile O'na ibadet etmesi, yalvarması, rahmetini umarak O'ndan korkmasıdır. İnsanlık tarihi boyunca Peygamberler davetlerinde *tergîb* ve *terhîb*in bu şeklini sonuna kadar kullanmışlardır. Kur'an bunları şöyle haber vermektedir:

“Sizi uyarması için içinizden bir adam aracılığıyla Rabbinizden size bir zikir (vahy ve öğüt) gelmesine şaştınız mı? Hatırlayın ki, Allah sizi Nûh kavminden sonra onların ye-

⁶⁸⁰ İsrā' 17/41.

⁶⁸¹ Ahkâf 46/27.

⁶⁸² Hacımüftüoğlu, *Kur'an-ı Kerim'in İrşad Üslubu*, ss.186-187.

⁶⁸³ *İḥsān* Kur'an'da 12 defa tekrarlanmaktadır.

⁶⁸⁴ *Sevāb* Kur'an'da 13 defa tekrar edilmektedir.

⁶⁸⁵ *Rızık* Kur'an'da 55 yerde tekrar edilmektedir.

⁶⁸⁶ *Latîf* kalıbında Kur'an'da 7 kez Allah'ın sıfatı olarak tekrar edilmektedir.

⁶⁸⁷ *Menne* nimet ve lütuf anlamında Kur'an'da 16 defa tekrar edilmektedir.

⁶⁸⁸ Fatma Candan Günaydın, “Nimet,” *DİA*, c.33, ss.129-130.

rine getirdi ve sizi yaratılış itibariyle daha güçlü kıldı. Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz.”⁶⁸⁹

“Bildiğiniz her şeyi size veren, size hayvanlar, oğullar, bahçeler ve pınarlar veren Allah'a karşı gelmekten sakının.”⁶⁹⁰

“...Kureyş de, kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve onları korkudan emin kılan bu evin (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsin.”⁶⁹¹

Ayet-i kerimelerde bu nimetlerin gerektirdiği taabbuda vurgu yapılmakta ve insanlar bunun gereğini yerine getirmeye teşvik edilmektedir. Bazen de isyan ve küfür sebebiyle bu nimetlerin kaybolması ve azalması konusunda uyarılar yer almaktadırlar:

“Allah şöyle bir memleketi misal verdi: Orası güven ve huzur içinde idi. Oraya her taraftan bolca rızık gelirdi. Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler; bu yüzden yaptıklarına karşılık Allah onlara şiddetli açlık ve korku ıstırabını tattırdı.”⁶⁹²

Yüce Allah yukarıdaki ayetlerde verilen nimetleri tek tek saymakta ama sonunda önemli bir mesaj vermektedir:

وَاتِيكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ

O, İsteddiğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zalimdir, çok nankördür.”⁶⁹³

Tüm bu söylenenleri dikkate alarak Kur'an'da yer alan tekrarları ve nimetlere dair vurguları muhataplarını *tergîb* ve *terhîbe* yönlendiren ve irşad eden birer üslup zenginliği olarak değerlendirmek mümkündür.

5.5. Edebî Tasvirler

İster kıssa, temsil ve teşbih, isterse bazı mecâzî ifadeler olsun, Kur'an'da yer alan edebî tasvirler, *tergîb* ve *terhîbe* dair önemli işaretler vermektedir. Kur'an-ı Kerim, en önemli anlatım üsluplarından biri olan tasvir yöntemine başvurarak geçmiş olayları, tarihi kıssaları, meselleri, kıyameti, cennet ve cehennem sahnelerini ve bu süreçlerdeki insan tiplerini adeta canlı tabloları gibi idraklere sunmaktadır.⁶⁹⁴ Gerek peygamberlerin gerekse tarihte yaşamış toplumların hayatlarına dair malumat veren Kur'an kıssa-

⁶⁸⁹ A' rāf 7/69.

⁶⁹⁰ Şu'arā 26/132-135; Bkz. A' rāf 7/74.

⁶⁹¹ Kureyş 106/1-5.

⁶⁹² Nahl 16/112.

⁶⁹³ İbrāhīm 14/34.

⁶⁹⁴ Seyyid Kutub, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, s.53

larının gayelerinden biri de *tebşîr* ve *tahzîr*, *tergîb* ve *terhîb*dir. Kıssalar yoluyla kişiyi hayra davet eden her türlü iyiliğe yöneltmek, kötülüğe ve şerre davet eden her türlü temayülden de şiddetle sakındırmak hedeflenmektedir.

İnsanları Allah'a imana ve elçilerine tâbi olmaya teşvik ve *tergîb* eden Kur'an kıssaları açıklayıcı, etkili ve ikna edici bir anlatım üslubu ile sunulmaktadır. Mesela Kur'an, Hz. Âdem ve iki oğlu ile ilgili kıssaları,⁶⁹⁵ Hz. Nuh ve tâbileri⁶⁹⁶ Hz. Hüd ve ümmeti⁶⁹⁷ Hz. Salih ve halkı,⁶⁹⁸ Hz. Şuayb ve kavminin necat hikayelerini⁶⁹⁹ muhaptalarına haber vermektedir. Her asır ve her mekânda kurtuluşa erenlerin Allah'a ve Elçilerine iman edenler olduğuna dair Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: “Sonra Rasul-lerimizi ve iman edenleri kurtarıyoruz. (Ey Muhammed!) Aynı şekilde üzerimize bir hak olarak, inananları da kurtaracağız.”⁷⁰⁰

Diğer taraftan Kur'an, kıssalar vesilesiyle insanları batıl inançlardan, inkârdan, elçileri, kitapları ve ahireti yalanlamaktan sakındırmaktadır. Zaman zaman ahlakî muamelelere de dikkat çekerek, Hz. Şuayb'ın kavminin ölçü ve tartıdaki hileleri, Hz. Lut'un kavminin sapkınlıkları bu konudaki örneklerden olarak sunmaktadır. Yine Hz. Âdem'in oğulları ve Hz. Yusuf ile kardeşleri arasındaki hasette de *terhîb* söz konusudur. Zira Yüce Allah'ın kıssalara Kur'an'da yer vermesinin en önemli sebeplerinden biri şüphesiz bizden öncekilerin hallerini ibretle değerlendirebilmemizdir: “Andolsun, senden önce biz nice peygamberleri kendi kavimlerine gönderdik. Peygamberler onlara apaçık mucizeler getirdiler. Biz de suç işleyenlerden intikam aldık. Müminlere yardım etmek ise üzerimizde bir haktır.”⁷⁰¹

Ayrıca bu kıssalarda Yüce Allah herhangi bir sıkıntı, darlık ve ihtiyaç sahibinin tam bir teslimiyetle, sadık bir kalple kendisine yöneldiğinde Onun rahmeti ve merhameti sayesinde nasıl sıkıntılarından kurtulduğunu da haber vermektedir. Aynı zamanda kıssaların anlatıldığı ayetler, insanlar bu yola yönelip rağbet etsinler diye nasıl dua edilmesi gerektiğini ve Rabbimizin dualara nasıl icabet ettiğini gözler önüne sermektedir. Nitekim Hz. Yunus'un dilinden:

⁶⁹⁵ Mâ'ide 5/27.

⁶⁹⁶ 'Ankebüt 29/15.

⁶⁹⁷ Hüd, 11/58.

⁶⁹⁸ Hüd 11/66.

⁶⁹⁹ Hüd 11/94.

⁷⁰⁰ Yunus 10/103; Eymân, “et-Tergîb ve't-Terhîb fî'l-Kur'ân'il-Kerîm,” ss.60-62.

⁷⁰¹ Rûm 30/47.

“Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum.”⁷⁰² duası,

Hız. Zekeriyya'nın:

رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ

“Rabbim! Beni yalnız bırakma! Sen, vârislerin en hayırlısı, (her şey sonunda senindir).”⁷⁰³ niyazı,

Ashâb-ı Kehf'in kavminin kötülüklerinden korunmak için:

رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا

“Rabbimiz! Bize tarafından rahmet ver ve bize, (şu) durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla!”⁷⁰⁴ yakarışı,

Hız. Musa'nın Allah'tan destek ve yardımcı isteyerek:

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي (٢٥) وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي (٢٦) وَأَخْلِلْ مِنْ لِسَانِي (٢٧) يَفْقَهُوا قَوْلِي

“Rabbim yüreğime genişlik ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimden (şu) bağı çöz ki sözümlü anlasınlar.”⁷⁰⁵

çağrısı, inananların benzer hallerde nasıl dua etmeleri gerektiğine dair kıyamete kadar izlenecek birer örnek ve teşvik olmuştur.

Kıssalar insanları imana, hakka ve hayra teşvik ederken aynı zamanda inanmayanların, elçileri yalanlayanların, fesatçıların ve zalimlerin kötü âkıbetlerini de gözler önüne sermektedir. Tüm güç ve saltanatlarına rağmen dünyada uğradıkları ve ahirette de duçar olacakları acıklı halleri ibret, ikaz ve *terhîb* için dikkatlere sunulmaktadır. Mesela; ‘Âd, Lût ve Şemûd kavminin ve Kârûn’un azgınlıkları ve kibirleri sebebiyle uğradıkları helak şekilleri akıllara durgunluk verecek bir üslupla anlatılmıştır:

“‘Âd kavmi de (Hüd’u) yalanladı. Azabım ve uyarılarım nasılmış! Biz onların üstüne, uğursuzluğu sürekli bir günde gürültülü ve dondurucu bir rüzgar gönderdik. İnsanları köklerinden sökülmüş hurma kütükleri gibi kaldırıp atıyordu Azabım ve uyarılarım nasılmış (gördüler)!”⁷⁰⁶

“Derken güneşin doğuşu sırasında o korkunç uğultulu ses onları yakalayiverdi. Hemen onların altını üstüne getirdik. Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık. Şüphesiz bunda düşünüp görebilen kimseler için ibretler vardır.”⁷⁰⁷

⁷⁰² Enbiyâ’ 21/87

⁷⁰³ Enbiyâ’ 21/89

⁷⁰⁴ Kehf 18/10.

⁷⁰⁵ Tâhâ 20/25-28.

⁷⁰⁶ Kamer 54/18-21; Kaşâş, 28/76-83.

⁷⁰⁷ Hicr 15/73-74.

Bu ibretli ve hazin kıssaları tefekkür ve tedebbür edenler o günlerden bugüne sünnettullahın değişmediğini dolaylı olarak da göyerek ibret almaya ve kendilerini böylesi akıbetlerden sakındırmaya çalışmışlardır.⁷⁰⁸

Kur'an'da yer alan edebî tasvirlerden biri de temsildir. Ancak Kur'an'ın anlatım üsluplarından olan kıssa ile meselin veya temsilî anlatımın birbirine karıştırılmaması önemlidir. Her iki kullanım aynı amacı taşımakla birlikte kıssada tarihî gerçeklik önemli iken mesel için bu şart değildir. Tefsir usulünde önemli bir konu olan Emsâlu'l- Kur'an' kıssalarla benzerlik arz etse de yapı itibariyle farklı bir üslup şeklidir. Meseller soyut manayı somutlaştırmakta ve beş duyu ile anlaşılır hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Böylece soyuttan somuta doğru bir mesafe alınmaktadır.⁷⁰⁹ Her dilde ve kültürde var olan mesel, Kur'an öncesi semavî kitaplarda da mevcut olan temsili anlatım, sembolik ve soyut öğelerden ve yoğun teşbihlerden beslenen manayı somutlaştırmakta ve beş duyu ile anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.⁷¹⁰ Zira Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır:

وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ

“İşte biz, bu temsilleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir.”⁷¹¹

Zerkeşî Kur'an'da mesellerin tezkîr, va'z, ibret ve takrîr gibi birçok hususta yararlanmak maksadıyla kullanılan bir anlatım olduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre *tergîb* ve *terhîb* bu hedeflerden biridir.⁷¹² Hz. Peygamber'in de eğitim ve tebliğde kullandığı bu üslupla, en karmaşık konuların kolayca anlaşılması sağlanmıştır. Mesela Yüce Allah Kur'an'da, yapılan bir iyiliğe karşılık yedi yüz misline kadar ecir va'detmektedir:

“Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”⁷¹³

Bir başka ayette Allah infak konusunda minnet ile başa kakmayı, riya ve ezayı; ecir ve sevabı boşa çıkaran davranışlar olarak sunmaktadır:

⁷⁰⁸ Eymân, “et-Tergîb ve't-Terhîb fi'l-Ķur'āni'l-Kerîm,” ss.62-63.

⁷⁰⁹ Suyûti, *el-İtkân*, c.2, s.131

⁷¹⁰ Hacımüftüoğlu, *Kur'an-ı Kerim'in İrşad Üslubu*, ss.163-165.

⁷¹¹ 'Ankebût, 29/43; Bkz. Hâşr 59/21.

⁷¹² Zerkeşî, *el-Burhân*, c.1, s.486.

⁷¹³ Bakara 2/261.

“Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı halde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.”⁷¹⁴

Burada resmedilen, üzerinde hiçbir nebat barındıramayan sert kaya tabakasının üzerine ekilmiş ekinin yağmur sonrası durumudur.

Kur’an’da meseller ve teşbihler yoluyla bazen tüm delillere rağmen Allah’ın ayetlerini inkâr edenler ve anlamak istemeyenler sağır, dilsiz ve âmâyâ benzetilmiş;⁷¹⁵ bazen de ilmi ile amel etmeyenler soluyan bir köpekle temsil edilmişlerdir.⁷¹⁶ Kimi zaman da inkârcıların amelleri fırtınalı bir günde rüzgârla savrulan külle⁷¹⁷ ve engin denizlerdeki zifiri karanlıklarla⁷¹⁸ tasvir edilmiş ve ilgili ayetleri okuyanlar bu duruma düşmeme konusunda uyarılmışlardır.⁷¹⁹ Bu sebeple temsil üslubu hem eğitimde hem de irşad faaliyetlerinde etkin bir şekilde kullanılmaktadır.

Seyyid Kutup lafzî tabirlerle yapılan tasvir üslubunu ‘Kur’anî ifade tarzının ilk özelliği’ olarak kabul etmekte, soyut zihnî anlatım ile birlikte somutlaştırılmış tasavvur yönteminin akla, duygulara ve vicdana daha fazla tesir ettiğini ileri sürmektedir.⁷²⁰ Bu bağlamda verdiği örneklerden biri şöyledir: Arapların taptıkları ilahların acziyeti “onlar en hakir bir şeyi dahi yaratmaktan acizdirler” cümlesi ile sadece zihinsel soyut bir anlam ortaya çıkar. Ama Kur’an’da bu husus tasvirî anlatımla şu şekilde yer almaktadır:

“Ey insanlar! (size) bir misal verildi, şimdi onu dinleyin: Allah’ı bırakıp da yalvardıklarınız (taptıklarınız) bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de!”⁷²¹

---

⁷¹⁴ Bakara 2/264.

⁷¹⁵ Bakara 2/171.

⁷¹⁶ A’râf 7/175-177.

⁷¹⁷ İbrâhîm 14/18.

⁷¹⁸ Nûr, 24/40.

⁷¹⁹ Hacımüftüoğlu, *Kur’an-ı Kerim’in İrşad Üslubu*, ss.173-174.

⁷²⁰ Seyyid Kutub, *Kur’an’da Edebî Tasvir* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2011), s.287.

⁷²¹ Hacc 22/73.

“Burada sanatsal bir tasvir, harika bir teşbih, ince bir meydan okuma söz konusudur.”⁷²² Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür ve ayetlerde tasvir edilen yer, gök, tabiat cisimleri, bitkiler, ağaçlar, gece, gündüz, dağlar vb. adeta canlı birer varlığa dönüşmektedir.⁷²³

Bu bağlamda şu hususa dikkat çekmek gerekmektedir: Elbette temsili anlatımları yorumlayabilmek, Arap dili ve belâğatına vukufiyet yanında Kur’an dili ve üslubu konusunda engin bir tecrübe ve bilgiyi de gerektirmektedir. Aksi takdirde ayakların kayabileceği ve anlayışların mecrasından sapabileceği endişesi dile getirilmektedir.⁷²⁴

Başka bir husus da mesellerin tamamının kurgu ürünü olmayıp bir kısmının gerçek olaylara dayandığıdır. Mesela Hz. Davud ve insan kılığında gelen iki melek ile ilgili meselde olduğu gibi.⁷²⁵ İzahı gereken bir diğer mesele ise, kıssa ve mesellerde kurguya olan ihtiyacın sadece insanın idrakinin muhtaçlığından kaynaklanmasıdır.⁷²⁶

Ġazālî’ye göre korku ve ümit, sakınmak ve rağbet etmek “kalbi tedavi eden ilaçlar” gibidir. Birbirine üstünlükleri kalpte bulunan hastalığa göre değişiklik arzeder. Bu sebeple insanların dertlerine hangisi deva olabilecekse bu yöntemlerden biri tercih edilebilir.⁷²⁷ İşte kullarını ve ihtiyaçlarını en iyi bilen Yüce Allah, insanları iyi ve doğruya *tergîb* ve teşvik etmek ve kötü ve yanlış işlerden *terhîb* etmek için izah etmeye çalıştığımız bu yöntemlere sıkça başvurmuştur. İnsanları ilahi hakikati tasdik etmeye teşvik eden Kur’an, ilahî davete sırt çevirmekten sakındıran ayetlerle doludur. Bu bağlamda Kur’an bu yöntemlere, dengeli şekilde yer verirken, muhatapların inanç ve fikir düzeylerini, şartların gereklerini ve zamanın ihtiyacını göz önünde tutmaktadır.⁷²⁸

⁷²² Kutub, *Kur’an’da Edebî Tasvir*, ss.289-290.

⁷²³ İlgili ayetler için bkz. Muzzemmil, 73/17-18; Furkân 25/27-28; İbrâhîm 14/21-22; Nûr, 24/39-40; Mulk, 67/19.

⁷²⁴ Halefullâh, *Kur’an’da Anlatım Sanatı*, s.189.

⁷²⁵ Şâd 38/21-25.

⁷²⁶ Halefullah, *Kur’an’da Anlatım Sanatı*, s.193. Halefullah’ın ‘kıssa ve mesellerde kurgu’ ifadesi pek çok araştırmacı tarafından eleştirilmiş ve kutsal metinleri rasyonelleştirme çabası olarak değerlendirilmiştir. Kur’an kıssalarını ve meselleri tamamıyla kurgu olarak değerlendirmek, başlı başına bir tartışma konusudur.

⁷²⁷ Ġazālî, *İhyâ’* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife), c.4, s.164.

⁷²⁸ Hacımüftüoğlu, *Kur’an-ı Kerim’in İrşad Üslubu*, ss.210-211.

6. Kur'an'da *Terğīb* ve *Terhīb*in Muhatapları

Kur'an-ı Kerim insanları ırk, renk, dil ve cinsiyete göre tasnif etmemiş, bütün insanları muhatap kabul etmiş ve Yüce Allah birçok ayette şu şekilde insanlara hitap etmiştir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ⁷²⁹, يَا بَنِي آدَمَ⁷³⁰, يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ⁷³¹, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا⁷³², يَا أُولِي الْأَلْبَابِ⁷³³, يَا أَهْلَ الْكِتَابِ⁷³⁴, يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ⁷³⁵, يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ⁷³⁶, يَا عِبَادِي⁷³⁷, يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ⁷³⁸, يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ⁷³⁹.

Kelamullah muhataplarını kendi hakikatine ve yaratılış gayesine uygun davranışlar sergileyip sergilememeleri açısından sınıflandırarak mümin, müttaki, muhsin, salih, kâfir, münafık, müşrik, zalim, fasık gibi sıfatlarla nitelendirmiştir. Bununla birlikte hedef kitlesi genelde insanların tamamı olan Kur'an'ın hitap şekli, muhataplarının konumlarına göre farklılık göstermektedir. Pek çok mevzuda olduğu gibi *terğīb* ve *terhīb* üslubunda da muhatap peygamberler, inananlar, Ehl-i Kitap, münafıklar, müşrikler ve kâfirlerdir.

6.1. Peygamberler

Kur'an'da Peygamberlere yapılan uyarıları, ikazları ve hitapları üç grupta değerlendirmek mümkündür:

1. Peygamberlerin şahsında bütün insanlığa hitap söz konusudur.
2. Peygamberlerin şahsında hitap iman edenleredir.
3. Hitap sadece doğrudan peygamberlerin kendilerinedir.

Tebliğ ve davet vazifesi esnasında toplumdaki gelebilecek tepki, eziyet ve sıkıntılara karşı Yüce Allah, peygamberlerinin sabır ve mukavemetlerini artırmak; yardımını hissettirmek için elçilerini ayetlerle desteklemiş; umutsuzluğa düşer gibi olduklarında ve ufacık *zelle*leri karşısında anında vahiyle uyarma yoluna gitmiştir. Nübüvvetleri döneminde peygamberlerden yanılma veya unutma sebebiyle zuhur eden küçük gü-

⁷²⁹ Yûnus 10/57, 104.

⁷³⁰ A' rāf 7/26

⁷³¹ Bakara 2/40, 122.

⁷³² Bakara 2/172, 178,183.

⁷³³ Bakara 2/179

⁷³⁴ Mā'ide 5/68, 77.

⁷³⁵ En'ām 6/130.

⁷³⁶ Mu'minûn 23/51.

⁷³⁷ 'Ankebût 29/56.

⁷³⁸ İnfițār 82/6-8.

⁷³⁹ Kāfirûn 109/1-2.

nahları bazı âlimler *zelle* olarak ifade etmiş; bazıları *zelle* yerine *sağâ'ir* tabirini tercih etmiş; kimisi de bu konuda yanlışlık ve hata etmeye işaret etmiştir. Ancak “*zelle* bazan hata, bazan nisyân, bazan sehiv, bazan da evlâ ve efdal olanı terketmektir ve bunların hepsi peygamberlere nisbet edilebilir.”⁷⁴⁰

Sonuçta Hanefî alimleri arasında *zelle* hakkında şu anlayış kabul görmüştür. Onlara göre: “Peygamberlerin *zellesi*, en faziletliiden daha az faziletli ve en isabetliiden daha az isabetli olan fiillere bir yöneliştir ve asla haktan bâtıla, taatten mâsiyete geçiş değildir.”⁷⁴¹ Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelip geçen elçilerin çoğu bundan nasibini almış; kimi zaman bu teşvik ve uyarılar doğrudan kendilerine iken, kimi zaman onların şahsında inananlara yapılmıştır.

Mesela Hz. Âdem ve eşi “şu ağaca yaklaşmayın”⁷⁴² diye uyarılırken, Hz. Nuh iman etmeyen oğluna dair cahillerden olmama hususunda ikaz edilmiştir.⁷⁴³ Hz. Mūsâ, Firavun'a yumuşak söz söylemesi ve onun yanında Allah'ı anmayı ihmal etmemesi hususunda uyarılmış;⁷⁴⁴ Hz. Dâvūd adaletle hüküm verme konusunda ihtar edilmiştir.⁷⁴⁵ Hz. İbrâhîm babasına duada ısrar ettiği için Allah tarafından ikaz edilmişti.⁷⁴⁶ Hz. Peygamber de birçok ayette “kuşkulananlardan olma,⁷⁴⁷ şüphecilerden olma,⁷⁴⁸ hainlerden taraf olma,⁷⁴⁹ heveslerine uyma,⁷⁵⁰ sakın cahillerden olma,⁷⁵¹ şüpheye düşenlerden olma,⁷⁵² ahirete inanmayanların heveslerine uyma,⁷⁵³ onlardan ölen kimse- nin namazını sakın kılma,⁷⁵⁴ inkarcılara yardımcı olma,⁷⁵⁵ sakın müşriklerden olma,⁷⁵⁶ kâfirlere ve münafıklara boyun eğme,⁷⁵⁷ ikiyüzlülere itaat etme ve eziyetlerine aldırma”⁷⁵⁸ şeklinde uyarılmış ve ilgili konularda *terhîb* edilmiştir. Kısacası *Rahmân*, elçilerini çoğunlukla hata yapmadan uyarılmış; hata yaptıklarında ise hemen ikaz etmiştir.

⁷⁴⁰ Mustafa Akçay, “Zelle,” *DİA*, c.44, s.224.

⁷⁴¹ Akçay, “Zelle,” *DİA*, c.44, s.225.

⁷⁴² Bakara 2/35.

⁷⁴³ Hūd 11/46.

⁷⁴⁴ Tâhâ 20/41-44.

⁷⁴⁵ Şâd 38/21-25.

⁷⁴⁶ Tevbe 9/114.

⁷⁴⁷ Bakara 2/147.

⁷⁴⁸ Âl-i 'İmrân 3/60.

⁷⁴⁹ Nisâ' 4/105.

⁷⁵⁰ Mâ'ide 5/49.

⁷⁵¹ En 'âm 6/35.

⁷⁵² En 'âm 6/114.

⁷⁵³ En 'âm 6/150.

⁷⁵⁴ Tevbe 9/84.

⁷⁵⁵ Kaşâş 28/86.

⁷⁵⁶ Kaşâş 28/87.

⁷⁵⁷ Ahzâb 33/1.

⁷⁵⁸ Ahzâb 33/48.

Peygamberler de bu uyarılara kulak vererek, hemen yanırlarından vazgeşmiş; Yüce Allah'tan mağfiret dileyip durumlarını düzeltmişlerdir. Elbette nass hususi ise de ihtar tüm inananlardır. Kur'an'da bu konuda en fazla hitap Hz. Muhammed'e olmuştur. İnsanlar bu anlamda gelen ayetlere şaşırılmışlardır. Çünkü ismet sıfatına sahip olan ne-biler taammüden asla isyan ve hata etmemişlerdir. Bu bağlamdaki hitapları müfessirler ve âlimlerin bir kısmı zahir ve hakiki anlama hamletme konusunda bir beis görmemişlerdir. Bir kısmı ise tevil yolunu tercih etmişlerdir.⁷⁵⁹

Yüce Allah, elçilerini sadece uyarmamış, tebliğ ve davet yolculuklarında belki daha fazla yardımını hissettirmek için onları ayetlerle desteklemiş ve onların şahsında inananları teselli ve teşvik etmiştir: Şöyle ki Yüce Allah;

“(Ey Muhammed!) Peygamberlerin haberlerinden, kendileriyle senin kalbini pekiştirdiğimiz her bir haberi sana aktarıyoruz. Bunlarda sana hak, mü'minlere de bir öğüt ve hatırlatma gelmiştir.”⁷⁶⁰

buyurarak bunu açıkça ifade etmektedir. Özellikle Kur'an'da yer alan Kevşer, Duḥā, İnşirāḥ ve Naşr surelerinin Allah Rasulünü zor anlarında, vadettiği ‘Kevşer’ ile teselli ettiği, yüreğini ferahlattığı, Allah'ın yardımını, başarısını ve zaferiyle müjdelediği ve böylece hak yolda yılmadan mücadele etmeye teşvik ettiği görülmektedir. Birçok ayette de doğru bir yol üzere olduğu,⁷⁶¹ geçmiş ve gelecek günahlarının bağışlanacağı,⁷⁶² Allah'ın yol gösterici ve veli olarak yeteceği⁷⁶³ vaad edilirken, üzülmemesi ve tasalanmaması⁷⁶⁴ yolunda teselli edildiği görülmektedir. Akabinde Hz. Peygamber Allah'ın rızasına ermek için gece ve gündüz ibadete,⁷⁶⁵ sadece Allah'a dayanmaya⁷⁶⁶ ve Onu hamd ile tesbih etmeye,⁷⁶⁷ vahyedilene sımsıkı sarılmaya,⁷⁶⁸ *terğīb* ve teşvik edilmektedir.

Allah'a karşı ümit ve korku içerisinde olmak tüm insanların fitratlarına yerleştirilmiş duygulardır ve hepsinin de bu duygulara ihtiyacı vardır. Peygamberler Allah'a karşı en fazla ümit ve korku besleyen insanlardır. Bu bağlamda birçok ayet-i kerime

⁷⁵⁹ Akçay, “Zelle,” *DİA*, c.44, ss.225-226, Eymān, “et-Terğīb ve't-Terhīb fi'l-Ḳur'āni'l-Kerīm,”s.118.

⁷⁶⁰ Hūd 11/120.

⁷⁶¹ Zuḥruf 43/43; Tāhā 20/130; Şaf 61/8-9.

⁷⁶² Fetḥ 48/2; Ayrıca Duḥā 93/1-4.

⁷⁶³ Furḳān 25/31; Nisā' 4/45.

⁷⁶⁴ Yāsīn 36/76; Āl-i 'İmrān 3/176.

⁷⁶⁵ Tāhā 20/130.

⁷⁶⁶ Neml 27/79.

⁷⁶⁷ Furḳān 27/58.

⁷⁶⁸ Zuḥruf 43/43.

mevcuttur. Ancak bu ayetlerde hitap nebilere olsa da, hedef aynı zamanda diğer tüm insanlardır. Mesela;

“Andolsun, sana ve senden önceki peygamberlere şöyle vahyedildi: “Eğer Allah’a ortak koşarsan elbette amelin boşa çıkar ve elbette ziyana uğrayanlardan olursun.”⁷⁶⁹

“Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse; bir delik açıp yerin dibine inerek yahut bir merdiven kurup göğe çıkarak onlara bir mucize getirmeye gücün yetiyorsa durma, yap! Eğer Allah dileseydi elbette onları hidayet üzere toplardı. O halde sakın cahillerden olma.”⁷⁷⁰

Bu ayetler hakkında müfessirler; şart edatı ile geldiklerinden dolayı anlamın farazi ve takdirî olacağını ve zahirî anlamı ifade etmeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Ayrıca bu bağlamdaki ayetlerde hitap Hz. Peygamber’e olsa da asıl maksat ümmettir yorumu da yapılmıştır.⁷⁷¹

Ayet-i kerimeler göstermektedir ki peygamberlik bir lütuf olduğu kadar, zorlu ve meşakkatli bir görevdir. Asla zelle dahi olsa hata kabul etmez ve Peygamber dahi olsa anında uyarılır, *terhīb* edilir. Bu görevi en iyi bir şekilde yerine getirmeyi kolay kılan diğer bir lütuf ise Allah tarafından elçisinin desteklenmesi, sıkıntılı anlarında teselli edilmesi, bu yolda mücadeleye teşvik ederek vaad ettiği yardım ve zafere erdirmesidir. Aşağıdaki ayetler bu ikili anlatımın en açık örneklerindedir.⁷⁷²

“Eğer (Peygamber) bize isnat ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı mutlaka onu kudretimizle yakalardık. Sonra da onun şah damarını mutlaka keserdik. Hiçbiriniz de bu cezayı engelleyip ondan savamazdı.”⁷⁷³

“Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”⁷⁷⁴

6.2. Müminler

Allah katında inananların mertebeleri farklı farklıdır. Kur’an’da bir çok ayette bu derecelere işaret edilmektedir: İman edenler, iman edip hicret edenler, iman edip hicret ve cihat edenler, müttakiler, *birr* sahibi olanlar (ebrâr), muhlisler ve muhsinler Allah katında farklı mertebe sahibi insanlar olarak yer almaktadır. Yine *şâkirün*,

⁷⁶⁹ Zümer, 39/65.

⁷⁷⁰ En ‘âm 6/35.

⁷⁷¹ İbn ‘Âşūr, *et-Tahrîru ve’t-Tenvîr* (Tunus: Dâr-u Şahnûn, 1997), c.7, s.203; Râzi, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, c.2, s.192.

⁷⁷² Eymân, “et-Tergîb ve’t-Terhīb fi’l-Ğur’ân’il-Kerîm,”s.114.

⁷⁷³ Hâkka 69/44-47.

⁷⁷⁴ Enbiyâ 21/107.

muḥbitūn,⁷⁷⁵ *ṣiddīkūn* da Kur'an'da zikredilen mertebelerdendir. Müminlerin bu derecelere ulaşmak için gerekli vasıfları haiz olması gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim insanları bu mertebelere eriştirmek için çeşitli vesilelerle bunlara yer verip, *tergīb* ve teşvik etmektedir. Mesela takva sahipleri ile ilgili olarak şu ayetler örnek verilebilir:

“Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımamız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınmanızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdâr olandır.”⁷⁷⁶

“(Bunlar), “Rabbimiz, biz iman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla. Bizi ateş azabından koru” diyenler, sabredenler, doğru olanlar, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranlar, Allah yolunda harcayanlar ve seherlerde (Allah'tan) bağışlanma dileyenlerdir.”⁷⁷⁷

“Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emrederler. Kötülükten men ederler, hayır işlerinde birbirleriyle yarışırlar. İşte onlar Salihlerdendir.”⁷⁷⁸

Allah (cc) hitabında işaret ettiği bu mertebe sahiplerine çeşitli mükâfatlar vadetmekte ve onları kendisine itaata teşvik etmektedir:

“Ey iman edenler! Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız o size iyiyi kötüden ayırt edecek bir anlayış (Furkân) verir ve sizin kötülüklerinizi örter, sizi bağışlar. Allah büyük lütuf sahibidir.”⁷⁷⁹

“İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının...”⁷⁸⁰

“İyilik,(birr) yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacımdan dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.”⁷⁸¹

⁷⁷⁵ Allah'ın buyruklarına içtenlikle teslimiyet gösteren kimseler, ihlâslı ve mütevazı insanlar anlamında Kur'an'da geçen bir terim. Bkz. Hacc 22/34.

⁷⁷⁶ Hucurât 49/13.

⁷⁷⁷ Âl-i 'İmrân 3/16-17.

⁷⁷⁸ Âl-i 'İmrân 3/114.

⁷⁷⁹ Enfâl 8/29; Bu bağlamda bkz. Hadîd 57/28; Bakara 2/282; Talâk 65/2, 4.

⁷⁸⁰ Mâ'ide 5/2.

⁷⁸¹ Bakara 2/177; Eymân, “et-Tergīb ve't-Terhīb fî'l-Ḳur'âni'l-Kerîm,”ss.127-129.

Görüldüğü gibi Kur'an-ı Kerim *birr* sahiplerini teşvik için hem dünyevî hem de uhrevî birçok mükâfattan bahsetmektedir. Izutsu (1914-1993) *ebrarı* Allah'a karşı gelmekten sakınanlar ve Ondan layıkıyla korkanlar olarak açıklamakta, *birr* ile *taqvā*, *taşadduk*, ebeveyne hürmet ve adalete riayet arasında ilişkiler kurmakta ve ayetlerle de örneklendirmektedir. Bu ayetlerde insanlar iyiliğe teşvik edilirken *birrin* önündeki engellere karşı da uyarılmaktadır.⁷⁸²

“Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça ‘iyi’ye eremezsiniz. Her ne harcarsanız, Allah onu hakkıyla bilir.”⁷⁸³

“Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever.”⁷⁸⁴

“Siz Kitabı (Tevrat'ı) okuyup durduğunuz halde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Yaptığınızın çirkinliğini) anlamıyor musunuz?”⁷⁸⁵

Ayrıca *muhsinler* için de benzer teşvikler ve vaadler söz konusudur:

“Hayır, öyle değil! Kim “ihsan” derecesine yükselerek özünü Allah'a teslim ederse, onun mükâfatı Rabbinin katındadır. Artık onlara korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir.”⁷⁸⁶

“Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever.”⁷⁸⁷

Aslında *tergîb* ve *terhîb* üslubu iman etmeye gönlü hazır olan, vicdan ve basiret sahibi insanlar üzerinde daha etkili olabilecek yöntemlerdendir. Zira kendini kapatmış, kalbi mühürlenmiş kimselerin bu ifadelerden etkilenmeleri pek kolay değildir.⁷⁸⁸ Dolayısıyla *tergîb* ve *terhîb* ifadeleri muhatapları bakımından incelendiğinde görülecektir ki *rağbet* ve *rahbet* inananlarda daha fazla karşılık bulmaktadır.

6.3. Ehl-i Kitap

Kur'an-ı Kerim'de yer alan Ehl-i Kitap'a dair çok sayıda ayet incelendiğinde Yahudilerin Hıristiyanlardan daha fazla bahse konu oldukları görülmektedir. Asr-ı Saa-

⁷⁸² Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, ss.315-318.

⁷⁸³ Āl-i 'İmrān 3/92; Bu bağlamda bkz. Meryem 19/31-32.

⁷⁸⁴ Mumteḥine 60/8.

⁷⁸⁵ Bakara 2/44.

⁷⁸⁶ Bakara 2/112.

⁷⁸⁷ Āl-i 'İmrān 3/134; Luḡmān 31/2-4; Aḥkāf 46/12; Yūnus 10/26.

⁷⁸⁸ Hacımüftüoğlu, *Kur'an-ı Kerim'in İrşad Üslubu*, ss.212-213.

det'te Müslümanlar Ehl-i kitapla özellikle de Yahudilerle bir arada yaşamışlar; onların bir kısmı iman ederek Müslüman olmuş, bir kısmı ise muharref dinlerine inanmaya devam etmişlerdir. Kur'an-ı Kerim de zaman zaman kitap ehlini birçok konuda olduğu gibi *tergîb* ve *terhîb* içeren ayetlerde muhatap almıştır.

Kur'an bazı ayetlerle onları sahih imana,⁷⁸⁹ Hz. Muhammed'in risaletini tasdike⁷⁹⁰ ve salih amel işlemeye⁷⁹¹ davet etmiştir. Ayrıca kitap ehlini Allah'ın maddi ve manevi nimetlerini hatırlatan⁷⁹² ayetlerle de *tergîb* etmiş, İslam'ı kabul ettikleri takdirde onlara uhrevi nimetler, kat kat ecirler de hatırlatılmıştır:

“Onların (Kitap ehlinin) hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın ayetlerini okuyan bir topluluk da vardır. Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emrederler. Kötülükten men ederler, hayır işlemlerinde birbirleriyle yarışır. İşte onlar Salihlerdendir. Onlar ne hayır işlerlerse karşılıksız bırakılmayacaklardır. Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanları bilir.”⁷⁹³

Yine kitap ehline karşı müsamaha ve güzel muameleyi Yüce Allah ayetlerinde ifade etmiştir.⁷⁹⁴ Onların yiyeceklerini ve kestiklerini helal kabul etmiş, hanımlarıyla evlenmeye izin vermiştir.⁷⁹⁵

Birçok ayette de kitap ehli, *terhîb* ifade eden ayetlere muhatap olmuştur. Bu ayetlerde onların inkarları,⁷⁹⁶ ayetleri yalanlamaları,⁷⁹⁷ verdikleri sözde durmamaları ve samimi olmamaları⁷⁹⁸ yerilerek bu yanlışlardan vazgeçmeleri uyarısı yapılmıştır.⁷⁹⁹ Ayrıca Allah'a yalan isnat etmeleri,⁸⁰⁰ inançlarını ve kitaplarını tahrif etmeleri, edebe muğayir davranışlar sergilemeleri,⁸⁰¹ hakka batıl elbisesi giydirmeleri,⁸⁰² kendilerine

---

⁷⁸⁹ Āl-i 'İmrān 3/64.

⁷⁹⁰ A'raf 7/157.

⁷⁹¹ Bakara 2/40, 43, 62.

⁷⁹² İbrāhīm 14/7; Cāsiye 45/16; Bakara 2/57, 60.

⁷⁹³ Kaşaf 28/52-54; Āl-i 'İmrān 3/113-115.

⁷⁹⁴ Bakara 2/136.

⁷⁹⁵ Mā'ide 5/5.

⁷⁹⁶ Bakara 2/94-95.

⁷⁹⁷ Āl-i 'İmrān, 3/67-70.

⁷⁹⁸ Nisā' 4/155.

⁷⁹⁹ Bakara 2/83.

⁸⁰⁰ Tevbe 9/30; Yūnus 10/69-70.

⁸⁰¹ Āl-i 'İmrān 3/181.

⁸⁰² Bakara, 2/42.

gelen elçileri öldürmeleri,⁸⁰³ Hz. Peygamber’i yalanlamaları ve ona düşmanlık etmelerini⁸⁰⁴ gibi birçok hususa dikkat çekerek uyarılmışlardır:

“İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lanetledik, kalplerini de kas-katı kıldık. Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar. Akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını da unuttular. (Ey Muhammed!) İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah iyilik yapanları sever.”⁸⁰⁵

Sahip oldukları tüm bu olumsuz vasıflardan dolayı Allah, onları kalplerini mühürlemekle, hem dünyada, hem de ahirette duçar olacakları azapla, onlardan yüz çevirmekle,⁸⁰⁶ rahmet ve mağfiretinden uzak kılmak ve cehennemde ebedi kalmakla⁸⁰⁷ tehdit ve *terhīb* etmektedir.⁸⁰⁸

6.4. Münafıklar

Terğīb ve *terhīb*in muhataplarından bir diğer grup da münafıklardır. Allah özellikle çeşitli siyasi ve dini sebeplerle Medine’de ortaya çıkan Münafıkların sıfatlarını kullarına bizzat haber vermektedir: Bu vasıflardan bazıları; inanmadıkları halde inandık demeleri ve Allah’ı ve mü’minleri aldatmaya çalışmaları,⁸⁰⁹ mü’minleri akılsız addedererek alay etmeleri⁸¹⁰ ve çıkarları için yalan yere yemin etmeleridir.”⁸¹¹ Tüm bu samimi-yetsizliklerine rağmen Yüce Allah’ın birçok ayette münafıkları da *terğīb* ve *terhīb* için muhatap aldığı, onları tevbeyle, Allah’a ve Rasulüne itaate, kitaba sarılmaya ve hidayete tâbi olmaya davet ettiği görülmektedir:

“...Onlar, Allah’ın kalplerindeki bildiği kimselerdir. Öyleyse onlara aldırma. Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle.”⁸¹²

“Bir şey söylemediklerine dair Allah’a yemin ediyorlar. Halbuki o küfür sözünü söylediler ve (sözde) müslüman olduktan sonra inkar ettiler/kafir oldular. Ayrıca başaramadıkları şeye (peygamberi öldürmeye) de yeltendiler. Sırf, Allah ve Resûlü kendi lütfu ile onları zengin kıldığı için intikam almaya kalktılar. Eğer tövbe ederlerse kendileri

⁸⁰³ Āl-i ‘İmrān 3/112.

⁸⁰⁴ Bakara 2/ 89; Mā’ide 5/13.

⁸⁰⁵ Mā’ide 5/13.

⁸⁰⁶ Āl-i ‘İmrān 3/77.

⁸⁰⁷ Āl-i ‘İmrān 3/181; Eymān, “et-Terğīb ve’t-Terhīb fi’l-Ḳur’ān’il-Kerīm,” ss.170-173.

⁸⁰⁸ Eymān, “et-Terğīb ve’t-Terhīb fi’l-Ḳur’ān’il-Kerīm,” ss.170-173.

⁸⁰⁹ Bakara 2/ 8-10.

⁸¹⁰ Bakara 2/13-14.

⁸¹¹ Nisā’ 4/62.

⁸¹² Nisā’ 4/63.

için hayırlı olur. Şayet yüz çevirirlerse Allah onları dünyada ve ahirette elem dolu bir azaba çarptıracaktır. Artık onlar için yeryüzünde ne bir dost ne de bir yardımcı vardır.”⁸¹³

“Şüphesiz ki münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar. Onlara hiçbir yardımcı da bulamazsın. Ancak tövbe edenler, durumlarını düzeltenler, Allah'ın kitabına sarılanlar ve dinlerini Allah'a has kılanlar müstesnadır. Bunlar mü'minlerle beraberdirler. Allah mü'minlere büyük bir mükafat verecektir.”⁸¹⁴

Münafıkların bir vasfı da müminlerin uğradığı musibetlere sevinmek, güzelliklere ve hayırlara üzülmektir:

“Sana bir iyilik gelirse, bu onları üzer. Eğer başına bir musîbet gelirse, “Biz tedbirimizi önceden almıştık” derler ve sevinerek dönüp giderler.”⁸¹⁵

Yukarıda yer verilen ayetler *terğîbi* ifade etmekte olup, Allah Teala'nın onları *terhîb* için birçok ayette muhatap alarak uyardığı da müşahede edilmektedir:

“Münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir. Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı pek az anarlar. Onlar küfür ile iman arasında bocalayıp dururlar. Ne bunlara (müminlere) ne de şunlara (kâfirlere) bağlanırlar. Allah kimi saptırırsa ona asla bir çıkar yol bulamazsın.”⁸¹⁶

“Münafıklara, kendileri için elem dolu bir azap olduğunu müjdele. Onlar, mü'minleri bırakıp kafirleri dost edinen kimselerdir...”⁸¹⁷

“...Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendir (birbirlerinin benzeridir). Kötülüğü emredip, iyiliği yasaklarlar, ellerini de sıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular; Allah da onları unuttu. Şüphesiz münafıklar, fasıkların ta kendileridir.”⁸¹⁸

“Sadakalar hususunda gönüllü bağışta bulunan mü'minlerle, güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya; işte Allah asıl onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için elem dolu bir azap vardır.”⁸¹⁹

---

⁸¹³ Tevbe 9/74.

⁸¹⁴ Nisâ' 4/145-146.

⁸¹⁵ Tevbe 9/50.

⁸¹⁶ Nisâ' 4/142-143.

⁸¹⁷ Nisâ' 4/138-139.

⁸¹⁸ Tevbe 9/66-67.

⁸¹⁹ Tevbe 9/79.

“Onlardan ölen hiçbir kimse için asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler.”⁸²⁰

“Onlar için ister bağışlanma dile ister dileme (farketmez.) Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları asla affetmeyecektir. Bu, onların Allah ve Resûlünü inkâr etmiş olmaları sebebiyledir. Allah fasık topluluğu doğru yola iletmez.”⁸²¹

Bu ayetler incelendiği zaman Allah'ın, münafıklarla alay etmek; cihad şerefinden onları mahrum bırakmak; Allah'ın destek ve yardımından mahrumiyet; kalplerini mühürlemek; cenaze namazlarının kılınmasını ve onlar için bağışlama dilenmesini yasaklamak; yaptıkları her işi boşa çıkarmak gibi hususlarda uyardığı müşahede edilmektedir. Ahirette ise münafıklar için elim bir azap söz konusudur.⁸²² Bu bağlamdaki ayetlerde geçen alay etmek, tuzak kurmak gibi özellikler sadece insana mahsus olup Yüce Allah için söz konusu olamaz. Bu tür ayetlerde edebi bir anlatım tarzı olan müşâkeleye başvurulmuştur. Müşâkele, “bir söz içinde iki kelime arasındaki biçim benzeşmesi” anlamında kullanılır ve manaya güzellik katan sanatlardan kabul edilir. Müşâkele, edebî bir amaç veya nükte için, bir kelimenin başka bir anlam ve bağlamda tekrar edilmesi şeklinde gerçekleşir. İlk kelime genellikle gerçek mânada olmasına karşılık ikinci kelime ona tâbi ve sadece şekil (lafız) yönünden ona benzer olarak getirilir. Bunun en açık örneği Âl-i İmrân 3/54 âyetinde görülmektedir. (“ومكروا ومكر الله”) âyetinde ikinci “مكر” birinciye (مكروا) müşâkele için getirilmiş olup asıl anlamı ‘hile ve dolaplarını boşa çıkardı, cezasını verdi’ şeklindedir.⁸²³

⁸²⁰ Tevbe 9/83-84.

⁸²¹ Tevbe 9/80.

⁸²² Eymân, “et-Tergîb ve't-Terhîb fî'l-Çur'ân'il-Kerîm,” ss.140-145.

⁸²³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c.1, ss.45, 281. İsmail Durmuş, “Müşâkele,” *DİA*, c.32, s.154.

6.5. Müşrikler ve Kafirler

Küfür ve şirkin anlam içeriğini vahye tâbi olmamak ve Allah'ın mutlak birliğini tanımamak şeklinde ifade eden İzutsu, “teslis inancını tipik bir putperestlik örneği olarak görüp, müşrik ve kafiri aynı kategoride değerlendirmekte”⁸²⁴ ve şu ayetlere dikkat çekmektedir:

“Allah, Meryem oğlu Mesîh’in kendisidir” diyenler, hiç şüphesiz hakikati inkâr etmişlerdir. Oysa Mesîh, “Ey İsrâiloğulları! Benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah’a kulluk edin” demişti. Bilinmeli ki her kim Allah’a ortak koşarsa Allah ona cennet yüzü göstermeyecek ve onun varacağı yer cehennem olacaktır. Zâlimlerin yardımcıları da olmayacaktır.”⁸²⁵

“Allah bir çocuk edindi” dediler. O, bundan uzaktır. O her bakımdan sınırsız zengindir. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Onundur. Bu konuda elinizde hiçbir delil de yoktur. Allah'a karşı bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz? De ki: “Allah hakkında yalan uyduranlar asla kurtuluşa eremezler.”⁸²⁶

Bu ayetler İzutsu’ya göre şirkin son noktasında küfür ile buluşmakta olduğuna işaret eder. Şirk ve Küfür arasındaki irtibata ilişkin olarak, *tevhîd* ilkesinin sembolü kabul edilen ve Mekke döneminin ilk yıllarında inen “Kâfirûn suresinde “Mekkeli müşriklerin şahsında bütün putperestlere iman ile şirkin farklı şeyler olduğu ilan edilmekte, iki inanç arasında bir uzlaşmaya gidilmesinin mümkün olmadığı kesin olarak ifade edilmektedir.”⁸²⁷ Asıl dikkat çekici husus ise bu surede müşriklere doğrudan ‘ey kâfirler’ diye hitap edilmesidir. Faḥru’-d-Dîn Razi bu ayette ‘ey kâfirler’ hitabının muhatabı olarak sadece müşrikleri görmekte, Yahudi ve Hıristiyanları dâhil etmemektedir.⁸²⁸

Bu bağlamda her iki kavramın birbirinden net bir şekilde ayrılması mümkün olmadığından müşrik ve kâfir aynı başlık altında ele alınmıştır. Zira şirk, asli ve dar anlamı itibariyle her türlü inançsızlığı içeren küfrün bir türüdür. Diğer bir ifadeyle her şirk eylemi küfür teşkil ettiği halde, her küfür eyleminin şirk niteliğinde ortaya çıkması gerekmez. Bununla birlikte Kur’an’da küfür ve türevleri dar anlamda şirk ifade

⁸²⁴ İzutsu, *Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, s.212.

⁸²⁵ Mâ’ide 5/72.

⁸²⁶ Yûnus 10/68-69.

⁸²⁷ Bkz. *Kur’an Yolu*, c.3, s.121.

⁸²⁸ Bkz. Râzî, *Mefâtiḥu’l Ğayb*, c.32, ss.127-129.

etmek üzere yer aldığı gibi,⁸²⁹ kimi ayetlerde şirk koşmak ifadesi de her türlü küfrü içine alacak biçimde geniş anlamda⁸³⁰ kullanılmaktadır. Ancak bazı ayetlerde farklı inanç sahibi topluluklardan söz edilirken müşrikler farklı bir topluluk olarak kabul edilmiştir. Mesela “Şüphesiz, iman edenler, Yahudiler, Sabîiler, Hıristiyanlar, Mecûsiler ve Müşrikler var ya, Allah kıyamet günü onların aralarında mutlaka hüküm verecektir. Çünkü Allah her şeye şahittir.”⁸³¹ ayetinde müşrikler ayrı bir topluluk olarak zikredilmiştir.⁸³² Şirk ve küfür hem Kur’an-ı Kerim’de, hem hadis-i şeriflerde günahların en büyüğü ve affedilmeyecek olanı olarak zemmedilmiştir. Müşriklere de pek çok ayette yer verilmiş olup, kimi zaman *tergîb*, kimi zaman *terhîb* üslubu ile muhatap kılınmışlardır. Bazı ayetlerde müşrikler, bedeli ateş olan şirki terk etmeye; tevbe etmeye ve sadece Allah’a ibadet etmeye davet edilmişlerdir:

“Allah ve Resûlü, Allah’a ortak koşanlardan uzaktır. Eğer tövbe ederseniz, bu sizin için hayırlıdır. Ama yüz çevirirseniz, şunu iyi bilin ki, siz Allah’ı âciz bırakabilecek değilsiniz. İnkârcılara, elem dolu bir azabı müjdele!”⁸³³

Bazı ayetlerde ise namaz kılmaları ve oruç tutmaları karşılığında kendilerine Yaraticının af ve mağfireti, müminlerle kardeş olabilme şerefi va’d edilmiştir. Bu va’d bir bakıma onları tek Allah inancına teşvik/*tergîb*dir:

“Fakat tövbe edip, namazı kılar ve zekâtı verirlerse, artık onlar sizin din kardeşlerinizdir. Bilen bir kavme âyetleri işte böyle ayrı ayrı açıklarız.”⁸³⁴

Ayrıca önceki ayetlerde müşriklerin tevbe ettikleri takdirde yapılan anlaşmaya binaen mal ve can emniyetlerinin sağlanacağı da ifade edilmiştir.⁸³⁵

Terhîb bağlamında baktığımız zaman ise; müşrikler putlara tapmaktan, aya, güneşe, yıldızlara secde etmekten, cinlere ve meleklerle ibadet etmekten vazgeçme hususunda ayetlerle uyarılmışlardır.⁸³⁶ Tövbe etmedikleri, Allah’a şirk koşmaktan vazgeçmedikleri takdirde azapla tehdit edilmişler ve amellerinin boşa çıkacağı hususunda uyarılmışlardır.⁸³⁷ Bazı ayetlerle de cennetten mahrum bırakılma ve cehenneme duçar

⁸²⁹ Āl-i ‘İmrân 3/151; Tevbe, 9/1 7; Mumteħine 60/10.

⁸³⁰ Nisâ’ 4/48, 116.

⁸³¹ Hacc 22/17.

⁸³² Talip Türcan, “Klasik İslam Hukuk Doktrininde Şirk Kavramının Algılanma Biçimi ve Hukukî Düzenlemelere Etkisi,” *Dini Araştırmalar* 5:14 (2002), ss.20.

⁸³³ Tevbe 9/3; Nisâ’ 4/36.

⁸³⁴ Tevbe 9/5, 11; Kaşas 28/57.

⁸³⁵ Tevbe 9/3-4.

⁸³⁶ Fuşşilet, 41/37; Sebe’ 34/40-41.

⁸³⁷ Nisâ’ 4/48; Tevbe 9/17.

olma ile tehdit edilmişlerdir.⁸³⁸ Yine Mescid-i Harama ve daha sonra da Mekke ve Medine'ye girebilme şerefinden mahrum bırakılmakla ikaz olunmuşlardır.⁸³⁹

Müşriklerin ahvali kimi ayetlerde ise darb-ı mesellerle ve Kur'an kıssalarıyla tasvir edilerek onlar bazan *terğīb* bazan da *terhīb* üslubuna muhatap olmuşlardır:

“Allah'tan başkalarını dost edinenlerin durumu, kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümcek evidir. Keşke bilselerdi.”⁸⁴⁰

“...Kim Allah'a ortak koşarsa, sanki gökten düşmüş de kendisini kuşlar kapışıyor veya rüzgar onu uzak bir yere sürüklüyor gibidir.”⁸⁴¹

---

⁸³⁸ Mā'ide 5/72; Bakara 2/165-167; Mu'min 40/73-77.

⁸³⁹ Tevbe 9/28.

⁸⁴⁰ Ankebüt 29/41.

⁸⁴¹ Hacc 22/31.

7. *Tergīb* ve *Terhīb* Ayetlerinin Kur'an'ın Ana Konularına Dağılımı

Kur'an-ı Kerim'in ikili anlatım üslubu, genel kabule göre Kur'an'ın ana konuları olarak bilinen akaid, ahkâm, ahlak ve ibadete dair ayetlerde de başvurulan bir yöntem olmuştur. Bu konuların izahı ve anlaşılmasında ikili anlatımın önemli bir üslubu olan *tergīb* ve *terhīb*in katkısı elbette göz ardı edilemez. Zira Kur'an üslubunun en önemli özelliklerinden biri akla ve duygulara birlikte hitap edebilme gücüdür. Kur'an bunlardan birini önceleyip diğerini yok saymaz. İşte hem vicdana hem de akla etkili bir şekilde hitap eden Kur'an'ın, söz konusu mevzular akaid ve ahkâm dahi olsa *tergīb* ve *terhīb* üslubunun insan üzerindeki vicdani tesirini de dikkate aldığı bir gerçektir. Bu bölümde Kur'an ayetleri akaid, ahkâm, ahlak ve ibadet temaları çerçevesinde değerlendirilerek *tergīb* ve *terhīb*e dair tespit edilen ayetlerden bazı örneklerle konunun izahı yapılmıştır. Ele alınan konular bağlamında tespit edilen diğer ayetlere tablo halinde tezin sonunda 'Ekler' bölümünde yer verilmiştir. Böyle bir tablonun hazırlanmasında elbette subjektif bir anlayışın etkili olduğu bir gerçektir. Nitekim Ahkâmü'l-*Qur'ân* yazarları hüküm ayetlerinin sayısı konusunda dahi ittifak etmemişlerdir. Bu hususun çalışmamız için de göz önünde bulundurulması temennimizdir.

7.1. Akaid

Buraya kadar farklı veçheleriyle ele aldığımız *tergīb* ve *terhīb* üslubunun, en temel inanç ilkelerini ifade eden Kur'an ayetleri için de geçerli olup olamayacağı tartışma konusudur. Zira ilk bakışta temel inanç esasları konusunda Kur'an'ın nispeten daha dolaysız bir dil kullandığı görülür. Ancak Kur'an bir bütün olarak ele alındığında, imana dair esasları muhatabının aklına ve gönlüne daha iyi yerleştirmek için *tergīb* ve *terhīb* üslubuna da yer verdiği müşahede edilir. Bu üsluba daha çok dünya ve ahirete taalluk eden bir takım ceza ve mükâfatlar, müjde ve uyarılar bağlamında başvurulmuştur. Kur'an'ın inanç konularında teşbih, tasvir, mecaz, istiare gibi *tergīb* ve *terhīb* üslubuna dâhil olabilecek anlatımlara başvurusu müşrikler tarafından alay konusu dahi yapılmıştır. Yüce Allah Kur'an'da buna doğrudan şu cevabı vermiştir:

“Allah bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez. İman edenler onun, Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre saplananlar ise, “Allah örnek olarak bununla neyi kastetmiştir?” derler. (Allah) onunla

birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Onunla ancak fasıkları saptırır.”⁸⁴²

Allah’a iman, akidenin aslî unsuru olup, diğer rükunların Allah’a iman ile çok sıkı bağı söz konusudur. Muhataplarını Allah’a, meleklerine, kitaplarına, rasullerine ve ahiret gününe iman etmeye davet eden bu ayetlerde salt emir kipi ile bir hitap söz konusu olmayıp, bir olan Allah’a inanmaya, sadece Ona yönelip tevekkül etmeye, yalnız Ona dayanıp, güvenmeye ve Ona tevbe etmeye teşvik edici Kur’an ifadeleri genişçe yer almaktadır. Mesela iman etmeyi emreden ayetin devamında imana karşılık iki kat pay müjdesinin olması bu hususta verilecek örneklerdendir:

“Ey iman edenler; Allah’a karşı gelmekten sakının ve peygamberine iman edin ki, size rahmetinden iki kat pay versin, size kendisiyle yürüyeceğiniz bir nur versin ve sizi bağışlasın. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”⁸⁴³

Seyyid Kutup bu ayetle ilgili olarak; iki nasip ve iki kat pay müjdesinin müthiş bir tabir olduğunu ifade ederek rahmetin adeta sel gibi akmasından söz eder ki bu apaçık bir *tergîb* ve teşvike işaret etmektedir.⁸⁴⁴ Bu bağlamda değerlendirilebilecek en çarpıcı örneklerinden biri de Kur’an’ın eşsiz temsillerinden addedilen örümcek misalidir. Kur’an’da bu sureye örümcek yani Kur’an ifadesiyle ‘*Ankebût*’ adının verilmesi içinde yer alan şu ayetten kaynaklanmaktadır:

“Allah’tan başkalarını dost edinenlerin durumu, kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümcek evidir. Keşke bilselerdi.”⁸⁴⁵

Seyyid Kutup bu ayette Allah dışında veli edinilen varlıkların acizliğine ve dayanıksızlığına işaret edildiğini hatırlatarak bu varlıkları dost edinen kimseleri gaflet ve cehalet ile vasıflandırmaktadır: “Çünkü onlar önlerindeki apaçık gerçeği idrak hususunda acze düşmüşlerdir.”⁸⁴⁶

Kâfirlerin ve müşriklerin Allah’tan başkasına ettikleri duanın kabul olmayacağına dair bir başka ayette, onların durumu su içmek için avuçlarını açan, ancak gerek suyun

⁸⁴² Bakara 2/26. Ayrıca bkz: “Ey insanlar! (Size) bir misal verildi; şimdi onu dinleyin: Allah’ı bırakıp da yalvardıklarınız (taptıklarınız) bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de!” Hacc 22/73.

⁸⁴³ Hâdîd 57/28; Ayrıca bkz. Âl-i ‘İmrân 3/179; Nisâ’ 4/152.

⁸⁴⁴ Kutub, *Fî zilâli ‘l-Kur’ân*, c.6, s.3496(İlgili ayetin tefsiri).

⁸⁴⁵ ‘Ankebût 29/41.

⁸⁴⁶ Kutub, *Kur’an’da Edebi Tasvir*, ss.61-62.

parmakların arasından dökülmesiyle, gerekse avuçların suya ulaşmaması sonucu susuz kalan kimsenin durumuna benzetilerek şu şekilde tasvir edilmektedir:

“El açıp yalvarmaya lâîk olan ancak O’dur. O’nun dışında el açıp dua ettikleri onların isteklerini hiçbir şeyle karşılamazlar. Onlar ancak ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir. Halbuki (suyu ağzına götürmedikçe) su onun ağzına girecek değildir. Kâfirlerin duası kuşkusuz hedefini şaşırıştır.”⁸⁴⁷

Günlük hayatta maddi pislikler için kullanılan *necis*, *neces* veya *rics* kelimelerinin mecazi anlamda Allah’a şirk koşan ve ona iman etmeyenler için, hatta ortak koşulan varlıklar için kullanılmış olması da oldukça dikkat çekici bir örnektir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ “Ey iman edenler! Allah’a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir.”⁸⁴⁸

وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ “Şirkten uzak dur.”⁸⁴⁹

Bu ayetlerin ilkinde Allah’a şirk koşanlar ‘pis’ olarak addedilirken, bir diğerinde şirkin bizzat kendisi uzak durulması gereken ‘put’ ya da ‘necaset’ olarak görülmektedir. Elbette her iki ayette de kastedilen maddi bir necaset olmayıp kaçınılması gereken manevi pisliktir ve bu yolla insanlar Allah’a ortak koştuktan sakındırılmakta ve *terhîb* edilmektedir. Yine Kur’an’da inkâr edenlerin gönlüne karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşek eşliğinde yağmura tutulmuş kimselerin yaşadığı ölüm korkusu gibi korku salınmakta,⁸⁵⁰ göğüsleri sanki göğe çıkıyormuşçasına daraltılıp, yükseldikçe nefessiz kalmakla⁸⁵¹ *terhîb* edilmektedir.

Kur’an-ı Kerim’in birçok ayetinde Allah’a iman, peygamberlere, meleklerle ve kitaba iman ile birlikte zikredilmiştir. Zira meleklerle, peygamberlere, kitaplara iman da akaid esaslarındandır ve bunlara iman hususunda insanlar teşvik edilmiş ve reddetmelerini için de uyarılmışlardır:

“Allah’a ve Peygamberlerine iman edenler var ya, işte onlar siddîklar (sözü özü doğru kimseler) ve Allah katında şahitlerdir. Onların mükâfatları ve nurları vardır. İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar cehennemliklerdir.”⁸⁵²

⁸⁴⁷ Ra’d 13/14.

⁸⁴⁸ Tevbe 9/28.

⁸⁴⁹ Muddessir 74/5.

⁸⁵⁰ Bakara 2/18-19. Bu bağlamda bkz. En’âm 6/102; Hacc 22/34.

⁸⁵¹ En’âm 6/125.

⁸⁵² Hadid 57/19.

“Kim Allah’a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, Sıddıklarla, şehitlerle ve iyi kimselerle birlikte dirler. Bunlar ne güzel arkadaştır.”⁸⁵³

“Yahut karanın ve denizin karanlıklarında size yolunuzu gösteren ve rahmetinin önünden rüzgarları bir müjdecî olarak gönderen mi? Allah ile birlikte başka bir ilah mı var? Allah onların ortak koştuklarından yücedir.”⁸⁵⁴

Örnek olarak verdiğimiz bu ayetlerde görüldüğü gibi Yüce Allah, doğrudan ‘şirk koşmayın, inkar etmeyin’ şeklinde hüküm cümleleri kullanmak yerine, böyle yaptıkları takdirde başlarına gelecek olanları çarpıcı bir üslupla haber vererek muhataplarını korku ve sakındırma yoluyla imana ve dolayısıyla kurtuluşa çağırmaktadır.

Kur’an’da ahirete iman bağlamında kıyametin dehşetini anlatan bir başka ayet şöyledir:

“Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Çünkü kıyamet sarsıntısı çok büyük bir şeydir. Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirmekte olduğu çocuğundan geçer ve her hamile kadın da karnındaki çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş görürsün; halbuki onlar sarhoş değildirler. Ne var ki Allah’ın azabı çok şiddetlidir.”⁸⁵⁵

Burada bir insanın merhametinin zirvesine teşbih söz konusudur ki o da çocuğunu emziren bir annenin merhametidir. Ancak kıyamet kopunca bu annenin dahi dehşete kapılacağı ve emzirdiği çocuğu bırakıp kaçmak isteyeceği tasvir edilmektedir.⁸⁵⁶

Bir başka ayette yalancılar ve inkarcıların şiddetli ölüm sancıları içinde çırpınacağı ifade edilmekte, küfür ve kizblerine karşılık hazırlanan büyük bir azapla *terhīb* edilmektedirler:

“Allah’a karşı yalan uyduran veya kendine bir şey vahyedilmemişken, “Bana vahyolundu” diyen, ya da “Allah’ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim” diye laf eden kimseden daha zalim kimdir? Zalimlerin şiddetli ölüm sancıları içinde çırpındığı; meleklerin, ellerini uzatmış, “Haydi canlarınızı kurtarın! Allah’a karşı doğru olmayanı söylediğiniz ve onun ayetlerinden kibirlenerek yüz çevirdiğiniz için bugün aşağılayıcı azap ile cezalandırılacaksınız” diyecekleri zaman hallerini bir görsen!”⁸⁵⁷

⁸⁵³ Nisā’ 4/69.

⁸⁵⁴ Neml 27/63.

⁸⁵⁵ Hacc 22/1-2.

⁸⁵⁶ Hacc 22/1-2. Taberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.18, ss.557-564.

⁸⁵⁷ En’ām 6/93.

Taberî bu ayetle ilgili olarak; muhatabın Hz. Peygamber olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra da muhatap onu okuyanlar ve dinleyenlerdir. Ayet; Allah'ı, kitabı ve Peygamberi yalanlayanların hazin sonlarına dikkat çekmekte ve tehdit ihtiva etmektedir.⁸⁵⁸ İnkarcılar için benzer bir akıbetten bahsedilirken Me'âric suresinde cehennem konuşturulmakta ve azap şöyle tasvir edilmektedir:

“Hayır, (ne mümkün)! Şüphesiz, cehennem derileri kavurup çıkararak ateşli ateştir. O, (hakka) arka döneni ve (imandan) yüz çevireni; servet toplayıp yığanı kendine çağırır.”

859

Kur'an'da inanca dair ayetlere baktığımızda benzer birçok üsluba başvurulduğu görülecektir ki işte bunlar *tergîb* ve *terhîb* veya *inzar* ve *tebşîr* olarak tanımlanabilir. Bu örnekleri çoğaltmak elbette mümkündür.

7.2. Ahkâm

Kur'an-ı Kerim'in bütünüyle bir hüküm ve kanun kitabı addedilemeyeceğini, ancak bunun Kur'an'da ahkâm ayeti yoktur veya pek azdır demek olmadığını da çalışmamızın farklı bölümlerinde ifade etmeye çalıştık. Öncelikle bir ayetin ahkâm ayeti olduğunu tespit noktasında müfessirler, fakihler, usulcüler farklı ölçütler belirleyerek bunu ciddi bir tartışma konusu yapmışlardır. Hatta böyle bir tasnifin yapıp yapılmayacağı dahi sorgulanmıştır.

Ğazālî'ye göre şer'î hitab ya bir şeyin yapılmasını, ya terk edilmesini gerekli kılar, ya da yapıp yapmama hususunda muhayyer bırakır. Bu açıdan mükellefin fiilleri için sabit olan hükümler, vacib (farz), haram, mekruh, mendup ve mübah olmak üzere beş temel hükme ayrılır.⁸⁶⁰ Bu bağlamda usul açısından üç temel unsur üzerinde durulmuştur: Lafız, karine, müeyyide. Yani bir ayete ahkâm ayeti diyebilmek için öncelikle lafzın emir veya nehiy kipi gibi açık bir hükme delaleti gerekir. Bu da yeterli olmayıp karineye bakılır. Karine ayetin nüzul sebebi, Hz. Peygamber'in sarîh beyanı ve Kur'an'ın ilke ve gayeleri olarak değerlendirilebilir. Müeyyide ise dünyevî ve uhrevî olmak üzere ikiye ayrılır. Yani bu ikisinden birinin mevcudiyeti o lafzın hüküm ifade ettiğine delalet eder.

⁸⁵⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c.5, s.270

⁸⁵⁹ Me'âric 70/15-18.

⁸⁶⁰ Ğazālî, *Mustaşfâ* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2006), c.1, s.105.

Kur'an'da ahkâm ayetlerinin sayısı ve tasnifi konusunda âlimler arasında farklı görüşler vardır. Âlimler bu ayetleri içinde ahkâm bulunduğu açıkça belli olan ayetler ve doğrudan bir hüküm ifade etmeyip ancak istinbât yoluyla hüküm çıkarılabilen ayetler olarak sınıflandırmışlardır. Bunun sonucunda İslâm hukukçuları da belli konulardaki ahkâm ayetlerini tefsiri etmeye başlamışlar ve bu alanda Ahkâmu'l-Kur'ân'a dair müstakil eserler meydana getirmişlerdir.⁸⁶¹ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 'Ahkâmu'l-Kur'ân' maddesine göre *Ahkâmu'l-Kur'ân*'a dair ilk eserin İmam Şâfi'î (ö.204/820) tarafından hazırlandığı ifade edilse de İlk *Ahkâmu'l-Kur'ân* yazarı Muḳâtil b. Suleymân (ö.150/767)'dir ve *Ahkâm Ayetleri Tefsiri* adlı eserinde hüküm bildiren 500 ayete yer vermektedir. Zerkeşî, Ğazâlî ve Râzî'nin de Kur'an'da 500 civarı ahkâm ayetini tesbit etmiş olduklarından bahsetmektedir. Ancak farklı kaynaklarda bu sayının 800'den fazla olduğunu iddia edenlerin yanında 200'e kadar indirenler de vardır.⁸⁶²

Dil ve üslup açısından en didaktik dil, hukuk dilidir ve hukuka dair metinler incelendiğinde bu açıkça müşahede edilir. Ancak bu tespit Kur'an-ı Kerim için bütünüyle doğru bir yargı değildir. Çünkü Kur'an, kuru bir hukuk dilini *terğîb* ve *terhîb*, *inzâr* ve *tebşîr* gibi farklı anlatım üsluplarıyla daha anlaşılır ve daha etkili bir hale getirmektedir. *Terğîb* ve *terhîb* üslubu açısından ahkâm ayetleri incelendiğinde görülür ki inanç esaslarına dair ayetlerde olduğu gibi bu ayetlerde de salt emir kipi ile bir hitap sözü konusu olmayıp, muhataplar bu hükümlere tâbi olmaya teşvik edilmekte ve uymadıkları takdirde farklı müeyyidelerle de *terhîb* olunmaktadır. Mesela Kur'an'da faizin haram olduğu ifade edilmekle yetinilmemiş; dikkat çekici bir tasvirle faiz yiyenler, şeytanın çarptığı kimseye benzetilmek suretiyle anlam desteklenmiş ve vurgu kuvvetlendirilmiştir:

“İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirsiniz, Allah katında artmaz. Ama Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek her ne zekat verirsiniz; işte bunu yapanlar sevaplarını kat kat arttıranlardır.”⁸⁶³

“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, Alış veriş de faiz gibidir” demelerinden dolayıdır. Oysa Allah alışverişi helal, faizi haram kılmıştır.”⁸⁶⁴

⁸⁶¹ Bedreddin Çetiner, “Ahkâmu'l-Kur'ân,” *DİA*, c.1, s.551.

⁸⁶² Çetiner, “Ahkâmu'l-Kur'ân,” *DİA*, c.1, s.551.

⁸⁶³ Rûm 30/39.

⁸⁶⁴ Bakara 2/275. Bu bağlamda bkz. Bakara 2/276, 278; Âl-i 'İmrân 3/130; Nisâ' 4/160-161.

İlk ayette faizden fayda sağlanamayacağı açık bir şekilde ifade edilirken insanlar zekat vermeye teşvik edilmekte; ikinci ayette ise faiz yiyenlerin durumu acıklı bir tablo halinde sunulmuş, insanlar faizden men edilmektedir. Râzî, bu konudaki yorumunu özetle şöyle ifade etmiştir: “Şeytanın çağrısına uyanlar arasında faiz yiyenler de vardır. Bunlar dünyaya ve geçici nimetlere düşkünlüdürler ve bu düşkünlük içinde ölünce Allah ile aralarında bir perde hâsıl olur. Şeytanın çarpması (telkini, çağrısı, verdiği vesvese) buna uyanları, dünyada Allah'tan uzak kalan, maddî lezzetler peşinde koşarak geçirilen bir hayata mahkûm eder. Ömrünü böyle tamamlayanlar âhirette de Allah'ın eşsiz lütuf ve yakınlığından mahrum olurlar.”⁸⁶⁵

Elmalılı ise ayette geçen “şeytan çarpmış gibi” ifadesini tefsirinde şöyle açıklar: “Bunlar anlaşılmasız gizli sebeplerden ileri gelen fena hastalıklar olduğu için, cinlere ve şeytana nisbet edilerek ‘cin tutmuş’, ‘şeytan çarpmış’ denile geldiği de herkesçe bilinen bir şeydir. Bunların böylece şeytana nisbet edilmesi hakikat mı, mecaz mı olduğu meselesi ayrıca tartışma konusu yapılmış ise de burada asıl mânâ aşikârdır ki, fenalığın dehşetini ve gizli sebeplere dayandığını göstermektedir.”⁸⁶⁶

Tevbe suresinde infak etmeyenler hakkında yer alan ayette ise Allah yolunda harcanmayan mal ve servetin nasıl bir dehşetli azap sebebi olacağı şöyle beyan edilir:

“Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele. (Bu paralar) cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün (onlara denilir ki): «İşte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığmakta olduğunuz şeylerin (azabını) tadın!»⁸⁶⁷

Zekat konusunda cimrilik edenlerin ve infak etmek istemeyenlerin cimrilik ettikleri şeyin kıyamet gününde boyunlarına ateşten bir halka olarak dolanacağı tehdidinde dair şu ayet oldukça çarpıcıdır:

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ مِيرَاثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

“Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri

⁸⁶⁵ Râzî, *Meḫāṭihü'l-Ġayb*, c.7, s.79.

⁸⁶⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.2, ss.956-958.

⁸⁶⁷ Tevbe 9/34-35.

şey kıyamet gününde boyunlarına bir halka olarak dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”⁸⁶⁸

Muḳātil bin Suleymān *Ahkam Ayetlerinin Tefsiri* adlı eserinde bu ayete ‘Zekatta cimrilik edenler’ başlığında yer vermekte ve boyunlarına dolanacak halkayı kıyamet gününden cezalandırılacakları güne kadar onları bırakmayacak zehirli bir yılan olarak tefsir etmektedir.⁸⁶⁹

Bu konuda verilecek önemli bir başka örnek Kur’an’da yetimlerin hukukuna dair inen ayetlerdir. Kur’an nazil olduğu andan itibaren yetim konusuna çok hassas bir şekilde yaklaşmış ve yetimlerin hak ve hukukunun gözetilmesine birçok ayette yer vermiştir:

“Yahut şiddetli bir açlık gününde kendisiyle yakınlığı olan bir yetimi, yahut yerde sürenen bir yoksulu doyurmaktır... İşte onlar ahiret mutluluğuna erenlerdir.”⁸⁷⁰

Bu ayette insanlar ahiret mutluluğuna özendirilerek yetim hukukuna dikkat çekilirken, sonraki ayetlerde bu hukuku gözetmeyenler cehennem ateşi ile *terhīb* edilmektedir:

“Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını dolduraya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe (cehenneme) gireceklerdir.”⁸⁷¹

Bu ayette yetim malına göz dikip el koymak ile ‘karnın ateşle doldurulması’ arasında sarsıcı bir ilişki kurulduğu görülmektedir. Bir diğer ayette helal temiz olanla, haram ise pis olanla karşılık bulmaktadır: “Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin.”⁸⁷²

Yine Kur’an’da yetimi itip kakmanın ve ona kötü davranmanın inançsızların özelliği olduğu vurgulanmakta ve inananlara mesaj verilerek yetim ve yoksula destek olma telkin edilmektedir:

“İşte o, yetimi itip kakan, yoksula yedirmeyi özendirmeyen kimsedir.”⁸⁷³

Kur’an’da üzerinde hassasiyetle durulan ahkâma dair konulardan biri de hadlerdir. Mesela namuslu bir kadına iftira atmak büyük bir günahdır ve cezası da ağır bir azaptır. Bunun en çarpıcı örneği İfk Hadisesi bağlamında nazil olan ayetlerde görülür:

⁸⁶⁸ Āl-i ‘İmrān 3/180.

⁸⁶⁹ Muḳātil b.Suleymān *Tefsîru Mukātil b. Suleymān*, tah. Aḥmed Ferîd, (Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2003), c.1, s. 206; Mukatil b. Süleyman, *Ahkam Ayetlerinin Tefsiri*, terc. Beşir Eryarsoy, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2005), s.78.

⁸⁷⁰ Beled 90/14-16,18. Ayrıca yetimlere iyilik etmek (Nisā’ 4/36), adil davranmak (Nisā’ 4/127) ve yetimin malını en güzel şekilde korumak (İsrā’ 17/34) birçok ayette teşvik edilmektedir.

⁸⁷¹ Nisā’, 4/10.

⁸⁷² Nisā’, 4/2.

⁸⁷³ Mā’ūn, 107/2-3.

“Hani o iftirayı dilden dile dolaştırıyor; hakkında hiçbir bilginiz olmayan şeyleri ağzınıza alıp söylüyor ve bunu önemsiz bir iş sanıyordunuz. Halbuki bu, Allah katında büyük bir günahdır.”⁸⁷⁴

“...Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır. İçlerinden (elebaşılık ederek) o günahın büyüğünü üstlenen için ise ağır bir azap vardır.”⁸⁷⁵

Ayrıca namuslu bir kadına iftira atmanın cezası dünyada da söz konusudur. Seksen sopa, şahitliğinin kabul edilmemesi ve fasıklardan addedilmesi bu suçun dünyalık karşılığıdır. Bu suçu işleyenler ahirette ise acı bir azapla *terhīb* edilmektedirler.⁸⁷⁶

Bu bağlamda ‘karz-ı hasen’e dair inen ayetler *tergīb* üslubuna örnek olarak zikredilebilir. Allah Teala darda olana karşılıksız verilen borcu, karz-ı hasen olarak adlandırmakta ve kendisine verilen bir borç olarak kabul edip kat kat ödemeyi vaatmektedir. Kur’an’da ‘güzel borç’ üç farklı ayette yer almaktadır.

“Eğer siz Allah'a güzel bir borç verirsiniz Allah onu size, kat kat öder ve sizi bağışlar.”⁸⁷⁷

Buraya kadar örnek olarak verdiğimiz ayetler çerçevesinde *tergīb* ve *terhīb* üslubunun şer’î ve hukuki düzenlemeleri de kapsadığını temellendirmeye çalıştık. Elbette *tergīb* ve *terhīb* üslubu tüm ahkâm ayetleri için söz konusu olmamıştır. Ancak şunu söylemek mümkündür ki özellikle Kur’an’da faiz, yetim hukuku, infak, zekat, karz-ı hasen, içki, kumar, zina ve iftiranın hükmüne dair yer alan ayetlerde farklı üsluplar kullanılmış ve bunlar arasında *tergīb* ve *terhīb* de yerini almıştır.

7.3. Ahlak

Kur’an-ı Kerim’de *tergīb* ve *terhīb* üslubunun en çok kullanıldığı alan ahlak alanıdır. Aslında Kur’an’da konu bütünlüğünü esas alan bir anlatım olmaması sebebiyle ahlaka ayrılmış müstakil bir bölüm veya ayetler topluluğu da mevcut değildir. Ancak ibadetin önde gelen gayelerinden biri de güzel ahlakı inşa etmek olduğu için her ayet grubunda ahlaka dair ifadeler yer almaktadır.

Arap dilinde insanın maddi varlık ve yaratılışına *halk*, manevi yaratılış ve varlığına da *hulk* denmiştir. Bu bağlamda Kur’an insanın manevi varlığını inşa ederken fitra-

⁸⁷⁴ Nūr 24/15.

⁸⁷⁵ Nūr 24/11.

⁸⁷⁶ Bkz. Nūr 24/4; Ahzāb, 33/58; Nisā’, 4/112.

⁸⁷⁷ Tegābūn 64/17; Bkz. Bakara 2/245; Mā’ide 5/12; Hādīd 57/11, 18; Muzzemmil 73/20.

tına hitap etmeyi esas almış; bunu gerçekleştirirken de *tergîb* ve *terhîb* üslubu öne çıkmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de güzel ahlakı ve mekârim ahlakı teşvik eden, kötü ahlaka uyma hususunda ise uyarı ve tehdit içeren birçok ayeti müşahede etmek mümkündür. Bu ayetlerde iyilik, doğruluk, ahde vefa, emanete riayet, yardımlaşma, affetme, hoşgörü, tevazu, gibi temel ahlaki ilkelere dikkat çekilmektedir:

“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.”⁸⁷⁸

“Yine onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riâyet ederler.”⁸⁷⁹

“Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.”⁸⁸⁰

Ahlaka dair *tergîb* ifadelerini bulabileceğimiz önemli ibareler Yüce Allah'ın bizzat Esmâ-i Husnâ'sını anlattığı ayetlerde de mevcuttur. Ğazālî'nin *Esmâ-i Husna Şerhi* adlı eserini üzerine bina ettiği ve bazı kaynaklarda hadis olarak kabul edilen “Allah'ın ahlakı ile ahlaklanın” emrini yerine getirmek için Allah'ın zatı ve sıfatlarını anlatan ayetleri tefekkür etmek gerekir. Ğazālî, Esmâ-i Hüsna'yı insani boyutlarla ele almış, her esmadan insanın bir nasibi olacağını ifade etmiştir. Buna insanların çoğunun güç yetiremeyeceğini, ancak mukarrabîn olanların O'nun sıfatlarından mümkün olanı elde ederek o isimlerle ahlaklanmaya ve nefsinin tezkiye etmeye çalışacağını söyleyen Ğazālî, bu hali “Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmak”⁸⁸¹ olarak tavsif etmiştir.⁸⁸² Mesela;

“Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha ya-

⁸⁷⁸ Bakara 2/177.

⁸⁷⁹ Mu'minün 23/8.

⁸⁸⁰ Feth 48/10; Ayrıca bkz. Şūrâ, 42/40; Tegâbün 64/14.

⁸⁸¹ Bu ifadeyi Ğazālî “Allah'ın ahlakıyla ahlaklanın!” şeklinde bir rivayete dayandırmaktadır. (Rivayetin arapçası “تخلقوا بأخلاق الله” şeklindedir. Fakat hadis kaynaklarında böyle bir rivayet yer almamaktadır)

⁸⁸² Ğazālî, *Esmâ-i Husna Şerhi*, terc. M. Feriât (İstanbul: Feriât Yayınevi, 1972), ss.52-54 ve 201-202.

kındır. (Onları sizden çok kayırır.) Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer (şahitlik ederken gerçeği) çarpıtırmanız veya (şahitlikten) çekinirseniz (bilin ki) şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.⁸⁸³

ayeti bu konuda önemli bir ayettir. Yine bu bağlamda bir diğer ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının (zandan çokça sakının); çünkü bazı zanlar günahdır. Gizlilikleri araştırmayın, birbirinizin gıybetini yapmayın; herhangi biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bak bundan tiksindiniz! Allah’a itaatsizlikten de sakının. Allah tövbeleri çokça kabul etmektedir, rahmeti sonsuzdur.”⁸⁸⁴

Başka bir ayette Müminlerin ahlaki meziyetleri ve vasıfları zikredilirken ayrıca Allah’ın güç ve hikmetine de işaret edilmektedir:

“Müminlerin erkekleri de kadınları da birbirlerinin velileridir; iyiliği teşvik eder, kötülükten alıkoyarlar, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve resulüne itaat ederler. İşte onları Allah merhametiyle kuşatacaktır. Kuşkusuz Allah mutlak güç ve hikmet sahibidir.”⁸⁸⁵

İslam akaidinin temellerini anlatan bu ayetler, aynı zamanda İslam ahlakının da umdelerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamdaki ayetlerde peygamberlerin, rasullerin, nebilerin, Lokman gibi hikmet sahiplerinin, Hz. Musa’nın arkadaşı gibi ismi zikredilmeyen velilerin, siddıkların, salihlerin ve şehidlerin üstün vasıfları anlatılırken diğer insanlar için güzel ahlakın *tergîb* edildiğini müşahede etmekteyiz. Zaten Fatiha suresinde kendilerine nimet verilenlerin yolu diye tavsif edilen sırat-ı müstakîm, bir başka ayette nebilerin, siddıkların, salihlerin ve şehidlerin yolu olarak tarif edilmiştir.⁸⁸⁶

Aynı şekilde Mu’minün suresinde olduğu gibi ideal müminleri tarif eden ayetlerde yahut *Furkân* suresinde Rahman’ın gerçek kulları tavsif edilirken sadece itikad ve ibadete dair esaslar zikredilmemiştir. Aynı zamanda ahlaka dair ilkelerde *tergîb* ve *terhîb*in kullanıldığı bütün anlatım üsluplarına başvurulmuş müminlerin fitratında güzel ahlak inşa edilmeye çalışılmıştır. *Mu’minün* suresinde ilgili ayetler şu şekildedir:

⁸⁸³ Nisâ’ 4/135.

⁸⁸⁴ Hucurât 49/12.

⁸⁸⁵ Tevbe 9/71.

⁸⁸⁶ Bkz. Nisâ’ 4/69.

“Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir; Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler; Onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler; Onlar ki, zekâtı verirler; Ve onlar ki, if-fetlerini korurlar.”⁸⁸⁷

“Yine onlar (o müminler) ki, emanetlerine ve ahidlerine riayet ederler; Ve onlar ki, namazlarına devam ederler.”⁸⁸⁸

Furkân suresinde ise şu hususlar öne çıkmaktadır:

“Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf atıkları zaman, “selâm!” der (geçer)ler. Onlar, Rabblerine secde ederek ve kıyamda durarak geceleyenlerdir.”⁸⁸⁹

“Onlar, Allah ile beraber başka bir ilaha kulluk etmeyen, haksız yere, Allah'ın haram kıldığı cana kıymayan ve zina etmeyen kimselerdir.”⁸⁹⁰

İslam'da mekarim ahlakın esaslarından biri de sıdk ve sadakattir. Sıdk; yani doğruluk, sadakat ve samimiyet her hayrın başıdır. Dünyada şerefli bir unvan, ahirette Allah'ın rızasını kazanmaya vesiledir. Bu bağlamda Kur'an'da birçok ayet buna işaret etmektedir.

“Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.”⁸⁹¹

“Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin ki Allah sizin işlerinizi düzelsin ve günahlarınızı bağışlasın...”⁸⁹²

Ğazālî sıdk/doğruluk kavramına altı anlam yüklemiştir: Sözde, niyette ve iradede, azimde, vefada, amelde ve bütün dini gereksinimlerde doğruluk.⁸⁹³ Allah Teala birçok ayette insanları sadakate ve bu vasfı haiz bir ahlak sahibi olmaya teşvik için dünya ve ahirette çeşitli ecirler vadetmiştir:

“Allah Teâla'nın rızasını kazanmak,⁸⁹⁴ günahların bağışlanması ve hataların örtülmesi,⁸⁹⁵ Allah indinde nebiler ile birlikte zikredilerek, izzet, şeref ve yüksek derecelere erişmek,⁸⁹⁶ Ahirette ebedi nimetlerin en büyüğü olan cennetle nimetlenmek”⁸⁹⁷

⁸⁸⁷ Mu'minün 23/1-5.

⁸⁸⁸ Mu'minün 23/8-9.

⁸⁸⁹ Furkân 25/63-64.

⁸⁹⁰ Furkân 25/67-68. Ayrıca bkz. Furkân 25/71-76.

⁸⁹¹ Tevbe 9/119.

⁸⁹² Ahzâb 33/70; Eymân, “et-Tergîb ve't-Terhîb fi'l-Ķur'ân'il-Kerîm,”s.216.

⁸⁹³ Ķazālî, *İhyâ-ı 'Ulûmi'd-Dîn*, c.4, ss.387-388.

⁸⁹⁴ Mâ'ide 5/119; Âl-i 'İmrân 3/15.

⁸⁹⁵ Zümer 39/33-35.

⁸⁹⁶ Nisâ' 4/69.

⁸⁹⁷ Mâ'ide 5/119; Nisâ' 4/87; Meryem 19/56.

bu nimetlerdendir. Izutsu'ya göre dini ve ahlaki kavramlardan biri olan *sıdk* kavramını iki şekilde açıklamak mümkündür. Birinci anlam hakikati söylemek, doğru bilgi vermek; ikinci anlam ise söze sadakat ve vefadır. Izutsu bu ikinci anlamı Hz. Ebubekir'in Allah Rasulü'nün miraç hadisesini tasdiki ile ilişkilendirmekte ve onun *Sıddik* lakabını almasıyla izah etmektedir. Bu ismin Kur'an'da Hz. Meryem, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. İdris gibi şahsiyetlerle birlikte zikredildiğine dikkat çekmektedir.⁸⁹⁸

Buna mukabil *terhīb* bağlamında Kur'an, öfke, intikam, sözünde durmama, yalan söyleme, hoş olmayan lakap takma, dedikodu, kibir, gıybet, iftira gibi olumsuz duygu ve eylemlere karşı da insanları uyarmakta ve bunlardan sakındırıcı bir üslup kullanmaktadır. Ahlak alanına dair *terhīb* üslubunun emsalsiz bir örneği Hucurât suresinde gıybeti yasaklayan ayette karşımıza çıkmaktadır. Çoğu zaman insanoğlunun basit ve önemsiz gördüğü bu günah, hiçbir insan fitratının kabul edemeyeceği korkunç bir benzetmeyle muhatabın tahayyülüne sunulmakta ve dedikodunun ne denli korkunç bir şey olduğuna dikkat çekilmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ
أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ

“Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.”⁸⁹⁹

Bu ayette gıybet etmek açıkça menedilirken ‘Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?’ sorusuna cevabı da bizzat Yüce Allah vermektedir: ‘Elbette bundan tiksiniyorsunuz, öyleyse gıybeti de böyle addedin.’ İşte bu benzetme dedikodunun ne denli çirkin bir şey olduğuna dair çok açık bir *terhīb* ifadesidir.

Gayri ahlaki davranışlara dair benzer bir *terhīb* örneği de Hümeze suresinde yer almaktadır. Ayet daha önce *terhīb* lafzı olarak yer verdiğimiz *veyl* lafzı ile başlamakta ve bu davranışa karşı insanlar *terhīb* edilip uyarılmaktadır:

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ

⁸⁹⁸ Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, ss.161-163.

⁸⁹⁹ Hucurât 49/12.

“Mal toplayan ve onu durmadan sayan, insanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden her kişinin vay haline!”⁹⁰⁰

Aynı şekilde *Munāfikūn* suresinde nifak davranışları reddedilirken, inananların bunlara yaklaşmaması talep edilmekte *Muddessir* suresinde ise inkârcıların ahiretteki durumları arslandan kaçan yaban eşekleri ile temsil edilmektedir:

وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشْبٌ مُسْنَدَةٌ يَحْسِبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ

“Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar sanki duvara dayanmış kütükler gibidir. Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar. Düşman onlardır. Onlardan sakın. Allah onların canlarını alsın. Nasıl bu hale geliyorlar?”⁹⁰¹

“Onlar sanki arslandan kaçan yaban eşekleridirler.”⁹⁰² كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ

Bazen de Ehl-i Kitab’ın olumsuz vasıflarına dikkat çekilirken onların ahlak dışı davranışlarına işaret edilmiş ve inananlar bu yanlışlara düşmeme konusunda uyarılmışlardır:

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا التَّوْرِيَةَ ثُمَّ لَمْ يُحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْجَمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

“Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah’ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”⁹⁰³

Kur’an’da kimi zaman da müşriklerin gayri ahlaki davranışları beyan edilmiş, telmih yoluyla müminler söz konusu davranışlara karşı uyarılmışlardır:

وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ هَمَّازٍ مَشَاءٍ بِنَمِيمٍ مَنَاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ عَلٌّ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٍ أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينًا

“(Resûlüm!) Alabildiğine yemin eden, aşağılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan lâf götürüp getiren, iyiliği hep engelleyen, mütecâviz, günaha dadanmış, kaba ve haşin, bütün bunlardan sonra bir de soysuzlukla damgalanmış kimselerden hiçbirine, mal ve oğulları vardır diye, sakın boyun eğme.”⁹⁰⁴

⁹⁰⁰ Humeze, 104/1-2.

⁹⁰¹ Munāfikūn 63/4.

⁹⁰² Muddessir 74/50-51.

⁹⁰³ Cumu’a 62/ 5.

⁹⁰⁴ Kalem 68/10-14. Bu bağlamda bkz. İsrâ 17/36-38; Enfâl 8/27; Muṭaffifîn 83/1-3.

Kur'an'a baktığımızda *sıdkın* karşıtı olan *kizbin*/yalanın kerih görüldüğü ve günahların en kötüsü, ayıpların en büyüğü olarak kabul edildiği müşahede edilmektedir:

“Ey iman edenler! Yapmayacağımız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağımız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir.”⁹⁰⁵

Bir başka açıdan ise nakilde mübalağa, hakikatte eksiltme, aşırı övgü, dalkavukluk, kibir, iftira, vadinde durmamak, yalancı şahitlik, yalan yere yemin, alışverişte yalan söylemek gibi hususlar *kizb* kabul edilmiştir. *Kizbin* en kötüsü ise Allah'a, Rasülüne ve dine karşı söylenen yalandır.⁹⁰⁶

“Kim Allah'a karşı yalan uydurandan, ya da onun âyetlerini yalanlayandan daha zalimdir? Şüphesiz ki, zalimler kurtuluşa eremez.”⁹⁰⁷

“Yalanı, ancak Allah'ın âyetlerine inanmayanlar uydurur. İşte onlar, yalancıların ta kendileridir.”⁹⁰⁸

Taberî, tefsirinde bu ayeti yorumlarken Allah'a iftira edenlerin ve yalan söyleyenlerin hakka ve doğruya ulaşamayacaklarını ve kurtuluşa da eremeyeceklerini ifade etmektedir. Bu günahı işleyenler imanın zayi olmasıyla ve imandan uzak kalmakla tehdit edilmektedirler.⁹⁰⁹

İzahına çalıştığımız konuyu başka birçok örneklerle genişçe ele alıp değerlendirmek mümkün ise de *tergîb* ve *terhîb* üslubunun kullanıldığı ahlaka dair tespit ettiğimiz ayetlerin sadece bir kısmı bu başlık altında değerlendirilmiştir.

7.4. İbadet

Kur'an-ı Kerim'de ibadet geniş anlamda insanı Allah'a yaklaştıran bütün davranışlara denilmektedir. Ancak bizim burada üzerinde duracağımız husus salt taabbudî olan ve fakihlerin ibadet-i mersûme dedikleri namaz, oruç, hac, zekat ve kurban gibi ibadetlerdir. Kur'an'da bu ibadetlerin yapılış tarzı etraflıca anlatılmak yerine temel rükunlarına dikkat çekilmiştir. Ayetlerde bu kadarı ile iktifa edilerek ibadetlerin beyan, izah ve tatbikatı ise Hz. Peygamber'e bırakılmıştır. Kur'an'da insanları ibadete yönlendirmek ve teşvik için veya terk ve ihmal etmekten sakındırmak için çeşitli yöntemlere

⁹⁰⁵ Şaff 61/2-3.

⁹⁰⁶ Eymân, “et-Tergîb ve't-Terhîb fi'l-Ķur'ân'il-Kerîm,” ss.224-225.

⁹⁰⁷ En'âm 6/21.

⁹⁰⁸ Nahl 16/105; bkz. İsrâ', 17/36-38; Âl-i 'İmrân 3/77.

⁹⁰⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c.17, s.302.

başvurulmuştur. *Tergīb* ve *terhīb* üslubu olarak ifade edebileceğimiz bu anlatımlarla daha çok ibadeti sevdirmek; ihlas, huşu ve samimiyetle yapılmasını sağlamak; riya ve gösterişten uzaklaştırmak gibi hususlar hedeflenmiştir.

İbadet dendiğinde elbette dinin direği olarak tarif edilen namaz en başta akla gelmektedir. Kur'an'da namazın yer alışı ile ilgili olarak; Allah kaç farklı ifade tarzıyla namaza teşvik etmekte; kaç şekilde namazı terketmekten sakındırmakta; hangi ibadetlere namazla birlikte yer vermekte; neden Kur'an'da namaz ibadeti üzerinde bu derece çok durulmakta? gibi sorular araştırmamız açısından önemlidir.

Kur'an'a baktığımız zaman Allah'a ve ahiret gününe iman etmek, namaz kılmak ve infak sıklıkla birlikte zikredilmekte ve ilgili ayetlerde muhataplarına adeta İslam'ın bir özeti olarak sunulmaktadır. Yani Allah'a ve ahiret gününe iman İslam'ın gaybi boyutuna; namaz ibadet yönüne; tasadduk ise muamelatın ruhuna işaret etmektedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar.”⁹¹⁰

“Yine onlar, Rablerinin rızasını isteyerek sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açık olarak (Allah yolunda) harcayan ve kötülüğü iyilikle savan kimselerdir. İşte onlar var ya, dünya yurdunun (güzel) sonu sadece onlarındır.”⁹¹¹

Kur'an'da ‘namaz kılmak’ yerine ‘namazı ikame etmek’ ibaresinin, namaza özel bir değer atfedilerek devamlılık ve huşu içinde edasına dikkat çekmek için kullanıldığını söylemek mümkündür.⁹¹² Çünkü Hz. Peygamber'in ifadesi ile ‘namaz dinin direği’⁹¹³ ‘gözün nuru’⁹¹⁴ ve ‘Allah Rasulü’nün vefat etmeden inananlara bıraktığı son vasiyeti’⁹¹⁵ dir.

Kur'an'da yer alan namaz ifadeleri incelendiğinde namaz ibaresinin geçtiği 87 ayetin 35'inde zekat/sadaka/infak namazla birlikte zikredilmektedir. Yine 24 ayette inananların vasıfları olarak “namazı dosdoğru kılanlar” şeklinde yer almaktadır. Ayrıca namaz 3 ayette sabırla birlikte, 3 ayette Allah'a ve Rasulü'ne itaatle, 1 ayette Peygamber'e itaatle, iki ayette tevbe ile birlikte kullanılmıştır. Ancak namazın ehemmiyeti

⁹¹⁰ Bakara 2/3.

⁹¹¹ Ra'd 13/22.

⁹¹² Namaz için bir yerde ‘kaḍā’ fiili kullanılmakta, diğerlerinde ‘ikame etmek’ olarak geçmektedir.

⁹¹³ Beyhakī, *Şu 'ābu 'l-İmān*, c.3, s.39.

⁹¹⁴ Nesā'ī, *İşratu 'n-Nisā'*, 1; İbn Hanbel, *el-Musned*, c.3, s.128.

⁹¹⁵ Ebū Dāvūd, *Edeb*, 123-124; İbn Māce, *Cenā'iz*, 64.

elbette çok sayıda ve farklı bağlamlarda Kur'an'da yer almış olması dolayısı ile değildir. Kur'an sürekliliğini ve huşuunu sağlamak için her fırsatta namaza vurgu yapmakta ve bunu yaparken *terğîb* ve *terhîb*in de aralarında bulunduğu birçok anlatım üslubuna başvurmaktadır. Zira Kur'an'a göre; “Şüphesiz o (sabır ve namaz), Allah'a saygıdan kalbi ürperenler dışında herkese zor ve ağır gelen bir görev”dir.⁹¹⁶ Başka bir ayette Yüce Allah şöyle buyururken adeta bu hususa işaret etmektedir:

“İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin” diye emretmiştik. Sonunda azınız müstesna, yüz çevirerek dönüp gittiniz”⁹¹⁷

Terğîb üslubu bağlamında; kelime-i şehadetten sonra üzerinde en çok durulan husus namazdır. Namazı vaktinde ve huşu içinde eda etmek,⁹¹⁸ şart ve rükunları konusunda hassasiyet göstererek dosdoğru kılmak,⁹¹⁹ devamlı kılmak ve edasında ihmalkârlık etmemek,⁹²⁰ cuma ve teheccüt namazını kılmak⁹²¹ gibi birçok hususta *terğîb* üslubuna başvurulmuştur.

“Mü'minler gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler. Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler. Onlar ki, zekâtı öderler.”⁹²²

“(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir. Allah yaptıklarınızı biliyor.”⁹²³

Terhîb bağlamında ise, Kur'an'da namazı, zekatı, orucu ve haccı inkar etmek,⁹²⁴ oyun ve eğlence gibi kabul etmek,⁹²⁵ üşenerek kılmak⁹²⁶ namaza mani olmak,⁹²⁷ gösteriş yapmak⁹²⁸ veya terk etmek⁹²⁹ gibi hususlarda uyarı ve ihtar yani *terhîb* ifadeleri kullanılmıştır:

⁹¹⁶ Bakara, 2/45.

⁹¹⁷ Bakara, 2/83.

⁹¹⁸ Bakara 2/238; En'âm 6/92; Mu'minün 23/2.

⁹¹⁹ Bakara 2/43; Nisâ' 4/103; En'âm 6/72; Â'râf 7/170; Enfâl 8/3; Tevbe 9/5, 18, 71; Yûnus 10/87; Ra'd 13/22; İbrâhîm 14/31, 37.

⁹²⁰ Mu'minün 23/9; İbrahim, 14/40; Mearic, 70/22-23.

⁹²¹ İsrâ 17/79; Muzzemmil 73/2-4; Cumu'a 62/9.

⁹²² Mu'minün 23/1-3; Ayrıca bkz: Bakara 2/238; Furkân 25/64.

⁹²³ 'Ankebût 29/45.

⁹²⁴ Bakara 2/83.

⁹²⁵ Mâ'ide 5/58.

⁹²⁶ Nisâ' 4/142; Tevbe 9/54.

⁹²⁷ Mâ'ide 5/91; 'Alağ 96/9-10.

⁹²⁸ Mâ'ün 107/4-5.

⁹²⁹ Meryem 19/59; Kıyâmet 75/31-33.

“Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, Onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar (namazlarıyla) gösteriş yaparlar.”⁹³⁰

“O, (Peygamberi) doğrulamamış, namaz da kılmamıştı. Fakat yalanlamış ve yüz çevirmişti. Sonra da kasıla kasıla ailesine gitmişti. ”Bu azap sana layıktır, layık! Evet, layıktır sana, layık!” denecektir.”⁹³¹

“Onlar şöyle derler: “Biz namaz kılanlardan değildik.” “Yoksula yedirmezdik.” “Bâtıla dalanlarla birlikte biz de daldık.” “Ceza gününü de yalanlıyorduk.” “Nihayet ölüm bize gelip çattı.” Artık şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermez.”⁹³²

Terhīb üslubuna dair önemli bir örnek olan bu ayetin öncesinde geçen (Müddessir suresi 42. Ayet) “Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir?” ifadesini Rāzī “Sizi cehennemin dibine hapseden şey nedir?” şeklinde yorumlamakta ve sorunun maksadının, o kâfirleri iyice azarlayıp utandırmak olduğunu söylemektedir. Onlar bu azabın, şu dört şeyden dolayı olduğunu belirterek cevap vermişlerdir: Namaz kılmamak, zekat vermemek, batıl-asılsız konulara dalmak ve ahiret gününü yalanlamak. Bu ayet bağlamında “Bu dört huyun en çirkini yalanlama olduğu halde, Cenâb-ı Hak niçin bunu en son sırada saymıştır? sorusunu soran Rāzī cevabı da kendisi vermektedir: “Bu sıralamanın yapılışının maksadı, bu günahın çok büyük olduğunu ortaya koymaktır.”⁹³³

Yine bunlar ve benzeri ayetler bağlamında Yüce Allah, dünya ve ahirette insanları bir takım ceza ve zorluklarla *terhīb* etmekte; elim ve şiddetli bir azapla uyarmaktadır.

İbadet esaslarına dair kelime-i şehadet ve namazdan sonra üzerinde en çok durulan husus zekat/infak ve ‘karz-ı hasen’dir. Zekât mali bir ibadet olup, eda edeni Rab-bine yaklaştıran en önemli rükunlardan biridir. Pek çok yerde de namazla birlikte zikredilmiş olması aralarında çok sıkı bir bağ olduğunu göstermektedir.⁹³⁴

“...Andolsun eğer namazı kılar, zekatı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz, (fakirlere gönülden yardımda bulunarak) Allah'a güzel bir borç verirsiniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve andolsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım...”⁹³⁵

⁹³⁰ Mā‘ūn 107/4-6.

⁹³¹ Kıyâmet 75/31-35. Ayrıca bkz: Rûm 30/31; Tevbe 9/34-35; Âl-i ‘İmrân 3/180; Munâfikûn 63/10-11, Tevbe 9/75- 77, Hâdîd 57/23-24; Eymân, “et-Tergîb ve ‘t-Terhīb fi’l-‘Kur’âni’l-Kerîm,” s.202; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr*, c.1, s.179.

⁹³² Müddessir 74/43-48.

⁹³³ Rāzī, *Mefâtiḥu’l-Ġayb*, c.30, s.186.

⁹³⁴ Eymân, “et-Tergîb ve ‘t-Terhīb fi’l-‘Kur’ân’il-Kerîm,” ss.210-214.

⁹³⁵ Mā‘ide 5/12.

“Namazı kılın, zekâtı verin, önceden kendiniz için yaptığınız her iyiliği Allah'ın katında bulacaksınız. Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızı noksansız görür.”⁹³⁶

“Sizin dostunuz (veliniz) ancak Allah'tır, Rasulüdür, iman edenlerdir; onlar ki Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılar, zekâtı verirler.”⁹³⁷

Bu ve benzeri ayetlerde Yüce Allah *tergîb* bağlamında, infak edenlere dünyada ve ahirette Allah'ın rahmetine nail olmak gibi birçok ecir ve mükâfat vaad etmektedir. Kur'an'da Allah yolunda harcayanların kanaatkâr kılınacağı; cimrilikten, bencillikten, riba ve haksız kazançtan, fuhşiyattan, kin ve hasetten korunacağı ifade edilmektedir. Ayrıca infak edenin malının temizleneceği, kendisine dünyada infak ettiğinin yerine ziyadesiyle verileceği müjdelenmekte; ahirette ise günahlarının affı; hata ve kötülüklerin örtülmesi ve Allah'ın beraberliği vaadedilmektedir.

Terhîb bağlamında ise Kur'an'da zekâtı inkar etme, Allah yolunda malını harcamama, verdiği sadakaları başa kakma,⁹³⁸ cimrilik etme,⁹³⁹ sevdiği şeylerden infak etmeme⁹⁴⁰ gibi hususlarda uyarı ve ihtar ifadeleri kullanılmıştır:

“Herhangi birinize ölüm gelip de, “Ey Rabbim! Beni yakın bir zamana kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam!” demeden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayın.”⁹⁴¹

“Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.”⁹⁴²

“Ey iman edenler! Hiçbir alış verişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın. İnkâr edenler ise zalimlerin ta kendileridir.”⁹⁴³

⁹³⁶ Bakara 2/110.

⁹³⁷ Mâ'ide 5/55. Bu bağlamda bkz. Bakara 2/267-268, 277; Sebe' 34/39; Hâdîd 57/11; Ra'd 13/22-24; Â'râf 7/156; Hacc 22/ 34-35.

⁹³⁸ Bakara 2/264.

⁹³⁹ Âl-i 'İmrân 3/180; Muḥammed 47/38; Tevbe 9/76; Teğâbün 64/16.

⁹⁴⁰ Bakara 2/267-268; Nisâ' 4/37.

⁹⁴¹ Munâfikûn 63/9-11.

⁹⁴² Bakara 2/264.

⁹⁴³ Bakara 2/254.

Bu ve benzeri ayetler bağlamında Yüce Allah insanları, dünya ve ahirette zorluk, ihanet, elim ve şiddetli bir azapla; muhabbetullahtan mahrum kalmakla; ölüm ve kıyamet gününün şiddeti ile uyarmakta ve *terhīb* etmektedir.⁹⁴⁴

Görüldüğü gibi ibadetler bağlamında Kur'an'da namazdan sonra en çok zekat ve sadaka üzerinde durulmaktadır. Namaz konusunda olduğu gibi burada da yalnızca didaktik bir üslupla zekat emredilmemiş; adeta her boyutuyla ele alınmıştır. Namazla birlikte *tergīb* ve *terhīb* üslubunun en çok başvurduğu ibadet zekat/infak olmuştur.

Oruç ve hac ibadetinde ise nisbeten fıkıh dili daha çok kullanılmıştır. Kur'an'da orucun farz kılınması,⁹⁴⁵ kimlerin oruç tutup tutamayacağı,⁹⁴⁶ fide ve keffaret olarak tutulan oruçlar⁹⁴⁷ toplam 12 ayette konu edilmiştir. Bu ayetlerden ikisini *tergīb* bağlamında değerlendirmek mümkündür:

“Bunlar, tövbe edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar, rükû' ve secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır. Mü'minleri müjdele.”⁹⁴⁸

“...Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar... işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükafat hazırlamıştır.”⁹⁴⁹

İslamın temel esaslarından olan Hacc ibadetine dair Kur'an'daki ayet sayısı da oldukça sınırlıdır. Zira Hacc büyük oranda meşâir ve şeâirden, yani dini simge ve sembollerden oluşmaktadır. Bu sebeple ilgili ayetlerde fıkıh dili ile daha ziyade haccın ahkâmı ifade edilmektedir. Konumuz itibariyle *tergīb* ve *terhīb* bağlamında Maide suresinde yer alan şu ayeti örnek olarak vermek mümkündür:

“Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu din) nişanelerine, haram aya, Hacc kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve de Rab'lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâ'be'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın. Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye bir takım insanlara beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten

⁹⁴⁴ Eymān, “et-Tergīb ve't-Terhīb fi'l-Ḳur'ān'il-Kerīm,”ss.207-209.

⁹⁴⁵ Bakara 2/183, 185.

⁹⁴⁶ Bakara 2/184, 185.

⁹⁴⁷ Bakara 2/196; Nisā' 4/92; Mā'ide 5/89, 95; Mucādele 58/4.

⁹⁴⁸ Tevbe 9/112.

⁹⁴⁹ Aḥzāb 33/35.

sakinma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir.”⁹⁵⁰

Kurban ibadetine dair konumuz itibariyle örnek verebileceğimiz ayet Hacc sure-sinde geçmekte ve kurbanın manevi boyutuna vurgu yaparak, insanları takvaya ulaştırarak davranışlara tergîb etmekte, özendirilmektedir:

لَنْ يَنَالَ اللَّهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنْكُمْ كَذَلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَيْكُمْ
وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ

“Onların ne etleri Allah’a ulaşır ne de kanları; O’na ulaşacak olan sadece sizin takvânızdır. İşte Allah onları sizin istifadenize verdi ki size doğru yolu göstermesinden ötürü O’nu tâzimle anasınız. İyilik yolunu tutanları müjdele!”⁹⁵¹

Elbette İslam’ın temel ibadî hükümleri olan Hacc ve kurbanla ilgili ayetlerin sayısının az olması ve didaktik bir dille yer alması, namaz ve zekattan daha az mühim olduklarına delalet etmemektedir. Ancak zaman açısından mukayyed olmaları ve edası için belli şartlar taşınmaları bu şekilde ifade edilmelerini gerekli kılmaktadır.

İbadet kapsamında ele alınması gereken bir başka konu da duadır. Allah’ı birleme, tezkir ve tesbih etme, Allah’tan af, mağfiret, merhamet dileme, dünyevî ve uhrevî nimetler talep etme⁹⁵² anlamlarında kullanılan dua ile ilgili ayetler Kur’ân-ı Kerîm’de geniş bir yer tutmaktadır. Kur’an’da geçen yüzlerce dua ayetinde (yaklaşık iki yüz civarı), af ve mağfiret muradıyla insanoğlu Allah’a yönelmiş ve O’ndan dünya ve ahirete yönelik taleplerde bulunmuştur. Kur’an’da duaya dair en çok üzerinde durulan husus duanın sadece samimiyetle Allah’ayapılması şartıdır:

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ

“De ki: “Rabbim adaleti emretti. Her secde ettiğinizde yüzlerinizi O’na çevirin, kendisine içten bir inanç ve bağlılıkla O’na yalvarın! İlkin sizi yarattığı gibi (yine O’na) döneceksiniz.”⁹⁵³

er-Rāğib el-Işfahānī, istilāhî mânada duanın daima Allah’ı tâzim ve tâzimle birlikte O’ndan istekte bulunma anlamına dikkat çekmektedir.⁹⁵⁴ Dua haşa Allah’ın bilme-

⁹⁵⁰ Mā’ide 5/2.

⁹⁵¹ Hacc 22/37.

⁹⁵² İbn Manzûr, “d’av,” *Lisānu’l-‘Arab*, c.14, s.257.

⁹⁵³ A’rāf 7/29

⁹⁵⁴ er-Rāğib el-Işfahānī, “d’av,” *el-Mufredāt*, s.170.

diği bir şeyi O'na hatırlatmak olmayıp, kulun aczini ve ihtiyacını Allah'a arzemesi ve büyük bir kulluk makamıdır.⁹⁵⁵ Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm.”⁹⁵⁶

Faḥruddīn er-Rāzī'nin de ifade ettiği gibi duada Allah ile kul arasında bir vasıta yoktur ve bu sebeple dua kulluk makamının en önemlilerindendir.⁹⁵⁷

قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا

“(Ey Muhammed!) De ki: “Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin...”⁹⁵⁸

Gazālī'ye göre ise dua; “kötülüğün giderilmesi veya iyiliğin sağlanması için bir sebeptir. Duanın bir faydası da insanların kalbinde Allah inancının yerleşmesini sağlamasıdır ki bu da ibadetin hedeflerindedir.”⁹⁵⁹

Elmalılı'ya göre yaratılışın hikmeti ibadet ve kulluktur. Elmalılı, tefsirinde bu ayeti “Onun için ibadetiniz ve kulluğunuz olmasa Allah katında ne kıymet ve öneminiz olurdu? Duanız olmadığı takdirde (kesin kes) yalan saymışsınız, Rabbinize inanmamışsınız” olarak açıklamaktadır. Ona göre duadan maksat da Allah'a karşı kulluk göstererek, tevazu ve mahviyyet içerisinde divana durmaktır.⁹⁶⁰ Yine Elmalılı, Furkan suresinde geçen ayetle ilgili olarak da şunları söylemektedir:

“Ayette “Ben yakınım” buyrulup “kullarım bana yakındır” buyrulmaması da gayet anlamlıdır. Çünkü kul, varlığı mümkün olduğundan, kul olması yönüyle yokluğun merkezinde ve faniliğin en aşağı noktasındadır. Bunun Hak Teâlâ'ya bizzat yaklaşması mümkün değildir. Bu bakımdan yakınlık kul tarafından değil, Allah tarafından.”⁹⁶¹

Bu bağlamda dikkat çeken bir diğer ayet Ā'raf suresinde geçmektedir:

وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ

⁹⁵⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.1, s.665.

⁹⁵⁶ Bakara 2/186.

⁹⁵⁷ Rāzī, *Mefātiḥu'l-Gayb*, c.10, ss.374-375.

⁹⁵⁸ Furkān 25/77.

⁹⁵⁹ Gazālī, *İhyā*, c.1, ss.328, 329.

⁹⁶⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.1, ss.664-667.

⁹⁶¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c.5, ss.659-662.

“İslah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah'a korkarak ve (rahmetini) umarak dua edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır.”⁹⁶²

Ayet-i kerimede geçen *خَوْفًا وَطَمَعًا* ifadesi *tergîb* ve *terhîbe* delalet etmekte; dua ederken Allah'ın azabından sakınarak ve rahmetini ümit ederek dua etmek tavsiye edilmektedir. Muhammed İkbal'e göre “dua ve ibadet, kâinatın dehşet verici sessizliği içinde insanoğlunun kendisine bir cevap bulmak için hissettiği derin hasret ve iştihakın ifadesidir.”⁹⁶³

Dua ile ilgili ayetlerin bir kısmında insanların Allah'a dua etmeleri teşvik edilmiş, duanın usul ve âdâbına dikkat çekilmiştir:⁹⁶⁴

أَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

“Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez.”⁹⁶⁵

وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ

“Rabbimiz şöyle buyurdu: Bana dua edin, duanızı kabul edeyim. Bana kulluk etmeyi kibirlere yediremeyenler, aşağılanmış olarak cehenneme gireceklerdir!”⁹⁶⁶

Bazı ayetlerde ise makbul olmayan dualardan bahsedilerek insanlar bunlardan *terhîb* edilmek, uzak kılınmak istenmiştir:⁹⁶⁷

وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذَا مِنَ الظَّالِمِينَ

“Allah'ı bırakıp da sana ne fayda ve ne de zarar verebilecek olan şeylere yalvarma. Eğer böyle yaparsan, şüphesiz ki sen zâlimlerden olursun.”⁹⁶⁸

“Nihayet onlardan birine ölüm gelince, “Rabbim! Beni dünyaya geri gönderiniz ki, terk ettiğim dünyada salih bir amel yapayım” der. Hayır! Bu sadece onun söylediği (boş) bir sözden ibarettir. Onların arkasında, tekrar dirilecekleri güne kadar (devam edecek, dönmelerine engel) bir perde (berzah) vardır.”⁹⁶⁹

⁹⁶² Ā' rāf 7/56.

⁹⁶³ Muhammed İkbal, *İslâm'da Dinî Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, terc. Sofi Huri (İstanbul: Yayınevi, 1964), ss.105-109.

⁹⁶⁴ Bu bağlamda bkz. Bakara 2/186; Ā' rāf 7/29, 55, 180; Yûsuf 12/86.

⁹⁶⁵ Ā' rāf 7/55.

⁹⁶⁶ Mu'min, 40/60.

⁹⁶⁷ Bu bağlamda bkz. Bakara 2/200; Nisâ' 4/117; Yûnus 10/12, 22; İsrâ' 17/11; Mu'minûn 23/99-100, 106-108; Kaşâş 28/88; Fuşşilet 41/51.

⁹⁶⁸ Yûnus 10/106.

⁹⁶⁹ Mu'minûn, 23/99-100.

Bazı sure ve ayetler örnek dua metinleri mahiyetinde olup insanlar adeta bunlarla duaya teşvik ve *tergîb* edilmektedir. “Kur’an’da 100’den fazla âyette peygamberlerin, diğer sâlih insanların veya toplulukların duaları yer almaktadır.”⁹⁷⁰ Bu dualarla Yüce Allah peygamberlerin lisanıyla insanları duaya teşvik etmekte, nasıl ve hangi konularda dua etmeleri gerektiğini beyan etmektedir.⁹⁷¹ Kur’an’daki en büyük dualardan birisi şüphesiz Fâtiha suresinde geçen dua ayetleridir:

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ (٥) إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (٦) صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

“(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız. Bize doğru yolu göster. Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu; gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil!”⁹⁷²

Fâtiha suresindeki dua ayetlerinde hidayette olanların yolu talep edilmiş; dalalet düşenlerin yolundan ise sakınılmıştır. Yine Bakara suresinin 201. ve Bakara suresi son ayetinde geçen dua ifadeleri Fâtiha’dan sonra en çok okunan dua olmuştur:

“Ey Rabbimiz! Bize dünyada da güzellik ver, âhirette de güzellik ver; bizi cehennem azabından koru”⁹⁷³

“Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme! Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı! Sen bizim mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!”⁹⁷⁴

Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak tek tek izah etmek tezimizin sınırlarını aşacağı için bu örnekleri hüküm ihtiva ettiği konulara göre bir tablo halinde sunmak konuyu belki daha anlaşılır kılacaktır. Bu tabloya tezimizin sonunda farklı konularda hazırladığımız diğer tabloların da bulunduğu ‘Ekler’ bölümünde yer verilecektir.

Önemli bir hususu daha ifade etmek gerekir ki, bu tabloda *tergîb* ve *terhîb* üslubuna dair yer verilen ayetlerin tespiti subjektif bir çalışmanın ürünü olarak değerlendirilmelidir. Zira Kur’an’ın en net ve didaktik konusu olarak ele alınan ahkâm ayetlerinin sayısı ve tespitine dair dahi çok farklı rakamlar ve bu ayetlerden teşekkül eden çok

⁹⁷⁰ Süleyman Uludağ, “Tasavvufta Dua Anlayışı,” *DİA*, c.9, ss.535-536.

⁹⁷¹ Peygamber duaları bağlamında bkz. Hüd 11/47; İbrâhîm 14/37-41; Neml 27/19; Yûsuf 12/101; Âl-i İmrân, 3/26; Tâhâ 20/25-35.

⁹⁷² Fâtiha, 1/5-7.

⁹⁷³ Bakara 2/201, 206.

⁹⁷⁴ Bakara 2/286.

sayıdaki birbirinden farklı kaynaklar dikkate alındığında, çalışmamızın da bu bağlamda değerlendirilmesi muradımızdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM KÜLTÜRÜNDE *TERĠB* VE *TERHİB* ÜSLUBU

Bu bölümde başta İslam kültür tarihimizin en önemli ögesi olan hadis literatürü olmak üzere, irşad ve davette *terġib* ve *terhīb* üslubunun kullanımı değerlendirilmekte, daha sonra bu üslubun İslam sanat eserlerine ve Türk-İslam edebiyatına yansımaları üzerinde durulmaktadır. Tezimizin bu bölümü, ana konunun mütemmimi olarak görüldüğü ve aynı zamanda uzmanlık gerektirdiği için kısaca ele alınmış ve örnekler üzerinden İslam kültür tarihinde *terġib* ve *terhīb* üslubu incelenmeye çalışılmıştır. Alan dışı bir araştırma gibi görünse de hem Allah Rasulünün hadisleri bağlamında ciddi bir literatür oluşturması, hem de bu literatürün irşad ve davette en çok başvurulan kaynak olması sebebiyle hadislerde *terġib* ve *terhīb* üslubuna yer verilmiştir. Sanat ve edebiyat ise oluştuğu toplumun kültür ve medeniyet öğelerinin izlerini taşıması ve Kur'an ayetlerini konu edinmesi bakımından, ayrıca teorinin pratiğe dönüşmüş hali olarak çalışmamız için önemi haizdir. Ancak tezimizin asıl konusu olmadığı ve aynı zamanda alanda uzmanlık gerektirdiği için sanat eserleri ve edebiyat ürünleri sadece *terġib* ve *terhīb* bağlamında ele alınıp, örnekler üzerinden İslam kültüründe *terġib* ve *terhīb* üslubu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1. Hadislerde *Terğīb* ve *Terhīb* Üslubu

Hz. Peygamber beyan ve irşadda bulunurken, insanların farklı fitri özelliklerini ve insani/doğal tepkilerini göz önünde bulundurmaya ihmal etmemiştir. Davetin muhataplarına esaslı biçimde ulaşmasını sağlamak için de bir takım farklı üsluplar kullanmıştır. Muhatabının psiko-sosyal durumunu dikkate alan Hz. Peygamber, hem fertlerin hem de toplumun hassasiyetlerine azami derecede önem göstermiştir. Hadis külliyyatında sahih kabul edilen rivayetler de bu durumu teyid etmektedir.⁹⁷⁵

Allah Rasulünün, tatbik ederek öğretme; basitten zora doğru gitme; usandırmama; muhataba değer verme; sevgi ve şefkatle yaklaşma; olaylara olumlu açıdan bakma; konuşurken jest ve mimikleri kullanma; meseleyi izah için şekiller çizme; soru-cevap metodunu kullanma; teşbih, temsil ve mukayeseler yapma; kıssalar anlatma ve *terğīb* ve *terhīb* birlikte kullanma gibi geniş bir yelpazede karşımıza çıkan eğitim ve öğretim metotlarına başvurduğu bir gerçektir.

İnsan fitratı sebebiyle, lezzet, nimet ve refahı sever; sıkıntı, acı ve meşakkatli olandan ise korkar ve uzaklaşmak ister. Allah Rasulü, Kur'an hitabının bu bağlamdaki tavsiyelerini dikkate alarak *terğīb* ve *terhīb* üslubunu bir örneklik oluşturacak biçimde kullanmıştır. Allah Rasulü'nün kullandığı bu metodun temel özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür:

1. *Terğīb* ve *terhīb* çoğunlukla dolaylı veya dolaysız olarak ikna esasına dayanır ve daha çok müminleri muhatap alır. Bu da bu üslubun bir tebliğ vasıtası olduğu kadar bir eğitim vasıtası olduğuna işaret etmektedir.
2. *Terğīb* ile ilişkilendirilen hadislerde, açık bir üslupla cennet nimetlerinin; *terhīb* konulu rivayetlerde ise cehennem azabının tasviri yer almaktadır.
3. *Terğīb* ve *terhīb* üslubu hem duygulara hem de vicdana hitap eder. Bu da Kur'an'da insan eğitimine dair gözetilen başlıca hedeflerdendir.⁹⁷⁶

⁹⁷⁵ Demir, "Terğīb-Terhib Hadislerinin Değerlendirmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri," s.29.

⁹⁷⁶ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Peygamber* (İstanbul: Esra Yayınları, 1994), ss.224-225; Demir, "Terğīb-Terhib Hadislerinin Değerlendirmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri," s.29.

1.1. Hz. Peygamber'in *Terğīb* ve *Terhīb*de Kullandığı Anlatım Vasıtaları

Hadis literatüründeki *terğīb* ve *terhīb* rivayetleri incelendiğinde, bunların hayatın her alanı ile ilgili konuları ihtiva ettiği görülmektedir. Ancak bir hüküm ifade eden hadislerin aksine, mev'ize-i hasene amaçlı *ādāb*, *aḥlāk*, *zuhd* ve *reḳā'ik* ve amellerin faziletleri gibi mevzular *terğīb* ve *terhīb*in asıl konusu olmuştur.⁹⁷⁷ Hz. Peygamber bu konuları izah ederken bir takım üsluplara başvurmuştur. Bunların başlıcalarını şöyle sıralamak mümkündür:

1. Kıssalar yoluyla *terğīb* ve *terhīb*: Bu konuda pek çoğu uzun metinlerden oluşan sayısız rivayet mevcuttur. Mesela; “çocuğunun ölme ihtimali karşısında kendi hayatını tehlikeye atan gerçek anne”⁹⁷⁸ ve “susuzluktan toprağı yalayan köpek için kuyuya inerek su çıkaran adam”⁹⁷⁹ “mağara hadisi”⁹⁸⁰ ve “gemiye delen yolcular”⁹⁸¹ gibi meşhur rivayetler, dikkat çekici üslupları ve dinleyeni etkileyen olay örgüleri ile bu konuda önemli kıssalardır.

2. Ceza ve mükāfat vadiyle *terğīb* ve *terhīb*: Hz. Peygamber pek çok ifadesinde, yapılan bir iyiliğe cennet ve mükāfat, bir kötülüğe ise, cehennem ve ceza vadetmiştir. Mesela;

“Bir adam Hz. Peygamber'e; 'Beni cennete götürecek bir amel söyleyen' dediğinde, Rasulullah 'Fakire yemek yedir, selamı yay, güzel söz söyle, insanlar uykuda iken gece namaz kıl, işte o zaman huzurlu bir şekilde cennete gidersin' buyurdu.”⁹⁸²

Yine Buḥārī (ö.869)'nin Cubeyr b. Muṭ'im (ö. 2/623)'den rivayet ettiğine göre,

“Nebi sıla-i rahmi kesenin cennete giremeyeceğini söylemiştir.”⁹⁸³

3. Temsil ve teşbihler yoluyla *terğīb* ve *terhīb*: Hz. Peygamber, insanları namaza teşvik için şu meseli kullanmıştır:

⁹⁷⁷ Görmez, “Terğīb ve Terhīb,” *DİA*, c.40, s.508

⁹⁷⁸ Buḥārī, Ebū 'Abdillāh Muḥammed b. İsmā'īl, *el-Cāmi'u's-Şāḫīh*, s.1-631; *el-Kutubu's-Sitte*, yay. haz. Şāliḫ b. 'Abdu'l-'Azīz (Mevsū'atu'l-Ḥadīsi's-Şerīf içinde, Arabistan: Dāru's-Selām, 2000); Ferā'iz, 30, Enbiyā', 40; Muslim, Ebu'l-Hüseyn b. el-Haccāc b. Müslim el-Kuşeyrī, *Şāḫīh-u Muslim*, ss.673-1202; *el-Kutubu's-Sitte*, yay. haz. Şāliḫ b. 'Abdu'l-'Azīz (Mevsū'atu'l-Ḥadīsi's-Şerīf içinde, Arabistan: Dāru's-Selām, 2000), 'Akdıye, 20.

⁹⁷⁹ Buḥārī, Şurb, 9, Mezālim, 23, Edeb, 27; Muslim, Selām, 153.

⁹⁸⁰ Buḥārī, 5/2050, Muslim 2743/100.

⁹⁸¹ Buḥārī, Şerike, 6, Şehādāt, 30; Tirmizī, Ebū 'İsā Muḥammed b. 'İsā b. Sevra, *es-Sunen*, ss.1629-2061; *el-Kutubu's-Sitte*, (Mevsū'atu'l-Ḥadīsi's-Şerīf içinde, haz. Şāliḫ b. 'Abdu'l-'Azīz); Arabistan: Dāru's-Selām, 2000, Fiten, 12.

⁹⁸² Munzirī, Ebū Muḥammed Zekiyu'd-Dīn, *et-Terğīb ve't-Terhīb min Ḥadīsi's-Şerīf*, tah. İbrāhīm Şemsu'd-Dīn (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417), c.2, s.84, (no. 3906).

⁹⁸³ Buḥārī, Edeb, 7/72.

“Hz. Peygamber ‘birinizin kapısının önünden bir nehir aksa ve o kimse günde beş vakit o nehirden yıkansa, üzerinde hiç kir kalır mı? Ne dersiniz ‘dediğinde (oradaki sahabiler) ‘Hayır kalmaz’ diye cevap verince Hz. Peygamber ‘İşte beş vakit namaz böyledir. Allah onlarla günahlarınızı siler’buyurmuştur.”⁹⁸⁴

4. Zemmedici ve itham edici lafızlar kullanarak yaptığı *tergîb* ve *terhîb*: Hz. Peygamber kimi zaman da yanlış ve kötülöklere engel olabilmek kastıyla ağır ifadeler kullanmıştır. Bu ifadeler “bizden değildir, iman etmiş olmaz”, “Allah lanet etmiştir” gibi sözlerdir. Mesela “Bizi aldatan bizden değildir”⁹⁸⁵, “Allah’ın laneti rüşveti alan ve verenin üzerine olsun.”⁹⁸⁶ şeklindeki rivayetlerde olduğu gibi.

5. Mükafat va’d ederek yaptığı *tergîb* ve *terhîb*: Hz. Peygamber bazan küçük dahi olsa yapılan bir iyiliğe veya salih amele büyük mükafatlar vadetmektedir. Mesela;

“Her kim günde yüz defa ‘*subhānallāhi ve bi hamdihî*’ derse denizin köpüğü kadar günahı olsa da silinir.”⁹⁸⁷ hadisi buna örnek teşkil etmektedir.

6. Konuşma ve davranış adabı konusunda uyarılarda bulunması: Hz. Peygamber bizzat kendisi edeb timsali olarak örnek olmuş, çevresindekileri de adab kurallarına uymaları konusunda eğitmiş ve uyarmıştır. Mesela Rasulullah şöyle buyurmuştur:

“Kul, Allah’ın hoşnut olduğu bir sözü söyler, fakat onunla Allah’ın rızasını kazanacağı hiç aklına gelmez. Halbuki Allah, o söz sebebiyle, kendisine kavuştuğu kıyamet gününe kadar o kimseden razı olur. Yine bir kul da Allah’ın gazabını gerektiren bir söz söyler fakat o sözün kendisini Allah’ın gazabına çarptıracağını düşünmez. Oysa Allah, o kimseye o kötü söz sebebiyle kendisine kavuşacağı kıyamet gününe kadar gazap eder.”⁹⁸⁸

Bu hadis-i şerif *tergîb* ve *terhîb* üslubuyla, konuşmanın en önemli edep kriterlerine dikkatleri çekmekte; gelişigüzel veya önemsenmeden söylenen yalın bir ifadenin, hakikatte Allah indinde olumsuz sonuçlara götürebileceğini gözler önüne sermektedir.

⁹⁸⁴ Buḥārī, Mevākīt, 6;1/134, Muslim, Mesācīd, 51, 1/462 (no.667).

⁹⁸⁵ İbn Ḥanbel, Ebū ‘Abdi’llāh Aḥmed b. Muḥammed, *el-Musned*, (Kahire: Muessesetu Kurtuba), 2/242; Ebū Dāvūd, Suleymān b. el-Eş’aş es-Sicistānī, *Kitābu’s-Sunen*, tah. Muḥammed ‘Avvāme, (Beyrut: Mu’essesetu’r-Reyyān, 1998), Buyū’, 3/731, (no.3452).

⁹⁸⁶ Ebū Dāvūd, ‘Akdiye, 4/10, (no.3580); İbn Ḥanbel, *el-Musned*, 2/164; Demir, “Terğib-Terhib Hadislerinin Değerlendirmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri,” s.39.

⁹⁸⁷ İbn Ḥanbel, *el-Musned*, 2/371; Mālik, Ebū ‘Abdi’llāh Mālik b. Enes, *el-Muvaḥḥa*, tah. Muḥammed Muştafā el-A’zamī (Mu’essesetu Zāyid b. Sultān Āli Nihyān, 2004), Kitābu’l-Kur’ān, 7; 1/209.

⁹⁸⁸ Tirmizī, Zuhd, 12; İbn Māce, Ebū ‘Abdillāh ‘Abdurrahmān, *es-Sunen*, ss.2477-2741; *el-Kutubu’s-Sitte*, yay. haz. Şālih b. ‘Abdu’l-Azīz (Mevsū’atu’l-Ḥadīsi’ş-Şerīf içinde,, Arabistan: Dāru’s-Selām, 2000), Fiten, 12.

Hadis literatürü, Hz. Peygamber’in dilinden teşvik ya da ikaz içeren çok sayıda rivayeti barındırmaktadır. Konuyu uzatmamak adına bir cümleyle şunu ifade edebiliriz: Hz. Peygamber, verilmek istenen mesajın ehemmiyetine, yasaklanan şeyin veya zemedilen hususun kişisel ve toplumsal anlamda olumsuz etkisine binaen *tergîb* ve *terhîb* için bu vasıtaları kullanmıştır.⁹⁸⁹

Bununla birlikte, sadece kullanılan ifadelere bakıp, ifadelerin dili ve üslubunu değerlendiren söz konusu değer hükümlerinin doğrudan *tergîb* ve *terhîb* için kullanıldığı sonucuna ulaşmak zordur. Bunun için metinde bulunan bazı karineler ile rivayetlerin iç tutarlılığına ve İslam’ın genel geçer ilke ve esasları ışığında anlaşılması ve yorumlanmasına önem göstermek gerekir.⁹⁹⁰

1.2. Kur’an Ayetlerine İşaret Eden *Terğîb* ve *Terhîb* Hadisleri

Terğîb ve *terhîb* hadislerinin en önemli konularından biri, Kur’an’ın bizzat kendisi olmuştur. Kur’an-ı Kerim’i okumak, öğrenmek, öğretmek, anlamak ve yaşamak gibi hususların her biriyle ilgili sahih hadisler varid olduğu gibi, surelerin ve ayetlerin faziletine dair, birçoğu zayıf ve mevzu olan hadisler de rivayet edilmiştir. Söz konusu hadisleri Kur’an’ın geneline işaret edenlerle, sure ve ayetlere tahsis edilenler olmak üzere iki kategoride değerlendirmek mümkündür. Kur’an’ın bütününe dair gelen hadisler de kendi içinde bir tasnife tâbi tutulabilir. Söz konusu tasnife geçmeden önce şu hususu ifade etmek gerekir ki; bu bölümde yer vereceğimiz rivayetler, büyük bir kitabiyyattan sadece birkaç örnekle sınırlı kalmak durumundadır.

A. KUR’AN’IN GENELİNE İŞARET EDEN RİVAYETLER: Bu bağlamda yer alan hadisler içerikleri itibariyle tasnif edilip, seçilen örnek rivayetlerle izah edilmektedir:

1. Mücerred Kur’an okumaya teşvik eden rivayetler:

وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال : قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مَنْ قرأ حرفاً مِنْ كتابِ اللهِ فَلَهُ حَسَنَةٌ ، والحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا لاَ أَقُولُ : الم حَرْفٌ ، وَلَكِنْ : أَلِفٌ حَرْفٌ ، وَلامٌ حَرْفٌ ، وَمِيمٌ حَرْفٌ .

“İbn Mes‘ūd (ö. 653) *radıyallāhu ‘anh*’den rivayet edildiğine göre, Rasulullah *şallāllāhu ‘aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “Kim Kur’an-ı Kerim’den bir harf okursa, onun için bir iyilik sevabı vardır. Her bir iyiliğin karşılığı da on sevaptır. Ben, *elif lām*

⁹⁸⁹ Demir, “Terğîb-Terhib Hadislerinin Değerlendirmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri,” ss.39-40.

⁹⁹⁰ Görmez, *Metodoloji Sorunu*, ss.330-332.

mīm bir harftir demiyorum; bilâkis *elif* bir harftir, *lām* bir harftir, *mīm* de bir harftir.”

991

عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عَامِرٍ، قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ فِي الصُّفَّةِ، فَقَالَ: «أَيُّكُمْ يُجِبُّ أَنْ يَغْدُوَ كُلَّ يَوْمٍ إِلَى بُطْحَانَ، أَوْ إِلَى الْعَقِيقِ، فَيَأْتِيَ مِنْهُ بِنَاقَتَيْنِ كَوْمَاوَيْنِ فِي غَيْرِ إِثْمٍ، وَلَا يَقْطَعِ رَحِمٍ؟»، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ نَحِبُّ ذَلِكَ، قَالَ: «أَفَلَا يَغْدُو أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَيَعْلَمُ، أَوْ يَفْرَأُ آيَتَيْنِ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، خَيْرٌ لَهُ مِنْ نَاقَتَيْنِ، وَثَلَاثُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ ثَلَاثٍ، وَأَرْبَعٌ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَرْبَعٍ، وَمِنْ أَعْدَائِهِنَّ مِنَ الْإِبِلِ»

“Şuffe Ehli’nden ‘Ukbe b. ‘Āmir el-Cuhenī (ö. 58/678) şöyle nakletmektedir: “Biz Şuffe’de iken Rasulullah *şallallāhu ‘aleyhi ve sellem* yanımıza çıkageldi ve ‘Hanginiz sabahleyin Buḥhān veya Aḳīḳ’a gidip Allah’a (karşı) günah işlemeyen ve akrabalık bağlarını kesmeden iri hörgüçlü, gösterişli iki deve almak ister?’ buyurdu. Oradakiler, ‘Hepimiz ya Rasulullah.’ dediler. Efendimiz, ‘Vallahi birinizin her gün sabahleyin mescide gidip Allah’ın kitabından iki ayet öğrenmesi, onun için iki deveden daha hayırlıdır. Eğer üç ayet öğrenirse üç deveden hayırlıdır. Dört ayet öğrenirse onun için dört deveden hayırlıdır. (Okunacak her ayet) kendi sayısınca deveden daha hayırlıdır.’ buyurdu.”⁹⁹²

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «اقْرَأُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَفِيعاً لِأَصْحَابِهِ»

“Ebū Umāme (ö. 86/705) *raḍiyallāhu ‘anh*, ben Rasulullah *şallallāhu ‘aleyhi ve sellem*’i: “Kur’an okuyunuz. Çünkü Kur’an, kıyamet gününde kendisini okuyanlara şefa-atçı olarak gelecektir” buyururken işittim, demiştir.”⁹⁹³

2. Kur’an’ı anlamaya teşvik /*tergīb* eden rivayetler:

وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللَّهِ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ، وَيَتَذَكَّرُونَ بِهِ، وَإِلَّا نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ، وَعَشِيَتْهُمْ الرَّحْمَةُ، وَحَفَّتْهُمْ الْمَلَائِكَةُ، وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ».

“Ebū Hureyre (ö. 58/678) *raḍiyallāhu ‘anh*’den rivayet edildiğine göre, Rasulullah *şallallāhu ‘aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “Bir cemaat Allah’ın evlerinden bir evde toplanır, Allah’ın kitabını okur ve aralarında müzakere ederlerse, üzerlerine sekînet iner,

⁹⁹¹ Tirmizî, Feḍāilu’l-Kur’ān, 16.

⁹⁹² Muslim, Musāfirîn, 251.

⁹⁹³ Muslim, Musāfirîn, 252.

onları rahmet kaplar ve melekler etraflarını kuşatır. Allah Teâlâ da o kimseleri kendi nezdinde bulunanların arasında anar.”⁹⁹⁴

3. Kur'an'ı öğrenmeye ve öğretmeye *tergîb*/teşvik eden rivayetler:

عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ»

“Oşman b. Affân'dan gelen rivayete göre, Allah Rasulü *şallallâhu 'aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Sizin en hayırlınız, Kur'an'ı öğrenen ve öğretendir.”⁹⁹⁵

4. Kur'an'ı ezberlemeye/hafızlığa teşvik/*tergîb* eden hadisler:

عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَثَلُ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَهُوَ حَافِظٌ لَهُ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ وَمَثَلُ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَهُوَ يَتَعَاهَدُهُ وَهُوَ عَلَيْهِ شَدِيدٌ فَلَهُ أَجْرَانِ».

“Hz. ‘Âişe’nin naklettiğine göre, Allah Rasulü *şallallâhu 'aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Kur'an'ı ezberleyip usulünce okuyan kişi, şerefli elçiler (melekler)le birlikte dir. Kur'an'ı zorlanarak da olsa okumaya çalışan kişiye ise iki kat ecir vardır.”⁹⁹⁶

5. Kur'an'la amel etmeye/yaşamaya teşvik eden rivayetler:

وَعَنْ النَّوَّاسِ بْنِ سَمْعَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «يُؤْتَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِالْقُرْآنِ وَأَهْلِهِ الَّذِينَ كَانُوا يَعْمَلُونَ بِهِ فِي الدُّنْيَا تَقْدُمُهُ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَآلِ عِمْرَانَ، تَحَاجَّانِ عَنْ صَاحِبَيْهِمَا»

“Nevvās b. Sem‘ān (ö) *radıyallâhu 'anh* şöyle dedi: Ben Rasulullah *şallallâhu 'aleyhi ve sellem*’i: “Kıyamet gününde Kur'an ve dünyadaki hayatlarını ona göre tanzim eden Kur'an ehli kimseler mahşer yerine getirilirler. Bu sırada Kur'an'ın önünde *Bakara* ve *Âl-i İmrân* sureleri vardır. Her ikisi de kendilerini okuyanları müdafaa için birbiriyle yarışır” buyururken işittim.”⁹⁹⁷

6. Okumak, anlamak ve yaşamaya birlikte teşvik ve *terhîb* eden rivayetler:

Bu tür rivayetler aynı zamanda temsil yoluyla *tergîb* ve *terhîb*in önemli örneklerini oluşturmaktadır.

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَالْأُتْرُجَةِ، طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَرِيحُهَا طَيِّبٌ، وَمَثَلُ الَّذِي لَا يَقْرَأُ كَالْتَّمْرَةِ، طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَلَا رِيحَ لَهَا، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الرِّيحَانَةِ، رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الْحَنْظَلَةِ، طَعْمُهَا مُرٌّ وَلَا رِيحَ لَهَا»

⁹⁹⁴ Muslim, *Zıkr*, 38.

⁹⁹⁵ Tirmizî, *Feđā' ilu'l-Kur'ān*, 15.

⁹⁹⁶ Buḥārî, *Tefsîr*, ('Abese) 1.

⁹⁹⁷ Muslim, *Musāfirîn*, 253.

“Ebū Mūsā (ö.) *rađiyallāhu ‘anh’* in naklettiğine göre Allah Rasulü *şallallāhu ‘aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Kur’an okuyan mümin turunç gibidir; tadı da güzeldir kokusu da güzeldir. Kur’an okumayan mümin hurma gibidir; tadı güzeldir ama kokusu yoktur. Kur’an okuyan günahkâr kişi, reyhan otu gibidir; kokusu güzeldir ama tadı acıdır. Kur’an okumayan günahkâr kişi ise Ebucehil karpuzu gibidir; hem tadı acıdır hem de kokusu yoktur.”⁹⁹⁸

و عن ابن عباس قال قال رسول الله: «إِنَّ الَّذِي لَيْسَ فِي جَوْفِهِ شَيْءٌ مِّنَ الْقُرْآنِ كَالْبَيْتِ الْخَرِبِ»

“İbn ‘Abbās’dan rivayet edildiğine göre, Rasulullah *şallallāhu ‘aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “Kalbinde Kur’an’dan bir miktar bulunmayan kimse harap ev gibidir.”

999

B. SURELERİN FAZİLETİNE DAİR NAKLEDİLEN RİVAYETLER: Surelerin faziletine dair tefsir literatüründe nakledilen rivayetler büyük ölçüde uydurma (*mevdū*) olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁰⁰ “Eṣ-Şa’lebī (ö. 427/1035)’nin ve el-Vāhidī (ö. 468/1075)’nin her surenin başında, ez-Zemaḥşerī (ö. 538/1144)’nin de her surenin sonunda zikrettiği hadisler bu kabildendir. Ancak *Fātiha*, *İhlās*, *Felaḫ* ve *Nās* süreleri ile *Bakara*’nın son iki ayeti ve *āyetu’l-kursī* hakkındaki rivayetler *şahīh* olarak değerlendirilmiştir.”¹⁰⁰¹

1. Muayyen sure ve ayetler hakkında *şahīh* olarak değerlendirilen rivayetler:

عن أبي سعيدٍ رافع بن المعلی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « أَلَا أَعْلَمُكَ أَعْظَمَ سُورَةٍ فِي الْقُرْآنِ قَبْلَ أَنْ تَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ ؟ فَأَخَذَ بِيَدِي ، فَلَمَّا أَرَدْنَا أَنْ نَخْرُجَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّكَ قُلْتَ لِأَعْلَمَنَّكَ أَعْظَمَ سُورَةٍ فِي الْقُرْآنِ ؟ قَالَ: «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ هِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي ، وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أُوتِيَتْهُ»

“Ebū Sa’īd Rāfi’ b. Mu’allā *rađiyallāhu ‘anh* şöyle dedi: Rasulullah *şallallāhu ‘aleyhi ve sellem* bana: “Mescidden çıkmazdan önce sana Kur’an’daki en büyük sureyi öğreteyim mi?” buyurdu ve elimi tuttu. Çıkmak istediğimizde ben: “Yâ Rasulullah! Bana Kur’an’daki en büyük sureyi sana öğreteyim mi demiştiniz?” dedim. Bunun üzerine: “*Elḥamdu lillāhi Rabbi’l-ālemīn*’dir. O *seb’ul-meşānī*dir; bana verilen *Ḳur’āni’l-Azīmdir*” buyurdular.”¹⁰⁰²

و عن أنسٍ رضي الله عنه أَنَّ رَجُلًا قَالَ : يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي أُحِبُّ هَذِهِ السُّورَةَ: قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ ، قَالَ : « إِنَّ حُبَّهَا أَدْخَلَكَ الْجَنَّةَ »

⁹⁹⁸ Buḥārī, Tevhīd, 57.

⁹⁹⁹ Tirmizī, Feđā’ilu’l-Kur’ān, 18.

¹⁰⁰⁰ Şağānī, Ebū’l-Feđāil Rađiyyuddīn Ḥāsen b. Muḥammed, *el-Mevdūāt*, tah. Necm Abdurrahmān Ḥalef (Şam: Dāru’l-Me’mūn, 1405), ss.26-27 (no.7).

¹⁰⁰¹ Bkz. Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2001), ss.125-126.

¹⁰⁰² Buḥārī, Tefsīr, 1; Feđā’ilu’l-Kur’ān, 9.

Enes *rađıyallāhu anhd*en rivayet edildiğine göre, bir adam: “Ben Şu *ķul huvellāhu aħad* suresini seviyorum” dedi. Peygamberimiz: “Şüphesiz ki onun sevgisi seni cennete sokar” buyurdular.¹⁰⁰³

وعن عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَلَمْ تَرَ آيَاتِ أَنْزَلْتُ هَذِهِ اللَّيْلَةَ لَمْ يَرِ مِثْلُهُنَّ قَطُّ؟ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ، وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ»

‘Uķbe b. ‘Āmir *rađıyallāhu anhd*en rivayet edildiđine göre, Rasulullah *Őallallāhu aleyhi ve sellem* Őöyle buyurdu: “Bu gece indirilen ayetleri görmedin mi? Onların benzerleri asla görülmemiŐtir: *ķul e ‘ūzu birabbi ‘l-felaķ ve ķul e ‘ūzu birabbi ‘n-nās*.”¹⁰⁰⁴

“Eb Mes‘d el-Bedrī *rağıyallahu anhd*en rivayet edildiğine göre, Nebi *Őallallāhu aleyhi ve sellem* Şöyle buyurdu: “*Baķara* suresinin sonundan iki ayetini geceleyin okuyan kimseye bunlar yeter.”¹⁰⁰⁵

2. Sure ve ayetler hakkında *zayıf* ve *mevđ* olarak değerlendirilen bazı rivayetler: Surelerin faziletine dair varid olan hadislerin uydurulmasının temelinde, insanları Kur’an okumaya teşvik etme amacının yattığı görülmektedir. Kur’an’ın her suresiyle ilgili bir hadis uydurduğu bilinen Meysere b. ‘Abdirabbih’e, bu hadisleri hangi amaķla uydurduğu sorulduğunda Şu cevabı vermiştir: “Ben bu hadisleri *tergīb* iķin uydurdum.”¹⁰⁰⁶ (وَضَعْتُهَا أُرْغَبُ النَّاسِ فِيهَا).

Bu bağlamda Şu rnekleri vermek yeterli olacaktır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَرَأَ طَهَ وَيَسَ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِأَلْفِ عَامٍ ، فَلَمَّا سَمِعَتِ الْمَلَائِكَةُ الْقُرْآنَ قَالَتْ : طُوبَى لَأُمَّةٍ يَنْزِلُ هَذَا عَلَيْهَا ، وَطُوبَى لَأَجْوَابِ تَحْمِلُ هَذَا، وَطُوبَى لَأَلْسِنَةٍ تَتَكَلَّمُ بِهِذَا

“Eb Hureyre’nin rivayet ettiğine göre Rasulullah *Őallallāhu aleyhi ve sellem* Şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz zātında ve sıfatlarında noksanlıklardan uzak ve Şanı yüce olan Allah, *Ṭāhā* ve *Yāsīn*’i gökleri ve yeri yaratmasından bin yıl önce okumuş. O zaman melekler, Kur’anı iŐittiklerinde Şöyle demiŐler: Bunun kendisine ineceği ümmete ne mutlu! Bunu taşıyacak gönüllere ne mutlu! Bunu konuŐacak dillere ne mutlu!”¹⁰⁰⁷

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم: «مَنْ قَرَأَ (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) خَمْسِينَ مَرَّةً غَفَرَ اللَّهُ لَهُ ذُنُوبَ خَمْسِينَ سَنَةً

¹⁰⁰³ Buħārī, Ezān, 106.

¹⁰⁰⁴ Muslim, Musāfirīn, 264.

¹⁰⁰⁵ Buħārī, Feđā’ilu’l-Kur’ān, 10.

¹⁰⁰⁶ Celāluddīn es-Suyūfī, *Tedribu ‘r-Rāvī fi Őerħi Takrībī ‘n-Nevevī*, tah. Eb Ķuteybe Nazar Muħamme Fāryābī (Riyad: Dāru Ṭaybe, 2005), c.1, s.333;Demir, “Terđib-Terhib Hadislerinin Deđerlendirmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri,” ss.90-91.

¹⁰⁰⁷ Dārimī, Abdullah Abdurrahman Eb Muhammed, *Sunen-i Dārimī*, tah. Fu’ād Aħmed Zumerlī ve Ĥālīd es-Seb’ ‘Alemlī (Beyrut: Dāru’l-Kitāb el-‘Arabī, 1407), Feđāilu’l-Kur’ān, 20.

“Enes b. Malik: Rasulullah *şallallāhu ‘aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Kim *Kim Kul huvellāhu ehadı* elli defa okursa, Allah ona elli yılın günahlarını bağışlar!”¹⁰⁰⁸

وَمَنْ قَرَأَ سُورَةَ أَلَمْ نَشْرَحْ أُعْطِيَ مِنَ الْأَجْرِ، كَمَنْ لَقِيَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُغْتَمًا فَفُرِّجَ عَنْهُ

“Kim *elem neşrah* suresini okursa, kendisine, sanki üzüntülü olduğu bir sırada Muhammed’in (sav) yanına gelip onu rahatlatan kimse gibi ecir verilir.”¹⁰⁰⁹

مَنْ قَرَأَ فِي الْفَجْرِ ب { أَلَمْ نَشْرَحْ } و { أَلَمْ تَرَ كَيْفَ } لَمْ يَرْمُدْ

“Kim sabah namazında *elem neşrah* ve *elem tera keyfe* surelerini okursa göz ağrısı çekmez.”

Bu rivayet erken ve geç dönem hiçbir hadis kaynağında yer almamaktadır. Rivayet hadis münekkidleri tarafından “aslı yoktur” şeklinde değerlendirilmekte ve kaynaklarda yer almamakla birlikte taḥrīc amaçlı hadis literatüründe aktarılmaktadır.¹⁰¹⁰

Bu bağlamda daha pek çok misal vermek mümkündür. Kısaca surelerin faziletleri ile ilgili örneklerini vermeye çalıştığımız bu rivayetler *tergīb* ve *terhīb* maksadıyla söylenen hadislerin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir ki mevzuat kitaplarında bu konuda birçok rivayet görmek hiç de zor değildir. Hatta bu haberlerin benzerleri bazı sahih hadis kaynaklarının *Fedā’ilu’l-Kur’ān* bölümlerinde de geçmektedir. Yine Kur’an surelerinin faziletlerine dair uydurma ve zayıf rivayetler, birçok tefsirde de yer almaktadır.¹⁰¹¹

¹⁰⁰⁸ Dārimī, *Fedā’ilu’l-Kur’ān*, 24.

¹⁰⁰⁹ Ebū’l-Ḥasen Alī b. Aḥmed el-Vāhidī, *el-Vasīṭ fī Tefsīri’l-Kur’āni’l-Mecīd*, tah. Ādil Aḥmed Abdulmevcūd ve diğeri (Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1994), c.4, s.515; Ebū İshāk eş-Salebī, *El-Keşf ve’l-Beyān an Tefsīri’l-Kur’ān*, tah. Muḥammed b. Aşūr (Beyrut: Dāru İhyā’i’t-Turāsi’l-Arabī, 2002), c.10, s.232.

¹⁰¹⁰ Alī el-Kārī, *el-Esrāru’l-Merfū’a fī’l-Aḥbāri’l-Mevdū’a*, tah. Muḥammed eş-Şabbağ (Beyrut: Dāru’l-Emāne, tsz.), s.355 no.516.

¹⁰¹¹ Demir, “Tergīb-Terhib Hadislerinin Değerlendirmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri,” ss.98-100. Bu bağlamdaki rivayetler için bkz. el-Ḳurṭubī, Ebū ‘Abdillāh Muḥammed b. Aḥmed, *el-Cāmi’ li Aḥkāmī’l-Kur’ān*, tah. Hişām Semīr el-Buḥārī (Suudi Arabistan: Dāru ‘Ālemi’l-Kutub, 2003), c.1, s.108; Muslim, 1/553, (no. 804; Nesā’ī, Aḥmed b. Şu’ayb. *Sunenu Nesā’ī*. ss.2087-2453; *el-Kutubu’s-Sitte* yay. haz. Şālih b. ‘Abdu’l-Azīz (Mevsū’atu’l-Ḥadīsi’ş-Şerīf içinde, Arabistan: Dāru’s Selām, 2000), *Sunenu Nesā’ī*, ss.2087-2453; *el-Kutubu’s-Sitte*, yay. haz. Şālih b. ‘Abdu’l-Azīz (Mevsū’atu’l-Ḥadīsi’ş-Şerīf içinde, Arabistan: Dāru’s Selām, 2000), İsti’āze,1; Muslim, Şalātu’l-Musāfirīn, 257; Ebū Dāvūd, Melāhim, 14; Tirmizī, *Fedā’ilu’l-Kur’ān*, 6; Tirmizī, *Şevābu’l-Kur’ān*, 7; Tirmizī, *Şevābu’l-Kur’ān* 9, (no.2892); Tirmizī, *Şevābu’l-Kur’ān* 9, (no.2893); Tirmizī, *Şevābu’l-Kur’ān* 10, (no.2897).

1.3. *Terğīb-Terhīb* Rivayetlerinin Anlaşılması Meselesi

Dini metinleri anlamada aslolan lafızların ifade ettiği anlam çerçevesi midir? Yoksa *Şāri*’in gaye ve maksadı mıdır? *Şāri*’in gayesini lafızların literal yorumuna indirgemek ne kadar doğrudur? İşte bunun içindir ki *terğīb* ve *terhīb* rivayetlerinin anlaşılması meselesi, hadis ilminin en mühim sorunlarından biri olmuştur. Bu bağlamdaki hadislerin doğru anlaşılması tarih boyunca âlimlerin gündemini meşgul etmiştir. Zira *terğīb* ve *terhīb* hadislerinden değer hükümleri gibi çıkarımda bulunulduğu zaman, *gāt* yorum ve *maḳāsidi’ş-şerī’a* dikkate alınmadığı takdirde ciddi bir anlam ve hüküm karmaşasının ortaya çıkması kaçınılmazdır.¹⁰¹² Hz. Peygamber’in velev ki emir-nehiy sigasıyla sarf etmiş olsun her sözünü, hüküm vaz’ etmek için söylenmiş gibi algılamak, nebevi maksadı daha iyi anlamamız yönündeki engelleri artıracaktır.¹⁰¹³ Kaldı ki usul kaynaklarına baktığımız zaman emir sigalarının dahi sekiz ayrı kategoride değerlendirildiği görülecektir. Bunlar arasında şu ayette olduğu gibi bağlayıcı emirler olduğu gibi *ibāha* ifade eden emir kipleri de mevcuttur:

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ

“Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan nasibinizi arayın.”

1014

Hatta meydan okuma içerdiği için yapılmaması gereken emir çeşitleri de vardır:

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ

“De ki: ‘Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin.’”¹⁰¹⁵

Bu emir kalıpları birbirine karıştırıldığında yanlış hüküm ve çıkarımda bulunmak kaçınılmazdır. Kaynaklarda bu konuda birçok misal mevcuttur.¹⁰¹⁶

Bazı *terğīb* ve *terhīb* hadisleri, kelimeler ve akaid alanında da tartışmaları beraberinde getirmiştir. Mesela ‘*Lā imāne*’ imanı yoktur, ‘*lā yu’minu*’ iman etmiş olamaz veya ‘*leyse minnā*’ bizden değildir, gibi ifadelerle başlayan rivayetler erken dönem kelimeler tartışmalarının malzemesi olmuştur.¹⁰¹⁷

¹⁰¹² Görmez, *Metodoloji Sorunu*, ss.330-332.

¹⁰¹³ Demir, “*Terğīb-Terhib Hadislerinin Değerlendirmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri*,” s.50.

¹⁰¹⁴ Cum’a 62/10.

¹⁰¹⁵ Kehf, 18/29.

¹⁰¹⁶ İlgili rivayetler için bkz. Demir, “*Terğīb-Terhib Hadislerinin Değerlendirmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri*,” ss.50-66.

¹⁰¹⁷ Demir, s.66.

Bu endişeler bağlamında Hz. Peygamber'in sözleri muhteva ve bağlayıcılığı açısından sınıflandırmaya tabi tutulmuş, bu süreç sahabe dönemine kadar da götürülmüştür. Hicri II. ve III. asırda bu tür çalışmalar devam etmişse de sistematik olarak hadislerin ahkâm hadisleri ve *tergîb-terhîb* hadisleri olarak ikiye ayrılması hususuna İmam Muslim (ö. 261/875) "*Sahîh*"inin mukaddimesinde şu şekilde işaret etmektedir: Muslim kendisinden bu eserini kaleme almasını isteyen talebelerine şöyle der: "Gerek dinin sünnetleri ve ahkâmı, gerekse sevaba ve ikaba taalluk eden *tergîb* ve *terhîb* hakkında Rasulullah'tan nakledilen haberleri öğrenmekte ısrarlı olduğunuzu söylüyorsunuz..."¹⁰¹⁸

Ancak hadislerin sadece bu iki kategoriye ayrılması doğru değildir. Bu sebeple de İslam âlimleri, Muslim'in taksimatını ihtiva eden başka tasniflere de gitmişlerdir. İbn Hibbân'ın (ö.354/965) *et-Tekâsim ve 'l-Envâ'* adlı eseri bunun en güzel örneklerindenidir.¹⁰¹⁹

*Tergîb-terhîb*le ilgili en önemli sorunlardan birisi de hadis uydurma sebepleri arasında yer almış olmasıdır. Hicri II. ve III. asırlardan itibaren bazı zahid kimseler, insanları iyi, doğru ve güzele teşvik; kötü, yanlış ve çirkinden sakındırmak adına, Hz. Peygamber'e söylemediklerini izafe etmekten çekinmemişlerdir. Bilhassa amel ile sonuçları arasında orantısız ilişkiler kuran, bir diğer deyişle, küçük bir suç ve günaha ağır ve aşırı cezalar vadeden rivayetlerle; ufacak bir iyilik ve amel için sonsuz mükâfatlar vadeden rivayetler bu kategoride değerlendirilmiştir. Müfessir Kurtubî (ö. 671/1273) de *tergîb* ve *terhîb* kastıyla hadis uyduranların en zararlılarının sufi menşe'li kimseler olduklarını, Allah rızasını öne sürerek uydurdıkları hadislerden de sakınılması gerektiğini ifade etmektedir.¹⁰²⁰ Said Nursi (1878-1960), âlimleri *tergîb* ve *terhîb* konusunda hadis uydurmaya iten asıl sebebin "mübalağa" denilen bir hastalık olduğunu ifade ederek şöyle der:

¹⁰¹⁸ Muslim, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâ'îl, *Şahîhu Muslim*, "Mukaddime" tah. Muhammed Fuâd Abdulkâkî, (Beyrut: Dâru İhyâ-i Turâsi'l-'Arabî), c.1, s.3;Bkz. Demir, "Tergîb-Terhib Hadislerinin Değerlendirmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri," s.43.

¹⁰¹⁹ *el-Musnedu's-sahîh 'ale't-tekâsim ve 'l-envâ'* (*Sahîhu İbn Hibbân, es-Sünen, et-Tekâsim ve 'l-envâ'*). Klasik tasnif metotlarından farklı olarak emirler, nehiyeler, haberler, mubahlar ve Peygamber'in fiilleri şeklinde beş bölüm halinde düzenlenen ve sahîh hadisler yanında hasen hadisleri de ihtiva eden eserin tamamı günümüze ulaşmamıştır. Abdülmuhsin el-Yemânî tarafından yayımlanan eseri (I-III, Medine, ts.), İbn Balabân (ö. 739/1339) *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân* adıyla bablara göre yeniden düzenlemiştir (I-IX, Beyrut 1407/1987). Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Sönmez, "İbn Hibban," *DİA*, c.20, ss.63-64.

¹⁰²⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, c.1, s.78; Görmez, "Tergîb ve Terhib," *DİA*, c.40, s.508; Demir, s.86-88.

“Zira mübalağa kudrete iftiradır. İhsan-ı ilahiden fazla ihsan, ihsan değildir. Bir meseleyi ihsan-ı ilahiyle anlatmaya kanaat etmek farzdır. Bir tek hakikat binlerce hayale tercih edilir. Hakikat zengindir; kalbi aydınlatmak için başka şeylere muhtaç değildir. Kur’an’ın tefsiri olan sahih hadisler bize kâfidir. Ayrıca mantığın mizanıyla tartılmış bulunan doğru tarihe de kanaat ederiz. Öyle ise *tergîb* veya *terhîb* için bazı mevzu hadislerin avam tarafından İbni ‘Abbās (ö. 687) gibi zatlara isnad edilmesi büyük bir cehalettir.”¹⁰²¹

Sahih hadislerdeki *tergîb* ve *terhîb* ifadeleri oldukça ölçülüdür. İnsanları haddinden fazla ümit ve korkuya kaptırmadan, dünya ve ahiret dengesini sağlayacak, ahenk ve itidali koruyan bir üsluba dikkat edilmiştir. Ama bu vaatleri yetersiz gören birtakım insanlar cennet ve cehennem kapılarını aşırı ifade ve yorumlarla sonuna kadar açmışlardır.¹⁰²²

---

¹⁰²¹ Said Nursî, *Muhâkemât* (İstanbul: Envâr Neşriyat, 2004), s.21; Mûsa Kâzım Yılmaz, “Bediüzzaman’ın Tefsir Anlayışı,” *Köprü*54 (1996).

¹⁰²² Yaşar Kandemir, *Mevzu Hadisler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), s.178, 191.

2. İrşad ve Davette *Terğīb* ve *Terhīb* Üslubu

Terğīb ve *terhīb* üslubunun belki de en yaygın olarak kullanıldığı alan tabiatı gereğince davet ve irşad alanıdır. Zira *terğīb* ve *terhīb* öncelikli olarak Kur'an'ın da ifadesiyle bir *mev'ize-i hasene*dir. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

“Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütlerle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.”¹⁰²³

Naḥl suresindeki bu ayet irşad için takip edilecek yöntemlere ışık tutmaktadır. Bunlar *hikmet*, *mev'ize-i hasene*/güzel öğüt ve güzel bir üslupla mücadele etmektir.

Kur'an'ın bu bağlamdaki diğer ayetlerinden de anlaşıldığına göre *hikmet* yöntemi insanın doğrudan aklına hitap ederek ikna etmek; tebliğ edilen hükmün bireysel ve toplumsal faydalarını, insanın yaratılış ve varoluş gayesine uygunluğunu anlatmaktır. İslam geleneği bunu felsefeyle temellendirmiştir.

Mev'ize-i hasene daha çok, insanın duyu ve gönül dünyasına hitap eden bir irşad yöntemidir ve İslam kültür geleneği *mev'ize-i hasene*'ye büyük önem vermiştir. İrşad yöntemleri bağlamında *mev'ize-i hasene* olarak kabul gören, farklı üsluplar ve değişik uygulamalar söz konusudur.¹⁰²⁴ Bu üsluplardan biri olan *terğīb* ve *terhīb* ‘güzel öğüt’ün müstesna bir örneği olarak İslam geleneğinde kabul görmüştür. Böylece kültür tarihimizde geçmişten günümüze müstakil bir literatür oluşmuş; etrafında ders halkaları kurulan irşada dair eserlerin büyük bir kısmı bu çerçevede ortaya çıkmıştır. Muhāsibī (ö. 243/857)'nin *er-Ri'āye lī Huḳūkillāh* adlı eserinden Ġazālī (ö. 505/1111)'nin *İḥyā'u 'Ulūmi'd-Dīn* isimli kitabına kadar bir vaaz ve irşad geleneği ortaya çıkmış ve bu büyük oranda *terğīb* ve *terhīb* üzerine bina edilmiştir. İbnu'l-Cevzī (ö. 597/1201)'nin *et-Tezkira*'si, Munzīrī (ö. 656/1258)'nin *et-Terğīb ve't-Terhīb* adlı eseri bunun en seçkin örnekleridir. Ancak söz konusu literatürde Kur'an'daki denge her zaman göz önünde bulundurulmamıştır. Tarih boyunca olduğu gibi günümüzdeki bütün camii vaazları geleneği bu birikimden hareket ederek vaaz ve irşad faaliyetlerine

¹⁰²³ Naḥl 16/125.

¹⁰²⁴ Hacımüftüoğlu, *Kur'an-ı Kerim'in İrşad Üslubu*, s.143.

devam etmektedir. Bu faaliyetlerin pek azı ilmi ders halkalarından oluşmaktadır. Sahabe birbirlerine “gelin, bir saat iman edelim”¹⁰²⁵ derken de maksat, irşad ve davettir.

Gerek Kur’an’da gerekse Allah Rasülü’nün davetinde *terğîb* ve *terhîb* üslubuna muhatabın ihtiyacı nispetinde dengeli bir şekilde ve aşırıya gitmeden yer verildiği çalışmamızın ulaştığı sonuçlar arasındadır. Eğitimle doğrudan ilişkili olan irşad, “bir etkileme, ikna etme, öğretme ve böylece kişiliği oluşturma süreci olduğuna göre; iyiye teşvik etmek, olumlu davranışları sevdirmek, doğru olan şeylerin yapılmasını sağlamak için çeşitli metotlar kullanılır.”¹⁰²⁶ Bu bağlamda değerlendirdiğimiz *terğîb*, yani insanları iyiliğe teşvik etmek, kişiyi güzel bir akıbet, hayırlı bir kazanç, kalbe sürur veren bir mükâfatla muştulamaktır. Yapılan iyi işin mutlaka yine iyi bir sonuca ulaşacağına dair kişiyi ikna etmektir. *Terhîb* ise, yapılan şeyin sonucunda karşılaşılabilecek zararları ve tehlikeyi önceden bildirip tedbirli olunmasını öğütlemektir. Kur’an’da bu üslup, dengeli ve muvazeneli olarak yer almıştır. Bu konuda aşırı gitmek, yani *terğîb* ve *terhîb*i ölçüsüz bir şekilde kullanmak, hedeflenen sonucu vermeyecektir. Zira aşırı ümit, mahiyetini değiştirerek kayıtsızlığa ve kolaycılığa; korkunun aşırılığı ise ümitsizliğe düşürmektedir. Bu husus yani aşırı korku ve aşırı ümit, uydurma hadislerin alameti olarak da görülmüştür. Yani az ve küçük bir amele mübalağalı ve sınırsız mükâfat vaad etmek veya küçük bir hatayı ağır ve sınırsız bir ceza ile tehdit etmek bu alametlerden sayılmıştır.¹⁰²⁷ Said Nursi (ö. 1960) bu konudaki hassasiyetini şöyle ifade eder: “Hatta mübalağa karakteriyle iyilik yapmak kötülük yapmaktan farksızdır. Bir ilacı haddinden fazla kullanmak hastalığa yol açtığı gibi, mübalağalı *terğîb* ve *terhîb*ler de dinin yanlış anlaşılmasına vesile olur.”¹⁰²⁸

İrşad dîni terminolojide hidayet ile eş anlamlı olarak yer almış, bununla birlikte hidayet genellikle Allah’a nisbet edilirken davet ve irşad insanlara izafe edilmiştir.¹⁰²⁹ Bu sebeple Yüce Allah, irşad vazifesini başta peygamberlerine tevdi etmiştir. Kur’an ayetleri bağlamında değerlendirdiğimizde birbirinden bağımsız kullanımı pek mümkün olmayan *terğîb* ve *terhîb* üslubunun, bütün peygamberlerin, kendi halkını ilahi hakikate davet ederken başvurdukları bir dil ve yöntem olduğunu söylemek mümkün-

¹⁰²⁵İbn Hanbel, *el-Musned*, c.5, ss.227-248.

¹⁰²⁶M. Yaşar Kandemir, “Mevzû,” *DİA*, c.29, s.494.

¹⁰²⁷Kandemir, “Mevzû,” *DİA*, c.29, ss.495-496.

¹⁰²⁸Said Nursi, *Divân-ı Harb-i Örfî* (İstanbul: Tenvir Neşriyat, 1990), c.1,s.70; *Muhakemât*, ss.22-28.

¹⁰²⁹Bekir Topaloğlu, “İrşad,” *DİA*, c.22, s.454.

dür. Zira Kur'an'ın rasulleri *beşîr* ve *nezîr* olarak vasıflandırması ¹⁰³⁰ da bunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.¹⁰³¹ Mesela Aḥzāb suresinde geçen;

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا (٤٥) وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا

“Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allah'ın izniyle kendi yoluna çağırın bir davetçi ve etrafını aydınlatan bir kandil olarak gönderdik.”¹⁰³²

mealindeki ayet hem Hz. Peygamber'in irşad vazifesinin başında yer aldığını bildirmekte hem de irşadı yapacak olanların önemli niteliklerini anlatmaktadır.¹⁰³³

Bu vasıflar ayette geçiş sırasına göre hakkı temsil, müjde, uyarı, davet ve güzel örnek olmaktır. Hz. Peygamber de Kur'an'da kendisinin gönderiliş gayesi olan bu sıfatları haiz bir müşid olarak, kaba ve kırıcı olmadan, gereği kadar inzar ederek daha çok da iyilik, güzellik ve yumuşaklıkla müjdeleyerek irşad vazifesini îfa etmiştir:

“Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (Ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.”¹⁰³⁴

Hz. Muhammed'in Kur'an ayetlerinin rehberliği ile risalet sürecinde en yakınında bulunanlardan başlayıp bütün Arap yarımadasını içine alacak şekilde genişleyen irşad ve davetindeki ulaşılmış bulunduğu başarının büyüklüğü “onun uyguladığı davet metotlarının son derece tutarlı, makul, mantıkî, sistemli, gerçekçi, olayların gelişimine uygun ve başarıya götürücü metotlar olduğunu göstermektedir.”¹⁰³⁵ Hz. Peygamber'in bu metotlar içerisinde *tergîb* ve *terhîb* üslubuna, muhatabının ihtiyacına göre genişçe yer verdiği görülmektedir.

Aslında Kur'an'da olduğu gibi doğru ve yerinde kullanıldığında *tergîb* ve *terhîb* üslubu, günümüzde yaygın eğitimin önemli bir unsuru olan vaaz ve hutbelerde başvuru- rulan oldukça etkin bir anlatım biçimidir. Bu bağlamda davet eden ve edilen açısından Yüce Allah'ın koyduğu temel ilkeler ayetlerde şöyle yer almaktadır:

1. Sözü en güzelini söylemek:

¹⁰³⁰ Bkz. Mâ'ide, 5/19; Sebe' 34/28; Fâtır 35/24; Fetih 48/8.

¹⁰³¹ Hacımüftüoğlu, *Kur'an-ı Kerim'in İrşad Üslubu*, ss. 210-211.

¹⁰³² Aḥzāb 33/45-46.

¹⁰³³ Topaloğlu, “İrşad,” *DİA*, c.22, s.455.

¹⁰³⁴ Âl-i 'İmrân 3/159.

¹⁰³⁵ Mustafa Çağrı, “Davet,” *DİA*, c.9, ss.16-19.

وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا

“Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler. Sonra şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.”¹⁰³⁶

2. Seçici olmak ve sözün en güzeline uymak:

الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ

“Sözü dinleyip de onun en güzeline uyanlar var ya, işte onlar Allah’ın hidayete erdirdiği kimselerdir. İşte onlar akıl sahiplerinin ta kendileridir.”¹⁰³⁷

3. Yumuşak söz söylemek. Mesela Hz. Musa ve kardeşi Hz. Harun’a Firavun’un yanına giderken emredilen yine yumuşak söz söylemektir:

إِذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى

“Firavun’a gidin. Çünkü o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır, yahut korkar.”¹⁰³⁸

Görüldüğü gibi çağıran ve çağrılan açısından sözü en güzel biçimde söylemek ve sözün en güzeline uymak irşad ve davetin temel felsefesidir.

4. Hakaret etmemek. Temel ilkelerden biri de putlara, başka ilahlara, başkalarının değerlerine hakaret etmemektir. Zira Yüce Allah’ın bu konudaki emri açık ve nettir:

“Onların, Allah’ı bırakıp tapındıklarına hakaret etmeyin (sövmeyin); sonra onlar da bilgisizlik yüzünden sınırı aşarak Allah’a hakaret ederler (söverler). Böylece biz her ümmete kendi yaptıklarını güzel gösterdik. Sonunda dönüşleri Rab’lerinedir. Artık O, ne yaptıklarını kendilerine bildirecektir.”¹⁰³⁹

ez-Zemaḥşerī, âyetteki *sebb* kelimesine “tenkit” anlamını vererek, “normal şartlarda yanlışlıkları ve kötülükleri eleştirmenin bir görev olduğunu, ancak eğer tenkit eleştirilen durumdan daha zararlı ve yıkıcı sonuçlara yol açacaksa bundan kaçınmanın da bir vazife olduğunu”¹⁰⁴⁰ belirtmektedir.

¹⁰³⁶ İsrā’ 17/53.

¹⁰³⁷ Zümer 39/18.

¹⁰³⁸ Tā-hā 20/43.

¹⁰³⁹ En‘ām 6/108.

¹⁰⁴⁰ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, c.2, s.23.

5. Faydasız polemiklere ve tartışmaya girmemek:

“Rahmân’ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, “selâm!” der (geçer)ler.”¹⁰⁴¹

“Eğer seninle tartışmaya girerlerse, de ki: “Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah’a teslim ettim...”¹⁰⁴²

6. En güzel şekilde mücadele etmek: Karşısındaki insanlar ne kadar şerir olurlarsa olsunlar, Kur’an’ın inananlardan istediği sükûnet ve güzel şekilde mücadeledir:

“İçlerinden zulmedenler hariç, Kitap ehli ile ancak en güzel bir yolla mücadele edin ve (onlara) şöyle deyin: “Biz, bize indirilene de, size indirilene de inandık. Bizim ilahımız ve sizin ilahınız birdir (aynı ilahtır). Biz sadece Ona teslim olmuş kimseleriz.”¹⁰⁴³

Ayetlerde görüldüğü gibi davet üslubunda her ne kadar ilahi vahiy, muhatabın inkârda direnmesi karşısında bazen tehdit ve *inzâr* a başvursa da, genelde insanı rencide etmeyen ve şahsiyetini koruyan bir anlatımı önelemektedir.¹⁰⁴⁴ İrşadla vazifeli kimselerin bu konuda azami hassasiyet göstermeleri ve daveti yaparken veya insanları dini konularda eğitirken öngörülen bu temel ilkeleri ve *’ahsen üslub’*ü dikkate almaları, *terğîb* ve *terhîb* konusunda aşırıya kaçmamaları önemi haiz hususlardır. Zira insanı bir konuda harekete geçiren ya arzuları, ya da korkuları ve çekinceleridir. Bir kez daha tekrar etmek gerekirse *terğîb* üslubu, insan tabiatındaki arzu ve isteğe hitap etmek suretiyle dinin uygun gördüğü davranışlara insanları yöneltmeyi amaçlarken, *terhîb* üslubu bunun tam tersi, insanların Allah’ın yasakladığı ve yapılmasını uygun görmediği davranışlardan onları uzaklaştırmayı hedeflemektedir.

Maalesef tarihi süreçte irşad ve davette kimi zaman temel ilkeler ihlal edilmiş, *terğîb* ve *terhîb* amaçlı hadis uydurmaya cevaz verilebilmiş; hatta Hz. Peygamber’e söylemediklerini izafe etmekten çekinilmemiştir. Sonuçta bu konuda uydurma rivayetleri de bünyesinde barındıran birçok eser ortaya çıkmıştır. Mesela bunların en meşhurlarından biri olan ve irşad hizmetlerinde günümüze kadar kullanılan Hâfız Munzîrî’ye ait olan *Kitābu’t-Terğîb ve’t-Terhîb* adlı eser bu konudaki diğer eserlerde olduğu gibi içerisinde pek çok zayıf ve uydurma rivayete yer verildiği için ilim adamları tarafından

¹⁰⁴¹ Furkân 25/63.

¹⁰⁴² Âl-i ‘İmrân 3/20.

¹⁰⁴³ ‘Ankebüt 29/46.

¹⁰⁴⁴ Hacımüftüoğlu, *Kur’an-ı Kerim’in İrşad Üslubu*, ss.238-239.

tenkit edilmiştir.¹⁰⁴⁵ Ama bu eleştiriler *tergîb* ve *terhîb* içeren ahlak odaklı hadis rivayetlerinin daha sıkı eleklerden geçirilmesi gerektiğine dair bir bilinç oluşturmada yeterli olmamış ve bu alanda birçok kaynak ortaya çıkmaya devam etmiştir. Yeni kaleme alınan çalışmalarda ise bu konuda genel bir rehabet müşahede edilmektedir.

Mesela Hind Alt Kıtası'nda ortaya çıkan ve milyonlarca mensubu bulunan 'Tebliğ Hareketi'nin ana kaynağı olan Muhammed Zekeriyâ Kândehevî'nin (1891-1982) *Fedâil-i Â'mâl* adlı eseri bunlardan biridir ve oldukça dikkat çekicidir. Eserde "Namaz Kılmayanları Uyaran Hadisler" başlığında namazı kasten terkedenin kafir olacağı ifade edilirken, aile halkını terbiye için üzerlerinden sopanın eksilmemesi gerektiği Hz. Peygamber'in tavsiyesi olarak sunulmaktadır.¹⁰⁴⁶ Hayatı boyunca bu konuda herhangi bir kimseye karşı şiddete dair bir tek uygulaması tespit edilmeyen Allah Rasulü'nün bunu ashabına tavsiye etmesi! oldukça manidardır. Pakistan'daki Cemâat-i Tebliğ ve Cemâat-i İslâmî ile diğer bazı İslâm ülkelerindeki benzeri cemiyet ve vakıf gibi özel kuruluşlar tarafından da diğer faaliyetleri yanında İslâm ülkelerinde ve dünyada da'vet ve tebliği esas alan çalışmalar yapılmakta, bu konuda eserler kaleme alınmaktadır. Ancak akıl ve kalp dengesini sağlama açısından bu tür eserlerde *tergîb* ve *terhîb* üslubunun özensiz bir biçimde öne çıkması bir takım sıkıntıları da beraberinde getirmektedir.

Ülkemizde *Râmûzu'l-Ehâdîs*,¹⁰⁴⁷ *Durretu'l-Vâ'izîn*,¹⁰⁴⁸ *Muzekki'n-Nufûs*,¹⁰⁴⁹ *el-İrşâd*¹⁰⁵⁰ gibi çalışmaların uzun süre vaizlerin, davetçilerin ve cemaatlerin el kitapları haline gelmiş olması manidardır.¹⁰⁵¹

Başka bir açıdan bakıldığında *tergîb* ve *terhîb* yöntemi ve bu çerçevede oluşan literatürün Kur'an'da ve sünnette çoğunun bir mesnedi olmayan kandil gecelerini doğurduğu görülecektir. Başta *tergîb* kavramı ile aynı kökten gelen Reğaib gecesi' olmak üzere Mevlid, Berat ve Miraç kandillerini bu literatürün bir eseri olarak değerlendir.

¹⁰⁴⁵ Muhammed Tayyib Okiç, (1397/1977), Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1959. Sayı.VIII, s.153.

¹⁰⁴⁶ Zekeriya Kandelevi, *Fezâil-i Â'mâl*, terc. Yusuf Karaca (İstanbul: Risale Yayınları, 2009).

¹⁰⁴⁷ Bkz. Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî, *Râmûzu'l-Ehâdîs (Hadisler Deryası)*, terc. Abdülaziz Bekkine (İstanbul: Gonca Yayınevi, tsz.).

¹⁰⁴⁸ Bkz. Osman Hopavi, *Durretu'l-Vâ'izîn*, terc. Muhammed Taha, (İstanbul: Karaca Yayınevi, 2008).

¹⁰⁴⁹ Bkz. Eşrefoğlu Rumi, *Müzekki'n-Nüfûs (Nefislerin Temizlenmesi)*, terc. Hamdi Aktaş (İstanbul: İpek Yayınları, tsz.).

¹⁰⁵⁰ Bkz. Muzaffer Ozak, *el-İrşâd* (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2008).

¹⁰⁵¹ Bu eserlerin ve genel anlamıyla vaaz edebiyatının *tergîb* ve *terhibde* kullandığı hadis rivayetlerinin sıhhati hakkında detaylı bilgi için bkz. Mahmut Yeşil, *Vaaz Edebiyatında Hadisler* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001).

dirmek mümkündür. Zamanın bereketli dilimlerini değerlendirmek ve ibadete özen göstermek kıymetli bir gayrettir. Ancak bu hususlarda aşırıya gitmek ve yeni ibadet formları üreterek bunları bir de asılsız rivayetlere dayandırmak, engellenemez dini anlayış ve oluşumlara sebep olabilmekte ve bir problematiğe dönüşmektedir.

Modern dönemlerde klasik irşad türlerini, halkı dini ve ahlaki açıdan yönlendirmeyi amaçlayan konferans, seminer ve panel gibi bazı etkinlikler izlemiştir. Ayrıca son dönemde İslam ülkelerinde ortaya çıkan bazı yeni formların varlığı da inkâr edilemez. Şiirimsi ve tiyatral sunumlar, medya ve salon vaazları bu sunumlar arasındadır ve her biri kitlelerden oldukça ilgi görmektedir. Bu farklı hitap tarzlarının klasik vaazlardan farklı bir formata sahip olması ve duygu dilini ağırlıklı biçimde kullanması, bu tür sunumlara rağbeti artırsa da bunların sağlıklı bir dini anlayışa zemin oluşturmaları mümkün olmamakta ve etkileri kısa sürmektedir. Zira bu hitap tarzında çoğu zaman, duygu ve heyecan bilginin, uydurma veya çok zayıf rivayetler de sahih hadislerin önüne geçmektedir. Dinleyicileri veya izleyicileri etkileme adına bu vaizler, asılsız hikayeleri, rivayetleri ve menkıbeleri nakletmek suretiyle *terğîb* ve *terhîbi* sınırsız kullanarak daha fazla ilgi çekme yolunu seçmişlerdir.¹⁰⁵² Bunun önüne geçebilmek için, dünyanın gelişim ve değişimine paralel aktif sunumların hazırlanması, dengeli ve sahih bilgiye dayalı müjde ve korkunun dozajında irşad faaliyetlerinde yer alması ve özellikle gençlere hitap eden yeni bir din dilinin oluşması elzemdir.

---

¹⁰⁵² Bünyamin Erul, “Alternatif Bir İrşad Formu Olarak “Aktif Sunum”“, *Vaaz Ve Vaizlik Sempozyumu II* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), ss.139-140.

3. *Tergîb ve Terhîb Üslubunun İslam Sanat Eserlerine Yansımaları*

İnsanlık tarihi boyunca, dil gibi mimarî ve sanat da birer iletişim aracı olmuş ve bu süreçte kavram, fikir ve duyguları iletmekte kullanılmıştır. Çünkü sanatla yaşam hep iç içe olmuş ve sanat eserleri, geçmişi ve geleceği şimdiki zaman aracılığı ile birbirine bağlayan bir köprü vazifesi görmüştür.¹⁰⁵³ Tarih boyunca İslam-sanat eserleri de bu köprülerden biri olmuştur.

Murat Sülün eserinde şöyle der: “İslam- sanat dallarının en önemlilerinden olan mimari, tezhip, minyatür, hat, ebru gibi farklı sanat dallarındaki eserler, iletişim aracı olarak çağlar boyunca, bir yandan sanatkârların, öbür yandan milletin fikirlerine ve duygularına tercüman olmuşlardır.”¹⁰⁵⁴ “İslâm ümmeti kendi şahsî yaşam alanlarında fanilik hissini canlı tutacak şekilde davranırken toplumsal birliğin sembolü sayılabilecek cami, medrese, han, hamam, çarşı, pazar gibi” yapılarda farklı bir yol izlemiştir. Toplumun tamamının kullanımına açık olan bu mekânlar oldukça sağlam ve dayanıklı imar edilmiştir. Bunun yanı sıra bu yapılarla İslam medeniyetinin ihtişamını gösteren, onların inançlarını yansıtan muhteşem eserlere imza atılmıştır.¹⁰⁵⁵ Recep Gün de bu bağlamda şunları söyler:

“İslam sanatları arasında yazının olağanüstü bir değeri vardır. Resim ve heykel sanatı, dini hassasiyetler sebebi ile icra edilmezken yerini özellikle dini yapılarda yazı ve soyut çizgi sanatına bırakmıştır. Böylelikle eserlerdeki manevi atmosferi Kur’an ve Hadisten alınan ifadelerin kullanıldığı yazı ile oluşturma yolu tercih edilmiştir.”¹⁰⁵⁶

Bu anlayış dünyaca ünlü binlerce şaheser sanat eserinin ortaya çıkmasına vesile olan hat sanatını doğurmuştur.

HAT: İslâm sanatlarının gelini olarak kabul görmüş ve baştaçı edilmiştir.¹⁰⁵⁷ Hat sayesinde ilahi vahyin manevî hakikatleri görsel olarak tezâhür etmektedir. Kur’ân’ın nüfuzu eşsiz ve harikulade olduğu için ilahî kelamın görsel tezahürü olan hat, her bir Müslüman ferde kendi manevî kabiliyetine göre ilahî varlığın etki alanına girme imkânı vermektedir. Kuran’da kaleme, kalem sahiplerine ve onların yazdıkları-

¹⁰⁵³ Murat Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2013), s.12.

¹⁰⁵⁴ Murat Sülün, “Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü,” *Diyanet Avrupa Aylık Dergi* 237 (2010), ss.31-36. Sülün, bu makalede *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü* adlı eserini tanıtmaktadır.

¹⁰⁵⁵ Muhit Mert, “Sanata Vurulan Tevhid Damgası,” *Yeni Ümit Dergisi* 83 (2009), ss.12-15.

¹⁰⁵⁶ Recep Gün, “Amasya ve Çevresindeki Mimari Eserlerde Yazı Kullanımı,” (yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 1993), s.21.

¹⁰⁵⁷ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, s.18.

na yemin edilmesi,¹⁰⁵⁸ bu sanat dallarının doğmasına tabii ki doğrudan katkı sunmuştur.¹⁰⁵⁹

Sadece yaşadıkları bölgelerde değil, Avrupa’da ve gittikleri her yerde Müslümanlar, sanata ve ilme dair eserler ortaya koymuşlardır. Mesela Alman imparatorlarının taç giyme merasiminde Arapça kûfî harflerle bezenmiş elbiseler giydikleri rivayet olunmaktadır. “Yine Hıristiyan sanatının, İslâmî gerçekleri iletmek için kullanılan kûfî yazı biçimlerini süs motifi sanarak kiliselerde kullanması da ilginç bir olgudur. Mesela; Fransa/Puy Katedrali kapısındaki kûfî ما شاء الله yazısı bu sıra dışı örneklerden biridir.”¹⁰⁶⁰ Yine Endülüs’te Grenada’da el-Hamra Sarayı’nın duvarlarındaki “ لا غالب الا الله” hat yazısı dikkat çekmektedir.

Bu bağlamda ilginç bir örnek de Üsküdar Selimiye Camii hünkâr kasrında padişahın makamından dolayı Allah’a şükürünü arz etmek için yazılan “Allah’a hamd olsun, beğenip seçtiği kullarına selâm olsun.”¹⁰⁶¹ ayetidir. Murat Sülün, burada bir ayrıntıya işaret etmektedir. Bu ayette geçen ‘selâm’ kelimesi ile Selim, ‘seçtiği’ anlamına gelen ‘ıştafâ’ sözcüğü ile Mustafa ismi arasında bir zarif ilişki söz konusudur. Zira burada camiyi inşa ettiren, Sultan Selim ve onun babası Sultan Mustafa’ya atıfta bulunulmuştur.¹⁰⁶²

Bir diğer örnek ise; Kanuni’nin Ka’be’ye gönderdiği minber kapısında bulunan “Muhakkak ki bu Süleyman’dandır ve muhakkak ki Rahman ve Rahim olan Allah adıyla.”¹⁰⁶³ şeklinde yer alan Neml Suresi’ndeki ayettir. Buradaki bir diğer incelik mihrabın Kanuni Sultan Süleyman tarafından Harem-i Şerîf’e hediye edildiğine yapılan zarifane bir telmihtir.¹⁰⁶⁴

Hatlarla sanat değeri ortaya konmuş olan yazı, mimaride dekoratif eleman olarak da kullanılmıştır. Böylece “Hıristiyanlıkta resmin oynadığı din propagandası rolünün, İslamiyet’te yazıya verildiği”¹⁰⁶⁵ müşahede edilmektedir. Bu anlayışla “mabetler,

¹⁰⁵⁸ Kalem 68/1-3.

¹⁰⁵⁹ Abdülhamit Tüfekçioğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001), s.6.

¹⁰⁶⁰ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, s.2

¹⁰⁶¹ Neml 27/59.

¹⁰⁶² Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, s.112

¹⁰⁶³ Yasin 36/58

¹⁰⁶⁴ Murat Sülün, “Haremeyn’deki Belli Başlı Mâbedlerde Yazılı Âyetlere Dair Mülâhazalar,” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2003/1), ss.113-114.

¹⁰⁶⁵ Mehmet Şahinoğlu, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazının Dekoratif Eleman Olarak Kullanılışı* (İstanbul: Türk Eğitim Vakfı Yayınları, 1977), s.22.

çeşmeler, saraylar, kütüphaneler, okullar, sancaklar, kılıçlar, kandiller, sürahiler adeta üzerlerine işlenmiş çeşitli yazılarla dile gelmekte; Allah'ın son kitabındaki mesajlarını birer Kur'an-ı nâtik olarak kitlelere iletmektedir."¹⁰⁶⁶

Eserlerin üzerine yazmak için seçilen ayetlerin temel özelliklerini şu şekilde ifade etmek mümkündür: "Kısa, özlü ve kolay anlaşılır olmaları, Yüce Allah'ı vecîz ve sahih bir şekilde tavsif etmeleri, İslâm'ın temel inançlarını yansıtmaları, ayet ve sûre temalarının yazıldıkları mekânla bütünleşmeleri,"¹⁰⁶⁷ "fert ve toplum hayatına yön vermek isteyen ifadeleri içermeleri ve sanat icra edilecek mahallerdeki fiziki yapılara uygun olmaları ve estetik beklentilere cevap vermeleri."¹⁰⁶⁸

Sanat eserlerinde ayet ve hadislerin kullanılma amacını incelediğimizde de karşımıza başlıca şu hususlar çıkmaktadır: İnsanları bu tür imar faaliyetlerine özendirme; insanların Allah'ı, ölümü ve ahireti sürekli hatırlarında bulundurarak hareket etme bilincine ulaşmalarını sağlamak; sosyal ve siyasal birliği korumak; başta cami olmak üzere kalıcı eser inşa etmeye teşvik etmek; ayetlerin orijinal Arapçalarını yazarak ümmet bilincini muhafaza etmek ve fethedilen bölgelerdeki sanat eserlerine ayetler yazarak hâkimiyet duygusunu canlı tutmak.¹⁰⁶⁹

'Güzel yazı' genel olarak Müslüman nesillerin özen gösterdiği bir alana hitap etmektedir. Osmanlı'da bu özen zirveye çıkmıştır.¹⁰⁷⁰ "İlk dönemlerde yazılara zemin olarak taş ve mermer seçilirken, daha sonraları bunlara ek olarak çini ve ahşap da kullanılmıştır."¹⁰⁷¹ "Tarihi birer vesika olan kitabeler, dönemin dini, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşantısı ile ilgili önemli ipuçları verirler."¹⁰⁷² Yazılar sadece süsleme amacıyla eserlerde yer almamıştır. Çoğunlukla yapıların türüne ve yapılış amaçlarına göre farklı manalar ifade etmişler ve Kur'an-ı Kerim'le medeniyetimiz arasındaki ilişkiyi de ortaya koymuşlardır. Ayrıca bu kitabeler, "sanat eserlerini süsleyen ayetler aracılı-

¹⁰⁶⁶ Şahinoğlu, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazının Dekoratif Eleman Olarak Kullanılışı*, s.22-23.

¹⁰⁶⁷ Murat Sülün, "Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü," *Diyanet Avrupa Aylık Dergi* 237 (2010), ss.31-36.

¹⁰⁶⁸ Tüfekçioğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, ss.468-469.

¹⁰⁶⁹ Recep Gün, "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazı Kullanımı," (yayınlanmamış doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 1999), ss.175-176.

¹⁰⁷⁰ Süleyman Berk, "Hattat Mustafa Rakım'da Celî Sülüs ve Tuğra Estetiği," (yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 1999), s.1.

¹⁰⁷¹ Ali Yardım, *Amasya Burmalı Camii Kitabeleri* (Ankara: Amasya Valiliği Kültür Yayınları, 2004), s.9.

¹⁰⁷² Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler* (Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları,2012), s.24.

ğıyla, fikir ve ideallerin, inanç ve hislerin ne kadar yerli yerinde dile getirildiğini nefis örneklerle belgelerler.”¹⁰⁷³

Şimdi de sözü geçen sanat eserlerinin *terğīb* ve *terhīb* içerikli ayetlerle ilişkilerini müstakil başlıklar altında değerlendirmek istiyoruz:

CAMİLER: Eserlerde kullanılan yazıların dağılımı bağlamında gerek süsleme açısından, gerekse kitabeler bakımından en dikkat çekici olanlar camilerdir. “Camilerde mihrab ve minberler, medreselerde taç kapılar, eyvanlar, kubbe kasnakları, türbelerde türbe külahı, türbe cephesi ve sandukaların üzeri, ayet kitabelerinin en bol bulunduğu mekânlar olarak dikkat çekmektedir.”¹⁰⁷⁴ Selçuklu cami ve medreselerinde moral desteği ve maneviyat gücünü kuvvetlendirme bağlamında Fetih suresinin birçok ayeti nakşedilmiştir.¹⁰⁷⁵ Bu bağlamda Urfa Dergâh Camii doğu kapı kitabesinde Fetih sure-sine atıfta bulunularak inanmayanlara bir uyarı gönderilmektedir: “Açıldıkça kapansın çeşm-i ad, Bi hakkın sure-i innâ fetaĥnâ”¹⁰⁷⁶

Camiyi yaptıran kimselerin makamı, mali durumu ve statüsü, eserde yer alan anlamlar, yazıların içeriği ve anlamına da etki etmekte, özel malzeme kullanımını da beraberinde getirmektedir.¹⁰⁷⁷ Mesela; yine Şanlıurfa ilimizde Behramlar Camii ve Sultan Bey Mescidi’nin kapısı üzerinde “Şüphesiz mescitler, Allah’ındır. O halde, Allah ile birlikte hiç kimseye kulluk etmeyin.”¹⁰⁷⁸ yazılıdır.¹⁰⁷⁹ Bu ayet ise mescitlerin asıl sahibine dikkat çekerken şirke karşı da uyarılmaktadır.¹⁰⁸⁰ Burada *terhīb* söz konusudur ve bu ayetlerde bir yandan insanlar mescit inşa etmeye teşvik edilirken, diğer yandan şirk koşmama hususunda da uyarılmaktadır.

Urfa Balıklıgöl Halilurrahman Camii ziyaretçi kapısı üzerinde ise; ““Ey ateş! İbrahim’e karşı serin ve esenlik ol” dedik.”¹⁰⁸¹ ayeti yer almaktadır. Urfa Kadioğlu Camii pencere üzerindeki kitabede “Allah’ın mescitlerini, ancak Allah’a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah’tan başkasından kork-

¹⁰⁷³ Tüfekçioğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, ss.468-469.

¹⁰⁷⁴ Gün, “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazı Kullanımı,” ss.175-176; Yardım, *Amasya Burmalı Camii Kitabeleri*, s.189.

¹⁰⁷⁵ Yardım, *Amasya Burmalı Camii Kitabeleri*, s.192.

¹⁰⁷⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972), s.123.

¹⁰⁷⁷ Gün, “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazı Kullanımı,” s.83.

¹⁰⁷⁸ Cin 72/18.

¹⁰⁷⁹ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s.63, 150.

¹⁰⁸⁰ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s.191.

¹⁰⁸¹ Enbiyâ’ 21/69.

mayan kimseler imar eder.”¹⁰⁸² ayet-i kerimesi yazılıdır¹⁰⁸³ ki pek çok camide yer alan bu ayetlerle insanlar mescid inşa etmek için teşvik edilirken, bu insanların sahip olmaları gereken hususlar konusunda da uyarı söz konusudur.

Şehbenderiye Camii dış kapı kitabesinde ise insanları sevdikleri şeylerden infak etmeye teşvik eden ve bu konuda uyarı; “Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz.”¹⁰⁸⁴ ayeti yer almaktadır.

Mesela, Peygamberimize çokça salavat getirmeyi emreden ve buna teşvik eden; “Şüphesiz Allah ve melekleri, Peygamber’e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selam edin.”¹⁰⁸⁵ ayeti Bursa Yeşil Camii’nin dış pencere alınlıklarında ve Manisa Hatuniye Cami minber kapısı alınlığında yazılıdır.

Yaylak Kara Sungur Camii son cemaat yeri iç kapı kitabesinde ibadet yerlerinin tamiri güzel işlerden addedilerek insanları bu hayırlı işe teşvik için; “Şüphesiz Allah iyilik yapanların mükafatını elbette zayi etmez...”¹⁰⁸⁶ ayetine yer verilmiştir.

II. Mahmut tarafından inşa ettirilen Nusretiye Camii kitabelerinde bulunan ayetlerden bazıları şunlardır: “Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah’a gönülden boyun eğerek namaza durun.”¹⁰⁸⁷ “...Namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alı koyar...”¹⁰⁸⁸

Safranbolu İzzet Mehmet Paşa Camii pencerelerinde konumuz bağlamında şu ayet dikkat çekmektedir: “Allah’tan bir yardım ve yakın bir fetih! (Ey Muhammed!) Mü’minleri müjdele!”¹⁰⁸⁹

“Sanat eserlerine nakşedilen ayetler, bu cansız maddelere hayat verip onları ko-
nuşturmakla kalmaz, onlara aynı zamanda İslâmî bir kimlik de kazandırır.”¹⁰⁹⁰

Bu tür Kur’an iktibasına güzel bir örnek Mescid-i Aksâ’nın ön sütunlarında yazılı olan şu ayetlerdir:

¹⁰⁸² Tevbe 9/18.

¹⁰⁸³ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s.99.

¹⁰⁸⁴ Âl-i ‘İmrân 3/92; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s.153.

¹⁰⁸⁵ Ahzâb 33/56.

¹⁰⁸⁶ Tevbe 9/120; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s.398.

¹⁰⁸⁷ Bakara 2/238.

¹⁰⁸⁸ ‘Ankebüt 29/45.

¹⁰⁸⁹ Şaff 61/13.

¹⁰⁹⁰ Recep Karacakaya-İsmail Yücedağ-Bülent Kılavuz, *Safranbolu Kitabeleri* (Safranbolu: Safranbolu Belediyesi Yayınları, 2013), ss.53-54.

“Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönurse artık aralarını adaletle düzeltin ve (her işte) adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever.

Müminler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah’tan korkun ki esirgenesiniz.”¹⁰⁹¹

“Görülmektedir ki muhtemelen, Türk-Arap kardeşliğini vurgulamak ve Osmanlı idaresine isyan edenleri Kur’an’ın emrine boyun eğmeye çağırarak silâh bıraktırmak amacıyla yazılmıştır.”¹⁰⁹²

İslam sanat tarihi ile ilgili eserler incelendiğinde görülür ki, Osmanlı döneminde hiçbir yazı sadece süs olsun diye nakşedilmemiştir. Mesela cami kapılarına yazılan selam ve esenlik ayetleri bir yandan camiye gelenleri selâmete ermekle muştulamakta; diğer yandan bir mekana gelindiğinde girişte selam verme adabına dikkat çekmektedir. Başka bir hassasiyet ve incelik ise camii kapılarında yazılı “Farklı kapılardan girişiniz.”¹⁰⁹³ ifadesidir ki, maksat izdihama sebep olmamak ve güvenliği sağlayabilmek için insanların ayrı ayrı kapılardan girip çıkmasını sağlamaktır. Aslında ayet Yûsuf Sûresi’nde Yusuf kıssası anlatılırken Yakup (as)’ın oğullarına hitaben yaptığı tavsiyedir.¹⁰⁹⁴

Camii, türbe ve medreselerde en çok kullanılan ayetlerden bazıları, Bakara 2/285-286 ve Âyetü’l-Kursî olarak bildiğimiz Bakara 2/255 ayetleridir.

TÜRBELER: Araştırmamıza konu olan diğer önemli yapıtlar türbelerdir. Türbelerde yer alan ayetler, anlam bakımından genellikle mezar yapısı ile uyumlu gözükmektedir. Uhrevî anlam taşıyan bu yapılara, başta Mülk suresi ve Âyetü’l-Kursî’ olmak üzere, Allah’tan başka her şeyin fani olduğuna, kimsenin ölümden kaçamayacağına ve kıyamet, hesap, cennet, cehennem gibi uhrevî makamlara işaret eden ayetler yazılmıştır.¹⁰⁹⁵

Âyetü’l-Kursî’nin bu tür mekânlara yazılış sebebi olarak şu dört tema öne çıkmaktadır: 1. Allah’ın “Mutlak hayat sahibi” (Ḥayy) olarak tanıtıldığı bu ayetle herkesin faniliği vurgulanmaktadır. 2. Türbede celâl sıfatı ile tecellî eden bu mutlak varlığın hisse-

¹⁰⁹¹ Hucurât 49/9-10.

¹⁰⁹² Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, ss.80-82.

¹⁰⁹³ Yûsuf 12/67.

¹⁰⁹⁴ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, s.237

¹⁰⁹⁵ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, s.247.

dilmesi amaçlanmaktadır. 3. Ahirette O'nun izin verdikleri dışında hiç kimsenin kimseye şefaata edemeyeceği hatırlatılmaktadır. 4. O'nun, insanların geçmişlerinde ve geleceklerinde ne varsa hepsini bildiği ve her tür bilinçli eylemimizden dolayı bizleri sorgulayacağı ihtar edilmektedir.¹⁰⁹⁶

Ölümün kaçınılmaz son oluşu da türbelerde en fazla kullanılan temalardandır. Niğde Sır Ali Türbesi'nde nakşedilen ve türbelerde nadiren rastlanan *أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ* “Nerede olursanız olun: sarp kaleler içinde bile olsanız, ölüm gelip sizi bulur”¹⁰⁹⁷ ayeti, mesajını yoruma mahal bırakmayacak en etkili şekilde iletmektedir.¹⁰⁹⁸ Türbelerde en fazla yer alan Kur'an ayetlerinden bir kısmı şunlardır:

“Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır.”¹⁰⁹⁹

“Sen Allah ile beraber başka bir ilaha ibadet etme. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Onun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz.”¹¹⁰⁰

“Her can ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürüleceksiniz”¹¹⁰¹

Yine şehitlerin mezar taşlarına ve türbelerine şu ayetlerin yazılması tesadüf değildir:

“Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler.”¹¹⁰²

“Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de. Kim Allah'a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”¹¹⁰³

Fatih Camii avlusunda, Sultan II. Mahmut'un Nakşidil Valide Sultan için yaptırdığı türbenin giriş kapısının dışında yer alan; “De ki: “Ey kendilerinin aleyhine aşırı

¹⁰⁹⁶ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*, ss.250-253.

¹⁰⁹⁷ Nisâ' 4/78.

¹⁰⁹⁸ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*, 254.

¹⁰⁹⁹ Raḥmān 55/26-27.

¹¹⁰⁰ Kaşâş 28/88.

¹¹⁰¹ 'Ankebüt 29/57.

¹¹⁰² Âl-i 'İmrân 3/169.

¹¹⁰³ Nisâ' 4/100; Bu ayetlerle ilgili yorumlara bkz.Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*, s.195.

giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”¹¹⁰⁴ ayeti *tergîb* içermektedir.

Kapının iç kısmında; “Rabbimizin bağışına ve genişliği göklerle yer arası kadar olan Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun.”¹¹⁰⁵ ayeti; türbe haziresi giriş kapısında ise; “Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O'na mahsus-tur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir.”¹¹⁰⁶ ayeti; arka cephe giriş kapısı üzerinde de; “İlk defa sizi O yaratmıştı ve yine yalnızca ona döndürülüyorsunuz?”¹¹⁰⁷ ayeti yer almaktadır.¹¹⁰⁸ Bu ifadelerde de insanlar için ölmeden önce uyarı söz konusudur.

Safranbolu Hıdırlık Hasan Paşa Türbesi'nde; “Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır.”¹¹⁰⁹ ayeti ziyaret edenlere ölümü hatırlatmakta ve her şeyin fani olacağı gerçeği ile de uyarmaktadır.¹¹¹⁰

Niğde Sır Ali Türbesi'nde; Nisâ 4/78, Mihrişah Sultan Türbesi avlu girişinde; ‘Ankebüt 29/57, I. Abdülhamid Türbesi avlu girişinde; ‘Ankebüt 29/57 ayetleri yazılıdır.¹¹¹¹

“Tekvîr ve İnfîtâr sureleri de hem kıyamet hengâmını veciz bir şekilde anlattığı hem de insanı o dehşetli hesap günündeki durumunu hatırlatarak uyardığı için Tac Mahal Türbesi'nin giriş kapılarına yazılmıştır.”¹¹¹² Bazı türbelerde ise medfun bulunanların makamı için dua ayetleri yazılıdır. Niğde Hudâvend Hatun (Melike Hatun) lâhti üzerinde yazılı “Ya Rabbi! Bana, kendi katında bir ev yap.”¹¹¹³ ibaresi bunun bir tezahürüdür.¹¹¹⁴ Kur'an-ı Kerim'in rol model olarak takdim ettiği kadın tiplerinden Firavun'un eşinin duasının yine bir hanımefendinin lahdine yazılmış olması ayrıca dikkat çekicidir. “Bunun bilinçli bir tercih olduğu, devamında آتَى لَا أَضْبِعُ عَمَلٍ مِّنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْتَى “Şüphemiz olmasın ki Ben, erkek olsun kadın olsun hiçbir

¹¹⁰⁴ Zümer 39/53.

¹¹⁰⁵ Âl-i İmrân 3/133.

¹¹⁰⁶ A'râf 7/54.

¹¹⁰⁷ Fuşşilet, 41/21.

¹¹⁰⁸ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, ss.35-38.

¹¹⁰⁹ Raḥmân 55/26-27.

¹¹¹⁰ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s.102.

¹¹¹¹ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s.225. Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*, ss.254-258

¹¹¹² Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*, s.261.

¹¹¹³ Tahrim 66/11.

¹¹¹⁴ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*, ss.261-262.

amel sahibinin amelini boşa çıkarmam, çünkü hepiniz birbirinizdensiniz.”¹¹¹⁵ ifadesinin yazılmasından da belli olmaktadır.”¹¹¹⁶

Bu bağlamda “I. Abdülhamid Türbesi girişinde kapının avluya bakan tâkındaki

لَمِنَ الْمَلِكِ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ “Hükmetme yetkisi kimin elinde bugün? Ezici güce sahip, yegâne ve bir olan Allah’ın!”¹¹¹⁷ ayeti, mülkün gerçek sahibinin kim olduğunu, yaşayanlara da hatırlatması ve uyarması bakımından dikkat çekicidir.”¹¹¹⁸

Yine Mevlânâ’nın sandukasında yazılı olan اِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللهِ الْغُرُورُ “Allah’ın vaadi mutlaka gerçekleşir. Şu iğreti (dünya) hayat(ı) sakın sizi aldatmasın! Sakın sizi de aldatmasın o aldatıcı”¹¹¹⁹ ayeti ziyaret edenlere mesaj vererek “ölümün soğukluğunu hissettirmekte ve mutlaka birgün onları da bulacağı uyarısında bulunmaktadır.”¹¹²⁰ Sultan Abdülmecid’in Türbesi’ne de; “Bu sayede, Rabbin, bakarsın seni övgüye değer bir ikametgâha gönderir.”¹¹²¹ ayetinin Hz. Peygamber’in şefaatinin isteme niyetiyle yazıldığı anlaşılmaktadır.¹¹²²

Ayrıca Allah’ın 99 ismini ifade eden ibareler de insanları Allah’ı ve sıfatlarını hatırlamaya teşvik için birçok eserde yer almıştır.¹¹²³ Yine Safranbolu Hıdırlık Hasan Paşa Türbesi’nde; *Ya Maḥmūd, Ya Ma’būd, Muḥīt, Māṣā’allah* gibi Esmâ-i Hüsnâ’dan bazıları nakşedilmiştir.¹¹²⁴

MEZAR TAŞLARI: Mezar taşı yazılarının birçoğunda, doğrudan ayet-i kerimeler olmasa da, ayetin anlamını çağrıştıran ve atıfta bulunan ifadeler görülmektedir.¹¹²⁵ “Bir kısmında dünyanın geçiciliği, ebedi olmayışı çeşitli mısralarla dile getirilerek insanlar uyarılırken, bir kısmında Allah’ın esması kullanılıp af ve mağfiret talep ve teşvik edilmiştir.”¹¹²⁶ En çok kullanılan Esmâ ise; *Raḥmān, Raḥīm, Hudā, İlah, Rab, Hālık-ı Raḥmān, Kerīm, Yezdān, Mennān, Āzām* isimleridir. Bunlardan birkaçı aşağıdaki pek çok mezar taşına yazılmış farklı şiirlerin beyitlerinde müşahede edilmektedir:

¹¹¹⁵ Āl-i ‘İmrān 3/195.

¹¹¹⁶ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s.262.

¹¹¹⁷ Gāfir 40/16.

¹¹¹⁸ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, s.285.

¹¹¹⁹ Luḫmān 31/33.

¹¹²⁰ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, s.292.

¹¹²¹ İsrā’ 17/79.

¹¹²² Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, s.280.

¹¹²³ Tüfekçioğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, s.471.

¹¹²⁴ Tüfekçioğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, s.106.

¹¹²⁵ Raḥmān 55/26-27, Kaşas 28/88, ‘Ankebüt 29/57 türbelerde en fazla kullanılan ayetlerdir.

¹¹²⁶ Halit Çal-Gazanfer İltar, *Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları* (Ankara: Giresun Valiliği Yayınları, 2011), ss.54.

Ey rahmetinin bahri nihayetsiz olan Hak
Sensin benim isyanımı afv edecek ancak

Lutfun ile meskenim kıl bâğ-ı cennet ya Kerîm
Cürmümü afv et İlahi cümleden sensin Rahîm

Kimseye bâki değildir çünkü bu dehr
Gel oku ihlas ile bir Fatiha etme sükût

Nazar kıl bu mevta kabrine ibret al
Küllü nefsin fâniye... lillâhi hayyun lâ yemût

Beni kıl mağfiret ey Rabbi Yezdân
Bi- hakk-ı Arş-ı Âzam nûr-i Kur'an¹¹²⁷

TILSIMLI GÖMLEKLER (FETİH GÖMLEKLERİ): Tılsımlı gömlekler baştan aşağı farklı rozet, şekil, yazı ve rakamlarla bezenmiştir. Bunların amacı Yüce Allah'ın himayesine sığınma niyeti taşımaktan başka bir şey değildir. İnsanların zor dönemlerde Allah'a normal zamanlardan daha çok dua ve yakarıшта buldukları bir gerçektir. İşte savaş esnasında sözlü duanın yanında zırhların altına giydikleri ve üzerini dua ve ayetlerle naksettikleri 'Fetih gömleklerini' insanlar bir manevi zırh gibi görmüşlerdir.¹¹²⁸ Murat Sülün, 'Tılsımlı gömlekler'e işlenmiş olan şu temalara dikkat çekmektedir:

“Gerçek sahip ve dost olarak sadece Allah'a güvenip dayanmak. Fetih, zafer, nusret, mağfiret, kurtuluş gibi taleplerle Yüce Allah'a yakarmak... O'nun sınırsız gücüne sığınmak ve sadece O'na kulluk etmek... Savaş ortamında kaçma, gevşeklik, emre itaatsizlik vb. davranışlara yönelik güçlü şeytanî dürtülerden Allah'a sığınmak...”¹¹²⁹

KUR'AN CİLTLERİ VE SERLEVHALAR: Kur'an ciltlerine ve serlevhalarına “Şüphesiz bu, tertemiz olanlardan başka hiç kimsenin dokunamayacağı, sınırsız korunan bir ana kitapta yer alan değerli bir hitaptır; âlemlerin Rabbi tarafından indirilmektedir.”¹¹³⁰ ayetinin yazılması ve insanların uyarılıp abdest almaya teşvik edilmesi adet haline gelmiştir. Bazı yeni Mushaflarda, bu ayetin yerine; “Evet bu mesajı indiren de biziz; onun koruyucusu da biziz.”¹¹³¹ De ki: Bu, muazzam bir mesaj”¹¹³² gibi ayetlerin tercih edildiği gözlemlenmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi Sultanahmet 3'te kayıtlı Mushaf kapağındaki

¹¹²⁷ *Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları* adlı eserin 54-58. sayfalarında bu beyitlere dair daha fazla malumat verilmiştir.

¹¹²⁸ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*, ss.306-307.

¹¹²⁹ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*, s.327.

¹¹³⁰ Vâkı'a 56/76-80.

¹¹³¹ Hicr 15/9.

¹¹³² Şad 38/67.

ibareler de Kur'an'ın önemini vurgulamakta, anlayarak Kur'an okumayı teşvik etmektedir.¹¹³³

II. Beyazıt'a ait 1505 tarihli Kur'an mahfazasında Āyetü'l-Kursī ve Haşr suresi son ayetlerine ek olarak Saf suresinde geçen ünlü fetih ayetinin yazılı olduğu görülmektedir.¹¹³⁴

MEDRESELER VE EĞİTİM KURUMLARI: Kültür tarihimizde Medrese, dāru'l-kurrā, dāru'l-Kur'ān, dāru'l-ḥadīş ve sıbyan mektebi gibi isimlerle anılan eğitim kurumlarının özel bir yeri vardır. Bu mekanlar sadece işlevsel olarak kullanılmamış, tez-yinatı ile her biri birer sanat eseri kabul edilmiştir. Mesela İstanbul'daki başlıca medreselerden Mihrişah Sultan, Nakşidil Sultan ve Hamid-i Evvel medreselerinin girişlerinde şu veciz ayetlerin nakşedildiği görülmektedir:

الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ

“Rahman'dır okumayı öğreten; insanı yaratıp ona, meramını anlatmayı öğreten.”¹¹³⁵

“Taşkent Kukeltaş Medresesi taç kapısının avluya bakan cephesinde ise: “Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir.”¹¹³⁶ ayetleri ile إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ “Kulları arasında, Allah'tan ancak (O'nun ne müthiş bir azamet ve celâle sahip olduğunu) bilenler korkar.”¹¹³⁷ ayetleri nakşedilmiştir.” Dāru'l-ḥadīşlerde de, Hz. Peygamber'e salat ve selamı teşvik eden bazı ayetler görülebilmektedir.¹¹³⁸

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

“Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selam edin.”¹¹³⁹

Konya Karatay Medresesi taç kapısındaki الْمُحْسِنِينَ “Allah, yaptığını en güzel bir şekilde yapanların mükâfatını asla zayi etmez.”¹¹⁴⁰ ayeti de bu kurumlara

¹¹³³ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*, s.60.

¹¹³⁴ Şaff, 61/4, 8-13; Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*, s.62.

¹¹³⁵ Raḥmān 55/1-4.

¹¹³⁶ 'Alaḳ 96/3-5.

¹¹³⁷ Fātır 35/25.

¹¹³⁸ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*, s.334.

¹¹³⁹ Ahzāb 33/56

¹¹⁴⁰ Hüd, 11/115

yapılan maddi desteğin ve verilen emeğin Allah katında mutlaka karşılık bulacağına işaret ederek¹¹⁴¹ insanları bu mekanlara destek olmaya teşvik etmektedir.

KÜTÜPHANELER: Kütüphane girişlerinde, kütüphane binalarının, eşsiz kitaplarla dolu oluşuna telmihen **فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ** “O sahifelerde dosdoğru/kıymetli hükümler vardır.”¹¹⁴² ayeti çok fazla nakşedilmiştir. Bu ayet tevil edilirse “ burada değerli, kıymetli kitaplar vardır” anlamı da mümkün gözükmektedir.¹¹⁴³

Nuru Osmaniye Kütüphane girişine nakşedilen “Beşikten mezara kadar bilgi peşinde koşun.”¹¹⁴⁴ rivayeti de mekanın ruhuna uygun bir tercih olmuştur. Ayasofya’da I. Mahmud Kütüphanesi’nde Fâtır suresi 35/29-35. ayetlerinin yer aldığı hatlar bu bağlamda başka bir dikkat çekici örneklerdir.¹¹⁴⁵

ASKERÎ MEKÂNLAR: Eski adıyla Harbiye Nezareti, olan İstanbul Üniversitesi giriş kapısının ön cephesindeki dâire-i umûr-i ‘askeriyye kapısında yer alan ayet şöyledir:

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا وَيُنصركَ اللهُ نصرًا عَظِيمًا “Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik....Ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin.”¹¹⁴⁶

Bu ayetleri, padişahların, fatihlerin ve devlet erkânının türbelerinde de görmek mümkündür.¹¹⁴⁷

SEBİLLER VE ÇEŞMELER: Yapısı ile uyumlu ayetlerin yazıldığı bir diğer mekân da sebiller ve çeşmelerdir. Bu yapıların tümünde suyu öven ve suya değer atfeden ifadeler özellikle seçilmiştir:¹¹⁴⁸

“Pek çok çeşme ve sebilde, hayır sahiplerinin duygu ve düşüncelerini yansıtan besmele, kelime-i tevhit, gibi ibareler yazılıdır.” Recai Mehmed Efendi Sebili’nde; “Kendiniz için önden gönderdiğiniz her hayrı Allah’ın yanında bulacaksınız.”¹¹⁴⁹ ayetinin yer alması da dikkate şayandır.¹¹⁵⁰

¹¹⁴¹ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, s.344.

¹¹⁴² Beyyine 98/1-3

¹¹⁴³ Fâtır 35/29-35; Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, ss.330-345.

¹¹⁴⁴ Meşhur olsa da hadis kaynaklarında bu şekilde bir rivayet bulunmamaktadır.

¹¹⁴⁵ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, ss.347-352.

¹¹⁴⁶ Feth 48/1, 3.

¹¹⁴⁷ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, s.299.

¹¹⁴⁸ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, s.353.

¹¹⁴⁹ Bakara 2/110.

¹¹⁵⁰ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, s.360. Ayrıca bkz. Kehf 18/39; Mu’minün, 23/14; Gâfir, 40/64; Hüd, 11/56, 88.

“Kendiniz için önceden ne iyilik gönderirseniz onu Allah katında daha üstün bir iyilik ve daha büyük mükafat olarak bulursunuz.”¹¹⁵¹

ayeti de hayır sahibinin niyetini ortaya koyan ve insanları hayır yapmaya teşvik eden güzel bir örnektir.¹¹⁵²

Nakşidil Valide Sultan Türbesi’nin yanı başındaki İmaret Çeşmesi, Üsküdar’da bulunan İhsaniye Çeşmesi ve Safranbolu Şükrü Efendi Çeşmesi’ne yazılan ayet de oldukça anlamlıdır:¹¹⁵³

“İnkâr edenler, göklerle yer bitişikken, bizim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?”¹¹⁵⁴

İMARETHANELER: Kültürümüzde anlamlı bir yeri olan, ihtiyaç sahiplerinin ve yetimlerin doyurulduğu İmarethanelere, “rızk, ikram, sadaka” temalı ayetler yazılmıştır. Bu mekanlarda ve darüşşifa, meclis, parlâmento, dergah ve hânkâhlar¹¹⁵⁵ gibi pek çok sosyal yapıda Allah rızası için ihtiyaç sahiplerini doyuranları metheden ayetlere sıkça rastlanmaktadır.¹¹⁵⁶

إِنَّمَا نَطْعُمُكُمْ لَوَجْهِ اللَّهِ وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا

“Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler. (Yedirdikleri kimselere şöyle derler:) “Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz...”¹¹⁵⁷

SANAT ESERLERİNDEKİ DİĞER İNCELİKLER

1. YÜCE ALLAH’IN İSİM, SIFAT VE FİLLERİ İLE İLGİLİ AYETLER: Başta İhlâs suresi, Ayetu’l- Kursî, Haşr suresinin son ayetleri ve Esmâ-i Husna olmak üzere müminlerin Allah’ı anma ve O’na yakarışlarını konu alan ibareler, sanat eserlerinde en çok nakşedilen yazılardır. “Çeşitli sanat eserlerinde, kubbelerde, mihraplarda, mihrap sofalarında, pencere alınlıklarında, son cemaat yerlerinde bunlara rahatlıkla rastlanabilir. Amaç, herkesin Allah’ın gözetiminde olduğu hissini vermek olduğu kadar, insanlara sahil bir yaratıcı tasavvuru da kazandırmaktır.”¹¹⁵⁸ Mesela; “bazı evlerin dış yüzeyle-

¹¹⁵¹ Muzemmil 74/20.

¹¹⁵² Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, s. 360. Birçok eserde şu ayetler eserlerin üzerine nakşedilmiştir: Furkân 25/48-49, Nebe’ 78/14-16, İnsân 76/6, 76/16-18.

¹¹⁵³ Karacakaya, Yücedağ, Kılavuz, *Safranbolu Kitabeleri*, s.291.

¹¹⁵⁴ Enbiyâ’ 21/30.

¹¹⁵⁵ Hânkâh: Dervişlerin sohbet ve zikir için toplandıkları, bir süre ikamet ettikleri, bazan inzivaya çekildikleri mekânlar için kullanılan terim.

¹¹⁵⁶ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, ss.368-370.

¹¹⁵⁷ İnsân 76/8-9.

¹¹⁵⁸ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, s.23.

rinde; *Yā Hâfız, Yā Ma‘būd, Māşā’allah, Mā tevḫī illā billāh* ve besmele ifadelerine sıkça rastlanmaktadır.”¹¹⁵⁹ Günümüz yapılarında, özellikle de konutlarda bu ifadeler, eskisi kadar çok olmasa da halen göze çarpmaktadır.

Ayetü’l- Kursî’nin, bilhassa Osmanlı Hanedanı ile ilişkili eserlere yazılması, mutlak gücü ve hâkimiyeti temsil eden “kursî” lafzını içermesi ile bağlantılı olup halk arasında “kursî ayeti” diye şöhret bulmuştur.¹¹⁶⁰

Bu mesaj içerikli ayetler, sultan türbeleri, veliaht dairesi, Bağdat Köşkü gibi yazıldıkları mekanlarda yöneticileri bazı temel prensipler konusunda uyarmaktadır. Hanedan mensupları hiç kimsenin din değiştirmeye zorlanmamaları, hükümdarlık payelerinden dolayı ‘ilahlık taslamamaları’ konusunda terhib edilirken, yaptıklarının hesabını mutlaka Yaratıcıya verecekleri hatırlatılmakta ve dini ve sosyal müesseseler yararına hizmete teşvik edilmektedir.¹¹⁶¹ Bu bağlamda kayda değer bir örnek de Haşr suresinin son ayetleri hakkında varid olan şu hadis-i şeriftir:

“Her kim sabahleyin üç kez: ‘Kovulmuş şeytandan, işiten, bilen Allah’a sığınırım!’ diyerek Haşr suresinin son üç ayetini okursa, Allah, kendisi için akşama kadar istiğfar etsinler diye yetmiş bin melek görevlendirir; gün ortasında ölecek olursa da şehit olarak ölür. Geceleyin okuduğu takdirde de aynı karşılıklar geçerlidir.”¹¹⁶²

şeklindeki vaad ve teşvik bu ayetlerin sabah ve akşam namazlarından sonra okunmasına ve çeşitli yapılara yazılmasına vesile olmuştur.¹¹⁶³

Yine benzer içerikli ayetlerin Kâbe-i Muazzama kapısına (En‘am 6/54), kapı perdesine (Zümer 39/53, Ğâfir, 40/1-3) ve kuşak yazısının altındaki kesintili şeritlere (Bağara 2/186, Hicr, 15/49, Ahzâb, 33/47, Nisâ, 4/110, Tâ-hâ, 20/82) nakşedilmesi tesadüf olmasa gerekir.¹¹⁶⁴

¹¹⁵⁹ Karacakaya, Yücedağ, Kılavuz, *Safranbolu Kitabeleri*, ss.375-389.

¹¹⁶⁰ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, s.25.

¹¹⁶¹ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, s.28.

¹¹⁶² Tirmizî, *Feḫāilu’l- Kur‘ân*, 22. V, 182.

¹¹⁶³ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, s.30.

¹¹⁶⁴ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, s.44. Bu bağlamda Kabe örtüsüne nakşedilen diğer ayetler şunlardır:

نَبِيَّ عِبَادِي آتَىٰ أَنَا الْعَفْوُ الرَّحِيمُ
“Kullarıma, Benim gerçekten bağışlayıcı ve merhametli olduğumu bildir.” Hicr, 15/49.

وَيُنَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا
“Allah tarafından gelecek büyük bir ihsanın kendilerini beklediğini müminlere müjdele.” Ahzâb, 33/47.

وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا
“Bir fenalık işleyip yahut kendi aleyhine hareket edip daha sonra, bağışlanmak için Allah’a dua eden, Allah’ı bağışlayıcı ve merhametli bulacaktır. Nisâ’, 4/110.

وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ

Hâsılı; sanat eserlerinde başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere dinî içerikli cümleler yazılması, her şeyden önce İslâm'a bağlılığın bir göstergesidir. Bu mesajların seçimi zaman ve zemine göre değişiklik arz etmiştir. "Devlet-i Aliyye'nin güçlü olduğu çağlarda "emanetin ehline verilmesi" çerçevesinde ayetler (ör. Nisa 4/58) ön plâna çıkarılırken, çöküş devrinde ulu'l-emre itaatın (örn. Nisâ' 4/59), Meşrutiyetle birlikte de şûra ayetlerinin (örn. Âl-i 'İmrân 3/159) vurgulanması örneğinde olduğu gibi"¹¹⁶⁵

Hayır, ihsan, infak, tasadduk gibi konulara işaret eden ayetler, sadece sultanları ve saray erkânını değil, duyarlı tüm insanları din ve kamu yararına harcama yapmaya teşvik etmektedir.¹¹⁶⁶ Aşağıdaki ayetler bu açıdan tercih edilen ayetler arasındadır:

إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرٌ لِلذَّاكِرِينَ . وَاصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ

"Şüphesiz, iyilikler kötülükleri götürür. Bu, düşünüp ibret alacaklara verilmiş bir öğüttür. Sabret, zira biliyorsun Allah, yaptığını en güzel bir şekilde yapanların mükâfatını zayi etmez."¹¹⁶⁷

... وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ... "Kendiniz için her ne iyilik işlemiş olursanız, Allah katında onu bulursunuz. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı görür."¹¹⁶⁸

أُولَئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ "İşte hayırda yarışanlar ve önde gidenler bunlardır."¹¹⁶⁹

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سَنَابِلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

"Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, her başakta yüz tane olmak üzere yedi başak bitiren bir dane gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah (kime ne kadar vereceğini) çok iyi bilmektedir lütfu geniştir."¹¹⁷⁰

"Ben; tevbe eden, iman edip (dünyada ve ahirette) işe yarayacak şeyler yapan ve sonra da hidayet üzere giden kimseleri hep bağışlamışımdır." Tâ-hâ, 20/82.

غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ

"Günah bağışlayan, tevbe kabul eden." Gâfir, 40/1-3.

كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ

"Rabbiniz, merhameti düstür edinmiştir." En'am 6/54 ayetleri Kabe örtüsü üzerinde yer almaktadır. (Ancak son dönemlerde Kabe örtüsü ve Altınoluk'ta, Krallar'a dua ve övgüye dair yer alan ibareler oldukça düşündürücüdür.)

¹¹⁶⁵ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*, s.14.

¹¹⁶⁶ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*, s. 86.

¹¹⁶⁷ Hüd, 11/114-115. Şu ayetler de bu bağlamda değerlendirilmiştir: Kehf, 18/30, Âl-i 'İmrân, 3/133-134.

¹¹⁶⁸ Bakara 2/110.

¹¹⁶⁹ Mu'minün 23/61.

¹¹⁷⁰ Bakara 2/261. Bu ayet devamındaki ayetlerle birlikte, Mescid-i Nebevî ve Bağdat köşkü gibi özel mekânlara nakşedilmiştir.

İslâmî İlimler Araştırma Vakfı'nın idare katındaki levhada yer alan ayet, hizmetlerini hayırsever mensuplarının infakı ile yürüten bir kurum için oldukça anlamlı ve teşvik edicidir.¹¹⁷¹

وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رَبًّا لِيَرْبُؤَا فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُؤُوا عِنْدَ اللَّهِ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ “İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz hiçbir faiz Allah katında artmaz. Ama Allah'ın rızasını arzu ederek arınmak için verdikleriniz yok mu, işte mallarını kat kat artıracaklar böyleleridir.”¹¹⁷²

2. CEMAATİ MUHATAP ALAN GENEL MESAJLAR: إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُدْهِبُنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ “İyilikler kötülükleri giderir. Bu, düşünüp ibret alacaklara verilmiş bir öğüttür.”¹¹⁷³ ayeti ve فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ “İşte Allah, böylelerinin (yani, imansız ve fâsit amellerle dolu yaşantılardan tevbe edenlerin) kötülüklerini iyiliklere çevirir.”¹¹⁷⁴ ayetleri, hayırlı, güzel eylem ve davranışların kötülükleri yok edeceğini müjdelemektedir. إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ “Allah, kendisine karşı dikkatli hareket edenlerle ve yaptıklarını daima en güzel şekilde yapanlarla beraberdir.”¹¹⁷⁵ ayeti de insanları yaptıkları her şeyi en güzel yapmaya teşvik ve davet etmektedir. Bu ve benzeri ayetler bazı camilerde cemaatin dikkatini çekecek bir tarzda kullanılmış, bunlardan biri Nuru Osmaniye Camii kubbesinde yer almıştır:

“Bunlar, tövbe edenler, ibâdet edenler, hamd edenler, oruç tutanlar, rükû' ve secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır. Mü'minleri müjdele.”¹¹⁷⁶

فِيهِ رَجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ “Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever.”¹¹⁷⁷ ayeti ise cemaati temizliğe teşvik etmektedir.¹¹⁷⁸

Ravza-i Mutahhara'nın ön cepesinde Hz. Peygamber'in huzurunda sessiz olmak gerektiğini hatırlatan ve insanları bu hususta uyaran şu ayet yer almaktadır:¹¹⁷⁹

¹¹⁷¹ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*, s.88.

¹¹⁷² Rûm 30/39.

¹¹⁷³ Hüd, 11/114-15.

¹¹⁷⁴ Furkân 25/70.

¹¹⁷⁵ Nahl 16/128.

¹¹⁷⁶ Tevbe 9/112.

¹¹⁷⁷ Tevbe 9/108.

¹¹⁷⁸ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*, ss.95-102.

¹¹⁷⁹ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*, s.115.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ

“Ey iman edenler! Sesinizi peygamberin sesinin üzerine çıkarmayın. Birbirinizle bağırma çağırma konuştuğunuz gibi onunla da konuşmaya kalkmayın; yoksa yaptıklarınız boşa gidiverir de haberiniz bile olmaz...”¹¹⁸⁰

Ama ne yazık ki günümüzde özellikle hanımların Ravza ziyareti esnasında sesi yükseltmek şöyle dursun, insanlar adeta iki rekat namaz kılabilme için birbirini ezmekte; bağırıp çağırmakta ve çok anlamlı olan bu uyarıyı hiçe saymaktadırlar.

Yine Mescid-i Nebvî'nin 39 nolu kapısı olan Kadınlar kapısına (Bâbü'n-nisâ), Hz. Peygamber'in hanımlarına yönelik birtakım tavsiyelerin yer aldığı;

وَمَنْ يَفْتَنُ مِنْكَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَتَعْمَلُ صَالِحًا نُؤْتِيهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنْ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَحْضَعْنَ بِالْقَوْلِ... وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى... إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا وَادْكُرْنَ مَا يُتْلَى فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا

“(Ey Peygamber kadınları!) İçinizden her kim Allah’a ve elçisine gönülden boyun eğip (dünyada ve ahirette) işe yarayacak şeyler yaparsa, onun mükâfatını iki katıyla verir ve kendisi için cömert nasipler hazırlarız. Ey Peygamber kadınları! Siz, herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Allah bilincine sahipseniz, öyle edâlı-işveli konuşmayın... Normal bir şekilde konuşun. Ayrıca, evlerinizde oturun da ilk Cahiliye de yapıldığı gibi açık-saçık ve kırıtarak dolaşmayın...(Ey Peygamberin hane halkı!) Allah’ın (bu emirleri vermekten) yegâne maksadı sizden manevî kirleri gidermek ve sizi tertemiz tutmaktır. Oturun da evlerinizde okunan Allah’ın ayetlerini ve (nebevî) hikmeti yâd edin. Allah, her şeyin iç yüzüne vâkıftır, her türlü incelikten haberdardır.”¹¹⁸¹

ayetleri yazılarak hane-i saadetin hanımları ile birlikte inanan kadınlar da uyarılmakta ve onlara birtakım tavsiyelerde bulunmaktadır.¹¹⁸²

3. DEVLET ERKÂNINA / İDARECİLERE HİTAP EDEN AYETLER: “Topkapı Sarayı III. Murad Köşkü, Harem dairesi girişi ve Sultanahmet Camii ve Süleymaniye Camii hünkâr mahfilinde yazılı “ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا “ Allah size, emanetleri ehline

¹¹⁸⁰ Hucurât 49/2-3.

¹¹⁸¹ Ahzâb 33/31-34.

¹¹⁸² Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*, s.158.

vermenizi... emreder”¹¹⁸³ ayeti ile başta padişah olmak üzere, herkesin âdil hareket ederek makam ve mevkileri ehline vermesi gerektiği hatırlatılmaktadır.”¹¹⁸⁴

رَبِّ اَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّاَخْرِجْنِيْ مَخْرَجَ صِدْقٍ وَاَجْعَلْ لِيْ مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا

“Deki: “Rabbim! (Gireceğim yere) doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla. (Çıkacağım yerden de) beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar. Katından bana yardımcı bir kuvvet ver”¹¹⁸⁵

ayeti ise devlet büyüklerinin ‘girilen-çıkılan her yerin emniyetli olması’ muradı ve ‘ilâhi bir güçle donatılmak’ duası ile Eyup Sultan Camii Hünkâr Mahfiline nakşedilmiştir.¹¹⁸⁶

وَأَنَّ هٰذَا صِرَاطِيْ مُسْتَقِيْمًا فَاتَّبِعُوْهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيْلِهِ

“Gerçek şu ki Benim dosdoğru yolum budur; siz de onu izleyin. Başka yollar izlemeyin; sonra sizi O’nun yolundan ayırı(p uzaklaştırır)lar.”¹¹⁸⁷

Bu ayetle ilgili Sülün bir yorumu gitmekte ve Şii anlayışa bir eleştiri getirmektedir:

“Hz. Ali Türbesi’nde yazılı bu ayette “Allah’ın yolundan” anlamındaki سَبِيْلِهِ ifadesi, سَبِيْلِيْ “Benim yolumdan” şeklinde yazılmıştır. Şayet, Allah’ın yolunun hak ve dosdoğru olduğunu vurgulayan “Benim yolumdan” ifadesi, Allah’a ait bir söz olarak yazılmışsa, “yaygın kıraatin niçin terk edildiği”ni sormak dışında bir şey söylenmez. Ancak, “Benim yolumdan”a dönüştürülerek, “Hz. Ali’nin yolundan ayrılmamak gerektiği” şeklinde bir telmihte bulunmuş gibidir ki Hz. Ali’nin zaten Allah ve Resulünün yolunu izlediği düşünülürse, asıl, Şia’dan ayrılmamanın telkin edilmekte olduğu söylenebilir.”¹¹⁸⁸

Sonuç olarak Türk-İslâm edebiyatının çeşitli alanlarında olduğu gibi, sanat eserlerinde de Kur’an’dan iktibaslar yapılmıştır. İktibas edilen ayetler, tezyin edildikleri mekanlara nitelik ve artı değer kazandırmıştır. Zaman zaman bu üslupla zahiri anlamlarından soyutlanarak ayetlere yeni manalar yüklendiği de olmuştur.

Sanat eserlerine ayet ve hadislerin nakşedilmesindeki temel felsefe, süsleme ve aynı zamanda eğitim amaçlıdır. Sülün’e göre “Yazı mahallinin darlığı-genişliği, mesaj, duygu ve düşüncelerin az-öz bir ibareyle net biçimde iletilmesi, bazı harf ve kelimele-

¹¹⁸³ Nisâ’ 4/58.

¹¹⁸⁴ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, s.104.

¹¹⁸⁵ İsrâ’ 17/80.

¹¹⁸⁶ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, ss.106-110.

¹¹⁸⁷ En’âm 6/153.

¹¹⁸⁸ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*, s.164.

rin istife daha elverişli ve daha estetik olması, bânîlerin belli bir ayeti özellikle istemesi ayet tercihinde önemli diğer etkenlerdir.”¹¹⁸⁹

Verilen örneklerde de detaylı bir şekilde ortaya koymaya çalıştığımız gibi cami, türbe, çeşme, meclis, imaret, hastahane, medrese, kütüphane, muvakkithane, kale ve benzeri pek çok mimari eserlere ve bunların mihrap, kapı, kürsü, mahfil, pencere ve sütun gibi mimari unsurlarına, özellikleriyle alakalı pek çok ayet nakşedilmiştir.¹¹⁹⁰ Hatta yüzük, kolye, kılıç ve zırh gibi özel eşyalarda da buna dair mesaj yüklü ayetler, hadisler ve kelam-ı kibarlar görmek mümkündür.

---

¹¹⁸⁹ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*, s.409.

¹¹⁹⁰ Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü*, s.410.

4. *Tergîb ve Terhîb Üslubunun / Tergîb ve Terhîb İçerikli Ayetlerin Türk-İslam Edebiyatına Yansımaları*

Öncelikle ifade etmek gerekir ki bu alanda oldukça geniş bir literatüre sahip olduğumuz bir gerçektir. Çalışmamızda eğer ‘Kur’an’ın edebiyatımıza kaynaklığı ya da tesiri’ gibi bir başlık mümkün olsaydı daha fazla bilgiye ve örneğe yer vermek mümkün olacaktı. Ama konumuz itibariyle özellikle ‘*Tergîb ve Terhîb İçerikli Ayetlerin Edebiyata Yansımalarını*’ incelemek, bu bağlamda edebiyat eserlerinde *tergîb* ve *terhîb* ayetlerini tespit edip bunlar üzerinde yorumlar ve çıkarımlar yapmayı gerekli kılmaktadır. Çok kapsamlı olan bu literatürü sağlıklı bir biçimde değerlendirebilmek için ise yeterli alan bilgisine vâkıf olmak gerekmektedir. Ayrıca tezimizin sınırlarını zorlamamak adına bu başlık altında genel ve kısa bilgiler ve doğrudan alıntıladığımız bazı örneklerle yetinmek durumunda olduğumuzu ifade etmek isterim.

İnsanlık tarihi boyunca dil ve edebiyat, mimarî ve sanat gibi birer kültür ve iletişim aracı olarak fikir ve duyguları iletmekte kullanılmıştır. İslamlaşma ile birlikte edebiyatımızın en önemli kaynaklarından biri olan Kur’an-ı Kerim, Türk-İslam edebiyatına damgasını vurmuştur. Bu dönemde yazılan her eserde, Kur’an ayetleri belirgin bir şekilde yer almıştır.¹¹⁹¹ Edebiyat tarihçilerimizden M. Fuad Köprülü (1890 -1966),¹¹⁹² ve Agâh Sırrı Levend (1893-1978)¹¹⁹³, İslami edebiyatın kaynaklarının başında Kur’an’ı zikretmiştir. Fuad Köprülü bu hususta şöyle der: “İslâm ümmeti dairesine girmiş kavimler için Kur’an dilinin üstünlüğü ve hâkimiyetiyle Kitap ve Sünnet’in vahdeti bütün güzel sanatlarda olduğu gibi dil ve edebiyatta da etkisini göstermiştir.”¹¹⁹⁴

Türk edebiyatının genellikle üç dönem halinde incelenen yaklaşık bin yıllık en uzun ve en verimli devresi, Kur’an’ın etkisi altında gelişmiştir.¹¹⁹⁵ Nihad Sâmi Banarlı (1907-1974), bu dönemi ‘İslâmî Türk Edebiyatı’ diye isimlendirerek şu şekilde bir izahatta bulunmuştur: “Bu edebiyatın ilim ve fikir kaynağı başlangıçta tamamıyla Kur’an’dır. Devrin ilim ve tefekkür hayatı da esasen aynı kaynaktan nemalanmıştır.”¹¹⁹⁶ İslâmî Türk Edebiyatı’nın hayat, ahlâk, âdet ve gelenekler, önemli günler, devrin ilimleri, efsane ve masallar, savaşlar gibi doğrudan dinî olmayan kaynaklarda da

¹¹⁹¹ Zülfikar Güngör, “Türk-İslam Edebiyatının Kaynağı Olarak Kur’an-ı Kerim,” *İslâmî İlimler Dergisi* (2007), s.179.

¹¹⁹² Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2003), s.112.

¹¹⁹³ Agâh Sırrı Levend, “İslami Edebiyatın Esasları ve Kaynakları” *Belleten* (1989), ss.186-187.

¹¹⁹⁴ Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, ss.112-113.

¹¹⁹⁵ Muhammet Kuzubaş, “Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Kur’ân,” *Diyanet İlmî Dergi* 39:3 (2003), ss.102-104.

¹¹⁹⁶ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983), c.1, s.102.

İslâm dininin ve Kur'ân-ı Kerîm'in izlerini görmek mümkündür. “Özellikle tasavvuf anlayışının, Ahmet Yesevî ile başlayan ve Yunus Emre ile devam eden süreçte Türkler arasında hızla yayılması, Türk Edebiyatı'nda İslâmî unsurların daha da artmasına vesile olmuştur.”¹¹⁹⁷ Kur'an-ı Kerim'den alınan ilhamla, öncelikle tevhid manzumeleri ve münacat manzumeleri kaleme alınmıştır. Bu çalışmalarda Allah'ın varlığı ve birliğinden bahsedilmekte ve insanın bir kul olarak aczi ifade edilmektedir. Bunun sonucunda bu alanda müstakil mensur eserler ortaya çıkmış; Esmâ-i Husna'yı şerheden manzum veya mensur risale ve kitaplar kaleme alınmıştır. Bu da Kur'an'ın edebiyatımız üzerindeki etkisini göstermektedir.¹¹⁹⁸

Kur'an'ın Türkçe tercüme ve tefsirleri, Kur'an'ın getirdiği inanç, ibadet ve ahlak esaslarını açıklayan eserler, kısas-ı enbiyalar, hızır-nameler, tevhid manzumeleri Kur'an'ın edebiyatımız üzerindeki etkisini göstermek adına önemli unsurlardır.¹¹⁹⁹

Türk İslâmî edebiyatının ilk manzum eserleri ve en eski metinleri olan *Kutadgu Bilig* (11. yy) ve *Atabetu'l-Hakâyiğ* (12. yy) da mevzu olarak en fazla Kur'an'dan beslenmiştir. Mustafa Uzun'un ifadesiyle “Sözlerin en güzeli olan Kur'an-ı Kerim, Dede Korkut hikâyelerindeki sade nesirden başlayarak Sinan Paşa gibi büyük sanatkarların elinde çok zevkli eserlerin ortaya konmasına vesile olmuş, Cevdet Paşa'nın kalemiyle 20. yüzyıla ulaşmıştır.”¹²⁰⁰

Bu bağlamda önemli bir kaynak da şüphesiz “Mevlânâ'nın *Mesnevisi*” dir. *Mesnevi*'nin Kur'an'ın doğrudan tefsiri olduğunu Mevlânâ bizzat ifade ederken,¹²⁰¹ eserde doğrudan ve telmih yoluyla yer verilen 700 kadar Kur'an ayeti de *Mesnevi*'nin en büyük kaynağının Kur'an olduğunu teyid etmektedir.¹²⁰² Eserde varlık, insan, iman, ibadet, ahlak, muamelat ve Peygamber kıssalarına dair ayetlere gizli veya açıkça yer verilmiştir. Çok geniş bir çalışmayı gerektiren bu konuda tezimiz bağlamında birkaç örnek üzerinden değerlendirme yeterli olacaktır. Mesela insanları güzel ahlaka teşvik sadedindeki beyitler şu şekildedir:

Günahkâr yeminini, verdiği sözleri bozar

¹¹⁹⁷ Güngör, “Türk-İslam Edebiyatının Kaynağı Olarak Kur'an-ı Kerim,” s.180.

¹¹⁹⁸ Güngör, “Türk-İslam Edebiyatının Kaynağı Olarak Kur'an-ı Kerim,” s.180.

¹¹⁹⁹ Güngör, “Türk-İslam Edebiyatının Kaynağı Olarak Kur'an-ı Kerim,” ss.179-181.

¹²⁰⁰ Mustafa Uzun, *Türk İslam Edebiyatının Kaynakları* (Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2010), ss.22-50.

¹²⁰¹ *Mesnevi*, c.1, s,40.

¹²⁰² Hikmet Akdemir, *Mesnevi'de Kur'an Yorumları* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2010), ss.17-18. (Mesnevi'ye dair verdiğimiz örnekler bu çalışmadan alınmıştır.)

Müttaki ise sözünde, yeminde durur.¹²⁰³

Bu beyitlerde işaret edilen ayetler şöyledir:

Onlar öyle (fâsıklar) ki, Allah'a kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler...¹²⁰⁴

Yine onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riâyet ederler.¹²⁰⁵

Mevlana'nın yer verdiği bir başka beyit ve ilgili ayet ise şöyledir:

Düşmanın da olsa ona ihsanda bulun.

Zira ihsan sana düşmanı dost eder.¹²⁰⁶

İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir.¹²⁰⁷

Gıybetin kötülüğüne dikkat çeken Hucurât suresindeki ayete¹²⁰⁸ işaret eden beyitte Mevlânâ şöyle seslenmektedir:

Sen de Hak kullarının etini yiyorsun

Gıybetinin karşılığı apaçık cezadır.¹²⁰⁹

Burada örnek olarak verdiğimiz bu birkaç beyit dahi Mesnevi'de *terğîb* ve *terhîb* ayetlerinin yer aldığını göstermesi bakımından kâfidir.

Kur'an-ı Kerim Türk şiir ve nesrine birçok özellik kazandırmıştır. Edebiyatımızda irsâl-i meşel¹²¹⁰, istişhâd¹²¹¹ iktibas şeklinde isimlendirilen edebi üslupların özelliklerinden biri de çalışmalarda Kur'an âyetlerine bazen tam veya kısmen bazen da bir sure veya ayete işaret eden bir kelimeye, beyt veya mısradaki yer vermektir.¹²¹² Edebiyatçılar bunu yaparken, çalışmamızda terğîb ve *terhîb* âyetleri olarak zikrettiğimiz ayetlerin bir kısmını gerçek manasında/işlevinde; büyük bir kısmını ise kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmek üzere, âyetin etkileyici üslubundan faydalanmak ve kendi meramlarını ifade etmek adına kullandıkları bir gerçektir. Edebiyatta Kur'an, çoğu zaman asıl anlamı dışında sevgilinin güzelliği, yüzü, gözü ve kaşları gibi güzellik unsurlarının temsili maksadıyla ele alınır. "Genellikle güzellik Mushaf'a benzer ve Mus-

¹²⁰³ *Mesnevî*, c.2, beyit: 2904.

¹²⁰⁴ Bakara 2/27.

¹²⁰⁵ Mu'minûn 23/8.

¹²⁰⁶ *Mesnevî*, c.2, beyit: 2171.

¹²⁰⁷ Fuşşilet 41/34.

¹²⁰⁸ Hucurât 49/12.

¹²⁰⁹ *Mesnevî*, c.3, beyit:106.

¹²¹⁰ İrsâl-i meşel: Dizelerde bir atasözü ya da deyimini kullanma, açıklama sanatıdır.

¹²¹¹ İstişhâd: Bir kelâmın ardından onu pekiştiren ve doğruluğunu ispatlayan atasözü, vecize ve temsil mahiyetinde bir başka söz zikretme manasında edebî sanattır.

¹²¹² Muhammet Kuzubaş, "Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Kur'ân," *Diyanet İlmî Dergisi*39:3 (2003), ss.101-116.

haf’ta görülen tezyinat, harfler, harekeler, sureler, ayetler bu güzelliğin muhtelif unsurları olurlar.”¹²¹³ Bu bağlamda birkaç örnek vermek yerinde olacaktır:

Bî-nikâb olma habîbim görmesin yüzün rakîb,

Mushaf açık olıcak derler anı şeytan okur¹²¹⁴

Hâk-i pâyin olduğum gördü dedi kâfir rakîb

Taş ile bağrın dövüp ‘yâ leytenî küntü türâb’¹²¹⁵

Bu beyitte Nebe’ suresinde geçen ‘keşke toprak olaydım’¹²¹⁶ ayeti iktibas edilerek şiirin anlam alanı güçlendirilmiştir. ¹²¹⁷Şair bu âyeti, bağlamından tamamen kopararak, sevgilisinin ayağının toprağı olmak istediğini ifade etmek üzere kullanmıştır.

Nağme-i bülbül yine remz eyledi gülşende kim

Hâzihî ‘cennâtü adnin fe’ dhulûhâ hâlidîn’¹²¹⁸

Ahmed Paşa’ya ait olan yukarıdaki beyitte ‘adn cennetleri’ ibaresinin başına *hâzihî* kelimesi eklenmiştir. Bu kullanım ise manayı edebi olarak kuvvetlendirmekle birlikte *terğîb* üslubunu çağrıştırmaktadır.

Kur’an âyetleri beyitlerde bazen sadece meâlen veya mânaya telmih olarak yer almıştır. Bazen “rahmet âyeti, fetih âyeti, secde âyeti” gibi ismen, bazen “ Tâ-hâ, ve’l-Leyl, ve’d-Duhâ, Yâsîn, Kevşer, İhlâs, Yûsuf, Neml” gibi sûre adlarına yer verilmiştir. Kimi zaman *elif lām, elif lām mûm, nûn ve’l-ķalem* gibi sûre başlarındaki mukattaâ harflerinin isimleriyle, bazen de sadece mânalarının iktibası suretiyle yer almıştır. Buna Aydınlı Dede Ömer’in tevşih olarak bestelenmiş na’tının makta’ beytini¹²¹⁹ örnek olarak verebiliriz. Bu beyitte Duhâ ve Leyl sureleri şair tarafından ismen şiire yerleştirilmiştir:

Ve’ d-Duhâ virdine ve’ l-Leyl okuram sünbülüne

Rûşenî virdi budur küllü gadâtin ve aşiy.

Divan edebiyatına baktığımızda Kur’an’ın, divan şiirine de kaynaklık ettiği görülmektedir. Bu konuda Reyhan Keleş’in hazırlamış olduğu *Divan Şiirinde Lafzî Âyet ve Hadis İktibasları* adlı çalışma sayısız divan şiir örnekleriyle oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Buradan vereceğimiz birkaç örnek konumuzun izahı açısından önemlidir.

¹²¹³ Kuzubaş, “Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Kur’ân,” ss.101-116.

¹²¹⁴ Ali Nihad Tarlan, *Necati Bey Divanı* (İstanbul: Millî Eğitim Yayınları, 1963), s.266.

¹²¹⁵ Sezayi-i Gülşeni’ye ait bir beyit.

¹²¹⁶ Nebe’ 78/40.

¹²¹⁷ Kuzubaş, “Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Kur’ân,” ss.105-108.

¹²¹⁸ Tâ-hâ 20/76.

¹²¹⁹ Divan Edebiyatında gazel ve kasidelerin son beyitlerine verilen addır. Bu beyitlere, şairin adını da bünyesinde bulundurduğu için aynı zamanda mahlas beyiti denir.

Mesela Felak suresinde geçen ayetin iktibas edilen kısmı “Rabbu’l-felak” lafzıdır ve “Sabahın Rabbi” anlamına gelmektedir. “Nesîmî”nin şiirinde iktibas edilen bu âyetin yer aldığı beyit, Yüce Allah’ın varlığını, birliğini yok saymama konusunda bir öğüt ve *tergîb* içermekte, “Sabahın Rabbi” nin inkâr edilmemesi hususunda uyarı hurûfî söylemlerle vurgulanmaktadır.”¹²²⁰

Hakkı bâtil sanma Hak yohdur dime
Rab menem *Rabbü’l – felak* yohdur dime
Yazıcı yazan varak yohdur dime
Şem’ı yandur sen gasak yohdur dime (Nesîmî, Tuyuğ/281)

Bir başka örnek Tahrim suresinde geçen; “...Ey Rabbimiz! nûrumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü senin her şeye hakkıyla gücün yeter” derler¹²²¹ anlamındaki âyetin Nesîmî tarafından iktibas edildiği beyit ise şöyledir:

Rabbenâ etmim lenâ andan bulındı *nûrenâ*
Gör bu hüsnî kim dirildür der-zemân azm-i ramîm (Nesîmî, Gazel-267/6)¹²²²

Âsaf Divanında bir diğer örnek şiirde şair kendine hitap ederek “Ey Âsaf sakın büyücüye aldanma, zira ‘güçlükten sonra bir kolaylık (gelir)’ âyeti hayale benzemektedir” demektedir ve dünyanın faniliğine dikkat çekmektedir.¹²²³ Beyit ve ilgili ayet şöyledir:

Fenâ sehâredür aldanma Âsaf ‘
Usri yüsr an hayâl-i hâba benzer (Âsaf, Gazel-315/5)
لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَيْهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ...

...Allah bir kimseyi ancak kendine verdiği ile yükümlü kılar. Allah bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır.¹²²⁴

Bir başka beyitte şair Sultan Muhibbî “İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder”¹²²⁵ anlamındaki *وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى* ayetinin bir kısmını şiirine taşıyarak şöyle der:¹²²⁶

Cedd ü cehd ile nigâra irişe mi didüm ol
Geldi hâtifden nidâ eydür ki illâ mâ se‘â. (Muhibbî, Gazel-61/3)

¹²²⁰ Reyhan Keleş, “Divan Şiirinde Lafzî Âyet ve Hadis İktibasları,” (yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2013), s.288.

¹²²¹ Tahrim 66/ 8.

¹²²² Reyhan Keleş, “Divan Şiirinde Lafzî Âyet ve Hadis İktibasları,” s.219.

¹²²³ Reyhan Keleş, “Divan Şiirinde Lafzî Âyet ve Hadis İktibasları,” s.217.

¹²²⁴ Talak 65/7.

¹²²⁵ Necm 53/39.

¹²²⁶ Reyhan Keleş, “Divan Şiirinde Lafzî Âyet ve Hadis İktibasları,” s.198.

Divan Edebiyatı'nın en büyük şairlerinden birisi ve İslâmî Türk edebiyatının bir şairi olarak Fuzûlî de gazellerinde Kur'an ayetlerinden sık sık iktibas yapmıştır:

Vaslun bana hayat verir firakâtin memât
Subhâne hâliki halaka'l-mevte ve'l-hayât

“O, hanginizin daha iyi amel edeceğini sınamak için hayatı ve ölümü yarattı.”¹²²⁷ ayetinin orijinal bir kısmı görüldüğü gibi beyitte kullanılmıştır. Bu ayet *terğîb* ve *terhîb* üslubuna örnek olarak değerlendirdiğimiz ayetlerdendir.

Bâki-i mu'ciz ne hâcet din-i hak isbâtına
Âlem içre mu'ciz-i bâkî yeter Kur'ân sana

Çalışmamızda *terğîb* ayeti olarak tespit ettiğimiz “Onlar ‘Bize Rabb’inden bir mucize getirmeli değil miydin?’ dediler. Önce gelen kitapların apaçık delili (Kur'ân) onlara gelmedi mi?”¹²²⁸ ayeti mealen kullanılarak bu beyte ilham kaynağı olmuştur.¹²²⁹

16. yüzyıl şairlerinden Yahya Bey de aynı geleneğin etkisiyle *Divan*'ının manzum-mensur dibacesine aşağıdaki beyitleriyle başlamıştır:

Ahmedu'llahe ba'de bismillah
Ve hüva'llahu la ilahe sivah
Ulu ni'met degül mi şükr-i Şekür
Ulu rahmet degül mi zikr-i Gafür¹²³⁰

Kur'an'ın anlatım üsluplarından biri olan peygamber kıssaları da edebi eserlerde önemli bir yer tutmaktadır. Kur'an'da Yûsuf, İbrâhîm, Yûnus ve Hûd gibi sûreler, bazen Hz. İsa ve Musa gibi peygamberler ve etraflarındaki şahıslar bazen isimleri kimi zaman da başlarından geçen ibret verici olaylar ilgili ayetlerden mülhem müstakil eserler halinde ve çoğu mesnevi tarzında yazılmış manzumelerde işlenmiştir. Nitekim Kur'an kıssaları arasında en çok rağbet bulan ve *ahsenu'l-kaşâş* diye nitelendirilen kıssa Yûsuf ve Züleyhâ kıssası olmuştur.¹²³¹

Kur'an'ın edebiyata kaynaklık etmesi bağlamında Emine Yeniterzi *Dîvan Şiirinde Na't* adlı eserinde “sadece na'tlarda lafzan yer alan yetmiş beş âyetin metniyle birlikte çeşitli divan şairleri tarafından kullanılmasına ait değişik örnekler”¹²³² vermektedir.

¹²²⁷ Mulk 39/1.

¹²²⁸ Tâ-hâ 20/133.

¹²²⁹ Kuzubaş, “Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Kur'ân,” ss.101-116.

¹²³⁰ Güngör, “Türk-İslam Edebiyatının Kaynağı Olarak Kur'an-ı Kerim,” s.187.

¹²³¹ Güngör, “Türk-İslam Edebiyatının Kaynağı Olarak Kur'an-ı Kerim,” s.181.

¹²³² Ayrıntılı bilgi için bkz. Emine Yeniterzi, *Dîvan Şiirinde Na't* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), ss.91-142.

Muhtevasını Kur'an'dan alarak zenginleşmesi ve Türk edebiyatının tümüne kaynaklık etmesi açısından tasavvuf ve tekke edebiyatının etkisi de oldukça fazla olmuştur. Bu bağlamda ilâhiler konumuzla ilişkisi yönünden başta gelen örnekler arasındadır. Özellikle tevhid, münâcât, na't, mi'râciyye¹²³³, tevşih¹²³⁴, mersiye, ilâhi gibi türlerde Kur'an âyetleri doğrudan iktibas edilip beyitlere yerleştirilmiştir. Bu bağlamdaki çok sayıdaki örnekler arasında Niyâzî-i Mısrî'nin beyti önemli bir örnektir:¹²³⁵

Mushafı hüsnünde yazmıştır edîbi kâf u nûn
'İnne fî zâlike leâyâtin likavmin yesmeûn'¹²³⁶

“Tekke, Divan ve Halk edebiyatlarının ilham kaynağı olan ve öncüsü kabul edilen, yedi yüz yıldır en büyük şairimiz”¹²³⁷ olarak tavsif edilen Yunus Emre'nin de şiirlerinde Kur'ân ayetlerini telmihen kullandığını görüyoruz:

Âşık Yunus nider dünyayı sensiz
Sen hak peygambersin şeksiz gümansız
Sana uymayanlar gider imansız
Adı güzel kendi güzel Muhammed¹²³⁸

Burada ise Hz. Peygambere imanın ve ona tâbi olmanın bir vecibe olduğu dile getirilmekte ve ona uymayanların imansız göçecekleri hususunda uyarıda bulunmaktadır.¹²³⁹ Divan ve tasavvuf edebiyatında Kur'an'la diğer kutsal kitaplar da birlikte zikredilir. Yûnus'un mısralarında buna dair seçkin örnekleri görmek mümkündür:

Tevrât ile İncil'i Zebûr ile Furkan'ı
Bunlardaki beyânı cümle vücutta bulduk
Sen seni ne sanırsan ayruğa da onu san
Dört kitâbın mânâsı budur eğer var ise

Yunus, Hz. İbrahim kıssasına vurgu yaptığı dizelerde insanları Karun gibi mal sahibi olma konusunda uyarırken İbrahim (as) anlayışı ile cömertliğe şöyle teşvik etmektedir:

Ol mal ki Halili'dir hayırlara yelter seni
Ol mal ki ol Kaarun'undur ıssı hiç rahat olmaya

¹²³³ Mi'râciyye: İslâm edebiyat ve sanatlarında Hz. Peygamberin mi'racını konu alan eserlerin genel adı.

¹²³⁴ Tevşih: Klasik Türk Edebiyatı döneminde, yazılan bir eseri, bir devlet büyüğünün adına tertip etmek ve ona sunmaktır. Türk dinî mûsikisinde ise tevşih; mevlid ve mi'râciyye gibi büyük formda ve uzun eserlerin bölümleri arasında okunmak üzere bestelenmiş, güfteleri Hz. Peygamber'i konu alan ilâhilere verilen addır.

¹²³⁵ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Edebiyat Yazıları* (İstanbul: Mavi Yayıncılık, 1997), s.195.

¹²³⁶ Rûm 30/23.

¹²³⁷ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı* (Ankara: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 1991), c.2, s.309.

¹²³⁸ Mustafa Özçelik, *Yunus Emre* (Ordu: Ordu Büyükşehir Belediyesi, 2015), s.186.

¹²³⁹ Bkz. Nisâ' 4/59, 80, 115, 170.

Batı tesirinde gelişen yeni Türk edebiyatı da bu gelenekten nasibini almış, divan ve tasavvuf şiirlerindeki gibi Kur'an'la ilgili olarak müstakil şiirler kaleme alınmıştır. Bunların öncüsü Kur'an şairi olarak takdir edilen Mehmed Âkif Ersoy'dur (1873-1936). Şiirlerinde Kur'an'ı anlatan ve ayetlerin manasını müstakil manzumeler halinde nazma döken şair *Safahât*'ta yer verdiği pek çok şiiriyle meşhur olmuştur:¹²⁴⁰

Bugün, sen kendi kendinden ümîd et ancak imdâdı;
Evet, sen kendi ikdamınla kaldır git de bîdâdı.
Cihân kânûn-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkâdı!
Ne yaptın? *Leyse li'l-insâni illâ mâ-se'a*¹²⁴¹ vardı!

İnsanları isyandan ümide, tembellikten çalışmaya ve gayrete teşvik eden bu mısralar *terğîb* ve *terhîb* ayetlerinin edebiyata yansımaları hususunda açık bir örnektir.

Konuyla ilgili diğer bazı şairler ve şiirleri ise şöyledir: Mehmed Emin Yurdakul'un (1869-1944) "Kur'ân-ı Kerîm" ve "Ordudan Bir Ses" Faruk Nafiz Çamlıbel(1898-1973) "Son Kitab", Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983) "Kur'an ve Hadis", Arif Nihat Asya (1904-1975) "Kur'an", Hayreddin Karaman "Kur'an'a Sarıl" şiirleri. "Son asır edebiyatımızın en önemli şairlerinden birisi olan Necip Fazıl Kısakürek ise bir şiirinde Kur'an'ın Allah kelamı olduğu; mahlûk (yaratılmış) olmadığı; insan ve cinlerin bir araya gelse benzerini oluşturamayacağı ilahi bir kitap olduğu; zamanın eskitemeyeceği güzellikleri ve sırları taşıdığı gibi hususlara temas etmiştir."¹²⁴²

Birleşse insan ve cin
Kur'an'a denk söz için,
En küçük parçasına misil getiremezler
O esrar kapısından içeri giremezler¹²⁴³

Cumhuriyet'ten sonraki Türk edebiyatında da bazı yazar ve şairler eserlerinde Kur'an âyetlerine yer vermiştir. Arif Nihat Asya'nın bazı *rubâileri*, Ali Ulvi Kurucu'nun (1922-2002) *Gümüş Tül ve Alevler* kitabındaki birçok şiiri, Sezai Karakoç'un insanlığın dirilişi düşüncesine dayanan pek çok şiiri ve nesir yazıları, Nazan Bekiroğlu'nun *Yusuf ile Züleyha* ve *Lâ* adlı romanları bunlar arasındadır.¹²⁴⁴

¹²⁴⁰ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahât*, yay. haz. Ertuğrul Düzdağ (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006), ss.575-576.

¹²⁴¹ Necm 53/39.

¹²⁴² Güngör, "Türk-İslam Edebiyatının Kaynağı Olarak Kur'an-ı Kerim," s.185.

¹²⁴³ Necip Fazıl Kısakürek, *Esselâm: Mukaddes Hayattan Levhalar* (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2010), ss.112-113.

¹²⁴⁴ Uzun, *Türk İslam Edebiyatının Kaynakları*, ss.22-50; 82-109.

Özetlemek gerekirse İslamlaşma ile birlikte İslam'ın temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm, Türk İslam Edebiyatı'nı da derinden etkilemiştir. Bunun sonucunda Kur'an ayetleri, bazen doğrudan ayet metinlerinden iktibasla, kimi zaman mealen; bazen de ayetlere telmihle edebiyatta kullanılmıştır. Bunlar incelendiğinde tebliğ, irşad, *tergîb* ve *terhîb* amacını güdenler olduğu gibi Kur'ân ayetlerini söylemek istedikleri konuya uygun bir bağlamda, sözün manasını kuvvetlendirmek için vasıta olarak kullanan edebiyatçılar da olmuştur. Bu bağlamda gayelerinin bir ayeti zikretmek değil, sözün gücünü, büyümesini artırarak muhataplarının zihinlerinde daha kuvvetli etkiler meydana getirmek olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. İskender Pala'nın ifadesiyle “Ayetler, kâh tam metin, kâh remiz yoluyla anılıp muhatabına bir mesaj vermeye yönelik olarak vezne dökülmüştür.”¹²⁴⁵

---

¹²⁴⁵ İskender Pala, *Âşinâ Güzeller* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999), s.244.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kur'an elbette beşer dilinin imkânlarıyla hitap etmiş, ilahi hitabın kendi özel bir dili olmamıştır. Ancak kullandığı dilin anlam dünyasını genişleterek insanlık ufkunda bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Kur'an-ı Kerim'in kendine has bir üslubu vardır. Lafız, dil, lugat ve mana uyumunun yanı sıra, veciz ifadeler, gönüllere hitap eden ses ahengine sahip olsa da o ne şiir ne de nesirdir. Arapça dil kaidelerine uygun bir üslupla hitap ettiği halde diğer bütün sözlerden hemen ayırt edilen mucizevî bir anlatım tarzına sahiptir.

Kur'an; *inşā* ve *ihbār*, *muḥkem* ve *muteşābih*, *hiṭāb* ve diyalog, *temsīl* ve *teşbīh*, *haḳīkāt* ve *mecāz*, yeminler, kıssalar ve tekrarlar gibi anlatım üslupları kullanır. Kur'an'ın edebi güzelliğinin açıkça sergilendiği bu anlatımlar arasında *temsīl*, taşvīr, kıssa ve tekrar gibi bazıları doğrudan *tergīb* ve *terhīb* üslubunu içkindir. Hitap ve diyalog üslubunun Mekkī ayetlerde daha fazla kullanıldığını söylemek mümkündür.

Bir hakikati bütün boyutları ile ifade etmekle yetinmeyip, zıttı olan gerçekliği de ayrıntılı olarak ele almak, Kur'an-ı Kerim'in anlatım üsluplarındandır. Bu bağlamda, *tebşīr* ve *inzār*, *va 'd* ve *va 'īd*, *ḥayr* ve *şer*, *ma 'rūf* ve *munker*, *rahmet* ve *'azab*, *ḥasene* ve *seyyi'e*, *ṭayyib* ve *ḥabīs*, *şalāḥ* ve *fesād* gibi kavramların zıtlıktan hareketle anlatımı güçlendirmek için Kur'an'da sıklıkla kullanıldığı görülür. İkili anlatım resminin vazgeçilmez birer parçası olan söz konusu kavramlar, *tergīb* ve *terhīb*le de doğrudan ilişkili olarak Kur'an-ı Kerim'de muhatapı karşılar.

Tergīb ve *terhīb* kelimeleri doğrudan herhangi bir Kur'an ayetinde yer almamış, ancak Kur'an'da, *rağbet*, *rahbet* ve türevleri ile birlikte bu iki terimin ıstılahlaşmasını sağlayacak bir kavramsal çerçeve oluşmuştur. Kavramların etimolojik tahliline bakıldığında, *rağibe*, *rahibe* ve türevlerinin ilk dönem kaynaklarında birbirine yakın anlamlarla yer alırken, yakın dönem çalışmalarında bir anlam farklılaşmasına uğradığını görmek mümkündür. Mesela Fırūzābādī'ye kadar, 'istenilen, arzu edilen, sevap olan şey' anlamında *reğāib* kalıbını 'Reğaip Gecesi' bağlamında zikreden bir kaynak olmamıştır.

Tergīb ve *terhīb* üslubu Kutsal Kitaplara uzanan bir tarihçeye sahiptir. Tevrat'ta bu üslubun genel özelliği maddi ve dünyevidir. İncil'de ise bunun tam aksi bir anlayış hâkimdir ve tamamen münzevi bir hayatı teşvik eden, sadece ahireti merkeze alan bir

teşvik ve sakındırma dili göze çarpmaktadır. Ancak Kur'an-ı Kerim'de her iki âlemi cem eden, her iki dünyaya hitap eden bir *terğîb* ve *terhîb* üslubu söz konusudur.

Bu noktada, *terğîb* ve *terhîb* tarzının Kur'an'daki varlığının tartışma konusu olduğu da zikredilmelidir. Her ayeti bir ahkâm ayeti olarak okumaya eğilimli olan görüşe göre, *terğîb* ve *terhîb* üslubunu Kur'an'a ve dolayısıyla Yüce Allah'a izafe etmek mahzurludur. Ancak *terğîb* ve *terhîb* ayetlerinin insan üzerindeki vicdani tesiri oldukça önemlidir ve bu üslup Kur'an'ın bilhassa Mekkî ayetlerinde belirgin bir yere sahiptir. Çünkü Mekke merhalesi Müslümanların dini kabul etme, emirlerine tâbi olup nehiyelerinden kaçınma ve müşriklerin eziyetleri karşısında teselli bulma hususunda *terğîb* ve *terhîb* üslubuna daha fazla ihtiyaç duydukları bir dönemdir.

Kur'an *terğîb* ve *terhîb* vasıtasıyla insanın en kuvvetli iki duygusu olan arzu ve korkuyu esas almıştır. Bunları harekete geçirmek ve insanları ıslah etmek için de mükâfat ile müjdelemekte, ceza ile sakındırmaktadır. Ancak tüm bunlardan haşa cennet ve cehennem, mükâfat ve cezanın, *va'd* ve *va'îd*in Kur'an'da sadece *terğîb* ve *terhîb* amacıyla sembolik olarak zikredildiği anlaşılmamalıdır. Zira birçok ayette açıkça beyan edildiği üzere bunların her biri hak ve gerçektir. Bununla birlikte bütün bu hak ve gerçekleri zikretmenin bir amacı da şüphesiz *terğîb* ve *terhîb*dir. Çünkü Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'i sadece emir, ceza ve mükâfatlar manzumesi olarak değil, insanın aklını ve duygularını etkin bir biçimde kullanarak ilahi vahyi anlayıp hayatına katmasını sağlayan rehber bir kitap olarak göndermiştir.

Kur'an bir taraftan insana sunulan nimetlere dikkat çekerken, diğer taraftan da hakkı yalanlamaması ve inkâr etmemesi hususunda onu uyarır. İnsandan beklenen, kâinatın her zerresine yayılan nimetleri gördüğünde aklı ve şuuru ile bunları değerlendirmesi, layık olduğu veçhile Allah'a ibadet etmesi, yalvarması, rahmetini umarak O'ndan korkmasıdır. Tarih boyunca peygamberler de davetlerinde *terğîb* ve *terhîb* sonuna kadar kullanmışlar; tevhid çağrısına uyan muhataplarını ödül ile müjdelerken, inkarcıları ceza ile uyarılmışlardır.

Kur'an-ı Kerim'de soyut mefhumlar, ruhî ve manevi haller, kıssalar, tarihi hadiseler, meseller, kıyamet manzaraları, azap sahneleri, cennet tasvirleri ve bu süreçlerdeki insan tipleri adeta canlı tablolarımsı gibi idraklere sunulmaktadır. Ancak bu canlı anlatımın belki de en belirgin özelliklerinden birisi dengedir. Kur'an'da *terğîb* ve *terhîb*

üslubunun kullanıldığı ayetlerde bir ölçü ve dengenin var olduğu görülmektedir. Yani *ifrāt* ve *tefrīte* düşmeden itidali esas alan bir anlatım söz konusudur.

Terğīb ve *terhīb* üslubunun muhatapları konusunda özel bir kitleden söz etmek mümkün görünmemektedir. Pek çok konuda olduğu gibi bu bağlamda da ilahi hitabın muhatapları peygamberler, inananlar, Ehl-i Kitap, münafıklar, müşrikler ve kâfirlerdir. Tebliğ vazifesi esnasında toplumdan gelebilecek tepki ve eziyetlere karşı Yüce Allah, peygamberlerinin sabır ve mukavemetlerini artırmak, yardımını hissettirmek için elçilerini ayetlerle desteklemiş; *teşvīk* ve *terğīb* etmiş; umutsuzluğa düşer gibi olduklarında ve ufacık *zelle*leri karşısında anında vahiyle uyarma ve *terhīb* yoluna gitmiştir.

Allah katında inananların mertebeleri farklı farklıdır. Kur'an'da birçok ayette iman edenler, iman edip hicret edenler, iman edip hicret ve cihat edenler, muttakiler, *birr* sahibi olanlar, *muhlisler* ve *muhsinler* olarak dereceler zikredilmekte; Yüce Allah, insanları bu derecelere eriştirmek için çeşitli vesilelerle *terğīb* ve *teşvīk* etmektedir.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim, Ehl-i Kitap'a da zaman zaman *terğīb* ve *terhīb* içeren ayetlerle seslenmiştir. Muhatapları üzerindeki etkileri bakımından incelendiğinde, Kur'an'ın verilerinden yola çıkarak denilebilir ki, *terğīb* ve *terhīb* ifadeleri inananların vicdanlarında daha fazla karşılık bulmaktadır.

Terğīb ve *terhīb* tarzının hangi konu ve alanlarda kullanıldığı sorusu ise, bu tezin bir diğer araştırma başlığıdır. Kimilerince iddia edildiği gibi sadece ahlaki meselelerde değil; iman, ibadet ve muamelat konularında da *terğīb* ve *terhīb* üslubu Kur'an'da çokça yer almıştır. Hatta temel inanç ilkelerini ifade eden Kur'an ayetleri için de bu üslubun geçerli olup olamayacağı tartışma konusudur. Zira temel inanç esaslarına dair Kur'an'ın nispeten daha dolaysız bir dil kullandığı görülür. Buna rağmen iman esaslarını muhatabın aklına ve gönlüne daha iyi yerleştirmek için de Kur'an'da *terğīb* ve *terhīb* üslubuna yer verilmiştir.

Genel kanaate göre dil ve üslup açısından en didaktik dil hukuk dilidir. Ancak bu tespit Kur'an-ı Kerim için bütünüyle doğru bir yargı değildir. Çünkü Kur'an, kuru ve soğuk bir hukuk dilini *terğīb* ve *terhīb*, *inzār* ve *tebşīr* gibi farklı anlatım üsluplarıyla daha anlaşılır ve daha etkili bir hale getirmektedir. Ahkām ayetleri *terğīb* ve *terhīb* üslubu açısından incelendiğinde, salt emir kipiyle inşa edilmedikleri görülür. Kur'an'da muhataplar hükümlere tâbi olmaya *teşvīk* edilmekte ve sınırlara uymadıkları takdirde farklı müeyyidelerle de *terhīb* olunmaktadır.

Elbette *terğīb* ve *terhīb* üslubu tüm ahkām ayetleri için söz konusu olmamıştır. Ancak özellikle faiz, yetim hukuku, infak, zekât, qarḍ-i ḥasen ve iftiranın hükmüne dair ayetlerde *terğīb* ve *terhīb* yöntemine önem atfedilmiştir. Burada Kur'an-ı Kerim'in bütünüyle bir hüküm ve kanun kitabı addedilemeyeceğini söylemenin Kur'an'da ahkām ayeti yoktur veya pek azdır anlamına gelmeyeceğini bir kez daha vurgulamak gerekmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de *terğīb* ve *terhīb* üslubunun en çok kullanıldığı alan ise ahlaktır. Zira vahiy, insanın manevi varlığını inşa ederken fitratına hitap etmeyi esas almış; *terğīb* ve *terhīb* de bu hitabın en etkili yapı taşları olarak öne çıkmıştır. Güzel ahlakı teşvik eden ayetlerde iyilik, doğruluk, ahde vefa, emanete riayet, yardımlaşma, affetme, hoşgörü, tevazu gibi temel ahlaki ilkelere dikkat çekilmektedir. Buna mukabil Kur'an, *terhīb* bağlamında öfke, intikam, sözünde durmama, yalan söyleme, hoş olmayan lakap takma, dedikodu, kibir, gıybet, iftira gibi olumsuz duygu ve eylemlere karşı insanları uyarmaktadır.

İnsan ile ibadet arasında sağlıklı bir bağ kurmayı hedefleyen Kur'an ayetlerinin *terğīb* ve *terhīb* üslubuna sahip olması da gayet tabiidir. Zira ibadeti sevdirmek, ihlas, huşu ve samimiyetle yapılmasını sağlamak, riya ve gösterişten korumak gibi hususlarda insanı özendirmenin ve ikaz etmenin etkisi açıktır. Kur'an'da namazla birlikte *terğīb* ve *terhīb* üslubunun en çok başvurulduğu ibadet zekat/infāk olmuştur. Zira insanın bu iki hususta sürekli bir *inzār* ve *tebşīre* ihtiyacı vardır. Oruç ve hac ibadetleri içinse fıkıh dilinin nispeten daha fazla kullanıldığı görülmektedir.

Kur'an'ın müjdeleyen ya da ikaz eden üslubu, başta hadis alanı olmak üzere İslam kültürünün, sanat ve edebiyatının, irşad ve davetinin en ince dokularına kadar işlemiştir. *Terğīb* ve *terhīb* ihtiva eden hadis rivayetleri incelendiğinde hayatın her alanına dair örnekler bulmak mümkündür. Ancak ahkām rivayetlerinden ziyade, *feḍāil*, *ādāb*, ahlak, *zuhd* ve *reḳāik* gibi mevzular *terğīb* ve *terhīb*in odağı olmuştur. Burada önemle altını çizmek gerekir ki, *terğīb* ve *terhīb* hadisleri gāī yorum ve *maḳāsīdu's-ş-şerī'a* dikkate alınmadan sadece literal olarak değerlendirildiğinde ciddi bir anlam ve hüküm karmaşası yaşanabilir. Bir diğer deyişle, Hz. Peygamber'in emir-nehiy sigasıyla sarf ettiği tüm sözleri hüküm vaz' etmek için söylenmiş gibi algılamak nebevi maksadı daha iyi anlamamıza engel teşkil edecektir.

Hadis alanında *tergîb* ve *terhîb*le ilgili en önemli sorun ise kuşkusuz uydurma rivayetlerdir. Hicri II. asırdan itibaren kimi zahidler insanları iyi, doğru ve güzele teşvik etmek; kötü, yanlış ve çirkinden sakındırmak adına Hz. Peygamber'e söylemediklerini izafe edebilmiştir. Dolayısıyla muhaddisler küçük bir suça ağır cezalar öngören ya da ufak bir iyiliğe sonsuz mükâfatlar vadeden rivayetler konusunda dikkatli olunmasını istemiştir. Zira Kur'an'da olduğu gibi sahih hadislerdeki *tergîb* ve *terhîb* ifadeleri de oldukça ölçülüdür.

İslam kültüründe *tergîb* ve *terhîb* üslubunun yaygın olarak kullanıldığı bir diğer alan olan davet ve irşad, Kur'an'ın da ifadesiyle bir *mev'ize-i hasenedir*. *Tergîb* ve *terhîb*, daima 'güzel öğüt'ün müstesna bir örneği olarak İslam geleneğinde kabul görmüştür. Böylece kültür tarihimizde geçmişten günümüze müstakil bir nasihat literatürü oluşmuştur. Sözün en güzelini söylemek, seçici olmak ve sözün en güzeline uymak, yumuşak söz söylemek, hakaret etmemek, faydasız polemiklere ve tartışmaya girmek gibi Kur'ani ilkeler, bu literatüre yön vermiştir.

Aslında Kur'an'dan beslenen bir vaaz ve irşat kültürü bugün de *tergîb* ve *terhîb* üslubunu yoğun biçimde kullanmaktadır. Doğru ve yerinde bir kullanım kuşkusuz yaygın din eğitimini daha etkili ve verimli kılacaktır. Ancak teşvik ve sakındırma söz konusu olduğunda vaaz dili maalesef Kur'an'daki dengeyi her zaman göz önünde bulunduramamıştır. Aşırılıklar hadis uydurma faaliyetlerini beslerken, toplumun zihninde salt arzu ya da korku ile güdülenen bir din algısı şekillenmiştir. Mesela böyle bir kültür, Kur'an'da ve sünnette mesnedi olmayan kandil gecelerini doğurmuştur. Kandiller, Hz. Peygamber'i doğru bir şekilde tanımak, anlamak ve ona tâbi olmak amacıyla elbette önemli fırsatlara dönüştürülebilir. Ancak *tergîb* ve *terhîb*de aşırıya gitmek dinin ve temel değerlerin istismarına kapı aralamaktadır.

Dikkat çeken bir diğer husus ise, Kur'an'da *tergîb* üslubuna *terhîb*den daha fazla yer verildiği halde, vaaz ve irşadda *terhîb*in *tergîb*den daha fazla kullanılmasıdır. Kendisini dindar olarak nitelendirsin veya nitelendirmesin, farklı vesilelerle toplumun büyük bir kesiminin cami tecrübesi olmuştur. Maalesef bu anlarda insanların sürekli bir korku ve ceza söylemi ile karşılaşması ya kayıtsızlık, ya umutsuzluk ya da tüm bunlardan daha üzücü olanı dine mesafeli bir duruş olarak karşılık bulmaktadır.

Konunun can alıcı noktalarından birisi de insanların duygusal olarak hassas olduğu toplumsal kriz ve kargaşa dönemlerinde *terhîb* ve *tergîb* üslubunun istismar edil-

mesidir. Söz gelimi, *terhib* adına küfür ve şirk, *terğîb* adına da cihat ve şehitlik gibi dini terimlerin maksadı dışında hatta bir ideolojiye mesnet teşkil edecek biçimde kullanılması ciddi bir sorundur. Sonuçta *terğîb* ve *terhîbin* aşırı kullanımları hem sahih olmayan bir dini algı yaratmakta, hem de İslam'ın asla cevaz vermediği bölünmelere, parçalanmalara ve intihar eylemlerine sebep olabilmektedir.

Modern dönemlerde klasik irşad türlerini, halkı dini ve ahlaki açıdan yönlendirmeyi amaçlayan konferans ve panel gibi bazı etkinlikler izlemiştir. Hatta bu türler arasında şiirimsi ve tiyatral sunumlar, medya ve salon vaazları oldukça yaygınlaşmış, tabir caizse bir sektör haline gelmiştir. Bu alanlarda da halka ulaşırken sıklıkla tercih edilen dil *teşvik* ve *ikaz* dilidir. Ancak maalesef çoğu zaman duygu ve heyecan bilginin; uydurma veya çok zayıf rivayetler, sahih hadislerin yerini almaktadır. *Terğîb* ve *terhîbin* kontrolsüz kullanımının önüne geçebilmek için dünyanın gelişim ve değişimine paralel, aktif ve mutedil sunumların hazırlanması, özellikle gençlere hitap eden yeni bir din dilinin oluşması elzemdir.

İrşad gibi her kesimden halk tabakalarını kucaklayan ve *terğîb* ile *terhîbi* yan yana kullanan bir diğer alan ise, İslam sanatıdır. Tarih boyunca İslam sanat eserleri ve edebiyat ürünleri geçmişi ve geleceği şimdiki zaman aracılığı ile birbirine bağlayan birer köprü vazifesi görmüş; dünyanın pek çok yerinde Müslümanlar ilim, edebiyat ve sanata ait nice izler bırakmıştır. Ancak Kur'an ayetlerinin mimari ve edebiyatta kullanımını arasında bariz bir fark sözkonusudur. Sanat eserlerinde kullanılan ayetler, yer aldığı zaman ve zemine göre daha çok mesaj içerikli olmasına karşılık, edebiyatta ayetleri söze edebi güç kazandırma, söz sanatı olarak kullanma daha fazla dikkat çekmektedir.

Sanat eserlerinin resim yerine yazıyla ve bilhassa da ayet ve hadislerle bezenmesindeki temel hedef, süslerken öğretmektir. Tezyinatın eğitim-öğretimle buluştuğu bu eserlerde Kur'an-ı Kerim'in bereketinden yararlanma düşüncesi öne çıkmaktadır. Dolayısıyla sanat eserlerinde kullanılan hüsn-i hatlarda *terğîb* ve *terhîb* ihtiva eden birçok ayet ve hadis metni yer almaktadır. İnsanları imar faaliyetlerine özendirerek başta cami olmak üzere kalıcı eser inşa etmeye teşvik eden; Allah'ı, ölümü ve ahireti hatırlatarak iki dünya arasında denge kurma bilinci aşıl原因 örnekler burada zikredilebilir.

Kur'an ayetleri bazen doğrudan, kimi zaman mealen, bazen de telmihle edebiyatımıza işlemiştir. Edebiyatçılar arasında tebliğ ve irşad amacı güdenler olduğu gibi,

Kur'an ayetlerini sözün manasını kuvvetlendirmek için vasıta olarak kullananlar daha fazladır. Türkçe tercüme ve tefsirler, kısaş-ı enbiyâlar, hıdır-nâmeler, tevhid manzumeleri *terğîb* ve *terhîb*in edebiyatımızdaki etkisini göstermek adına önemli unsurlardır.

Kısacası, Kur'an-ı Kerim'den başlamak üzere halkalar halinde yayılan ve inancımızdan ahlakımıza, günlük hayata dair pratiklerimizden sanatımıza kadar uzanan bir *terğîb* ve *terhîb* üslubundan bahsetmek yanlış olmayacaktır. Araştırmamız, gerek Kur'an'da gerekse Allah Rasulü'nün davetinde bu üslubun, muhatabın ihtiyacı ve dilin imkânı nispetinde, güçlü ve sade bir şekilde, en önemlisi de dengeli ve oranlı bir biçimde kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu dinin müntesiplerine düşen de ilahi hitabın örneğinde gelişen ve bugünün insanına seslenen etkili bir müjde ve uyarı dili geliştirmek olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

- ‘ABDU’L-BĀĶĪ Muḥammed Fu’ād ‘Abd. *Mu‘cemu’l-Mufehres li-Elfāzi’l-Ḳur’āni’l-Kerīm*.
Ḳāhire: Dāru’l-Kutubi’l-Mıṣriyye, 2015.
- ‘ABDU’Ş-ŞĀFĪ, Aḥmed ‘Ali. *Zāhiratu’t-Tekrār Fī’l-Ḳur’āni’l-Kerīm*. Ḳāhire: Cāmi’atu’l-
Ezher Kulliyetu’d-Dirāsāti’l-İslāmiyye ve’l-‘Arabiyye, tsz.
- ALBAYRAK, Halis. *Kur’an’da İnsan-Gayb İlişkisi*. İstanbul: Şule Yayınları, 1993.
- AKDEMİR, Hikmet. *Mesnevi’de Kur’an Yorumları*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.
- ALTUNTAŞ, Halil. “Kur’an’da Temsilî Anlatım,” *Diyanet İlmî Dergi* 26:4 (1990), ss.51-67.
- ARPAGUŞ, Hatice K. “Allah-İnsan İlişkisinde Rahmet ve Gazap,” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2005), ss.41-62.
- ASAD, Muhammad. *The Message of the Qur’ān*. Cebeliṭarıḳ: Dār’ul-Andalus, 1993.
- AYBAKAN, Bilal. “Kur’an (Vahiy) Monolog Mudur Diyalog Mudur? ,” *Kur’an ve Tefsir Araştırmaları III*, (2000), ss.289-308.
- AYDIN, Hayati. *Kur’an’da Psikolojik İkna*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2006.
- AYDIN, Mehmet. *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2010.
- BANARLI, Nihat Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Târihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983.
- BAŞOĞLU Tuncay, “Muhkem,” *DİA*, c.31, ss.42-44.
- el-BENNĀ, Şihābu’d-Dīn Aḥmed b. Muḥammed. *İthāfu Fuḍalā’i’l-Beşer fī’l-Ḳirā’ati’l-Erba’ate ‘Aşer*. Beyrūt: ‘Ālemu’l-Kutub, 1987.
- BERK, Süleyman. “Hattat Mustafa Rakım’da Celî Sülüs ve Tuğra Estetiği,” yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 1999.
- BİRİŞİK Abdulhamit, “Kur’an,” *DİA*, c.26, ss.383-388.
- _____. “Mecâzü’l Kur’ân,” *DİA*, c.28, ss.223-225.
- _____. “Rahmet,” *DİA*, c.26, ss.419.
- el-BUḤĀRĪ, Ebū ‘Abdillāh Muḥammed b. İsmā’īl. *el-Cāmi’u’ş-Şahīh*. s.1-631; *el-Kutubu’s-Sitte*, (*Mevsū’atu’l-Ḥadīsi’ş-Şerīf* içinde, yay. haz. Şālih b. ‘Abdu’l-‘Azīz), Su’ūdiyye: Dāru’s-Selām, 2000.
- el-BUSTĀNĪ, Şeyḫ ‘Abdullāh el-Lubnāni, *Fākihetu’l-Bustān, Muḥtaşar mine’l-Bustān*, Beyrūt: Matbā’atu’l-Amerikāniyye, 1930.

- el-BÜTİ, Sa'îd Ramadân. *Min Ravâ'i'l-Kur'ân*. Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 1999.
- el-CÂHİZ, Ebû 'Usmân 'Amr b. Baħr. *er-Resâ'il*. Tah. 'Abdusselâm Muħammed Hârun. Kâhire: Mektebetu'l-Hâncî, 1964.
- CARULLAH, Musa. *İslam Şeriatının Esasları*. yay. haz. Hatice Görmez, Ankara: Otto Yayınları, 2013.
- CERRAHOĞLU, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1976.
- _____. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.
- _____. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2014.
- el-CEVHERİ, İsmâ'îl b. Hammâd. *eş-Şihâh: Tâcu'l-Luġa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*. Tah. Aħmed Abdu'l-Gâfûr 'Atţâr. Beyrût: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyi'n, 1978.
- el-CURCÂNİ, 'Abdu'l-Kâhir. *Esrâru'l-Belâġa fî 'İlmi'l-Beyân*. Tah. Maħmûd Muħammed Şâkir. Cidde: Dâru'l-Medenî, tsz.
- el-CURCÂNİ, es-Seyyid eş-Şerîf. *Kitâbu't-Ta'rîfât*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2000.
- ÇAĞIL, Necdet. "Hakikat-Mecaz Kutuplaşması Bağlamında Kur'an'da Temsili (Simgesel) Anlatım," *İslâmî İlimler Dergisi* 8:1 (2013), ss.93-112.
- ÇAĞRICI, Mustafa. "Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy ani'l-Münker", *DİA*, c.11, ss.138-141.
- _____. "Hakikat," *DİA*, c.15, ss.177-178.
- _____. "Hasene", *DİA*, c.16, ss.376-377.
- _____. "Hayır," *DİA*, c.17, ss.43-46.
- _____. "Mârifet," *DİA*, c.28, ss.54-56.
- ÇAKAN, İsmail Lütfi. *Hadis Edebiyatı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1989.
- ÇAL, Halit-Gazanfer İltar. *Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları*. Ankara: Giresun Valiliği Yayınları, 2011
- ÇEVİKOĞLU, Hasan, "Kur'an-ı Kerim'de Edebî Üslûp," *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1:1 (2012), ss.67-90.
- el-CEVZİYYE, İbnu'l-Kayyim. *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*. Tah. Beyrût: el-Mektebetu'l-İslâmî, h.1404.

- ÇINAR, Aliye. "Leibniz'de Kötülük Problemi ve Teodise," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14:1 (2005), ss.161-177.
- DĀRİMĪ, 'Abdullāh 'Abdurrahmān Ebū Muhammed. *Sunen-i Dārimī*. Tah. Fu'ād Aḥmed Zumerlī ve Ḥālid es-Seb' 'Alemī. Beyrūt: Dāru'l-Kitāb el-'Arabī, 1407.
- EBŪ DĀVŪD, Suleymān b. el-Eş'aş es-Sicistānī. *Kitābu's-Sunen*. Tah. Muhammed 'Avvāme. Beyrūt: Mu'essesetu'r-Reyyān, 1998.
- DEMİR Mahmut, "Terğib-Terhib Hadislerinin Değerlendirmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri," Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001.
- DOZY, Reinhart. *Tekmiletü'l Meâcimi'l Arabiyye*. 'Irāk: Vizāretu's-Şekāfe ve'l-İ'lām, 2000.
- DRAZ, Muhammed 'Abdullāh. *en-Nebe'u'l-'Azīm*. Dūḥa: Dāru's- Şekāfe, 1985.
- _____. *Dirāsāti'l-İslāmiyye fi'l-'Alākāti'l-İctimā'iyye ve'd-Duveliyye*. Kuveyt: Dāru'l-Kalem, 1983.
- _____. *Kur'an'a Giriş*. Terc. Salih Akdemir, Ankara: OTTO Yayınları, 2016
- DUMLU, Ömer. "Salah Kavramı Üzerine Bir İnceleme", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1992), ss.147-159.
- DURMUŞ, İsmail. "Temsil," *DİA*, c.40, s.434-435.
- _____. "Teşbih," *DİA*, c.40, ss.553-556.
- _____. "Mecaz," *DİA*, c.28, ss.217-220.
- DÜZGÜN, Şaban Ali. *Allah, Tabiat ve Tarih*, Ankara: Otto Yayınları, 2016.
- _____. "Çağın Meydan Okumaları Karşısında Genç Zihinler ve İnanç Krizi," *Kelam Araştırmaları Dergisi* 13:1 (2015), ss.13-22.
- EBŪ ḤAMDE, Muhammed 'Alī. *Min Esālībi'l-Beyān fi'l-Kur'āni'l-Kerīm*. 'Ummān: Mektebetu'r-Risāleti'l-Ḥadīse, 1983.
- el-ENDELUSĪ, Muhammed b. Yūsuf Ebū Ḥayyān. *Tefsīru'l-Baḥri'l-Muḥīṭ*. Tah. 'Adil Aḥmed 'Abdu'l-Mevcūd-'Alī Muhammed Mu'avviḍ. Beyrūt: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1993.
- ERAYDIN, Selçuk. *Tasavvuf ve Edebiyat Yazıları*. İstanbul: Mavi Yayıncılık, 1997.
- ERSOY, Mehmed Âkif. *Safahât*. yay. haz. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: Çağrı Yayınları. 2006
- ERSÖZ, İsmet. "Kur'an'ın Üslup ve İcazı," *Diyanet Dergisi* 23:1 (1987), ss.25-51.

- ERUL, Bünyamin. “Alternatif Bir İrşad Formu Olarak ‘Aktif Sunum’,” *Vaaz Ve Vaizlik Sempozyumu II*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- el-FİRŪZĀBĀDĪ, Ebū't-Ṭāhir Mecdu'd-Dīn Muḥammed b. Ya'kūb b. Muḥammed. *Ḳāmūsü'l-Muḥīṭ: el-Okyanusu'l-Basīṭ*. terc: Asım Efendi. İstanbul: Cemal Efendi Matbası, h.1304.
- el-ĠAZĀLĪ, Ebū Hāmid Muḥammed ibn Muḥammed. *İḥyā'u 'Ulūmi'd-Dīn*. Beyrūt: Mektebetü'l-'Aşrıyye, h.1417/m.1996.
- _____. *Mustasfā fi 'İlmi'l-Usūl*. Terc. Yunus Apaydın. İstanbul: Klasik Yayınları, 2006.
- _____. *el-Maḳşadu'l-Esnā fi Şerḫi Esmāi'llāhi'l-Ḥusnā*. Kıbrıs, el-Cefān ve el-Cānī. 1987.
- GEZER, Süleyman. “İnşa-Haber Bağlamında Kur'an Dilinin Yapısı,” *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1:6 (2007), ss.135-153.
- GÖKKIR, Necmettin. *Kur'an Dilinin Sosyo-Kültürel Bağlamı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.
- GÖRGÜN, Tahsin. “İnşa-Haber Ayrımı ve Kur'an'ın Anlaşılması,” *Yüzüncü Yıl İlahiyat Fakültesi Kur'an ve Dil -Dilbilim ve Hermenötik-Sempozyumu* (2001), ss.443-460.
- GÖRMEZ, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: OTTO Yayınları, 2014.
- _____. “Tergīb ve Terhīb,” *DİA*, c.40, ss.508-509.
- GÜN, Recep. “Amasya ve Çevresindeki Mimari Eserlerde Yazı Kullanımı,” yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 1993.
- _____. “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazı Kullanımı,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun,1999.
- GÜNDÜZÖZ, Soner, “Arapçada Kültür-Dil İlişkisi, Arapça'nın Yapılanması ve Algılanmasında Etkili Öğeler,” *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5:2 (2005), ss.215-229.
- GÜNGÖR, Zülfikar. “Türk-İslam Edebiyatının Kaynağı Olarak Kur'an-ı Kerim,” *İslâmî İlimler Dergisi* (2007), ss.178-188.
- HACİMÜFTÜOĞLU, Esra. *Kur'an-ı Kerim'in İrşad Üslubu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 2012.
- HALEFULLAH, Muhammed Ahmed. *Kur'an'da Anlatım Sanatı*. Terc. Şaban Karataş, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.

- HAMİDULLAH Muhammed. *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*. Terc. Abdülaziz Hatip-Mahmut Kanık
İstanbul: Beyan Yayınları. 2005
- eL-ĤATTĀBĪ, Ebū Süleymān Ĥamd b. Muĥammed. *Beyānu İ'cāzi'l-Kur'ān*. Tah. Muĥammed
Ĥalefullah, Dr. Muĥammed Zaġlūl Selām. Ķāhire: Dāru'l-Me'ārif, 1976.
- ĤATĪB. 'Abdu'l-Kerîm. *el-Ķaşaşu'l-Ķur'ānī fî Mantūkihî ve Mefhūmihî*. Beyrūt: Dāru'l-
Ma'rife, 1975.
- HUME, David. *Doġal Din Üstüne Söyleşiler*. Terc. Mete Tuncay, Ankara: İmge Kitabevi,
1995.
- İBN AĤMED, Ebū 'Abdi'r-Rahmān el-Ĥalīl. *Kitābu'l-'Ayn*. Tah. Dr. Abdu'l-Ĥamīd Hindāvī.
Lübnan: Dāru'l- Kutubi'l-'İlmiyye, tsz.
- İBN 'AŞŪR, Muĥammed Ṭāhir. *Tefsīru't-Tahrīr ve't-Tenvīr*. Tunus: Dāru Saĥnūn, 1973.
- İBN DURAYD, Ebū Bekr Muĥammed b. el-Ĥasen. *Cemheretu'l-Luġa*. Tah. Remzī Munīr
Ba'lebekkī. Beyrūt: Dāru'l-'İlm li'l-Melāyīn, 1987.
- İBN EBİ'D-DŪNYA, *Kitabu'l-Cû'*, Tah. Muĥammed Ĥayr Ramađān Yūsuf. Beyrūt: Dāru İbn
Ĥazm, 1997.
- İBN FĀRİS, Ebu'l Ĥuseyn Aĥmed. *Mu'cemu Mekāyisi'l-Luġa*. Tah. Abdu's-Selām Muĥam-
med Hārūn. Beyrūt: Dāru'l-Fikr, 1979.
- _____. *Mucmelu'l-Luġa*. Tah. Zuheyr Abdu'l-Muĥsin Sultān. Beyrūt: Muessesetu'r-
Risāle, 1986.
- İBN ĤANBEL, Ebū 'Abdi'llāh Aĥmed b. Muĥammed. *el-Musned*. Ķāhire: Muessesetu
Ķurṭuba.
- İBN ĤİBBĀN, Ebū Ĥātīm Muĥammed. *Şaĥīhu İbn Ĥıbbān El-Musnedu's-Şaĥīḥ 'ale't-
TeĶāşim ve'l-Envā'*. Tah. Mehmed Ali Sönmez, Halis Aydemir Beyrut: Dāru İbn
Ĥazm, 2012/1433. 3. c. (616 s.)
- İBN KEŞİR, İsmā'īl b. 'Umar. *Tefsīru'l-Ķur'ānī'l-'Azīm*. Tah. Sāmī b. Muĥammed Selāme.
Dāru Ṭayyibe, 1999.
- İBN MĀCE, Ebū 'Abdillāh 'Abdurrahmān. *es-Sunen*. s. 2477-2741; el-Kutubu's-Sitte,
(Mevsū'atu'l-Ĥadīsi's-Şerīf içinde, haz. Şālīḥ b. 'Abdu'l-Azīz), Su'üdiyye: Dūru's-
Selām, 2000.
- İBN MANZŪR. el-İmām Ebū'l-Fađl Cemālu'd-Dīn Muĥammed b. Mukerrem. *Lisānu'l-
'Arab*. Beyrūt: Dāru Şādır, 1994.

- İBN TEYMİYYE, Takıyyu'd-Dîn. *el-Hasenātu ve's-Seyyi'e*. Beyrût: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, tsz.
- _____. *Me'aricu'l Vuşûl*. (y.y.), Matbaatü'l-Müeyyed, 1318.
- _____. *Mecmûu'l-Fetâvâ*. Tah. Enver el-Bâz, 'Âmir el-Cezzâr. Dāru'l-Vefâ, 2005.
- el-İŞFAHÂNÎ, Râğıb. *Müfredātu Elfâzi'l-Kur'an*. Tah. Şafvân 'Adnân Dāvūdî. Beyrût: Dār'uş-Şâmiyye, 2002.
- IZUTSU, Toshihiko. *Kur'an'da Allah ve İnsan*. Terc. Süleyman Ateş, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975.
- _____. *Kur'an'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*. Terc. Selahattin Ayaz, İstanbul: Pınar Yayınları, 2003.
- KABAKLI, Ahmet. *Türk Edebiyatı*. Ankara: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 1991.
- KÂNDEHLEVÎ, Zekeriyya. *Feğâili Â'mâl/Amellerin Fazileti*. İstanbul, Risale Yayınları, 2009.
- KANDEMİR, Yaşar. *Mevzu Hadisler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- _____. "Mevzu," *DİA*, 2004, c.29, ss.493-496.
- KARACAKAYA, Recep-İsmail Yücedağ-Bülent Kılavuz. *Safranbolu Kitabeleri*. Safranbolu: Safranbolu Belediyesi Yayınları, 2013.
- el-ĞARADĀVÎ, Yūsuf. *el-Ğasâ'isu'l-Âmme li'l-İslām*. Ķāhire: Mektebetu Vehbe, 1989.
- _____. *el-Muntekâ min Tergîb ve Terhîb*. Ķatar: Merkezu Buĥūşî's-Sunne ve's-Sıra, 1988.
- KARAKAŞ, Mahmut. *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*. Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2012.
- el-ĞĀRÎ, Ebu'l-Ğasen Nüruddîn 'Alî b. Şultân Muĥammed. *el-Esrāru'l-Merfū'a fî'l-Aĥbāri'l-Mevđū'a*. Tah. Muĥammed eş-Şabbağ. Beyrût: Dāru'l-Emāne, tsz.
- el-ĞAYSÎ, 'Abdulmuĥsin. "Es'alîbu'l-Ğur'āni'l-Ğerîm ve's-Sunne", *Al-Bayan Journal of Quran and Hadith*, University of Malaya, tsz.
- KAYA, Remzi. "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11:2 (2002), ss.31-58.
- el-KUCERĀTÎ, Muĥammed Tāhir eş-Şiddîkî el-Hindî. *Mecma'u Bihāri'l-Envār fî Ķarîbi't-Tenzîl ve Leğā'ifi'l-Aĥbār*. Matbā'atu Meclisi Dā'ireti'l-Me'ārif el-'Uşmāniyye, 1967.

- KELEŞ, Reyhan. "Divan Şiirinde Lafzî Âyet Ve Hadis İktibasları," yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2013.
- KESLER, Muhammed Fatih. "Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e Hitaplar I," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43:2 (2002), ss.91-119.
- KIRCA, Celal. "Aksâmü'l-Kur'ân," *DİA*, c.2, ss.290-291.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl. *Esselâm: Mukaddes Hayattan Levhalar*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2010.
- KİTAB-I MUKADDES. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2003.
- KOÇ, Mehmet Akif. *Tefsirde Bir Kaynak İncelemesi: es-Şa'lebî (427/1036) Tefsirinde Mukâtil b. Suleymân (150/767) Rivayetleri*. Ankara: Kitâbiyât, 2005.
- _____. "Taberi Tefsirini Anlamak Üzerine-I," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51:1 (2010), ss.79-92.
- KOÇ, Turan. *Din Dili*. Kayseri: Rey Yayınları, 1995.
- KÖPRÜLÜ, Fuat. *Türk Edebiyatı Târihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- KUR'AN-I KERİM PORTALI. *mushaf.diyaret.gov.tr*, Diyanet İşleri Başkanlığı.
- KUR'AN YOLU: Türkçe Meal ve Tefsiri*, Komisyon. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- el-ĞURŦUBÎ, Ebü 'Abdillâh Muĥammed ibn Aĥmed. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Ğur'ân*. Tah. Hişâm Semîr el-Buĥârî. Su'ûdî Arabistan: Dâru 'Âlemi'l-Kutub, 2003.
- ĞURŦUB Seyyid. *Fî Zilâli'l-Ğur'ân*. Ķâhire: Dâru'ş-ŞurûĶ, h.1412.
- _____. *et-Taşavvuru'l-Fennî fî'l-Kur'ân*, Dâru'ş-ŞurûĶ. tsz. yrz.
- _____. *Kur'an'da Edebi Tasvir*. Terc. Ömer Aydın-Ertuĥrul Özalp, İstanbul: İşaret Yayınevi. 2011
- _____. *Kur'an'da Kıyamet Sahneleri*. Terc. A. Faruk Haznedaroĥlu, İstanbul: Ravza Yayınları, 2011.
- KUZUBAŞ, Muhammet. "Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Kur'ân," *Diyanet İlmî Dergi* 39:3 (2003), ss.101-116.
- LEVEND, Agâĥ Sırrı. *İslami Edebiyatın Esasları ve Kaynakları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1989.
- MÂLİK, Ebü 'Abdi'llâh Mâlik b. Enes. *el-Muvaĥĥa'*. Tah. Muĥammed Muştafâ el-A'zamî. Muessesetu Zâyid b. Sultân âli Niĥyân, 2004.

- MERT, Muhit. "Sanata Vurulan Tevhid Damgası," *Yeni Ümit Dergisi* 83 (2009) ss.12-15.
- MİR, Mustansir. "Kur'an'da Diyalog," terc. Abdurrahman Altuntaş, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3:5 (2014), ss.214-235.
- MUKĀTİL, b. Süleymān el-Belhī el-Ḥurasānī. *Tefsīru Ḥamsi Mi'eti Āyetin mine'l- Qur'āni'l-Kerīm*, tah. Isaiah Goldfeld, (y.y., t.y.) Sefa Amr : Matbaatu Dāri'l-Maşrık, 1980.
- _____. *Ahkam Ayetleri Tefsiri*. Terc. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: İşaret Yayınları, 2005.
- el-MUNZİRİ, Ebū Muḥammed Zekiyyu'd-Dīn. *et-Terğīb ve't-Terhīb min Ḥadīsi'ş-Şerīf*. Tah. İbrāhīm Şemse'd-Dīn. Beyrūt: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, h.1417.
- MUSLİM, Ebu'l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Şahīḥu Muslim*. ss.673-1202; el-Kutubu's-Sitte, (Mevsū'atu'l-Ḥadīsi'ş-Şerīf içinde, Haz. Şālih b. 'Abdu'l-Azīz) Su'ūdiyye: Dāru's-Selām, 2000.
- _____. *Şahīḥu Muslim*, Mukaddime (thk. Muhammed Fuād Abdalbākī), Dāru İhyā-i Turāsi'l-'Arabī, Beyrut.
- en-NESĀİ, Aḥmed b. Şu'ayb. *Sunenu Nesāi*. ss.2087-2453; el-Kutubu's-Sitte, (Mevsū'atu'l-Ḥadīsi'ş-Şerīf içinde, Haz. Şālih b. 'Abdu'l-Azīz) - Arabistan: Dāru's Selām, 2000.
- en-NUKRĀT, 'Abdullāh Muḥammed. "Min Taşrīfi'l-Kavli fi'l-Qur'āni'l-Kerīm-Tenavvu'u Dālālāti fi't-Terğībi ve't-Terhībi," *Mecelletu Kulliyeti Da'veti'l-İslāmiyye* 18, (2001), ss. 385-418.
- NURSİ, Said. *Muhâkemât*. İstanbul: Envâr Neşriyat, 2004.
- _____. *İşârâtü'l-İ'câz*. Terc: Abdülmecid Nursi, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- _____. *Divân-ı Harb-i Örfî*. İstanbul: Tenvîr Neşriyat, 1990.
- OKIÇ, M. Tayyib. Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler. Ankara: *Ankara İlahiyat Fakültesi Yayınları*, 1989.
- OKUMUŞ, Mesut. "Kur'an'da "Biri" Kavramı Üzerine Semantik Bir Analiz," *Dinî Araştırmalar Dergisi* 5:14 (2002), ss.97-115.
- ÖZBEK, Abdullah. *Bir Eğitimci olarak Hz. Peygamber*. İstanbul: Esra Yayınları, 1994.
- ÖZÇELİK, Mustafa. *Yunus Emre*. Ordu: Ordu Büyükşehir Belediyesi, 2015.
- ÖZDOĞAN, M. Akif. "Arap Dilinde Muhatapı İkna Etme Açısından Haberî Cümlede Tekid Edatlarının Rolü," *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9:17 (2011), ss.1-32.

ÖZTÜRK, Mustafa. “Kur’an Dilinde Kinaye ve Ta’riz,” *İslâmî İlimler Dergisi* 8:1 (2013), ss.113-138.

_____. *Kur’an Dili ve Retoriği*. Ankara: Kitabiyat, 2002.

PAÇACI, Mehmet. *Kur’an’a Giriş*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.

PAKALIN, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

PALA, İskender. *Âşinâ Güzeller*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999.

er-RÂZİ, Faḥruddīn. *Mefâtiḥul-Ġayb*. Beyrūt: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2000.

_____. “Muhkem Muteşâbih Meselesine Selefin Bakışı,” terc. Celalettin Divlekçi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32:1 (2014), ss.175-188.

er-RECEBİ, Eymān b. Muḥammed b. ‘Āmir “et-Tergīb ve’t-Terhīb fi’l-Ḳur’ān’il-Kerīm,” yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Cāmi’atu Āl-i Beyt, Ürdün, 2004.

RİZĀ, Muḥammed Reşīd. *Tefsīru’l-Menār*. Mısır: el-Heyetu’l-Mısriyye el-‘Āmmetu li’l-Kitāb, 1990.

eş-SA‘LEBİ, Ebū İshāk. *El-Keşf ve’l-Beyān an Tefsīri’l-Ḳur’ān*. Tah. Muḥammed b. Āşūr. Beyrūt: Dāru İhyā’i’t-Turāşī’l-Arabī, 2002.

eş-SAGĀNĪ, Ebū’l-Fedāil Raḍiyyuddīn Ḥasen b. Muḥammed. *el-Mevḏū‘āt*, tah. Necm Abdurrahmān Ḥalef. Şām: Dāru’l-Me’mūn, 1405.

es-SEMİN el-ḤALEBİ, Ebū’l-Abbās Şihābu’d-Dīn Ahmed b. Yūsuf b. İbrāhīm. *‘Umdetu’l-Ḥuffāz fi Tefsīri Eşrāfi’l-Elfāz*. Tah. Muhammed Bāsil ‘Uyūnu’s-Sūd. Beyrūt: Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1996.

SERİNSU, Ahmet Nedim. *Kur’an ve Bağlam*. Ankara: Şule Yayınları, 2012.

SUYŪTĪ, Celālu’d-Dīn. *el-İtkān fi ‘Ulumi’l-Ḳur’ān*. Tah. Muḥammed Ebū Faḍl İbrāhīm. Kāhire: el-Hey’etu’l-Mışriyye el-‘Āmmetu li’l-Kitāb, 1974.

_____. *Tedrību’r-Rāvi fi Şerhi Takrībi’n-Nevevī*, tah. Ebū Kuteybe Nazar Muḥammed Fāryābī. Riyāḍ: Dāru’t-Tayyibe, 2005.

SŪLŪN, Murat. “Nefs-i Mutma’inne Ayetine Yeni Bir Yaklaşım,” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50:1 (2009), ss.1-24.

_____. *Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2013.

_____. “Sanat Eserine Vurulan Kur’an Mührü,” *Diyanet Avrupa Aylık Dergi*, 137, (2010), ss.31-36.

- _____. "Haremeyn'deki Belli Başlı Mâbedlerde Yazılı Âyetlere Dair Mülâhazalar," *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24 (2003/1), ss.107-130
- SYAMSUDDİN, Sahiron. "Âl-i İmran Suresi'nin 7. Ayetindeki Muhkemât Ve Müteşabihât'a İlişkin Taberî ve Zemaşerî'nin Görüşlerinin Analitik Bir İncelemesi," terc. Zülfikar Durmuş, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2:3 (2002), ss.265-281.
- ŞAHİNOĞLU, Mehmet. *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazının Dekoratif Eleman Olarak Kullanılışı*. İstanbul: Türk Eğitim Vakfı Yayınları, 1977.
- eş-ŞÂTİBÎ, Ebû İshâk. *El-Muvâfakât fî Usûli 'ş-Şerî'a*,. Terc. Mehmet Erdoğan, İstanbul: İz Yayıncılık, 1990.
- _____. *el-Muvâfakât fî Usûli 'ş-Şerî'a*. Tah. Ebû 'Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âl Selmân. Su'üdiyye: Dâru İbn 'Affân, 1997.
- ŞENGÜL, İdris. "Kur'ân Üzerine," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* c.37 (1998), ss.233-244.
- _____. "Kıssa," *DİA*, 2002, c.25, ss.498-501.
- eş-ŞEVKÂNÎ, Ebû 'Abdi'llâh Muḥammed b. 'Alî b. Muḥammed. *Fethu'l-Ḳadîr*. Beyrût: Dâru'l-Kelîmeti't-Ṭayyib, h. 1414.
- et-ṬABERÂNÎ, Ebû'l-Kâsım Musnidu'd-Dunyâ Suleymân b. Ahmed b. Eyyüb. *Mekârimu'l Aḥlâk*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1989.
- _____. *Kitābu'd-Du'ā*. Tah. Muştafâ Abdu'l-Ḳâdir 'Aṭâ. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, h.1413.
- et-ṬABERÎ, Ebû Ca'fer Muḥammed ibn Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Ḳur'ân*. Tah. Ahmed Muḥammed Şâkir. Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 2000.
- eṭ-ṬAHÂVÎ, Ebû Ca'fer Ahmed ibn Muḥammed ibn Seleme el-Ezdî. *Şerḥu Me'âni'l-'Âşâr*. Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.
- TARLAN, Ali Nihad. *Necati Bey Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Yayınları, 1963.
- TATAR, Burhanettin. "Kur'an'da Kıssaların Temel Anlamları Üzerine Felsefi Notlar," *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 6:1 (2009), ss.99-111.
- TİRMİZÎ, Ebû 'İsâ Muḥammed b. 'İsâ b. Sevra. *es-Sunen*. ss.1629-2061; el-Kutubu's-Sitte, (Mevsû'atu'l-Ḥadîsi's-Şerîf içinde, haz. Şâlih b. 'Abdu'l-Azîz); Su'üdiyye: Dâru's-Selâm, 2000.
- TOPALOĞLU, Bekir, "İrşad," *DİA*, c.22, s.454.

_____. “Davet,” *DİA*, c.9, ss.16-19.

TURAN, Abdülbâki. “Kur’an-ı Kerim’deki Yeminler,” *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1986), ss.97-114.

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit. *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

UĞUR, Mücteba. *Hadis İlimleri Edebiyatı*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.

ULUDAĞ, Süleyman. “Rağbet ve Rehbet,” *DİA*, c.34, ss.408-409.

UZUN, Mustafa. “Kur’an (Edebiyat),” *DİA*, c.26, ss.414-417.

_____. *Türk İslam Edebiyatının Kaynakları*. Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2010.

el-VÂHİDÎ, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed. *el-Vasîf fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd* tah. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve diğeri. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.

YARDIM, Ali. *Amasya Burmalı Camii Kitabeleri*. Ankara: Amasya Valiliği Kültür Yayınları, 2004.

YAVUZ, Yusuf Şevki. “Azap,” *DİA*, c.4, ss.302-309.

_____. “Müteşâbih,” *DİA*, c.32, ss.204-207.

_____. “Şer,” *DİA*, c.38, ss.539-542.

YAZIR, Hamdi Elmalılı. *Hak Dini Kuran Dili*. İstanbul: Eser Yayınevi, 1978.

YENİTERZİ, Emine. *Dîvan Şiirinde Na't*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.

YERİNDE, Âdem. “Tayyib,” *DİA*, c.40, ss.196-197.

YILDIRIM, Enbiya. *Hadis Problemleri*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2001.

YILDIRIM, Suat. *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000.

_____. “Kur'an,” *DİA*, c.26, ss.393-398.

YILMAZ, M. Faik. “Aksâmu'l-Kur'an Bağlamında “Allah Nelere, Niçin Ve Neden Yemin Eder?” Sorularını Yeniden Düşünmek,” *İslâmî İlimler Dergisi* 5:1 (2010), ss.133-150.

YILMAZ, Mûsa Kâzım. “Bediüzzaman'ın Tefsir Anlayışı,” *Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi* 54 (1996).

ez-ZEBİDÎ, Muhibbuddîn Ebû'l-Feyd Seyyid Muhammed Murtaḍâ. *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Dâru'l-Hidâye, tsz.

ez-ZEMAḤŞERĪ, Ebū'l-Ḳāsım Maḥmūd ibn 'Umer. *el-Keşşāf 'an Ḥaḳā'iki Ğavāmiḍi't-Tenzīl ve 'Uyūni'l-Eḳāvīl fī Vucūhi't-Te'vīl*. Tah. 'Abdu'rrezzāḳ el-Mehdī. Beyrūt: Dāru İhyā-i Turāşi'l-'Arabī.

_____. *Esāsu'l-Belāġa*. Beyrūt: Dāru'l-Fıkr, 1979.

ZERKEŞĪ, Bedruddīn b. Muḥammed b. 'Abdullāh. *el-Burhān fī 'Ulūmi'l-Ḳur'ān*. Tah. Muḥammed Ebū'l-Faḍl İbrāhīm, Ḳāhire: Dāru İhyā'i'l-Kutubu'l-'Arabiyye, 1957.

ZEYDĀN, 'Abdulkerīm. *Uşūlu'd-Da've*. Beyrūt: Müessesetu'r-Risāle, 2001.

ZURḲĀNĪ, Muḥammed 'Abdul'aẓīm. *Menāhilu'l-'İrfān fī 'Ulūmi'l-Ḳur'ān*. Beyrūt: Dāru'l-Kitābi'l-'Arabī, 1995.

Görmez, Hatice, Kur'an-ı Kerim'in İkili Anlatım Sistemi Bağlamında Terğîb ve Terhîb, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Akif Koç, 245 s.

ÖZET

Bu çalışmada Kur'an'ın anlatım üslubu ve ikili anlatım sistemi incelenmekte, terğîb ve terhîb metodunun bu üslup içindeki yeri ve önemi üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda bazı temel sorular araştırmanın hareket noktası olarak önem arz etmektedir. Bunlar; (1) Kur'an-ı Kerim gönderildiği toplumun lisanı olan Arapça ile gelmiş olsa dahi kendine özgü ifade biçimi var mıdır? (2) Bir hakikati, bir gerçekliği daha açıklayıcı olması için zıttı ile ele alma, yani ikili anlatım sistemi Kur'an-ı Kerim'de nasıl yer almaktadır? (3) Terğîb ve terhîb metodu Allah ve dolayısıyla Kur'an-ı Kerim için ne derece söz konusu olabilir? (4) Terğîb ve terhîb üslubunun İslam kültüründe yaygın olarak kullanıldığı alanlar hangileridir? (5) Tüm bunları ortaya çıkarmak Kur'an'ı anlama ve yorumlamada nasıl bir katkı sağlayabilir?

Tez giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü araştırmanın konusunu, yöntemini, kaynaklarını, ilgili literatürü ve Kur'an araştırmaları içerisinde bu çalışmanın önemini açıklamaktadır. Araştırmanın birinci bölümü Kur'an'ın anlatım üslubu ve ikili anlatım sistemine ilişkin kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Burada yer verilen edebi formlar, İlahi hitabın kendine has bir üsluba, muhatabını kuşatan anlaşılır bir dile kavuşmasına katkı sağlamıştır.

İkinci bölümde Kur'an-ı Kerim'de terğîb ve terhîb yöntemi genişçe ele alınmakta, başta terğîb ve terhibin klasik sözlüklerde nasıl yer aldığı ve istihlaşma süreci konu edilmektedir. Daha sonra Kur'an'da terğîb ve terhibin temel ilkeleri, sınırlılığı, kullandığı anlatım vasıtaları ve muhataplarına yer verilmektedir. Terğîb ve terhîb ayetlerinin Kur'an'ın ana konuları çerçevesinde değerlendirilmesi bu bölümün son mevzuudur.

Araştırmanın üçüncü bölümünde terğîb ve terhîb üslubunun İslam kültüründe yaygın olarak kullanıldığı irşad, İslam sanat eserleri ve edebiyata yansımaları üzerinde kısaca durulmaktadır.

Kur'an'da terğîb ve terhîb metodunun tetkik edilmesi ve değerlendirilmesi Kur'an'ın anlatım üslubuna ilişkin kapalı kalan önemli bir noktanın aydınlatılmasına ve Kur'an'la insan arasındaki ilişkinin daha doğru bir zemine taşınmasına mütevazı bir katkı sunmuş olması temennimizdir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an Dili, Beşer Dili, Kültür, Anlatım Üslubu, İkili Anlatım, Terğîb ve Terhîb

Görmez, Hatice, *Targhīb–Tarhīb Method in the Context of Dichotomic Narrative Structure of the Qur`ān*, Ph.D. Dissertation, Supervisor: Prof. Dr. Mehmet Akif Koç, 245 p.

ABSTRACT

This study examines the significance of targhīb (encouragement of good) – tarhīb (discouragement of evil) method in the context of both the narrative style and the dichotomic narrative structure in the Qur`ān. It designates, thus, the following questions as grounding point for the dissertation: (1) Does the Qur`ān hold a unique style of expression, despite the fact that it was revealed in Arabic, the language of the society of that time. (2) How does the Qur`ān explain a truth in a detail through its dichotomic narrative style? (3) To what extent the Qur`ān uses the targhīb–tarhīb method? (4) In which fields is the targhīb–tarhīb method used the most in the Islamic tradition? (5) To what extent this study can contribute to understanding the Qur`ān?

The dissertation consists of an introduction and three chapters. The introductory chapter describes the topic, method, sources, and the relevant literature and the significance of the study within the Qur`ānic scholarship. The first chapter presents a conceptual framework related to the narrative style and the dichotomic narrative structure in the Qur`ān. The literary forms explained in this chapter can contribute to understanding the language of the divine address.

The second chapter deals with the targhīb–tarhīb method with lexical analysis of the words and their uses in the classical lexicographical works. The basic principles of the targhīb–tarhīb method, its facilities, its expression techniques, and its addressees and the evaluation of the verses comprised targhīb–tarhīb style in the context of major themes of the Qur`ān follows these introductory lexical explanations.

In the third chapter, the use of targhīb–tarhīb method is discussed in Islamic culture, especially in the fields of guidance (irshād), art, and literature.

Studying the targhīb–tarhīb method in the Qur`ān can make a contribution to the discussions around the narrative style of the Qur`ān in the context of tafsīr studies. We expect this study can provide a truthful ground for the relationship between the Qur`ān and the individual.

Key words: The Language of the Qur`ān, Human Language, Culture, Narrative Style, Dichotomic Narrative, Targhīb and Tarhīb

EK 1

TERĠĪB-TERHĪB BAĞLAMINDA KUR'AN-I KERİM'DE ESMA-İ HUSNA

Kur'an- Kerim'de Esmâ-i Husnâ'ya dair yaptığımız detaylı çalışma sonucunda *terġīb* ve *terhīb* bağlamında aynı ayette birlikte geçen Esmâ-i Husnâ'nın yer aldığı Ayet-i Kerimeler aşağıdaki tabloda sunulmuştur:¹²⁴⁶

Ayet -i Kerimelerde Esmâ-i Husna	Mekkî/ Medenî	Sure ve Ayet No
شَدِيدُ الْعِقَابِ وَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ	1 Medenî	Mâ'ide 5/98
قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ	1 Medenî 1 Mekkî	Enfâl 8/52 Mu'min 40/22
لَا تُؤْتِي مَغْفِرَةً لِلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ	1 Medenî	Ra'd 13/6
خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ	1 Medenî	Ra'd 13/16
فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ	1 Medenî	Bağara 2/284
رَحْمَتِي ... عَذَابِي	1 Mekkî	A'râf 7/156
يَغْفِرُ... يُعَذِّبُ	1 Medenî	Bağara 2/184
الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ	5 Mekkî 1 Medenî	Yûsuf 12/39; Ra'd 13/16; İbrâhîm 14/48; Şâd 38/65; Zümer 39/4; Mu'min 40/16
الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ	1 Medenî	Hâşr 59/23
إِنَّهُ هُوَ يَبْدِئُ وَيُعِيدُ	1 Mekkî	Burûc 85/13
يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ	1 Mekkî	'Ankebût 29/21
إِنْ يَشَأْ يُرْحَمَكُمُ أَوْ إِنْ يَشَأْ يُعَذِّبِكُمْ	1 Mekkî	İsrâ 17/54
وَتُعَزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذَلُّ مَنْ تَشَاءُ	1 Medenî	Âl 'Imrân 3/26
رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ	1 Medenî	En'âm 6/147
يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ	1 Medenî	Bağara 2/247

¹²⁴⁶ Ancak kaynaklarda Esmâ-i Husna sayısının farklı ve tespitinin sübjektif olması hasebiyle toplamda net bir rakam verebilmek mümkün olmamıştır. Her iki tablodaki değerlendirmelerimiz kendi araştırmamız çerçevesinde olacaktır.

<i>Ayet -i Kerimelerde Esmâ-i Husna</i>	<i>Mekkî/ Medenî</i>	<i>Sure ve Ayet No</i>
سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ	1 Medenî	En'âm 6/165
.. الْعِزَّةُ جَمِيعاً ... عَذَابٌ شَدِيدٌ	1 Mekkî	Fâtır 35/10
وَتُجْزَى مَنْ تَشَاءُ وَنُزِّلَ مَنْ تَشَاءُ	1 Medenî	Âl 'İmrân 3/26
الْحَقُّ هُوَ خَيْرٌ نَوَابِأً وَخَيْرٌ عَقْباً	1 Mekkî	Kehf 18/44
بُخِي وَيُمَيَّتْ	1 Mekkî	Duḥān 44/8
وَ أَمَاتَ وَأَحْيَا	1 Mekkî	Necm 53/44
الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ	1 Medenî	Ḥadîd 57/3
أَغْنَى وَأَقْنَى	1 Mekkî	Necm 53/48
نُحِي وَيُمَيَّتْ	1 Mekkî	Ḥicr 15/23
وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ	1 Medenî	En'âm 6/18
عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرِ الْمُتَعَالِ	1 Medenî	Ra'd 13/9
غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِلَهِي الْمَصِيرُ	1 Mekkî	Mu'min 40/3
أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ	1 Medenî	Mā'ide 5/98
اللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ	1 Mekkî 2 Medenî	Âl 'İmrân 3/4, Mā'ide 5/95 İbrāhîm 14/17
إِنْ يَشَأْ يُرْحَمَكُمُ أَوْ إِنْ يَشَأْ يُعَذِّبِكُمْ	1 Mekkî	İsrâ 17/54
يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا	1 Medenî	İnsân 76/31
تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ	1 Medenî	Âl 'İmrân 3/26
وَتُجْزَى مَنْ تَشَاءُ وَنُزِّلَ مَنْ تَشَاءُ	1 Medenî	Âl 'İmrân 3/26

Bu tabloya göre Mekkî ayet sayısı 19, Medenî ayet sayısı 22'dir ve Allah Teâlâ'nın azabı ve celalini ifade eden Esmâ-i Husna'nın Mekke ve Medine dönemlerinde nazil olan ayetlerde birbirine yakın oranda yer aldığı müşahade edilmektedir.

Kur'an'da birbiri ile yakın anlamda veya biri diğerinin anlamını kuvvetlendiren ve beraber aynı ayette geçen Esmâ-i Husna adeta ayetlerde verilmek istenen mesajın özeti gibidir. Bu kullanımlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

<i>Ayet -i Kerimelerde Esmâ-i Husna</i>	<i>Mekkî/ Medenî</i>	<i>Sure ve Ayet No</i>
اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ	3 Mekkî 2 Medenî	En'âm 6/103; Hacc 22/63; Luqmân 31/16; Mulk 67/14; Ahzâb 33/34
التَّوَّابُّ الرَّحِيمُ	4 Medenî	Bakara 2/37, 54, 128, 160; Hucurât 49/12; Tevbe 9/104, 118 Nisâ' 4/16, 64
غُفُورٌ رَّحِيمٌ	15 Mekkî 15 Medenî	Bakara 2/173, 182, 192, 199, 218, 226; Âl-i İmrân 3/31, 89, 129; Nisâ' 4/ 23, 25, 96, 100, 106, 110, 152; Mâ'ide 3/34, 39, 98; En'âm 6/54, 145, 165; Araf 7/153, 167; Enfâl 8/69, 70; Tevbe 9/5, 27, 91, 99, 102; Yûnus 10/107; Hüd 11/41; Yûsuf 12/53, 98; İbrâhîm 14/36; Hicr 15/49; Nahl 16/18, 110, 115, 119; Nûr 24/5, 22, 33, 62; Furkân 25/6, 70; Kaşâş 28/16; Ahzâb 33/5, 24, 50, 59; Zümer 39/53; Fuşşilet 41/31, 32; Şurâ 42/5, 77; Ahkâf 46/8; Fetḥ 48/14; Hucurât 49/5, 14; Hadîd 57/28; Mucâde- le 58/2, 12; Mumteḥine 60/7, 12; Teğâbun 64/14; Tahrim 66/1; Muzzemmil 73/20
الْفَاتِحُ الْعَلِيمُ	1 Mekkî	Sebe' 34/26
غُفُوراً	1 Medenî	Nisâ' 4/43, 99
عَلِيماً حَكِيماً	4 Medenî	Bakara 2/32; Nisâ' 4/ 11, 17, 24, 26, 92, 104, 111, 170; Ahzâb 33/1; Fetḥ 48/4
الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ	2 Mekkî	Zuhruf 43/84; Zariyât 51/30
شَاكِرٌ عَلِيمٌ	2 Medenî	Bakara 2/158; Nisâ' 4/147
الْغُفُورُ الْوَدُودُ	1 Mekkî	Burûc 85/14
رَّحِيمٌ وَدُودٌ	1 Mekkî	Hüd 11/90

<i>Ayet -i Kerimelerde Esmâ-i Husna</i>	<i>Mekkî/ Medenî</i>	<i>Sure ve Ayet No</i>
الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ	1 Mekkî	Zâriyât 51/58
الْعَزِيزُ الْوَهَّابُ	1 Mekkî	Şâd 38/9
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ	16 Mekkî 10 Medenî	Bağara 2/2, 129, 209, 220, 228, 240, 260; Âl 'İmrân 3/6, 18, 62, 126; Mâ'ide 5/38, 118; Enfâl 8/10, 49, 63, 67; Tevbe 9/40, 71; İbrâhîm 14/4; Nağl 16/60; Neml 27/9; 'Ankebût 29/26, 42; Rûm 30/2-5,27; Luğmân 31/9, 27; Sebe' 34/27; Fâtır 35/2; Zumer 39/1; Mu'min 40/8; Şurâ 42/3; Câşiye 45/2, 37; Aḥkâf 46/2; Ḥadîd 57/1; Haşr 59/1, 24; Mumteḥine 60/5; Şaff 61/1; Cumu'a 62/1, 3; Teğâbun 64/18; Mulk 67/2; Duḡân 44/47, 50
الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ	1 Besmele 3 Mekkî 2 Medenî	Besmele; Fâtiḡa 1/2; Bağara 2/163; Neml 27/30, 31; Fuşşilet 41/2; Haşr 59/22
الْوَّاحِدُ الْقَهَّارُ	5 Mekkî 1 Medenî	Yûsuf 12/39; Ra'd 13/16; İbrâhîm 14/48; Şâd 38/65; Zumer 39/4; Mu'min 40/16
غَفُورٌ حَلِيمٌ	1 Mekkî 3 Medenî	Bağara 2/225, 235; Âl 'İmrân 3/155; Mâ'ide 5/101; İsrâ 17/44
عَلِيُّ الْعَظِيمِ	1 Mekkî 1 Medenî	Bağara 2/255; Şurâ 42/4
ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ	5 Medenî	Bağara 2/105; Âl 'İmrân 3/74,174; Enfâl 8/29; Ḥadîd 57/21, 29; Cumu'a 62/4
السَّمِيعُ الْعَلِيمُ	9 Mekkî 7 Medenî	Bağara 2/127, 137, 181, 224, 227, 244, 256; Âl 'İmrân 3/33, 34, 35, 121; Mâ'ide 5/76; En'am 6/13, 17, 115; A'raf 7/200; Enfâl 8/17, 42, 53, 61; Tevbe 9/98,103; Yûnus 10/65; Yûsuf 12/34; Enbiyâ' 21/4; Nûr 24/21, 60; Şu'arâ 26/220; 'Ankebût 29/5, 60; Fuşşilet 41/36; Duḡân 44/6; Ḥucurât 49/1
السَّمِيعُ الْبَصِيرُ	4 Mekkî 4 Medenî	İsrâ 17/1; Ḥacc 22/61, 75; Luğmân 31/28; Mu'min 40/20, 56; Şurâ 42/11; Mucâdele 58/1; Nisâ' 4/58, 134; İnsân 76/2

<i>Ayet -i Kerimelerde Esmâ-i Husna</i>	<i>Mekkî/ Medenî</i>	<i>Sure ve Ayet No</i>
سَمِيعٌ قَرِيبٌ	1 Mekkî	Sebe' 34/50
عَلِيٌّ حَكِيمٌ	2 Mekkî	Şūrā 42/51; Zuḥruf 43/4
الْحَيُّ الْقَيُّومُ	2 Medenî	Bakara 2/255; Āl 'İmrān 3/2
خَبِيرٌ بَصِيرٌ	3 Mekkî	Fāṭır 35/31; Şūrā 42/27; İsrā 17/17,30,96
حَكِيمُ الْخَبِيرِ	3 Mekkî	En'ām 6/18, 73; Hūd 11/1; Sebe' 34/1
وَلِيٌّ وَشَعِيعٌ	2 Mekkî	En'ām 6/51, 70; Secde 32/4
قَرِيبٌ مُجِيبٌ	1 Mekkî	Hūd 11/61
غَنِيٌّ كَرِيمٌ	1 Mekkî	Neml 27/40
رَبُّكَ الْكَرِيمِ	2 Mekkî	Vākı'ā 56/74, 96; İnfıtār 82/6, 8
الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ	5 Mekkî 1 Medenî	Yūsuf 12/39; Ra'd 13/16; İbrāhīm 14/48; Şād 38/65; Zumer 39/4; Mu'min 40/16
خَيْرُ الْحَاكِمِينَ	2 Mekkî	A'raf 7/87; Yūsuf 12/80
خَيْرُ الْغَافِرِينَ	2 Mekkî	A'raf 7/155; Mu'minūn 23/109, 118
مُخْزِي الْكَافِرِينَ	1 Medenî	Tevbe 9/2
حَمِيدٌ مَجِيدٌ	1 Mekkî	Hūd 11/73
دُو الْعَرْشِ الْمَجِيدِ	1 Mekkî	Burūc 85/15
قَرِيبٌ مُجِيبٌ	1 Mekkî	Hūd 11/61
رَبُّكَ الْكَرِيمِ	1 Mekkî	İnfıtār 82/8
رَزَقٌ كَرِيمٌ	1 Mekkî 3 Medenî	Enfāl 8/4, 74; Ḥacc 22/50; Nūr 24/26; Sebe' 34/4
الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ	1 Mekkî	Ḥaşr 59/23
عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ	1 Mekkî 2 Medenî	Āl 'İmrān 3/4; Mā'ide 5/95; İbrāhīm 14/47
الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ	5 Mekkî	Şu'arā 26/9, 68, 104, 122, 140, 159, 175, 191, 217; Rūm 30/5; Secde 32/6; Yāsīn 36/5; Duḥān 44/42

<i>Ayet -i Kerimelerde Esmâ-i Husna</i>	<i>Mekkî/ Medenî</i>	<i>Sure ve Ayet No</i>
الْبُرِّ الرَّجِيمِ	1 Mekkî	Ṭūr 52/28
الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ	2 Mekkî	Burûc 85/8; İbrâhîm 14/1
الرَّحِيمِ الْغَفُورِ	1 Mekkî	Sebe' 34/2
الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ	2 Mekkî	Zuḥruf 43/9; En'âm 6/96
الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ	1 Mekkî	Şūrâ 42/19
الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ	5 Mekkî	Fuṣṣilet 41/12; Mu'min 40/2; Yâsîn 36/38; Neml 27/78; En'âm 6/96
الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ	3 Mekkî	Mu'min 40/42; Zumer 39/5; Şâd 38/66
الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ	1 Mekkî	Şâd 38/9
رَبُّ غَفُورٍ	1 Mekkî	Sebe' 34/15
عَزِيزٌ غَفُورٌ	2 Mekkî	Fâṭır 35/28; Mulk 67/2
غَفُورٌ شَكُورٌ	2 Mekkî	Fâṭır 35/30; Şūrâ 42/23
حَلِيمًا غَفُورًا	1 Mekkî	Fâṭır 35/41
الْمَلِكِ الْحَقِّ	2 Mekkî	Ṭâhâ 20/14, Mu'minûn 23/116
فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ	1 Medenî	En'âm 6/17
وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ	1 Medenî	En'âm 6/133
عَدَابًا أَلِيمًا	1 Medenî	İnsân 76/31
رَجِيمٌ وَدُودٌ	1 Mekkî	Hûd 11/90
رَبِّ رَجِيمٍ	1 Mekkî	Yâsîn 36/58
الْخَالِقُ الْبَارِئُ	1 Medenî	Ḥaşr 59/24
وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ	1 Mekkî	Kehf 18/58
وَاسِعٌ عَلِيمٌ	4 Medenî	Nûr 24/32; Mâ'ide 5/54; Âl 'İmrân 3/73; Bağara 2/286, 261, 247, 115
الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ	1 Mekkî	Ḥaşr 59/24
رَبُّكُمْ خَالِقٌ	1 Mekkî	Mu'min 40/6
أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ	1 Mekkî	Mu'minûn 23/14

<i>Ayet -i Kerimelerde Esmâ-i Husna</i>	<i>Mekkî/ Medenî</i>	<i>Sure ve Ayet No</i>
الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ	1 Mekkî	Ĥicr 15/86
رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ	1 Mekkî	En'âm 6/102
لُعْنَةُ الْحَمِيدِ	1 Mekkî 3 Medenî	Fâṭır 35/15; Mumteḥine 60/6; Ĥadîd 57/24; Ĥacc 22/64
... وَسِعَ رَبُّنَا ..... خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ...	1 Mekkî	A'râf 7/89
الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ	1 Mekkî	Şu'arâ 26/99
وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرِ الْمُتَعَالِ	1 Medenî	Ra'd 13/9
قَوِيٌّ عَزِيزٌ	1 Mekkî 1 Medenî	Mucâdele 58/21; Hüd 11/66
خَلَقَكَ فَسَوَّبَكَ فَعَذَلَكَ	1 Mekkî	İnfîtâr 82/8
لَطِيفٌ خَبِيرٌ	1 Mekkî 1 Medenî	Luḡmân 31/16; Ĥacc 22/63
لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ	1 Mekkî	Yūsuf 12/100
لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ	1 Mekkî	Şu'arâ 26/19
... لَا يَمُوتُ ... خَبِيرًا	1 Mekkî	Furḡân 25/58
الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ	3 Mekkî 1 Medenî	Mu'min 40/12; Sebe' 34/23; Luḡmân 31/30; Ĥacc 22/62
الْكَبِيرِ الْمُتَعَالِ	1 Medenî	Âl 'İmrân 3/26
وَلِيٌّ مِنَ الدُّلِّ وَكَبْرَهُ تَكْبِيرًا	1 Mekkî	İsrâ 17/111
اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ	1 Mekkî	İḥlâş 112/2-3
دُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ	1 Medenî	Raḡmân 55/27
لَرَقِيبٍ شَهِيدٌ	1 Medenî	Mâ'ide 5/117
قَرِيبٌ مُجِيبٌ	1 Mekkî	Hüd 11/61
وَاسِعًا حَكِيمًا	1 Medenî	Nisâ' 4/130
رَحْمَةً وَعِلْمًا	1 Mekkî	Mu'min 40/7
حَمِيدٌ مَجِيدٌ	1 Mekkî	Hüd 11/73

<i>Ayet -i Kerimelerde Esmâ-i Husna</i>	<i>Mekkî/ Medenî</i>	<i>Sure ve Ayet No</i>
حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ	1 Mekkî 1 Medenî	Âl 'İmrân 3/173; Furkân 25/58
لَقَوِيَّ عَزِيزُ	2 Medenî	Hacc 22/40; Mucâdele 58/21
وَكَفَى بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا	1 Medenî	Nisâ' 4/45
الْحَيُّ الْقَيُّومُ	1 Mekkî 2 Medenî	Mu'min 40/65; Baqara 2/255; Âl 'İmrân 3/2
لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ	1 Mekkî	Tâhâ 20/111
عَزِيزٍ مُّقْتَدِرٍ	1 Mekkî	Qamer 54/42
مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ	1 Mekkî	Qamer 54/55
كَاشِفَ... فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ	1 Mekkî	En'âm 6/17
لِرُؤْفِ رَحِيمٍ	2 Mekkî 5 Medenî	Hādîd 57/9; Haşr 59/10; Nûr 24/20; Hacc 22/65; Naḥl 16/47; Tevbe 9/128, 117; Baqara 2/143
عَلِيمٍ... نُورٌ....	1 Medenî	Nûr 24/35
هَادِيًّا وَنَصِيرًا	1 Mekkî	Furkân 25/31
وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ	1 Mekkî	En'âm 6/101
خَيْرٌ وَأَبْقَى	1 Mekkî	Tâhâ 20/73
بَلِ اللَّهِ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ	1 Medenî	Âl 'İmrân 3/150
أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ	1 Medenî	Baqara 2/165
وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقَّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ	1 Mekkî	Ra'd 13/41
أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ	1 Medenî	Baqara 2/267
رَبِّي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيفٌ	1 Mekkî	Hūd 11/57
وَرَبُّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيفٌ	1 Mekkî	Sebe' 34/21
هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ	1 Mekkî	Tûr 52/18
عَفُوًّا قَدِيرًا	1 Medenî	Nisâ' 4/149

Bu tabloya göre 164 Mekkî, 105 Medenî ayette Esmâ-i Husna ikili formda yer almıştır. Kur'an'da birbiri ile yakın anlamda veya biri diğerinin anlamını kuvvetlen-

diren ve beraber aynı ayette geçen Esmâ-i Husnâ'nın Mekki ayetlerde daha fazla olduğu müşahede edilmektedir.

EK 2

TERGİB-TERHİB AYETLERİNİN TEMATİK DAĞILIMI

Hazırlanan bu tablodaki ayetler başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere üç farklı kaynak incelenerek derlenmiştir. Bunlar Muḳātil b. Süleymān'ın *Tefsīru'l-ḥamsi mi'e āye mine'l-Ḳur'ān*,¹²⁴⁷ Seyyid Ḳuṭub'un *Kur'an'da Edebi Tasvir*¹²⁴⁸ ve Aḥmed Halefullāh'ın *Kur'an'da Anlatım Sanatı*¹²⁴⁹ adlı eserleridir.

Sure ve Ayet No	Ayet	Meal	Konu	Üslup
Fātiḥa 1/1-7	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (١) اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٢) الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ (٣) مَالِكِ يَوْمِ الْـدِيْنِ (٤) اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ (٥) اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ (٦) صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الصَّالِيْنَ (٧)	Rahmān ve rahīm olan Allah'ın adıyla. Hamd (övme ve övülme), âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. O, rahmândır ve rahîmdir. Ceza gününün mâlikidir. (Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız. Bize doğru yolu göster. Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu; gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil! Âmin.	Akâid İbadet Ahlak	<i>Tergîb</i> ve <i>Terhîb</i>
Baḳara 2/28	كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ	Siz cansız (henüz yok) iken sizi diriltir (dünyaya getiren) Allah'ı nasıl inkar ediyorsunuz? Sonra sizleri öldürecek, sonra yine diriltecektir. En sonunda ona döndürüleceksiniz.	Akâid	<i>Terhîb</i>
Baḳara 2/110	وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ	Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Kendiniz için her ne iyilik işlemiş olursanız, Allah katında onu bulursunuz...	İbadet	<i>Tergîb</i> ve <i>Terhîb</i>
Baḳara 2/138	صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ	"Allah'ın boyasıyla boyandık. Kim boyası bakımından Allah'tan daha güzeldir? Biz yalnız O'na kulluk ederiz" (deyin).	Akâid	<i>Tergîb</i>
Baḳara 2/153	... اٰمَنُوْا اسْتَعِيْنُوْا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ ...	... Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin...	İbadet	Ahkâm
Baḳara 2/154	وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ اَمْوَاتٌ بَلْ اَحْيَاءٌ وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُوْنَ	Allah yolunda öldürülenlere «ölüler» demeyin. Bilakis onlar diridirler, lâkin siz anlayamazsınız.	Ahkâm	<i>Tergîb</i> 1250

¹²⁴⁷ Muḳātil, b. Süleymān el-Belhī el-Ḥurasānī. *Tefsīru Ḥamsi Mi'eti Āyetin mine'l-Ḳur'āni'l-Kerīm*, tah. İsaiah Goldfeld, (y.y. t.y.) (Sefa Amr: Matbaatu Dâri'l-Maşrık, 1980). Muḳātil b. Süleymān, *Tefsīru'l-ḥamsi mi'e āye mine'l-Ḳur'ān (Ahkam Ayetleri Tefsiri)*, terc. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: İşaret Yayınları, 2005).

¹²⁴⁸ Seyyid Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir* (İstanbul: İşaret Yayınları: 2011).

¹²⁴⁹ M. Ahmet Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012).

¹²⁵⁰ Bu ayetin anlaşılması ve yorumlanmasında olduğu gibi *tergîb* ve *terhîb*in aşırı kullanımları hem sahîh olmayan farklı bir dinî algı yaratmakta, hem de İslam'ın asla cevaz vermediği intihar eylemlerine mesned olabilmektedir.

Bakara 2/171	وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَبْعُقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً صُمُّ بِكُمْ عُمِّي فَهَمْ لَا يَعْطُونَ	İnkâr edenleri imana çağırın (peygamber) ile inkâr edenlerin durumu, bağıırıp çağırılmadan başka bir şey duymayan hayvanlara seslenen (çoban) ile hayvanların durumu gibidir. Onlar sağırdirler, dilsizdirler, kördürler. Bundan dolayı anlamazlar.	Akâid	Terhîb
Bakara 2/177	لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَّ وَأَتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالصَّرَاءِ وَجِينَ النَّاسِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ	İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.	Ahkâm	Terğîb
Bakara 2/186	وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ	Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben (onlara) çok yakınum. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar.	Akâid	Terğîb
Bakara 2/195	وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ ...	(Mallarımızı) Allah yolunda harcayın. Kendi kendinizi tehlikeye atmayın...	İbadet	Terhîb
Bakara 2/204	وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَىٰ مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ	İnsanlardan öyleleri vardır ki, dünya hayatı hakkında söyledikleri senin hoşuna gider. Hatta böylesi kalbinde olana (samimi olduğuna) Allah'ı şahit tutar. Halbuki o, hasımların en yamanıdır.	Akâid	Terhîb
Bakara 2/205-6	وَإِذَا تَوَلَّىٰ سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ (٢٠٥) وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَيْسَ الْمِهَادُ (٢٠٦)	O, (senin yanından) ayrılınca (yahut bir iş başına geçti mi) yeryüzünde ortalığı fesada vermek, ekinleri tahrip edip nesilleri bozmak için çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez. Böylesine «Allah'tan kork!» denilince benlik ve gurur kendisini günaha sevkeder. (Ceza ve azap olarak) ona cehennem yeter. O ne kötü yerdir/yataktır!	Akâid Ahlak	Terhîb
Bakara 2/245	مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصِطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ	Kimdir Allah'a güzel bir borç verecek o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin. (Rızkı) Allah daraltır ve genişletir. Ancak ona döndürüleceksiniz.	İbadet	Terğîb ve Terhîb
Bakara 2/261	مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سَنَابِلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ	Mallarımı Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir.	İbadet	Terğîb
Bakara 2/263	قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَدَىٰ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ	Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah her bakımdan sınırsız zengindir, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir).	Ahlak	Terğîb

Bakara 2/264	... فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانَ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا ...	... Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir...	İbadet	Terhîb
Bakara 2/265	وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَنْبِيئًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَاتَتْ أَكْثَبًا ضِعْفَيْنِ	Allah'ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu gibidir ki, bol yağmur alınca iki kat ürün verir...	İbadet	Terğîb
Bakara 2/266	أَيُّودٌ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَةٌ ضُعْفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ	Herhangi biriniz ister mi ki, içerisinde her türlü meyveye sahip bulunduğu, içinden ırmaklar akan, hurma ve üzüm ağaçlarından oluşan bir bahçesi olsun; himayeye muhtaç çocukları var iken ihtiyarlık gelip kendisine çatsın; derken bağı ateşli (yıldırım) bir kasırga vursun da orası yanversin?...	İbadet	Terhîb
Bakara 2/267	وَلَا تَتِمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِأَخْذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ	... Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın...	İbadet Ahlak	Terhîb
Âl 'İmrân 3/103	وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرُّوا وَأذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلْفَ بَيْنٍ فَلْيُبَئِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ	Hep birlikte Allah'ın ipine sınıksız yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayınız. Hani siz birbirine düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız.	Akâid	Terhîb
Âl 'İmrân 3/132-133	وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (۱۳۲) وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ (۱۳۳)	Allah'a ve Peygambere itaat edin ki size merhamet edilsin. Rabbinizin başına, ve genişliği göklerle yer arası kadar olan, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun.	Akâid Ahkâm	Terğîb
Âl 'İmrân 3/180	وَلَا يَحْسِبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا أَنْتَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيَطُوفُونَ مَا بَجَلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ	Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına bir halka olarak dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.	İbadet	Terhîb
Nisâ' 4/31	إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا	Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız.	Ahkâm	Terğîb
Mâ'ide 5/90	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ	Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikiliç taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz.	Ahkâm	Terhîb
Mâ'ide 5/91	إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ	Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?	Ahkâm	Terhîb

Mā'ide 5/106	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ أَحْرَانُ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ صَرَيْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذًا لَمِنَ الْآثِمِينَ	Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatınca vasiyet esnasında içinizden iki adalet sahibi kişi aranızda şahitlik etsin. Yahut seferde iken başınıza ölüm musibeti gelmişse sizden olmayan, başka iki kişi (şahit olsun). Eğer şüpheye düşerseniz o iki şahidi namazdan sonra alıyorsunuz; (?)«Bu vasiyet karşılığında hiçbir şeyi satın almayacağız, akraba (menfaatine) de olsa; Allah (için yaptığımız) şahitliği gizlemeyeceğiz, (aksini yaparsak) bu takdirde biz elbette günahkârlardan oluruz» diye Allah üzerine yemin ederler.	Ahkâm	Terhîb
En'am 6/7	وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ	Şayet sana kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik ve onlar elleriyle onu tutmuş olsalardı, yine de o inkârcılar, "Bu apaçık bir büyü, başka bir şey değil" derlerdi.	Akâid	Terhîb
En'am 6/59	وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنَ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي ظِلْمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ	Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.	Akâid	Terhîb
En'am 6/63	قُلْ مَنْ يُنَجِّبِكُمْ مِنْ ظِلْمَاتِ الْبُرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَئِنْ أَنْجَيْنَا مِنْ هَذِهِ لَنُكَوِّنَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ	De ki: Karanın ve denizin karanlıklarından (tehlikelerinden) sizi kim kurtarır ki? (O zaman) O'na gizli gizli yalvararak «Eğer bizi bundan kurtarırsan andolsun şükredenlerden olacağız» diye dua edersiniz.	İbadet	Terhîb
En'am 6/141	وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنُّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ	O, çardaklı, çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (herbiri) birbirine benzer ve (herbiri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.	Ahkâm	Terhîb
A'râf 7/40	إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتِّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ	Âyetlerimizi yalanlayanlar ve o âyetlere uymayı kibirlerine yediremeyenler var ya, onlara göklerin kapıları açılmaz. Onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler! Biz suçluları işte böyle cezalandırırız.	Akâid Ahlak	Terhîb

A'râf 7/176-177	<p>وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثُ أَوْ تَتْرُكُهُ يَلْهَثُ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصْ الْقِصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ (١٧٦) سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ (١٧٧)</p>	<p>Onun durumu köpeğin durumu gibidir: Üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur; kendi haline bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte bu, âyetlerimizi yalanlayan toplumun durumudur.</p>	Akâid	Terhîb
A'râf 7/205	<p>وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ</p>	<p>Rabbini, içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah-akşam zikret ve gafillerden olma.</p>	İbadet	Tergîb ve Terhîb
Tevbe 9/34-35	<p>... يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فُتْكُوى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كُنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ</p>	<p>... (Bu paralar) cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün (onlara denilir ki): «İşte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığmakta olduğunuz şeylerin (azabını) tadın!»</p>	İbadet	Terhîb
Tevbe 9/34-35	<p>يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَخْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لِيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبِئْسَ لَهُمْ بَعْدَآبِ الْآبِ (٣٤) يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فُتْكُوى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كُنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ (٣٥)</p>	<p>Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele. (Bu paralar) cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün (onlara denilir ki): «İşte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığmakta olduğunuz şeylerin (azabını) tadın!»</p>	İbadet	Terhîb
Tevbe 9/103	<p>خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ</p>	<p>Onların mallarından sadaka al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin. Ve onlar için dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (onları yatıştırır). Allah işitendir, bilendir.</p>	Ahkâm İbadet	Tergîb
Tevbe 9/109	<p>أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَى مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٍ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى شِقَا جُرْفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ</p>	<p>Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa yapısını yıkılacak bir yarı kenarına kurup, onunla beraber kendisi de çöktüp cehennem ateşine giden kimse mi? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.</p>	Akâid Ahlak	Tergîb ve Terhîb ¹²⁵¹
Tevbe 9/111	<p>إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِآنَ لَهُمُ الْجَنَّةُ ... فَاسْتَشِيرُوا بَيْنَكُمْ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْقَوْرُ الْعَظِيمُ</p>	<p>Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır... O halde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte asıl bu büyük başarıdır</p>	Ahkâm	Tergîb

¹²⁵¹ Bu ayet dinin istismar edilmesi yorumu bağlamında *terhîbe* delalet etmektedir.

Yūnus 10/22	هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِّ وَجَرْتُمْ بِهِم بِرِيحٍ طَبِيبَةٍ وَقَرَحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنِ أَنْجَيْتَنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ	O, sizi karada ve denizde gezdirip dolaştırırdır. Öyle ki gemilerle denize açıldığımız ve gemilerimizin içindekilerle birlikte uygun bir rüzgarla seyrettiği, yolcuların da bununla sevindikleri bir sırada ona şiddetli bir fırtına gelip çatar ve her taraftan dalgalar onlara hücum eder de çepeçevre kuşatıldıklarımı (batıp boğulacaklarımı) anlayınca dini Allah'a has kılarak "Andolsun, eğer bizi bundan kurtarırsan, mutlaka şükredenlerden olacağız" diye Allah'a yalvarırlar.	Akâid	Terhîb
Yūnus 10/24	إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَيْنَاهَا أُمْرًا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْن بِالْأَمْسِ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ	Dünya hayatının hâli, ancak gökten indirdiğimiz bir yağmurun hali gibidir ki, insanların ve hayvanların yedikleri yeryüzü bitkileri onunla yetişip birbirine karışmıştır. Nihayet yeryüzü (o bitkilerle) bütün zinet ve güzelliklerini alıp süslendiği ve sahipleri de onun üzerine (her türlü tasarrufa) kadir olduklarını sandıkları bir sırada, geceye veya güpegündüz ansızın ona emrimiz (afetimiz) gelir de, bunları, sanki dün yerinde hiç yokmuş gibi, kökünden yolunmuş bir hâle getiririz. İşte düşünen bir toplum için, âyetleri böyle ayrı ayrı açıklıyoruz.	Akâid	Terhîb
Ra'd 13/14	لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ إِلَّا كَبَاسِطٍ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ	Gerçek dua ancak O'nadır. O'ndan başka yalvardıkları ise onların isteklerine ancak, ağzına ulaşmayacağı halde, ulaşsın diye avuçlarını suya uzatan kimsenin isteğine suyun cevap verdiği kadar cevap verirler. Kâfirlerin duası daima boşa çıkar.	Akâid İbadet	Terhîb
Hicr 15/14-15	وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ (١٤) لَقَالُوا إِنَّمَا سُكَّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ (١٥)	Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar, yine de "Herhalde gözlerimiz perdelendi, hatta bize büyü yapılmış olmalı!" derler.	Akâid	Terhîb
Nahl 16/75	ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِمَّا رَزَقْنَا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا هَلْ يَسْتَوُونَ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ	Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile, kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak Allah yolunda harcayan kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olur mu? Hamd Allah'a mahsustur, fakat onların çoğu bilmezler.	İbadet	Terğîb
Nahl 16/92	وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَفَقَتْ غُرْلَهُمَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاتًا تَتَّخِذُونَ آيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ	Bir topluluk diğer bir topluluktan daha (güçlü ve) çoktur diye yeminlerinizi aranızda bir hile ve fesat sebebi yaparak, ipliğini iyice eğirip büktükten sonra (tekrar) çözüp bozan kadın gibi olmayın.	Ahkâm	Terğîb
Nahl 16/76	وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَىٰ مَوْلَاهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ	Allah (şöyle) iki adamı da misal verdi: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez, efendisine sadece bir yüküdür. Nereye gönderse olumlu bir sonuç alamaz. Bu, adaletle emreden ve doğru yol üzere olan kimse ile eşit olur mu?	Akâid Ahlak	Terhîb

Nahl 16/95	وَلَا تَسْتُرُوا بِعَهْدِ اللَّهِ تَمَنَّا قَلِيلًا إِنَّمَا عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ	Allah'a verdiğimiz sözü az bir karşılığa değişmeyin. Eğer bilerseniz, şüphesiz Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır.	Ahkâm Ahlak	<i>Terhîb</i>
İsrâ 17/23-24	... إِنَّمَا يَتْلُو عِنْدَكَ الْكَبِيرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَفْ وَلَا تَنْهَرُهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا (٢٣)...	... Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle...	Ahlak İbadet	<i>Tergîb</i> ve <i>Terhîb</i>
İsrâ 17/29	وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا	Hem elini bağlayıp boynuna asma, hem de onu büsbütün açıp saçma ki pişman olur, açık kalırsın.	İbadet Ahlak	<i>Terhîb</i>
İsrâ 17/53	وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا	Kullarıma söyle, sözün en güzelini söyleyinler. Sonra şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.	Ahlak	<i>Tergîb</i> ve <i>Terhîb</i>
İsrâ 17/69	أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَىٰ فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا	Yahut sizi tekrar denize döndürüp üstünüze, kasıp kavuran bir fırtına yollayarak nankörlüğünüz sebebiyle sizi boğmasından, sonra da bize karşı kendiniz için arka çıkacak bir yardımcı bulamama (durumun) dan güvende misiniz?	Akâid	<i>Terhîb</i>
Kehf:28	وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا	Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte candan sebat et. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan çevirme. Kalbini bizi anmaktan gafıl kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme.	İbadet	<i>Tergîb</i> ve <i>Terhîb</i>
Kehf 18/39-42	وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِنْ تَرَىٰ أَنَا أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا (٣٩) فَعَسَىٰ رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِّي خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَاءِ فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا (٤٠) أَوْ يُصْبِحَ مَاءُهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا (٤١) وَأَجِيبْ بِمَنْرِهِ فَاصْبِحْ يِقْلَبُ كَفَيْهِ عَلَىٰ مَا أَنْفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا (٤٢)	«Bağına girdiğinde: Mâşâallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır, deseydin ya! Eğer malca ve evlâtça beni kendinden güçsüz görüyorsan (şunu bil ki):» «Belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir; senin bağına ise gökten yıldırımlar gönderir de bağ kupkuru bir toprak haline gelir. Yahut, bağının suyu dibe çekilir de bir daha onu arayıp bulamazsın. Derken onun serveti kuşatılıp yok edildi. Böylece, bağı uğruna yaptığı masraflardan ötürü ellerini oğuşturup kaldı. Bağın çardakları yere çökmüştü. «Ah, diyordu, keşke ben Rabbime hiçbir ortak koşmamış olsaydım!»	Akâid	<i>Terhîb</i> 1252
Meryem 19/59	فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسُوفَ يَلْقَوْنَ غِيَا	Onlardan sonra, namazı zayi eden, şehvet ve dünyevi tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu tutumlarından ötürü büyük bir azaba çarptırılacaklar (gayya kuyusuna atılacaklar) dır.	İbadet	<i>Terhîb</i>

¹²⁵² Bu ayeti kerimede inananlar ve inanmayanlar arasında geçen diyalog akâid ve *terhîb* bağlamında değerlendirilmiştir.

Hac 22/1-2	يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ (١) يَوْمَ تَرَوُنَّهَا تُذْهِلُ كُلَّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمَلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ (٢)	Ey insanlar! Rabbinizden korkun! Çünkü kıyamet vaktinin depremi müthiş bir şeydir! Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unuttur, her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları da sarhoş bir halde görürsün. Oysa onlar sarhoş değillerdir; fakat Allah'ın azabı çok dehşetlidir!	Akâid	Terhîb
Hacc 22/5	يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبُعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ ...	Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekten şüpheye iseniz, şunu bilin ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan (aşılanmış yumurtadan), sonra uzuvları (önce) belirsiz, (sonra) belirlenmiş canlı et parçasından (uzuvları zamanla oluşan ceninden) yarattık ki size (kudretimizi) gösterelim...	Akâid	Terhîb
Hacc 22/11	وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ	İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'a kıyıdan kenardan kulluk (şartlı olarak kulluk) eder. Eğer kendisine bir hayır dokunursa gönlü onunla hoş olur. Şâyet başına bir kötülük gelirse gerisin geri (küfre) döner. O dünyayı da kaybetmiştir, ahireti de. İşte bu apaçık ziyanın ta kendisidir.	İbadet Ahlak	Terhîb
Hacc 22/73	يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضَرْبٌ مِثْلُ فَاستَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ	Ey insanlar! (Size) bir misal verildi; şimdi onu dinleyin: Allah'ı bırakıp da yalvardıklarımız (tapıklarımız) bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de!	Akâid	Terhîb
Mu'minün 23/99-100	حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ (٩٩) لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ (١٠٠)	Nihayet onlardan birine ölüm gelince, "Rabbim! Beni dünyaya geri gönderiniz ki, terk ettiğim dünyada salih bir amel yapayım" der. Hayır! Bu sadece onun söylediği (boş) bir sözden ibarettir. Onların arkasında, tekrar dirilecekleri güne kadar (devam edecek, dönmelerine engel) bir perde (berzah) vardır.	Akâid	Terhîb
Mu'minün 23/106-108	قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ (١٠٦) رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنَّا عِندَنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ (١٠٧) قَالَ اخْسُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ (١٠٨)	Onlar da şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Biz azgınlığımıza yenik düştük ve sapık bir toplum olduk. Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer (tekrar günaha) dönersek şüphesiz kendimize zulmetmiş oluruz." Allah, "Aşağılık içinde kalın orada, artık benimle konuşmayın!" der.	Akâid Ahlak	Terhîb
Nür 24/26	الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ ...	Pis şeyler pis olanlar içindir, pis olanlar da pis şeylere lâyıktır. Temiz şeyler temiz olanlar içindir, temiz olanlara da temiz şeyler yakışır...	Ahkâm Ahlak	Tergîb ve Terhîb

Nūr 24/36-37	<p>فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ (٣٦) رِجَالٌ لَا تُلْمِهُمُ تِجَارَةً وَلَا بَيْعًا عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ (٣٧)</p>	<p>Allah'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alış verişin kendilerini, Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekatı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar buralarda sabah akşam O'nu tesbih ederler. Onlar, kalplerin ve gözlerin dikilip kalacağı bir günden korkarlar.</p>	İbadet	Terhîb
Nūr 24/39	<p>وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً حَلَّىٰ إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ اللَّهُ عِنْدَهُ فَوْقِيَهُ حِسَابًا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ</p>	<p>İnkâr edenlere gelince; onların amelleri ıssız bir çöldeki serap gibidir. Susamış kimse onu su sanır. Yanına geldiğinde hiçbir şey bulamaz. (Tıpkı bunun gibi kâfir de hesap günü amellerinden bir şey bulamaz). Ancak Allah'ı yanında bulur da Allah onun hesabını tastamam görür. Allah hesabı çabuk görendir.</p>	Akâid	Terhîb
Nūr 24/40	<p>أَوْ كظلماتٍ في بحرٍ لحيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظلماتٌ بعضُها فوقَ بعضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرِيهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ</p>	<p>Yahut (o kâfirlerin duygu, düşünce ve davranışları) engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir; (öyle bir deniz) ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor; üstünde de bulut... Birbiri üstüne karanlıklar... İnsan, elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu dahi göremez. Bir kimseye Allah nûr vermemişse, artık o kimsenin aydınlıktan nasibi yoktur.</p>	Akâid	Terhîb
Şūrā 42/26	<p>وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ</p>	<p>Allah, iman edip salih ameller işleyenlerin dualarına karşılık verir; lütfundan onlara fazlasını da verir. Kafirler için ise çetin bir azap vardır.</p>	İbadet	Terğîb ve Terhîb
Ankebût 29/39-40	<p>وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ (٣٩) فَكَلَّا أَخَذْنَا بِذُنُوبِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَسَبْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَعْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (٤٠)</p>	<p>... Her birini günahından dolayı cezalandırdık; kiminin üzerine taşları savuran fırtınalar gönderdik, kimini o korkunç ses yakaladı, kimini yerin dibine gömdük, kimini sularda boğduk. Allah'ın muradı onlara kötülük etmek değildi, fakat onlar kendi kendilerine kötülük ediyorlardı.</p>	Ahlak	Terhîb
Rūm 30/48	<p>اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسْفًا فَيَكْرِي الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خَلَالِهِ فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ</p>	<p>Allah O'dur ki, rüzgârları gönderir, bunlar da bulutu kaldırır. Derken, Allah onu gökte dilediği gibi yayar ve parça parça eder; nihayet arasından yağmurun çıktığını görürsün. Allah dilediği kullarına yağmuru nasip edince, onlar sevini-verirler.</p>	Akâid	Terhîb
Luqmān 31/6	<p>وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ</p>	<p>İnsanlardan öylesi vardır ki, bilgisizce Allah yolundan saptırmak ve o yolu eğlenceye almak için, eğlencelik asılsız ve faydasız sözleri satın alır. İşte onlar için aşağılayıcı bir azap vardır.</p>	Ahlak	Terğîb ve Terhîb
Luqmān 31/7	<p>وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَوَلَّى مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَن فِي أُذُنِهِ قِرَاطًا وَقِرَاطٌ بَعْدَ بَعْثِ إِلِيهِ</p>	<p>Ona âyetlerimiz okunduğu zaman; onları hiç işitmemiş gibi, kulağında bir ağırlık var da büyüklenecek arkasını döner. Ona, elem dolu bir azabı müjdele.</p>	Ahlak	Terhîb

Lukmān 31/19	وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ	Yürüyüşünde tabii ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini herhalde eşeklerin sesidir!	Ahlak	<i>Terğîb</i> ve <i>Terhîb</i>
Lukmān 31/27	وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرِ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ	Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah'ın sözleri (yazmakla) yine de tükenmez. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.	Akâid	<i>Terhîb</i>
Ahżāb 33/9-11	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا (٩) إِذْ جَاؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ رَاعَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا (١٠) هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا (١١)	... Hani (düşman) ordular üzerinize gelmişti de biz onların üzerine bir rüzgar ve göremediğiniz ordular göndermiştik ... Hani onlar size hem üst tarafınızdan hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. Hani gözler kaymış ve yürekler ağızlara gelmişti...	Ahkām	<i>Terğîb</i>
Ahżāb 33/31	وَمَنْ يَقْتُلْ مِئْتًا مِثْلَ مَا قَتَلَ رَسُولُ اللَّهِ وَتَعَمَلْ صَالِحًا نُوتِيهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا	Sizden kim de Allah'a ve resulüne itaat eder, güzel şeyler yaparsa onun hak ettiği karşılığı iki kere veririz, ayrıca onun için değerli bir nasip de hazırladık.	Akâid Ahlak	<i>Terğîb</i>
Ahżāb 33/41-43	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا (٤١) وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا (٤٢) هُوَ الَّذِي يُصَلِّيْ عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا (٤٣)	Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikredin. Onu sabah akşam tespih edin. O, sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size merhamet eden; melekleri de sizin için bağışlanma dileyendir. Allah mü'minlere çok merhamet edendir.	İbadet	<i>Terğîb</i>
Ahżāb 33/56	إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا	Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selam edin.	Ahkām İbadet	<i>Terğîb</i>
Yāsīn 36/8-9	إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ (٨) وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَعْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ (٩)	Biz onların boyunlarına çenelerine kadar dayanan halkalar geçirdik, bu yüzden kafaları yukarı kalkık durmaktadır. Onların önlerinden bir set, arkalarından da bir set çektik, böylece gözlerini perdeledik; artık görmezler.	Akâid Ahlak	<i>Terhîb</i>
Yāsīn 36/49-52	مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ (٤٩) فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَى أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ (٥٠) وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ (٥١) قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ (٥٢)	Onlar, birbirleriyle çekişip dururken kendilerini ansızın yakalayacak korkunç bir sesi bekliyorlar. İşte o anda onlar ne bir vasiyette bulunabilirler, ne de ailelerine dönebilirler. Nihayet Sûr'a üfürülecek. Bir de bakarsın ki onlar kabirlerinden kalkıp koşarak Rablerine giderler. (İşte o zaman:) Eyvah, eyvah! Bizi kabrimizden kim kaldırdı? Bu, Rahmân'ın vâdettiğidir. Peygamberler gerçekten doğru söylemişler! derler.	Akâid	<i>Terhîb</i>

Şad 38/18-19	إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ (١٨) وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَّهِ أَوَابٌ (١٩)	Doğrusu biz akşam sabah onunla beraber tesbih eden dağları ve toplu halde kuşları onun emri altına vermiştik. Hepsi O'na yönelmiştir	İbadet	<i>Terğîb</i>
Zumer 39/18	الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمْ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ	Sözü dinleyip de onun en güzeline uyanlar var ya, işte onlar Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir. İşte onlar akıll sahiplerinin ta kendileridir.	Akâid	<i>Terğîb</i>
Zumer 39/21	أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنْبِيعٌ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعاً مُخْتَلِفاً أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهْبِجُ فَتَرْبُهُ مُصْفراً ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَاماً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَ لِأُولِي الْأَلْبَابِ	Görmedin mi? Allah gökten bir su indirdi, onu yerdeki kaynaklara yerleştirdi, sonra onunla türlü türlü renklerde ekinler yetiştiriyor. Sonra onlar kurur da sapsarı olduklarını görürsün. Sonra da onu kuru bir kırıntı yapar. Şüphesiz bunlarda akıll sahipleri için bir öğüt vardır.	Akâid	<i>Terğîb</i>
Zumer 39/23	اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَاباً مُتَشَابِهاً مَثَابِهِ تَقْسِئُ عَنْهُ مِنَ الْجُودِ الَّذِينَ يَحْسُونَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلَيْنَ جُلُودَهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ	Allah sözün en güzelini; âyetleri, (güzel-likte) birbirine benzeyen ve (hükümleri, öğütleri, kıssaları) tekrarlanan bir kitap olarak indirmiştir. Rablerinden korkanların derileri (vücutları) ondan dolayı gerginleşir. Sonra derileri de (vücutları da) kalpleri de Allah'ın zikrine karşı yumuşar. İşte bu Kur'an Allah'ın hidayet rehberidir. Onunla dilediğini doğru yola iletir. Allah kimi saptırırsa artık onun için hiçbir yol gösterici yoktur.	Akâid	<i>Terğîb</i> ve <i>Terhîb</i>
Mu'min:60	وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ	Rabbimiz şöyle buyurdu: Bana dua edin, duanızı kabul edeyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler, aşağılanmış olarak cehenneme gireceklerdir!	İbadet	<i>Terhîb</i>
Fuşşilet 41/11	ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعاً أَوْ كَرْهاً قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ	Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, "İsteyerek veya istemeyerek gelin" dedi. İkisi de, "İsteyerek geldik" dediler.	Akâid 1253	<i>Terhîb</i>
Fuşşilet 41/17	وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى الْهُدَى فَأَخَذَتْهُمُ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهَوْنِ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ	Semûd kavmine gelince, onlara doğru yolu gösterdik ama körlüğü doğru yolu görmeye tercih ettiler; nihayet kendi yapıp ettiklerinin sonucu olarak alçaltıcı bir yıldırım azabı yakalayiverdi onları!	Akâid	<i>Terhîb</i>
Fuşşilet 41/39	وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْك تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَّتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِي الْمَوْتِ إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ	Allah'ın varlığının delillerinden biri de şudur: Sen yeryüzünü boynu bükük (huşu içinde) görürsün. Onun üzerine yağmuru indirdiğimiz zaman kıpırdar kabarr. Şüphesiz ki, onu dirilten, elbette ölüleri de diriltir. Şüphesiz o, her şeye gücü hakkıyla yetendir.	Akâid	<i>Terğîb</i>
Fuşşilet 41/51	وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَ بَجَانِيَةً وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَوَّ دُعَاءِ عَرِيضٍ	İnsana bir nimet verdiğimiz zaman (bizden) yüz çevirir ve yan çizer. Fakat ona bir şer dokunduğu zaman da yalvarıp durur.	Ahlak	<i>Terhîb</i>

¹²⁵³ Bir sonraki ayette (41/12) Allah'ın varlığına ve birliğine ikna söz konusu olduğu için 11. ayet akâid bağlamında değerlendirilmiştir.

Duḥān 44/43-47	<p>إِنَّ شَجَرَتَ الرَّقُومِ (٤٣) طَعَامٌ الْإِنْسَانِ (٤٤) كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ (٤٥) كَغَلِي الْحَمِيمِ (٤٦) خُذُوهُ فَاعْتَلُوهُ إِلَى سَوَاءِ الْحَجِيمِ (٤٧)</p>	<p>Şüphesiz zakkum ağacı, günahkârların yemeğidir. O, karınlarda maden eriyiği gibi, suyun kaynaması gibi kaynar.</p> <p>(Allah zebânilere emreder): Tutun onu! Cehennemın ortasına sürükleyin! Sonra başına azap olarak kaynar su dökün! (ve deyin ki:) Tat bakalım. Hani sen kendince üstündün, şerefliydin! İşte bu, şüphe-lenip durduğunuz şeydir.</p>	Akâid	Terhîb 1254
Duḥān 44/48-50 (Ayet ile meal uyumlu değil)	<p>ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ (٤٨) ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ (٤٩) إِنَّ هَذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ</p>	<p>Müttakiler ise hakikaten güvenilir bir makamdadırlar. Bahçelerde ve pınar başlarındaırlar. İnce ipekten ve parlak atlastan giyerek karşılıklı otururlar.</p>	Akâid	Terğîb
Muḥammed 47/20	<p>وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ الَّذِي نَظَرَ الْمُغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَئِ لَهُمْ</p>	<p>İman edenler "Keşke bir sûre indirilse!" derler. Açık ve kesin hükümlü bir sûre indirildiğinde ve içinde savaştan söz edildiğinde, kalplerinde çürüklük bulunanların sana, ölüm korkusundan baygınlık geçirmiş kimseler gibi baktığını görürsün; zaten o da başlarına geldi gelecek!</p>	Ahkâm	Terhîb
Muḥammed 47/38	<p>فَمَنْكُمْ مَّنْ يَبْخَلْ وَمَنْ يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلْ عَن نَفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ وَإِن تَتَوَلَّوْا يَسْتَنْبِدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ</p>	<p>... Kim cimrilik yaparsa ancak kendi zararına cimrilik yapmış olur. Allah her bakımdan sınırsız zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer ondan yüz çevirecek olursanız, yerinize başka bir toplum getirir de onlar sizin gibi olmazlar.</p>	İbadet	Terhîb
Feth 48/29	<p>مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أُنْتَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي النُّورِ ۗ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنجِيلِ ۖ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْئَهُ فَازْرَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَى سَوْفِهِ يُعْجَبُ الزَّرَّاعُ لِيَغِيثَ يَوْمَ الْكُفَّارِ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا</p>	<p>Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelenendir. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfret ve büyük mükâfat vâdetmiştir.</p>	Ahlak İbadet	Terğîb
Ḳāf 50/30	<p>يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأَتْ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ</p>	<p>O gün Cehenneme, "Doldun mu?" deriz. O da, "daha var mı?" der.</p>	Akâid 1255	Terhîb
Ḳāmer 54/6-8	<p>فَقَوْلٌ عَنَّهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَىٰ شَيْءٍ نُّكْرٍ (٦) خُشْعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ (٧) مُهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَذَا يَوْمٌ عَسِرٌ (٨)</p>	<p>Çağırının görülmemiş bir şeye çağırıldığı (haşr günü) gün, sen de onlardan yüz çevir. Sanki etrafa yayılmış çekirge sürüsü gibi bakışları perişan (utançtan yere bakar) bir halde ve dâvetçiye koşarak kabirlerden çıkarlar. O esnada kâfirler: Bu, çok çetin bir gündür! derler.</p>	Akâid	Terhîb

¹²⁵⁴ Ahireti inkar edenlerin durumu tasvir edilmektedir.

¹²⁵⁵ Ayette geçen “O gün (yevm)” ifadesi bu ayetin ahireti iman bağlamında değerlendirmemize kaynaklık teşkil etmiştir.

Vākı'a 56/42-44	فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ (٤٢) وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ (٤٣) إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ (٤٥)	Onlar, iliklere işleyen bir ateş ve bir kaynar su içindedirler. Ne serin ve ne de yararlı olan zifiri bir gölge içinde!	Akâid	Terhîb
Cumu'a 62/5	مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْجَمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ	Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.	Akâid Ahlak	Terhîb
Munâfikün 63/4	وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمِعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهمْ خُشَبٌ مُنَدَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَبِيحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ	Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar sanki duvara dayanmış kütükler gibidir. Her gürlütyü kendi aleyhlerine sanırlar. Düşman onlardır. Onlardan sakın. Allah onların canlarını alsın. Nasıl bu hale geliyorlar?	Akâid	Terhîb
Munâfikün 63/9-11	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (٩) وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولُ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصْدَقَ وَأَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ (١٠) وَلَنْ يُؤَخَّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (١١)	Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar ziyana uğrayanlardır...	İbadet	Terhîb
Teğâbün 64/16	... وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِنَفْسِكُمْ وَمَنْ يُوقِ شَحْحَ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ	... kendi iyiliğiniz için harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir	İbadet	Terğîb
Mulk 67/3-4	الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَوتٍ فارجع البصر هل ترى من فطور (٣) ثم ارجع البصر كررتين ينقلب إليك البصر خاسئاً وهو حسير (٤)	...Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? Sonra gözünü, tekrar tekrar çevir bak; göz (aradığı bozukluğu bulmaktan) âciz ve bitkin halde sana dönecektir.	Akâid	Terhîb
Mulk 67/6-8	وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَيَبْسُ الْمَصِيرُ (٦) إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهيقاً وَهِيَ تَفُورٌ (٧) تَكَادُ تَمَيَّرُ مِنَ الْعَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ (٨)	Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. O, ne kötü dönüşür! Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler. Neredeyse cehennem öfkesinden çatlayacak!	Akâid	Terhîb
Kâlem 68/17-20	إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ (١٧) وَلَا يَسْتَشْفُونَ (١٨) فطاف علیها طائف من رَبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ (١٩) فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ (٢٠)	Biz, vaktiyle «bahçe sahipleri»ne belâ verdiğimiz gibi, onlara da belâ verdik. Hani onlar (bahçe sahipleri), sabah olurken (kimse görmeden) onu (mahsulelerini) devşireceklerine yemin etmişlerdi. Onlar istisna da etmiyorlardı. Fakat onlar daha uykudayken Rabbinin katından (gönderilen) kuşatıcı bir âfet (ateş) bahçeyi sarıverdi de, bahçe kapkara kesildi.	Akâid	Terhîb 1256

¹²⁵⁶ Allah'ı dikkate almayanların durumu akâid ve terhîb bağlamında değerlendirilmiştir.

Me'âric 70/15-18	كَلَّا إِنَّمَا لَطَىٰ (١٥) نَزَاعَةَ لِلشَّوَىٰ (١٦) تَدْعُوا مِنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّىٰ (١٧) وَجَمَعَ فَأَوْعَىٰ (١٨)	Hayır (ne mümkün)! Şüphesiz, cehennem derileri kavurup çıkararak alevli ateştir. O, (hakka) arka döneni ve (imandan) yüz çevireni; servet toplayıp yığına kendine çağırır.	Akâid	Terhîb
Muzzemmil 73/20	... وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تَقَدَّمُوا لَأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمُ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا لِلَّهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ	... Namazı dosdoğru kılın, zekatı verin, Allah'a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden ne iyilik gönderirseniz onu Allah katında daha üstün bir iyilik ve daha büyük mükafat olarak bulursunuz. Allah'tan bağışlama dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.		Terğîb
Muddeşsir 74/16-17	كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا (١٦) سَأَرْهُقُهُ صَعُودًا (١٧)	Hayır, umduğu gibi olmayacak. Çünkü o, bizim âyetlerimize karşı inatçıdır. Ben onu dimdik bir yokuşa sardıracağım.	Akâid	Terhîb
Muddeşsir 74/18-25	إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ (١٨) فَفَقِيلَ كَيْفَ قَدَّرَ (١٩) ثُمَّ قِيلَ كَيْفَ قَدَّرَ (٢٠) ثُمَّ نَظَرَ (٢١) ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ (٢٢) ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ (٢٣) فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَىٰ (٢٤) إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ (٢٥)	Çünkü o, düşündü taşıdı, ölçtü biçti. (18)Kahrolası nasıl da ölçtü biçti! Yine kahrolası, nasıl ölçtü biçti! Sonra (Kur'an hakkında) derin derin düşündü. Sonra yüzünü ekşitti, kaşlarını çatı. Sonra arkasını döndü ve büyüklük taslayıp şöyle dedi: "Bu ancak nakledi-legelen bir sihirdir. " Bu, ancak insan sözüdür." Ben onu "Sekar"a (cehenneme) sokacağım.	Akâid	Terhîb
Kıyâme 75/26-30	كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ النَّرَاقِي (٢٦) وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ (٢٧) وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ (٢٨) وَالْتَفَتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ (٢٩) إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ (٣٠)	Artık gözünüzü açın! Ne zaman ki can köprücük kemiğine dayanır, Tedavi edebilecek kimdir? denir. (Can çekişen) bunun gerçek bir ayrılış olduğunu anlar. Ve bacak bacağa dolaşır. İşte o gün sevk edilecek yer, sadece Rabbinin huzurudur.	Akâid	Terhîb
Mutaffifîn 83/29-34	إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ (٢٩) وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ (٣٠) وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ (٣١) وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُونَ (٣٢) وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ خَافِطِينَ (٣٣) فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ (٣٤)	Günahkârlar (dünyada) iman edenlere gültüp dururlardı. Yanlarından geçtiklerinde birbirlerine kaş göz ederlerdi. Sonra kendi çevrelerine dönerken neşe içinde dönerlerdi. Müminleri gördüklerinde, "Bunlar gerçekten doğru yoldan sapmış kimseler!" derlerdi. Oysa onlar, müminleri koruyup gözetmekle görevlendirilmiş değillerdi. O gün de müminler kâfirlere gülecekler.	Ahlak	Terhîb
Leyl 92/5-10	فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ (٥) وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ (٦) فَسَنِيَرُهُ لِلْعُسْرَىٰ (٧) وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ (٨) وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ (٩) فَسَنِيَرُهُ لِلْعُسْرَىٰ (١٠)	Artık kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdik ederse, biz de onu en kolaya hazırlarız (onda başarılı kılarız). Kim cimrilik eder, kendini müstağni sayar, en güzeli de yalanlarsa, biz de onu en zora hazırlarız.	Ahlak	Terğîb ve Terhîb
Tin 95/1-5	وَالَّتَيْنِ وَالزَّيْتُونَ (١) وَطُورِ سِينِينَ (٢) وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ (٣) لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (٤) ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ (٥)	İncire, zeytine, Sina dağına ve şu emîn beldeye yemin ederim ki, biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik.	Akâid	Terğîb ve Terhîb
Beyyine 98/ 6-7	إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا	Ehl-i kitap ve müşriklerden olan inkârcılar, içinde ebedî olarak kalacakları cehennem ateşindedirler. İşte halkın en	Akâid	Terğîb ve

	أُولَئِكَ هُمُ الشَّرُّ الْبَرِيَّةِ (٦) إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمُ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ (٧)	şerlileri onlardır. İman edip sâlih amel-ler işleyenlere gelince, halkın en hayırlısı da onlardır.		<i>Terhîb</i>
Zilzâl 99/1-5	إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زُلْزَالَهَا (١) وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا (٢) وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا (٣) يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا (٤) بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا (٥)	Yer o dehşetli sarsıntısıyla sarsıldığında Ve yer ağırlıklarını dışarı attığında Ve insan, "Ne oluyor buna!" dediğinde; O gün yer, bütün haberlerini rabbinin ona vahyettiği şekilde anlatır.	Ahkâm	<i>Terhîb</i>
Zilzâl 99/7-8	فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ (٧) وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ (٨)	Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür.	İbadet	<i>Tergîb</i> ve <i>Terhîb</i>
Humeze 104/1-2	وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ (١) الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ (٢)	Mal toplayan ve onu durmadan sayan, insanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden her kişinin vay haline!	Ahlak	<i>Terhîb</i>
Mā'ûn 107/4-7	فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ (٤) الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ (٥) الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ (٦) وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ (٧)	Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar (ibadetleriyle) gösteriş yaparlar. Ufakık bir yardıma bile engel olurlar.	İbadet Ahlak	<i>Terhîb</i>